

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Temmuz 2004 Sayı: 121

Aylık bilim, kültür ve politika dergisi

3.500.000 TL (KDV DAHİL)

Doğu - Batı çatışması ekseninde

Troya ve destanlar

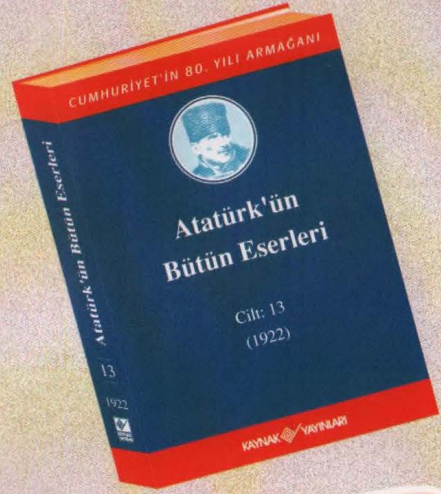

Prof. Dr. Rüstem Aslan • Prof. Dr. Fahri Işık • Prof. Dr. Manfred.
O. Korfmann • Arif Acaloğlu • M. Umut Doğan • Emircan Güzel
İstanbul Arkeoloji Müzeleri yetkilileriyle söyleşi...

T Ü R K İ Y E ' D E İ L K K E Z

A t a t ü r k ' ü n B ü t ü n E s e r l e r i

13 Cilt Tamamlandı!..

- Bu eserde, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Devrimi'mizin büyük önderi Atatürk'ün yazdığı, söylediği ve imzaladığı bütün belgeler bir araya getirildi...
- Hiç yayımlanmamış belgelere ulaşıldı... ■ Osmanlıca, Fransızca, İngilizce ve Rusça metinler, asıllarından ve ilk kaynaklarından yeniden çevrildi; yayımlanmış metinlerle karşılaştırıldı; yüzlerce eksik yayımlama, çeviri ve tarih hatası giderildi; yanlış okumalar düzeltildi... ■ Metinler eserde tarih sırasıyla ve yorumsuz olarak yer aldı...
- 17x24 cm., bez cilt, iplik dikiş, birinci hamur kâğıt...
- Tamamı 15 cilt...

PEŞİN : Her cildin fiyatı 30.000.000 TL'dir. 13 Cilt 390.000.000 TL
TAKSİTLE : 13 CİLT: 430.000.000 TL
Peginat 70.000.000 + 8 ay x 45.000.000 TL'dir.

Atatürk'ün Bütün Eserleri 13. Cilt'te, 6 Mayıs 1922 - 15 Ekim 1922 tarihleri arasındaki belgeler yer alıyor.

18 Numaralı Not Defteri... ■ Başkumandanlık Kanunu süresinin uzatılması konusunda Meclis'te çıkan tartışmalar, 6 Mayıs 1922 konuşması ve kanunun uzatılması... 17 Numaralı Not Defteri... ■ Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis Başkanlığı'ndan ve Başkumandanlık'tan istifa girişimi... ■ İsmet (İnönü) ve Kazım Karabekir Paşaların tepkileri ve tartışmalar... ■ Büyük Taarruz hazırlıkları... ■ Sovyetler Birliği, İran, Azerbaycan seferleriyle görüşmeler... ■ Fransız temsilcileriyle, Berthe Gaulis, Claude Farrère gibi Batılı aydınlarla temaslara... ■ Hindistan Hilafet Komitesi'nin Milli Mücadele'ye yardımları ve yazışmalar...

İngiliz Generali Townshend'le Konya'da görüşme... Fevzi (Çakmak) ve İsmet (İnönü) Paşalarla buluşma ve Büyük Taarruz... ■ Dumlupınar Meydan Muharebesi'nin 31 Ağustos'ta Türk ordularının zaferiyle sonuçlanması...

1 Eylül'deki Başkumandan emri: "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" Ordularımızın 9 günde İzmir'i girisi ve Anadolu'nun düşmandan temizlenmesi... BMM takdimatı verilen subayların ve isteyen İtilaf devletleri temsilcilerinin, yerli ve yabancı basının İzmir'e akını... ■ Türk ordusunun Boğazlar'a ve Trakya'ya yönelmesinin önlemleri... ■ İngiliz Generali Harington'la yazışmalar... ■ Mudanya Konferansı yazışmaları ve belgeleri... ■ Meclis'in açık ve gizli oturumlarında konuşmalar...

KAYNAK YAYINLARI

Meşrutiyet Cad. No: 12 Kardeşler Han Kat 3-4 Galatasaray - Beyoğlu / İSTANBUL

Tel: 0212.252 21 56 - 252 21 99 Faks: 0212.249 28 92

www.kaynakyayinlari.com Ücretsiz PDF Kitap Arşivi : <https://taney.org/kaynakyayinlari.com>

Bilim ve Ütopya

Temmuz 2004 Sayı: 121

S. S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. Adına Sorumlu Yazışlıları Müdürü

Semih Koray

Genel Yayın Yönetmeni

Arda Odabaşı

Yazışlıları Müdürü

Murat Akkûn

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Semih Koray

Prof. Dr. Uçkun Geray

Prof. Dr. Kadri Yamaç

Prof. Dr. Ercan Enç

Prof. Dr. Çağatay Güler

Prof. Dr. Zafer Kars

Doç. Dr. Osman Gürel

Doç. Dr. İrfan Gökçay

Doç. Dr. Çağatay Keskinok

Dr. M. Kürşat Bozkurt

Dr. Cüneyt Akalın

Dr. Hikmet Çevik

Dr. Hakan Seçkin

Özcan Buze

Fezaye Özbek

Bora Ataman

Teknik Sekreter

Aslı Yazıcıoğlu

Montaj

Mutlu Selçuk

Yönetim Yeri ve**Yazışma Adresi**

İstiklâl Cad. Deva Çıkması

No: 7 / 5 80070 Beyoğlu/İST

Tel-Faks

(0212) 244 23 61

(0212) 244 23 72

(0533) 477 82 51

e-posta

utopya@bilimutopya.com.tr

www.bilimutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi

Fezaye Özbek

Ankara Büro

Toros Sok. No: 9 Kat: 1

Şişhiye/Ankara Tel: (0312) 232 04 79

e-posta: fozberk@ttinet.net.tr

İzmir Temsilcisi

Meftun Bulunmaz

İzmir Büro

Cumhuriyet Bulvarı B. Kardeşli

İşhanı No: 54 Kat: 1 Daire No: 146

Gümürük/İZMİR

Tel: (0232) 445 68 70

Almanya Temsilcisi

Abdullah Coşkun

Hermann-Löns Str. 7

63477 Maintal-Almanya

Tel: 0049 6181 147039

İsviçre Temsilcisi

M. Akif Genç

Tel: 004113030715

ABONE KOŞULLARI

6 Aylık: 21.000.000 TL

Yıllık: 38.500.000 TL

Avrupa ve Ortadoğu yıllık:

50 Euro

Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$

Abone bedelleri için

Murat Akkûn

İş Bankası Beyoğlu Şubesi

Hes. No: 1011 1597921

YURT İÇİ SATIŞ FİYATI

Avrupa: 4,5 Euro

Organizatör

Ulusal Haber Hiz. Prod. Org. San. Tic. A.Ş.

Basıldığı Yer: Serler Matbaası

Dağıtım: BBD Merkez

ISSN 1301-6717

KAPAK**TROYA VE DESTANLAR****Prof. Dr. Rüstem Aslan**

Işık nereden doğar: Troia, destanlar ve etkileri

6

Prof. Dr. Manfred O. Korfmann ile söyleşi

Gerçekten bir Troya Savaşı olduğuna inanıyor musunuz? Neden?

12

Üniversite ütopyaları

16

Prof. Dr. Fahri Işık

Troya'nın bilimsel gerçeği

17

Halil Özek ve Çiğdem Girgin ile söyleşi

Yanibaşımızdaki Troya: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Troya Koleksiyonu

20

M. Umur Doğan

Antik Anadolu uygarlığının kimlik problemi

24

Emircan Güzel

Theogonia-Kumarbi Efsanesi arasındaki benzerlikler ve Yunan

Mitolojisi'ndeki Doğru etkileri

30

Arif Acaloğlu

Köken araştırmaları: Yaklaşımlar ve Yöntemler

34

Yrd. Doç. Dr. H. Tuğrul Atasoy

Dilin evriminin palenörolojik kanıtları

42

Prof. Dr. Korkut Boratav

Bilge bir Marksistin ardından

45

Prof. Dr. Remzi Demir

Türkiye'de artık bir bilim tarihi bölümü kurulmalıdır...!

48

Dr. Vakur Kayador

1970'lerden günümüze TRT...

52

Prof. Dr. Özer Soysal

Aziz Nesin'in Kütüphaneleri (bir belge)

56

Prof. Dr. Hayat Erkanal ile söyleşi

Ege uygarlığının kaynağı Anadolu'dur

60

Kurtuluş Güran

Ölümünün 100. yıldönümünde Çek ulusal müzik akımının

kurucularından Dvorak

65

Dr. Hüseyin İçen

'Cırlavuk Korosu' olmadan tatil olur mu?

68

Bilim Gündemi

72

Bilimkurgu Ansiklopedisi - U-V / Zühtü Bayar

74

İz Bırakanlar! Fezaye Özbek

Türkçe'ye ve bilişime adanan hayat; Prof. Dr. Aydın Köksal

80

Yayın Dünyası / Ayşegül Yılmaz

89

Sahaf / Arda Odabaşı

92

Briç/ Enver Köksoy

93

Satranç / Ozan Çapan

94

Ödüllü Sözcük Bulmacası / Hikmet Uğurlu

96

Askeri demokrasi, destanlar ve “Doğu-Batı karşıtlığı”

Her halk, tarihinde, bir barbarlık aşaması, bunun daha yukarı dönemlerinde ise bir “kahramanlık çağı” yaşamıştır. Özel mülkiyetin ve toplumsal sınıfların bulunmadığı ilkel komünal toplumsal formasyondan çıkmaya başlayan halklar, Engels’in “askeri demokrasi” dediği bir toplumsal örgütlenmeye girmeye başlamışlardır. Toplumların eşit olmayan gelişmeleri nedeniyle bu aşamalar farklı toplumlar için farklı zamanlarda yaşanmıştır.

Engels, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* başlıklı çalışmasında “askeri demokrasi”nin ortaya çıkmasının nedenlerini açıklar. Buna göre, kabile (klan) üyeleri, zenginler ve yoksullara bölünmekte, aynı kabile içindeki mülkiyet farkı, kabile üyelerinin çıkar birliğini uzlaştırmaz zıtlık haline dönüştürmektedir. Koleliğin ortaya çıkmaya başlamasıyla, hayatı çalışarak kazanmak aşagılanmakta ve bu, kölelerin işi olarak görülmektedir. Yağma ise şerefli bir eylem olarak kabul edilir.

Nüfusun artışıyla birlikte, aralarında akrabalık bulunan kabilelerin bir konfederasyonda birleşmeleri zorunlu hale gelmekte; bu kabileler bir süre sonra kaynaşmakta, toprakları da halkın kolektif toprağı halinde birleşmektedir. Toplumun askeri şefi vazgeçilmez ve sürekli bir memura dönüşür. Askeri şefin yanında oluşan konsey ve kurultay, “askeri demokrasi”nin organlarını meydana getirmektedir. Daha önceleri yalnızca bir zorbalığın öcünü almak veya daralan toprağı genişletmek için yapılan savaş, artık sadece yağma için yapılmakta ve süreklilik kazanmaktadır.

Babalık hukuku ile birlikte askeri şeflik babadan oğula geçmekte ve böylece soydan geçen krallığın ve soyluluğun temelleri atılmaktadır. Eski kandaş örgütlenme, zıddına, yani askeri demokrasiye dönüşmüştür. Eski kandaş kabile toplumdaki halk iradesi araçları olan organlar, burada kendi halkına karşı baskı araçları haline gelir.

İletişim formları tarihseldirler. Her toplumsal formasyon kendi iletişim biçimleriyle gelir ve varlığını sürdürür. Bir iletişim formu olarak destanlar, yukarıda özetlemeye çalıştığımız askeri demokrasi (kahramanlık çağı) aşamasına denk düşerler ve aynı zamanda onu dışa vururlar. Türklerin *Oğuz Kağan Destanı* veya *Dede Korkut Kitabı*, Homeros’un *İlyada* ve *Odessa Destanları*, İranlıların *Şehname*’si farklı coğrafyalarda fakat, aynı zamanda olmasa da, aynı tarihsel aşamada olan bu toplumların kahramanlık çağını anlatmaktadır. Nitekim *İlyada* ve *Odessa*’nın *Hektor*, *Aşil* ve *Paris* gibi kahramanlarının, kültürleri, değerleri ve davranışları ile *Dede Korkut Hikayeleri*’ndeki *Bamsı Beyrek*, *Boğaç Bey* ve *Salur Kazan*’ın kişiler aynı özellikleri taşır. Bu kültürler aynı coğrafya, zaman, gelişmişlik ve daha başka farklar saptanabilirse de karakter farkı söz konusu değildir. Kahramanlık çağının kültürü, hangi toplum ve kavimde ortaya çıkarsa çıksın, içerik olarak aynıdır. Kısacası bu destanlar, sınıfsız toplumdaki sınıflı topluma geçiş çağının kültürünü dışa vururlar.

Antik Anadolu’nun ve Homeros ile Troya’nın tamamen Antik Yunan ve dolayısıyla Batı kültürüne ait olduğu şeklindeki Avrupamerkezci tez, kültürün sınıfsallığını göz ardı etmekte ve tarih boyunca geçerli bir Yunan ve Batı kültürünün öngörmektedir. Aslında Batı-Doğu ayrımının kendisi bile “Batı kültürüne” aittir. Bu ayrımla, tarih boyunca süren, Batı’ya özgü ilerilik/dinamizm ve Doğu’ya özgü gerilik/durağanlık ifade edilmektedir.

Bilim ve Ütopya’nın elinizdeki sayısının ağırlıklı iki yönü var. Bunlardan birincisi, tarihteki büyük destanların, Sümer, Hitit, Yunan ve Türk destanlarının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi ve bu destanlar arasındaki ilişkilerin ve benzerliklerin ortaya konulmasıdır. Kapak dosyamızın ikinci yönü ise, sözünü etti-

ğimiz bu karşılaştırmaya ve özellikle Troya bağlamında “Doğu-Batı” meselesidir. Dosyamızda yer alan yazılarda görüleceği gibi, Doğu (Mezopotamya-Anadolu) destanlarının Batı (Yunan) destanları üzerinde önemli etkileri vardır.

Bu, ele alınması ve dolayısıyla hazırlanması o kadar da kolay olmayan dosyanın hazırlanışında makaleleriyle katkıda bulunan Prof. Dr. Rüstem Aslan’a, Prof. Dr. Fahri Işık’a, Arif Acaloğlu’na, M. Umut Doğan’a ve Emircan Güzel’e; kendisiyle yakın zamanda yapılmış bir söyleşiyi yayımlamamıza izin veren Prof. Dr. Manfred Osman Korfmann’a; kendileriyle söyleşi isteğimizi kırmayan İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü Halil Özek’e ve Prehistorik Dönem Koleksiyonu’ndan Sorumlu Müze Uzmanı Çiğdem Girgin teşekkür ediyoruz.

Son olarak, sözünün pek edildiğini görmediğim bir başka noktaya değinmek gerektiğini düşünüyorum. Troya filmi, bir sinema filmi olmakla birlikte, daha çok tarih ve arkeoloji boyutunda tartışıldı. İletişim bilimleri ve sinema sanatı açısından fazla tartışılmadı veya diğer yönü nedeniyle bu yönü üzerine tartışılmaya fazla vakit kalmadı.

Bu noktada söylenmesi gereken pek çok şeyin belki de en önemlilerinden biri, dönemin kültürüne ilişkin filmde görülen tarihsel kaymadır. Çoğu tarih filminde olduğu gibi Troya filminde de tarihi kostümler ve dekorlar (ki onlarda da ciddi yanlışlar olduğu görülüyor) içindeki karakterler, sanki bugünkünden çok farklı olan 3200 yıl öncesinin insanları değil de bugünlerin insanları gibidirler. Modern çağın insanları gibi düşünmekte ve davranmaktadırlar. Bu durum, izleyicinin tarih bilincini körelten bir unsurdur.

Gelecek ay buluşmak üzere...

Laikliğin egemen olduğu bir eğitim sistemi

Ülkemizde eğitim, sürekli olarak üzerinde oynanıp yaz-boz tahtası olarak kullanılan bir sistem haline getirilmiştir. Bundan daha önemlisi de; eğitimin toplumsal amaçlarından, istendik insan davranışları kazandırma amacından saptırılması, içeriğindeki bütün demokratik öğelerin alınması ya da almaya çalışılmasıdır. Eğitim sistemimizde bu dejenerasyon çalışmalarını tarihsel bir süreç olarak adeta planlı ve programlı bir şekilde gerçekleştirmeye çalışılmıştır, korkarım büyük ölçüde de başarıya ulaşılmıştır.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte; yetiştirilecek kuşağın yeni rejime uygun niteliklere sahip bireyler olması amaçlanmış, bu amaç kendini "*Cumhuriyet; fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister*" ile özdeşleşmiştir. Kuvaî Milliyeçiler eğitimin, en önemli sorunlardan biri olduğunu bilincindeydiler. Onların önderleri olan Gazi Mustafa Kemal, 1922 yılında Bursa Öğretmenler Birliği'nde yaptığı konuşmada şu sözleri ile Cumhuriyet eğitimine nasıl bir yön çizilmesi gerektiğini belirtmektedir:

"Muallimler! Ordularımızın kazandığı zafer sizin ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız zemin hazırladı. Hakikî zaferi siz kazanacaksınız. Ben ve bütün arkadaşlarım, sar-

sılmaz bir inançla sizi takip edeceğiz; sizin karşılaştığınız her engeli kıracağız." (1)

Gazi'nin dediği gibi eğitim ordusunun önünde engeller vardı. Bu engeller birer birer ortadan kaldırılmıştır. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmış, onu Halifeliğin Kaldırılması takip etmiştir. Ayrıca Evkaf Vekâleti ve medreseler de kapatılmış, laik eğitimin temelleri atılmıştır. Laiklik ilkesinin 1928 yılında anayasaya girmesi ile din eğitimi veren kurumlar için devletin maddi desteği ortadan kalkmış, böylece bu kurumlarda nicel azalmalar başlamış ve 1930' lu yılların başında da kapanmak kalmışlardır. Kınlanan engeller ile birlikte, eğitim alanında laikliğin egemen olduğu bir sistemde taşlar yavaş yavaş yerlerine konmuş ve yapı yükselmeye başlamıştır.

Cumhuriyet'in ilk on yılı içinde, dini temellere dayanan eğitim anlayışı tamamen yıkılmışsa da, çağ gereklerine uyan eğitimin yerleşmesi konusunda önemli güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu anlamda eğitimimizi düzenlemek için başta John Dewey olmak üzere yabancı uzmanlar davet edilmiştir. Cumhuriyet'in ve onun eğitim sisteminin geliştirilmesi için yoğun çabalar harcanmıştır. Halkın yüzde 82'si köylerde yaşayan bir ülkede sözünü ettiğimiz çabaların

köylerde yoğunlaşması kadar doğal bir şey olamaz. Bu amaçla Köy Enstitüsü denemeleri başlatılmış ve eğitim tarihimize bambaşka bir dönem adını yazdırmış, bununla da kalmayıp, tıpkı Ulusal Kurtuluş Savaşı'mızı örnek alan mazlum milletler gibi, eğitim sistemimizdeki bu devrim niteliğindeki uygulamayı da örnek alıp, çağdaşlaşma yolunda büyük adımlar atan ülkeler olmuştur.

Sözünü ettiğimiz yeni bir devletin kurulma aşamasında kurumlarından biri -hem de en önemlisi- olan eğitim kurumunun inşası için yapılanları bugünün ölçüleri ile değerlendirecek incelersek, bütün yapılanların şu felsefeye dayandığını görürüz: Gözlemin, deneyin, araştırmanın, iş ve üretimin buradan da yaratıcılığın olmadıysa eğitim ne bireysel ne de toplumsal bir yarar sağlar. Bu anlayış Cumhuriyet'i ve eğitim sistemini çeyrek yüzyılda hızlı bir gelişme sürecine soktu. Tekrar vurgulamakta yarar var, bütün bunlar eğitimde laik anlayışın egemen kınmasıyla gerçekleştirilmiştir.

Cumhuriyet'in ilanını takip eden çeyrek yüzyılda gerçekleştirilenler ile bugünkü durum arasında bir çelişki olduğu gün gibi açıktır. Her şey planlandığı gibi yolunda giderken, ne oldu da bu duruma düştü eğitim sistemimiz?

Cumhuriyet'i kuranlar bizlere çok önemli eserler hediye etmişlerdir. Bunların başında laik devlet ve onun en önemli uygulaması olan laik eğitim gelmektedir. Bu eserler üzerine kurulan Cumhuriyet, gelişmiş ve güçlenmiştir. Ta ki İkinci Dünya Savaşı sonlarına rastlayan Çok Partili Yaşam'a geçişimize kadar... Yukarıda sözünü ettiğimiz siyasal iktidarların görev ve sorumluluğunda olan işlerdir. Sonuçta demokratik, parlamenter bir devletin yürütme organı siyasal iktidardır. Cumhuriyet'in ilanından çok partili yaşama değin, Tek Parti iktidarı denilen dönem yaşanmıştır. Bugün bazı "numaracı cumhuriyetçilerin!" Kemalist Diktatörlük olarak nitelen-

dirdikleri bu dönem ile onu takip eden yıllar ve günümüz karşılaştırıldığında söz konusu numaracıların "numaraları" ortaya çıkmakta, hatta konik duruma düşmektedirler.

Çok partili yaşama geçişin ardından iktidar el değiştirmiş ve Cumhuriyet'in kazanımlarından birer birer ödünler verilmeye başlanmıştır. Öncelikle din dersleri ilkokul programlarına girmiştir. Böylece laikliğin egemenliğindeki eğitim sistemine ilk makas atılmıştır. Daha sonra halkın çoğunun yaşadığı köyler hedeflenerek kurulan ve çok büyük yararları görülen, birçok değerli insanımızı yetiştirdiği "Köy Enstitüleri" ipe sapa gelmez bahaneler gösterilerek, yetiştirdiği insanlar ve getirdiği yararlar hiçe sayılarak kapatılmıştır.

İlkokullarda din derslerinin zorunlu olmasının başlamasıyla laik eğitimde ilk delik açılırken, İmam Hatip okullarının açılması ile bu delik giderek büyümüştür. Büyük zorluklarla ve çabalarla kabul edilmiş olan "Öğretim Birliği" ilkesi zedelenmiş ve Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde olduğu gibi telar "iki başlı" eğitim sistemine dönmüştür.

İlkokullara giren din dersleri ile zedelenen laik eğitime en büyük darbeyi 12 Eylül cuntası yapmıştır. İlköğretime giren din derslerini orta öğretime de sokan ve bunu zorunlu kılan 12 Eylül cuntası, yaptığı diğer kıyımlara (Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu vb.) olduğu gibi buna da Atatürkçülük kılıfını takmıştır.

12 Eylül 1980 darbesi, Cumhuriyet Devrimlerine vurulan baltaların son hamlelerini oluşturmaktadır. 12 Eylül; Cumhuriyet'e, onun kazanımlarına yapılan büyük bir ihanettir. Bundan da ötesi, yapılanlar büyük bir sorumsuzluk, bilgisizlik ve aymazlık emareleridir. O yıllarda, koşullara ve başlarına gelebileceklere aldırmadan Cumhuriyet'e ve devrimlerine sahip çıkanlar gerçek "Cumhuriyetçi" lerdir. Oysa bugün olduğu gibi o günlerde de kaypakça bir tutum sergileyen numaracı cumhuriyetçilerimiz, işgal ettikleri boyalı başının köşelerinde tam bir iki yüzlülük sergilemektedirler. O günlerdeki yazılarına bakmanın yeterli

delil olacağı kanısındayım.

Eğitim sistemimiz ve onun ürünleri olan bireylerimiz, büyük bir tehlike ile karşı karşıyadır. Daha önce belirttiğimiz gibi eğitimin demokratikleşmesi bir siyasal iktidar sorunudur. Demokrasi, düşünce, söz, örgütlenme, basın-yayın vb. alanda sınırlarını genişlettiği oranda rejim demokratikleşir. Dolayısıyla eğitimi-
miz de demokratikleşecektir. Nasıl sorusunun yanıtına gelince?

Eğitimimizin demokratikleşmesi şu ilkeler doğrultusunda olacaktır:

- Eğitim hakkından eşit oranda yararlanma hakkının demokratikleştirilmesi,

- İçerik olarak eğitimin demokratikleştirilmesi (Programların, ders kitaplarının),

- Eğitimde yönetim ve denetim faaliyetlerinin demokratikleştirilmesi(2).

Cumhuriyet'in ve onu kuranların ideallerini daha önce de belirtmiştik. "Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller!" Oysa İkinci Dünya Savaşı sonrası siyasal iktidarlarımız; tam bağımsız, laik, demokratik, çağdaş bir Türkiye; fikir, vicdan ve irfan yönünden hür olan nesiller istemiyordu. Onların istedikleri, boyun eğen, araştırmadan, sorgulamadan kabul eden, sessiz sedasız insanlar, Erdal Atabek'in deyimile "E Tipi İnsan" istiyorlardı.

Bunları göz önünde bulundurarak, eğitim alanında ne yapmalıyız sorusunun yanıtını; Server Tanilli'nin edebiyatımızın usta kalemlerinden Aziz Nesin'den aktardığı "Eğitim Konusunda Vasiyetimdir" adlı yazısı çok güzel vermektedir. Kendi adıyla anılan vakıftaki çocukları için:

"Vakıf çocuklarının üretken olmaları, dünyaya, insanlara, olaylara eleştirel gözle bakmaları, cezasız ve yasaksız yetişmeleri, çocukların şımarma haklarının olması, toplumsal borçların ne olduğunu bilmeleri, kendilerini sevmeleri, kendilerini seyerek ve kendilerine değer vererek yetişmeleri, kendi aşagılık duygularını tanıyarak onu yenmeleri ve kendi aşagılık duygularından itici güç olarak yararlanmaları, uygar insanlar olarak yetişmeleri, tarihsel gelişim doğrultusunda, kendilerinden başlayarak, çevrelerini, ortamlarını, başkalarını ve dünyalarını değiştirme çabası içinde olmaları ve böyle yetiştirilmeleri; yaşama atılınca sevdikleri işi yapmaları, özgün düşün ve davranış olmaları, zengin imgelemelere sahip olup, büyük düşlemler kurmaları."(3)

Nesin'in vasiyet ettiği niteliklere sahip bireyler yetiştiği ölçüde eğitim sistemimiz düzlüğe çıkacaktır. Bugün okul öncesinden başlayarak, yüksek öğretime kadar devam eden

Truvalılar "beyin ameliyatı"da yapmış...

Truva Kazı Heyeti Başkanı Prof. Dr. Manfred Korfmann, yöre halkının diliyle; Osman Hoca, Truva Kazılarını esnasında MÖ 1600'lü yıllarda "beyin ameliyatı"yapıldığını tesbit ettiklerini söyledi.

Son 15 yıllık kazılar hakkında bilgi veren Korfmann, bu yıl ki kazılar sırasında bulunan bir kafatasında yaptıkları incelemede Truvalıların MÖ 1600'lü yıllarda "beyin ameliyatı" gerçekleştirdiklerini, ancak bu ameliyat sırasında kişinin ölüp ölmediğini bilmediklerini söyledi.

Ayrıca, Truvalıların 30 yada 35 yıllık ömürleri oldukları ve en çok diş hastalıkları çektiklerinin buluntularına rastlanıldığı öğrenildi.

Truvalılarında, günümüzde olduğu gibi, yakın komşuları ile Ege'deki adalar için savaş verdiklerinin tesbit edildiği çalışmalarda, kerpiçten yapılmış evler de bulundu. Bu evlerin, rüzgâra ve yağmura karşı özel yapılan çatı ile koruma altına alındığı Truva antik kentindeki çalışmalar, ağustos sonuna kadar devam edecek.

Öte yandan Kazılarda elde edilen bulgular yine Çanakkale'deki Arkeoloji Müzesi'ne taşınarak koruma altına alınacak.

Kaynak: <http://www.haber17.com>

örgün eğitim sürecini ve onun ürünleri olan bireyleri büyük sorumluluklar beklemektedir. Eğitim sistemimizi, Cumhuriyetimizi kuranların istediği, özlediği bir yapıya kavuşturmak, öğrencisinden öğretmenine, velisinden öğretim üyesine ve siyasilere, hepimizin görev ve sorumluluğudur. Çağdaşlaşma yolunda, aydınlanma yolunda yapılan çalışmaları örnek olarak, o değerlere sahip çıkarak, yarınlarmızı yüceltebiliriz. Daha iyi bir toplumsal düzen, eğitime ve onun nitelikli çıktılarına bağlıdır. Bunun için yapmamız gereken, yeniden bağımsız, demokratik, laik bir toplum yaratma hedefine yönelmek ve öyle bir eğitim sistemi oluşturmaktır ki, laikliğin ege-men olduğu, aydınlanmacı, yönü her zaman ileriye dö-nük olsun. İşte o zaman özlediğimiz, istediğimiz aydın-lanma ve çağdaşlaşma, özlem olmaktan çıkacaktır.

Ahmet ERTÜRK

Büyükmahal Köyü İlköğretim
Okulu Öğretmeni / YOZGAT

DİPNOTLAR

- 1) Hacı ANGI, *Atatürk İlkeleri ve Türk Devrimi*, Angi Yayın-cılık, Ankara, 1997.
- 2) Server TANILLI, *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?*, 7. basım, Cem Yayınevi, Eylül 1994, s.100.
- 3) Server TANILLI, *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?*, 7. basım, Cem Yayınevi, Eylül 1994, s.106.

13. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı

İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 6-9 Temmuz 2004 tarihleri arasında Malatya'da 13. Ulusal Eği-tim Bilimleri Kurultayı'nı düzenlemektedir. İnternet üzerinden canlı yayınlanacak olan kurultayın amacı; eğitim bilimlerinde yapılan kuramsal ve uygulamalı bilimsel çalışmalar ile genel anlamda eğitim alanunda-ki güncel gelişmeleri ele alan çalışmalara ilişkin bilgi paylaşımında bulunmak ve bunlarla ilgili öneriler ge-liştirme ve tartışma ortamı yaratmaktır. Bu amaçla şu alanlarda bildiriler sunumu ve açık oturumlar yapılacaktır: Eğitim Yönetimi, Tef-tişi, Planlaması ve Ekonomisi; Eğitim Programları ve Öğretimi; Rehberlik ve Psikolojik Danışma; Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme; Özel Eğitim; Halk Eğitimi; Öğretmen Yetiştirme ve Alan Eğitimiyle İlgili Diğer Konular.

Dr. İkrâm Çınar
Dr. Hakan Atılğan
Kurultay Sekreteri

İletişim için: (422) 341 00 33
<http://ebk.inonu.edu.tr/>
ebk@inonu.edu.tr

BERFİN YAYINLARI *Toplumcu ve Aydınlanmacı Bir Çizgi...*

Araştırma-İnceleme
367 Sayfa, 12.000.000 TL..
Kitapçılarda...

CAFER TİRYAKI Aşkın Kökeni

Aşkın Kökeni, okuyanı sarsıp değiştirecek güçte bir kitap!

Çünkü, kadın-erkek ilişkilerinin varlık bulduğu aşk, sevgi ve insanın doğasına ilişkin olarak bilinen binlerce yıllık kanı ve yargıları, doğa-toplum-tarih üçgeninde bir giz ve kısır kurgu kışkıracından kurtarmakta ve onların asıl olan gerçekliğini keşfet-mektedir...

- Aşk nedir ve kökeninde ne vardır?
- Bir kadın ve bir erkek, niçin birbirlerine aşık olmaktadırlar?
- Doğa, toplum ve tarih katında, kadın ve erkek kimdir?
- Kadın ve erkek tarih boyunca nasıl evrimleştiler?
- Kadın ve erkekte birincil ve ikincil doğalar (kültürler) ile güdüler ve bilinçler nelerdir?
- Sevgi ve cinsellik nedir, ne değildir?

Bilinmeyenleri bilinenleştiren ve bilinenleri de derinleştiren eleştirel, yaratıcı bir yaklaşım, diyalektik bir çalışma...

BERFİN BASIN YAYIN ve TİC. LTD. ŞTİ.

Cağaloğlu Yokuşu, Evren Han, Kat:3, No: 56 Cağaloğlu 34440-İstanbul Tel: (0.212) 513 79 00 - Fax: 512 37 20

Işık nereden doğar:

Troia, destanlar ve etkileri

Avrupa kültürünü tarihsel anlamda kavrayabilmek için Doğu kültür tarihini daha iyi analiz etmek gerekmektedir. Gerçek olan şudur ki, Homeros'da izole edilmiş bir Hellen kültür "kökeni" yoktur. Şimdiye kadar yapılan araştırmalar da bunu göstermektedir.

Prof. Dr. Rüstem Aslan

Tübingen Üniversitesi / Troia Projesi

Genel anlamda kültür tarihi araştırmaları, medeniyetlerin nerede, nasıl, ne zaman doğup, nasıl yayıldıklarını açıklamak için yapılmış bilimsel araştırmaların da tarihidir. Bu araştırma tarihinde yazılı ve yazısız tarih, arkeoloji, filoloji, edebiyat gibi bilim dalları büyük roller oynamışlardır ve oynamaktadırlar. Söz konusu bu araştırmalarda belirli bir aşamadan sonra, tartışma, uygarlıkların Doğu'dan mı, yoksa Batı'dan mı doğup yayıldığı noktasında çakışıp kalmıştır: Işık Doğu'dan mı, yoksa Batı'dan mı yükselir?

Modern bilimsel araştırmalarda, kültür tarihi çok farklı bakış açılarıyla ele alınsa da, hâlâ yukarıda sözünü ettiğimiz modeller gündemi işgal etmektedir. Bu bağlamda özellikle de destanlar, destanlara konu olan kentler farklı estetik kaygılarla, farklı bakış açılarıyla ele alınmaktadır.

Bu kentler arasında hem tarihsel, hem de aktüel anlamda Troia başta gelmektedir. Bu yazıda önce destan ve destanları ele alıp, daha sonra Troia'yı anlatan İliada destanını kronolojik anlamda çok daha önce meydana gelmiş bir başka destanla -Gilgameş Destanı- olan ilişkilerini anlamaya, yorumlamaya çalışacağız.

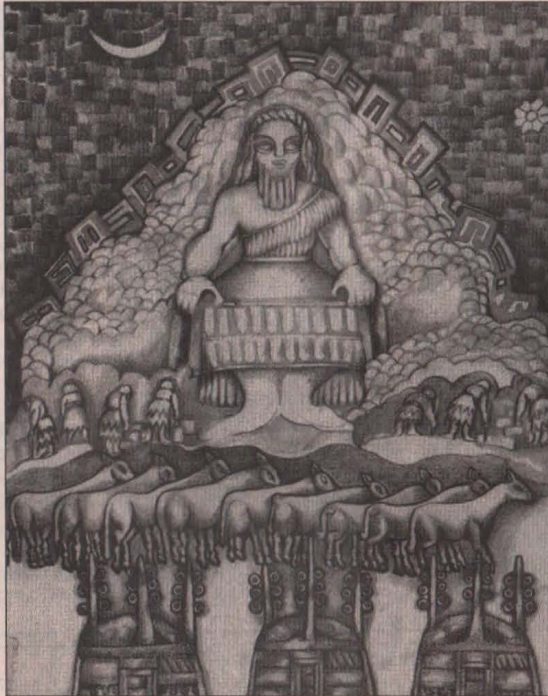
Destanlar

"Destan" sözcüğü Türkçe'ye Farsça'dan geçmiştir. Farsça aslı "dâstân" (dasitan) dır. Fars edebiyatının İslamlık sonrası Türk edebiyatına çok yönlü etkileri içinde İran ulusal destanı *Şehname*'nin çok özel bir yeri vardır. Bu destandaki kimi efsaneler, kişiler ya da motifler Türk halk edebiyatına geçmiştir. *Şehname*'den alınma bu tür öyküler de anlatıkları için halk öykülerine "şeh-

namehan" da denir. Destan kahramanını Rüstem'in babası Zal'ın öteki adı da Dasitan'dır. Buradan gelen "destan" teriminin dilimizde birkaç anlamı vardır: Bir halk şiiri türü, tarihsel olayları anlatan mesnevi (Dasitan-ı Âl-i Osman), uzun şiir (uzun aşk şiirleri gibi), destanlara konu olabilecek önemli kahramanlık olayları ve yengiler (destan yaratmak) gibi. Konusu; savaş, toplumu etkilemiş bir kişi, halkı simgeleyen sıradan bir in-

san olan çağdaş uzun şiirlere de bu ad veriliyor (Nâzım Hikmet, Şeyh Bedrettin Destanı / F. Hüsnü Dağlarca, Üç Şehitler Destanı vb.). Burada ele alacağımız destan türünün ise bunlarla ilişkisi yok ya da çok uzaktan ilgilidir.

Bu yazıda ele aldığımız destan Eski Yunanlıların "epos" (söz), "epopoia" dedikleri; Batı'da "epope" olarak tanımlanan manzum yapıtlardır. Genel anlamda kahramanlık şiirlerine "epik şiir" denir, fakat "epope" (destan) denmez. Destanlar ulusların "ilkel çağ"larının ürünleridir. Buradaki "ilkel çağ" sözünün tarihteki "ilk çağ" ile bir

ilgisi olmadığı gibi, kronolojik anlamda da eski ya da yeni zaman kavramı ile de ilgisi yoktur. Bu sözle bir toplumun ya da topluluğun, çevrede olup biten olayları kavrama, düşünme ve açıklama yetkinliği bakımından gelişme düzeyini, bir uygarlık aşamasını tanımlamaya çalışıyoruz. Söz konusu bu çağı kimi toplumlar tarihin çok eski dönemlerinde, kimileri ise daha sonra yaşamışlardır. Bir ulusal destanın oluşması için daha başka koşulların da oluşması gerekmektedir.

Bu çağın insanı çevresinde olup bitenlerin tümünü gerçek anlamda anlayıp açıklayacak durumda değildir. Fakat engin düş dünyasıyla olayları biraz daha farklı bir düzlemde açıklar. Olay kahramanı kişilerin üstün güçleri tanrılardan gelir, bunların çoğunluğu da bir tanrı ile bir insan birleşmesinden doğmuştur. Kimi kahramanlar ise doğrudan tanrıların kendisidir. İşte öyle bir an gelir ki, toplumu derinden etkileyen, sarsan bir olay olur (bir savaş, bir göç, bir kuraklık, sel baskını...). İnsanları korku ve kaygılara salan bu olaylar, içinde sivrilen güçlü insanları tanrısal yorumlarla ülküleştirir. Bu olaylar ve kişiler çevresinde "mitoslar" (efsaneler) oluşur. Aynı toplum ozanları, bu mitosları şiirleştirip söze dökerler. Sonra şiirler, türküler dileden dile dolaşarak (sözel gelenek) zenginleşir, halkın ortak malı olur. Bu türde meydana gelmiş eksiksiz tek örnek *Homeros Destanları*'dır. Homeros, artık modern Homeros araştırmacılarının da ortaya koyduğu gibi, M.Ö. 730'larda İliada'yı, yaklaşık 20 yıllık bir zaman dilimi sonrasında ise *Odyssea*'yı yazıya geçirerek ölümsüz kalar.

Gilgameş Destanı

Öte yanda, daha farklı bir coğrafyada ve kronolojik anlamda daha eski bir dönemde *Gilgameş Destanı* vardır. Aslında bir Sümer destanı olan bu destanın yazıya geçmişi üç biçimi Akad ve Babil dillerindedir. Elimizdeki az çok değişik üç metin, Gilgameş'in Sümerler'den sonraki bütün Mezopotamya uygarlıkları ta-

Gilgameş'in Boğa ile mücadelesini gösteren mühürlerdeki figürler.

rafından benimsendiğini ve gelişerek yayıldığını gösteriyor. M.Ö. 7. yüzyıl Asur kralı Asurbanipal daha önce yazılmış tabletleri toplatıp, kendi çağının mitlerini yazıya geçirip birleştirerek çivi yazılı tabletlerden bir kitaplık oluşturmuştu.

Günümüze kadar ulaşmış Gilgameş Destanı aynı zamanda *On İki Tablet Destanı* olarak da tanınır. Daha sonra ise Ninive Kralı Assurbanipal'ın (M.Ö. 669-627) kütüphanesinde Gilgameş Destanı'nın Akadca yazılmış 12 tableti bulunur. Ancak destan bir bütün olarak dizelerin sürekli tekrarlamaları dahil sadece 11. tablete kadar gelir. 12. tablet ise olayları anlatmaya devam etmez, aksine başka bir bölüm daha ilave eder. 11. tabletin genel kompozisyonu, bu dönemden çok daha önceleri, yani M.Ö. 13 / 12. yüzyılda yaşamış ozan Sin-leqe-unnini'ye kadar geri gider. Bu metinlerin de çok daha eski Eski Babil metinlerine kadar geri gidip, gitmediği ise uzmanlar tarafından halen tartışılmaktadır.

Destan şöylece özetlenebilir:

Gilgameş Destanı, yarı tanrı yarı insan özellikleri olan bir kralı anlatır. Destana göre, Gilgameş, anası kutsal inek Rimat-Belin'den doğan kötü yürekli acımasız, ama çok cesur bir kraldır. Gilgameş'in eziyetlerinden bıkan halk, tanrılardan onun başını derde sokacak, ona denk bir yiğit yaratmasını isterler.

Tanrılar bu isteği kabul ederek Enkidu'yu gönderirler. Enkidu, bu insan görünüşlü, ama vücudu tümüyle kıllarla örtülü, saçlı sakallı uzun, doğada hayvanlarla gezip dolaşan bir yaratıktır. Sürülerini çaldığı

çobanlara eziyet çektirir, etrafına korku salar.

Gilgameş ise bu durumu halkın şikayeti sonrasında öğrenir. Şehrin kötü kadınlarından en güzelini Enkidu'ya yollar. Kadın, Enkidu'yu kendine aşık eder. Bunun üzerine etrafındaki hayvanlar ondan kaçarlar. Kadının peşine takılan Enkidu, uysal biri olarak kente girer. Bunu yaparken ilerde başına gelebilecekleri hissetmektedir.

Kente girdiğinde çok şaşırır. Kentlilerin gösterdiği büyük yakınlığa rağmen bu duruma alışamaz. Enkidu'yu kente getiren kötü kadın ona kentlilerin tüm gelenek ve göreneklerini öğretir. Enkidu çok değişir. Ama herşeye rağmen doğadaki hayatı Enkidu için bir özlem olur.

Tanrılar, Gilgameş ile Enkidu'nun birbirlerine düşman olmasını istemişlerdi. Hatta Gilgameş ve Enkidu büyük bir kavgaya bile tutuşurlar; ancak yenilemezler. Bunun üzerine dost olur. Bu dostluk da sonuna kadar sürer.

Günün birinde, herkesin, sonuna "kesin ölüm" dedikleri bir işi birlikte yapmaya kalkışırlar. Enkidu'nun gördüğü bir düş üzerine, Gilgameş ve Enkidu beraberce tanrı Enlil tarafından, Sedir Dağı'nın koruyucusu olarak görevlendirilmiş devin üzerine giderler. Humbaba adındaki bu dev, soluğu fırtınalar gibi esen, kasırga gibi gürleyen korkunç bir devdir.

Enkidu korkmaktadır, bu buna rağmen büyük bir mücadeleden sonra dev ödürülür. Üstlerine bulaşan devin kanından temizlenmek için derede yıkanan Gilgameş'i tanrıca

İhtar görür ve ona aşık olur. Gilgameş, İhtar'ın aşkını reddeder. Hatta ona hakaret bile eder. Bu duruma çok kızan İhtar, tanrı Anu'ya öcünü alması için yalvarır.

Tanrı Anu, İhtar'ın bu isteğini yerine getirir ve korkunç bir boğa yaratır. Enkidu bu boğayı öldürür, ama tanrıça İhtar da Enkidu'dan öcünü başka bir şekilde alır. Enlil, Enkidu'yu hasta eder ve bu hastalığın sonucunda Enkidu ölür.

Gilgameş en yakın dostunun ölümüne çok üzülür, ona ağıtlar yakar ve ölümden kormaya başlar. Sonunda ise kenti terkeder. Ölümden kurtulmak istemektedir.

Gilgameş ölümsüzlüğe ulaşmak için Utnapiştım'i bulmak üzere yola çıkar. Güneşin her akşam dinlenmeye geldiği Maşu Dağı'na gelir. Dağı koruyan canavarlar Gilgameş'ten korkup yol verirler. Gilgameş karanlık geçitlerden geçer, yüce dağları aşar, sonunda her yeri değerli taşlarla bezeli, ağaçların meyvesi bùyüllu mücevherler olan bir bahçeye ulaşır. Burası içki tanrıçası Siduri Sabitu'nun bahçesidir. Gilgameş'in niyetini öğrenince onu vazgeçirmesi ister. İnsanın dünyada varolanlarla yetinmesi gerektiğini, daha fazlasını istemenin çok tehlikeli olduğunu söylerse de Gilgameş'i fikrinden vazgeçiremez. Sonunda ölümsüzlüğün sırrını bilen Utnapiştım'in yerini tarif eder.

Gilgameş yeri öğrenince, o güne kadar kimsenin geçmeğe cesaret edemdiği ölüm denizini geçmek üzere kayıkçı Urşanabi'yi yanına alır. Bir süre sonra Mutlular Adası'na varıp, Utnapiştım'i bulurlar.

Utnapiştım'de Gilgameş'e bu sevdandan vazgeçmesini söyler. Kendi başından geçen uzun hikayeleri anlatır. Gilgameş'in büyük ısrarı üzerine ölümsüzlüğün sırrını açıklar. Denizin dibinde bulunan gençlik otudur bu. Sonsuz hayat bu ottadır.

Gilgameş o heyecanla uykuya bile uyuyamaz. Hemen gidip, otu denizin dibinden çıkarır.

Artık mutlu bir şekilde ülkesine

dönecektir. İstedigine kavuşmuştur. Yolda bir kaynak başında yıkanmak ister. Otu bir kıyıya bırakıp soyunur. Suya girip yıkanır. Sudan çıktığında ise otu bulamaz. Otu yiyen yılan, gençleşmiş, eski derisini orada bırakıp gitmiştir. Gilgameş bunun üzerine ağlamaya başlar.

Fakat yapılacak birşey yoktur. Gilgameş ülkesine, Uruk'a döner. Yorgun ve bitkin haledir. Enkidu'nun ruhu, yeraltı tanrısı Nergal'ın izniyle yeryüzüne geri dönmüştür. Gilgameş dostunun ruhuyla konuşup dertleşmeye başlar. Öbür dünya ve oradakilere hakkında sorular sorar, akıl danışır. Ama Enkidu ise ölümler dünyasındaki ruhların çaresiz halini anlatmaktan başka birşey yapamaz. Destan böylece biter.

Gilgameş Destanı'nı çok kısaca, Gilgameş ve Enkidu arasındaki dostluğu, ikisinin mücadelesini, daha sonra Enkidu'nun ölümünü ve bunun üzerine Gilgameş'in ölümsüzlüğü boşuna arayışını anlatan bir şiir olarak özetleyebiliriz.

İliada-Odyseia Destanları ve Troia Savaşı

İliada Destanı'nı Gilgameş Destanı sonrasında anlatıp, ikisi arasındaki benzerliklere değinmeye çalışalım.

Artık M.Ö. 8. yüzyılda yaşadığından ve İliada'yı yaklaşık M.Ö. 730'larda kaleme aldığından kuşku duyulmayan Homeros'un İliada Destanı, aslında büyük bir destanlar dizisinin sadece küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Destanda, Akhala-

rı'n Troia'ya yaptıkları seferin sadece son günleri anlatılmaktadır. Yirmi-dört bölümden oluşan İliada aynı zamanda Troia Savaşı'nın da sadece küçük bir bölümünü kapsamaktadır. İlias ya da İliada "İlion Destanı" anlamına gelmektedir. Toplam 15 693 dizeden oluşan bu destanda savaşın geçtiği yer 106 kere İlios ve sadece 53 kere de Troia olarak anılır. Yani destanda İlios ismi daha fazla kullanılmaktadır. Çoğu kez "kutsal İlios" olarak anılır. Daha az kullanılan ikinci isim "Troia" ise "sağlam duvarlarla çevrilmiş", "güçlü kuleli", "geniş caddeli" gibi tanımlamalarla birlikte anılmaktadır. Kent için kullanılmış iki isim de Homeros'dan çok daha eskidirler. Yani destan eskilerden beri analılagelerek, Homeros'a kadar ulaşmıştır.

Troia kuşatmasının onuncu yılında Akhaların kahramanı Akhilleus ile ordu komutanı Agamemnon'un içinde oldukları kampa bir veba salgını başlar. Salgının nedeni, Agamemnon'un, Apollon'un rahiplerinden Kyrises'in kızı Khryseis'i babasına geri vermek istememesidir. Buna kızan tanrı Akha ordusuna veba salgını yollar. Bunun üzerine Agamemnon, Akhilleus'un esiri Briseis'in kendisine verilirse, Khryseis'i babasına geri yollayacağı sözünü verir. Akhilleus buna çok kızar ve küsererek savaş alanını terk eder. Öte yandan Akhilleus'un annesi olan deniz tanrıça Thetis ise, Zeus'a, oğlu savaşmadığı sürece, Akhalara savaşı kazandırmaması için yalvarır. Zeus da, Akhaların tarafını tutan eşi Hera'ya karşı gelerek Thetis'in isteğini yerine getireceği sözünü verir.

Akhilleus'la kavga eden Agamemnon'un üzerine kılıcıyla yürümek üzereyken, tanrıça Athena gökten inip elini tutarak onu engeller. Sözlü kavga bir süre daha devam eder. Daha sonra ise Agamemnon iki elçisini Akhilleus'un barakasına gönderir ve köle Briseis'i aldırır. Akhilleus onlara iyi davranır ve sorun çıkarmadan kölesi Briseis'i onlara verir. Bunun üzerine Thetis Olympos'a yollanır, köle Khryseis ise bir

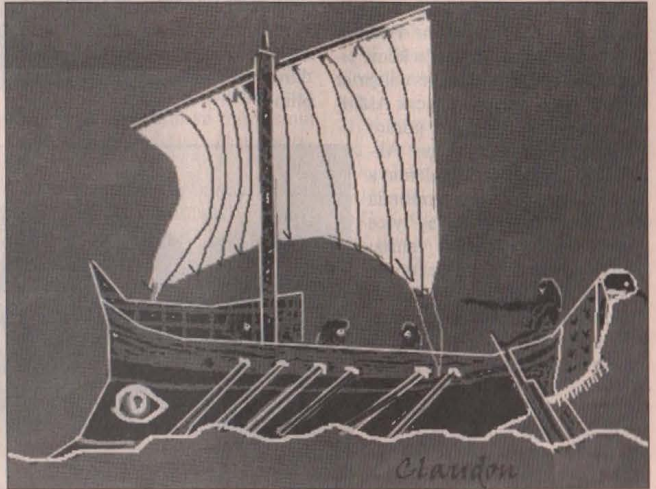
gemiyle babasına yollar. Thetis, tanrıları Olympos'a geri dönünce gider Zeus'a yalvarır. Bunun üzerine ise, Zeus ile karısı arasında şiddetli bir tartışma çıkar. Kölesi Briseis'in elinden alınmasına çok üzülen ve kızan Akhilleus çadırına çekilir. Savaşta şans, tanrıların isteğine göre bir Troialılara, bir Akhalara güler. Hatta bir ara, iki taraf da sonu gelmeyen bu savaştan vazgeçip, sadece iki kahramanı, Menelaos ve Paris'i tek başlarına çarpıştıran, kazanana Helena'yı verip, sorunu çözmek üzere anlaşır. Ama Aphrodite, Paris'i savaş alanından kaçınca, bu plan gerçekleştirilemez. Tanrıların farklı görüşte olmaları, bir türlü anlaşamamaları, savaşın gereksiz yere uzamasına ve iki tarafın da ağır kayıplar vermesine neden olur. İki tarafın kahramanları arasındaki korkunç çatışmalar uzun uzadıya anlatılır. Bütün bunların arasında ayrıca Grek yurdundan gelen orduların dizilişleri ve Troialılarla birlikte savaşan müttefik tarafların listesi verilir. Bu listede pekçok Anadolu kavmin ismi geçer.

Troia kralı Priamos ve ailesi çok zor ve korkulu günler geçirirler. Troialıların en önemli kahramanı olan Hektor savaşa ara vererek kente döner ve annesi Hekabem, baldızı Helena ve sadık karısı Andromakhe ile

buluşur. Troia'nın Skaia (batı) kapılarındaki buluşmada oldukça dokunaklı sahneler yaşanır. Hektor Troia'nın sonunda yıkılıp yıkılacağına bildiği halde, bir kahraman gibi davranır ve savaş alanına geri döner.

Troia Savaşı acılar ve hüznlerle devam ederken, her iki taraf da ölümlerini yakıp gömmek için ara verirler. Bir gün aradan sonra savaş, İda Dağı'nda oturan tanrıların müdahaleleriyle yeniden başlar. Ancak Akhalelerin durumu pek iyi değildir. Savaş neredeyse kaybedecek durum-

dadırlar. Komutanlar toplanarak, küskün ve kızgın Akhilleus'a savaşa geri dönmesi için elçi yollarlar. Hatta Agamemnon, Akhilleus'a kölesi Briseis'i geri bile verir, ama Akhilleus bu isteği geri çevirir. Troialılar kentin dışında bir karargah kurarak saldırılarını buradan yapmaktadırlar. Akhaleler ise bu saldırılardan kendilerini korumak için bir sur yapmaya başlarlar. Ancak Hektor'un güçlü saldırıları sonunda bu savunma duvarı yıkılır. Akhaleler korunmak için gemilerine geri dönerler. Tanrıça Hera ve deniz tanrısı Poseidon'nun Akhalelerin tarafını tutmasına rağmen, Zeus, Thetis'e verdiği sözden geri dönmemektedir. Bir ara Troialılar Akhalelerin gemilerine kadar yaklaşarak bazı gemileri ateşe verirler. Bu duruma daha fazla dayanamayan Akhilleus'un en iyi dostu Patroklos, Akhilleus'un silahlarını kuşanarak savaşmak ister. Akhilleus silahlarını dostuna verir. Patroklos'un ilk saldırısıyla Troialıları biraz da olsa geri püskürtmeyi başarır. Zeus'un oğlu Lykialı kahraman Sarpedon, Patroklos'la çatışmaya başlar. Bunun üzerine tanrıları katında büyük tartışmalar olur. Sonunda Zeus, oğlu Sarpedon'u feda etmek zorunda kalır. Patroklos, Troia surlarına kadar ilerler. Savaştan kısa bir süre uzaklaşan Hektor birdenbire ortaya çıkar ve Patroklos'la mücadele eder ve onu

öldürür. Patroklos can vermeden kısa bir süre önce Hektor'a savaştan sağ çıkamayacağını söyler. Hektor, Patroklos'un silahlarını alıp Troia'ya götürür. Akhilleus'un atları bu duruma üzüлп ağlarlar.

Patroklos'un ölüm haberi Akhilleus'a ulaşır. Akhilleus acısından öyle bir çılgılık atar ki, denizin diplerindeki annesi Thetis, bu çılgılığı duyar ve onun yanına gelir. Akhilleus savaşa geri dönmeye karar verir. Ama silahı yoktur. Annesinden yeni silahlar ister. Annesi istemeyerek de olsa ona yeni silahlar için söz verir. Demircilerin tanrısı Hephaistos, o gece, Akhilleus için altın ve gümüş kakmalı bir kalkan, bir zirh, miğfer ve dizlikler yapar. Akhilleus yeni silahlarıyla savaşı alanına geri döner ve bazen tanrıların da katıldığı savaş en acımasız halini alır.

Akhilleus önüne gelen her Troialıyı öldürerek ilerler. Öldürdüklerini Skamandros ırmağına atmaktadır. Kanla kızıla boyanan ırmak gittikçe kabarır. Akhilleus bir süre sonra Troia'nın kapılarına kadar gelir. Surların üstünden savaşı seyreden Priamos ve karısı Hekabe, Hektor'u kente sığınması için ikna etmeye çalışırlar ama, o bunu reddeder, ancak Akhilleus'un iyice yaklaştığını görünce korkuya kapılarak kaçar. Akhilleus, Hektor'u kovalamaya başlar, kent surlarının etrafında dört kere dönerler. Savaş iyice kızışmaktadır. Tanrılar tanrısı Zeus kader terazisinde Hektor ile Akhilleus'un ölümelerini tartar, Hektor'un ki ağır basar. Bu arada erdem tanrıçası Athena iki kahramanı savaşmaları için kışkırtır. Korkunç bir mücadeleye sahne olur Troia'nın görkemli duvarları. Sonunda Akhilleus, Hektor'u öldürür. Sadece öldürmekle de

kalmaz, iki ayağını topuk bilekleri arasından delip, savaş arabasının arkasına bağlar ve Hektor'un cesedini yedi kez Troia kentinin surları etrafında sürükler. Troialılar, bu korkunç anı kale surlarının üstünden seyretmektedirler. Priamos ve Hekabe ağlayıp yakarmaktadırlar, onların sesine çıkıp gelen Hektor'un karısı Andromakhe, gördükleri karşısında düşüp bayılır.

Troia kralı yaşlı Priamos oğlunun cesedine yapılanlara dayanmamaktadır artık. Akşam olunca Priamos, Akhilleus'un barakasına gidip, oğlunun cansız bedenini Troia'ya getirmek ister. Bütün Troialılar karşı çıkar buna. Yaşlı kral Priamos herşeye rağmen yanına zengin armağanlar alarak Akhilleus'un barakasına gider, ve yerlere kapana-rap yalvarmaya başlar: - Oğlumu öldürenin ağzına uzatıyorum yalvaran elimi.

Akhilleus ve Priamos acı kaderlerine yonar, birlikte gözyaşı dökerler. Akhilleus, gözü yaşlı ihtiyar kralı elinden tutarak yerden kaldırır ve oğlu Hektor'un ölüsünü yıkattırıp, giydiren Priamos'a teslim eder. Acılı Priamos, Hektor'un cenazesıyla birlikte, sağlam Troia kalesindeki sarayına geri döner. Troialılar Hektor'a ağıtlar yakarlar. Dokuz gün dokuz gece cenaze töreni için odun toplanır. Ve onuncu gündeki törenle destan biter.

İliada destanı burada biter. Troia'nın yakılıp yıkılması, kentin talan edilmesi ise, Homeros'un diğer büyük destanı olan Odysseia'da anlatılır. Bu destan kronolojik olarak da İliada'dan yirmi yıl gibi sonraki bir zaman diliminde yazılmıştır. Troia Savaşı'na katılan İthake kralı Odysseus'un Troia'dan yurduna dönüşünü anlatan bu destanda, geri dönüşlerle, Troia'nın nasıl yıkıldığından da bahsedilir. Akhaların en kurnaz savaşçılarından olan Odysseus, Troia'yı tahta at hilesiyle almayı planlar. Tahta At geceleyin Troia surlarının önüne bırakılır, daha sonra ise Akhların gemileri geri dönüşmüş gibi yaparak, Tenedos'un arkasına gizlenirler. Sabah olduğunda ise Troialılar, atı kente alıp almakta kararsızdırlar. Sonunda atın, tanrıça Athena'ya bir armağan olarak sunulduğuna inanılır ve tahta at kente alınır. Savaşın bittiğine inanan Troialılar, içer eğlenirler ve on yıldan beri ilk kez rahat bir uykuya da-

larlar. Atın içine gizlenmiş Odysseus ve arkadaşları saklandıkların atın karnından çıkarlar ve Tendos'tan dönmüş Akhalı askerlere kentin kapılarını açarlar. Böylece yıllarca direnen kent, bir tahta at hilesiyle yakılır, yılır.

İliada Destanı'nı da kısaca Akhilleus'un onurunun kırılıp, küsererek savaştan çekilmesi, bunun üzerine Patroklos'un onun yerine savaşa devam ederken ölmesi, Akhilleus'un onun yasını tutması; Paroklos'un öcünü almak için Hektor'u öldürmesi ve Hektor'un babası Priamos'un büyük üzüntüsü, olarak özetleyebiliriz.

İliada ve Gilgameş Destanları arasındaki benzerlikler

İki destanın kabaca özetlenmesi, ilk bakışta yüzeysel olarak bazı benzeri motiflerin varlığını ortaya koymaktadır. Ama iki destanı biraz daha derinlemesine inceleyerek ortak motiflerin çok daha fazla olduğunu görürüz.

- İki destandaki baş kahraman da bir tanrıça ile bir insanın oğludur.

- İki destanda da tanrıça anne, yukarıdaki tanrılardan oğullarını koruması için yardım ister.

- Gilgameş

ve Akhilleus,

kendilerini

çok yakın

olan birer

dosta sahip-

tirler (İlk Sümer metinlerinde Enkidu, Gilgameş'in kölesidir).

- İki destanda da tanrıların kahramanlıklarını değerlendiren tanrıları toplantısı vardır. (Gilgameş Destanı-Tablet VII, Hititçe metnin başları / İliada 24. 23-76).

- İki destanda da baş kahramanların dostu, onlar için ölür (Enkidu, ortak çatışmada, Patroklos ise Akhilleus'un savaş kıyafetleri içinde, o sınırlar öldürülür).

- İki destanda da baş kahramanların dostu tanrılar tarafından öldürülür: Enkidu hasta olur; çünkü Enlil öyle istemiştir. Patroklos ise Hektor

ve Apollon tarafından öldürülür; İliada'da tanrıların bir insanla savaştığı tek sahnedir bu.

- İki destanda da dostun ölmesinden sonra büyük yas tutulur. Dostun ölümü, iki destanda da dönüm noktasıdır.

- İki baş kahraman da sembolik olarak suda ölürler: Gilgameş, ölüm denizini aşarken, okyanusun dibine kadar iner; Akhilleus ise neredeyse Skamander Nehri'nin kabağan sularında boğulur.

- Dostların ruhları yeraltından çıkıp gelir ve kahramanlarla kuşaklaşır. Gilgameş Destanı'nda bu sahne 12. tablette yer almaktadır; İliada'da ise 23. bölümde (62-107) başka olaylarla çok iyi bir şekilde entegre edilmiş bir şekilde anlatılır; ama burada kuşaklaşma sadece bir deneme olarak kalır.

- İki kahraman da katıldıkları bir çatışmada bir duvarın üstünde durarak, düşmanlarını şaşırtırlar. Gilgameş, kısa destan olan Gilgameş ve Kiş'li Akka (Agga)'da; Akhilleus ise 18. bölümde (202-238), Patroklos'un ölümünden sonra böyle davranır.

Homeros ve Doğu

Yukarıda sıraladığımız bu benzerlikler, Troia Destanı'nın kahramanının ve trajedisinin, eski

Sümer kahramanının ve trajedisinin etkisi altında kaldığını göstermektedir.

Ancak bu benzerliklerin anlamı nedir? Homeros'un İliada'sıyla başlayan etkinin kökleri Doğu'da mıdır? Homeros'u anlamak için mutlaka Doğu'lu bir perspektife muhtaç muyuz?

Yukarıdaki sorulara kesin cevaplar vermek hiç kuşkusuz çok zordur.

Konuyla, Martin Bernal'in Kara Athena'sındaki, araştırma tarihi açısından doğru, ama sonuç olarak ideolojik açıdan çok fazla sert olan polemik yaklaşımlar da tümüyle doğru

değildir. Bu alandaki çalışmalar halen devam etmektedir. İlerki yıllarda bu sorulara verilmiş daha kesin cevaplar olacaktır. Ancak kesin olan şu ki, Avrupa kültürünü tarihsel anlamda kavrayabilmek için Doğu kültür tarihini daha iyi analiz etmek gerekmektedir. Gerçek olan şudur ki, Homeros'da izole edilmiş bir Hellen kültür "kökeni" yoktur. Şimdiye kadar yapılan araştırmalar da bunu göstermektedir. Bu yazıdaki karşılaştırmalar da, bu alandaki sonuçların çok küçük bir parçasıdır ve insanları bu konu üzerine düşünmeye, konuşmaya yöneltmeyi amaçlamaktadır. Homeros'u kronolojik ve kültürel anlamda fiksleme çabaları şarışız kalmıştır. Doğu'nun çok eski- lere giden yüksek yazılı kültürünün coğrafik ve kültürel dağılım alanını görmezden gelmek imkansızdır.

Gilgameş ve İliada'nın birleştiği hümanist merkez

İki destandaki benzerlikler daha da çoğaltılabilir ya da farklı açılardan yorumlanabilir. Ancak iki destanı birleştiren öyle bir öge var ki, anlatılanları evrensel bir merkezde buluşturmaktadır. O da, sonuçta öfke ve kinin aşılmış olmasıdır.

İşte iki destanı da "humansit" merkezde birleştiren önemli özellik budur.

KAYNAKÇA

- 1) W. Burkert. *Structure and History in Greek Mythology and Ritual*. 1979. Berkeley.
- 2) W. Burkert. *Homerstudien und Orient. Zweihundert Jahre Homer-Forschung* (Edit:L. Latacz). 1991. Stuttgart. S. 155- 181.
- 3) G. K. Gresseth. *The Gilgamesh Epic and Homer, The Classical Journal* 70, 1975. 1-18.
- 4) J. Latacz. (Hg.) *Zeihundert Jahre Homerschorschung*. 1991. Stuttgart.
- 5) Jeffrey H. Tigay. *The Evolution of the Gilgamesh Epic*. 1982. Philadelphia.
- 6) M. L. West. *The East Face of Helicon*. 1997. Oxford.
- 7) T. A. Szlezak. *Ilias and Gilgamesh-Epos. Troia. Von Homer bis heute* (Edit. H. Hofmann. 200 S. Tübingen. S. 9-33.

Gerçekten bir Troya Savaşı olduğuna inanıyor musunuz? Neden?

Bugün geldiğimiz yerden baktığımızda; yaptığımız ve hatta bizden önce yapılan kazıların tüm sonuçları, araştırabildiğimiz belli başlı tüm konular bakımından Troya'nın Ege'ye nazaran Anadolu ile çok daha sıkı bağlara sahip olduğuna işaret ediyor.

Archaeology dergisinde, Mayıs-Haziran 2004 sayısında Prof. Dr. Manfred O. Korfmann (Troya Kazisi Başkanı) ile yapılan röportaj Çeviri: Varol Ataman

Birçok mit (söylence), doğal olarak, anıldıkları yerlerle ilişki kurmaya can atar. Santiago de Compostela, Lourdes, Bethlehem'deki İsa'nın Doğuşu Kilisesi ve Kudüs'teki Kutsal Mezar Kilisesi gibi hac yerlerini akılda tutmak gerekir. Bizim konumuz da –Yunan-Roma düzleminde de olduğu gibi– Yunan-Roma döneminde genişleyen kalıntıların olduğu eski yer, Hisarlık adıyla bilinen, sikkelerin İlion ya da İlium adıyla basıldığı kutsal şehir. Arkeoloji olsun ya da olmasın, böyle mit bağlantılarından, bunun gibi bir hayal ülkesinden, bir ilizyon yerinden ve azımsanamayacak derecede de inançtan, yararlanıyor. Burası bunun başladığı ve popüler hale geldiği yerdirdi.

Geçen on yıl boyunca Troya'nın arkeolojik olarak saptanmış resmine bakışımız oldukça değişti. Bu bir sürpriz değil. Arkeoloji yeni kaynaklara kavuştuğca, toprağın kendisine sunduğu arşivi her seferinde yeniden derinlemesine araştırıyor. Troya'da gerçekleştirilen çalışmalar, bu yerin tüm tarihini, Tunç Çağı'nın kapsadığı 2000 yıl ya da Helenistik-Roma dönemini kapsayacak araştırmaların da gelişmesini destekledi. Bu, aksi yönde varsayımlara rağmen, Troya'da arkeoloji çalışmasının hiçbir zaman İlyada veya Troya Savaşı hakkında açıklama yapmak nedeniyle yapılmadığı anlamına da gelir. Ancak, kaçınılmaz olarak Troya'da kazı yapanlardan biri, sürekli 'Tro-

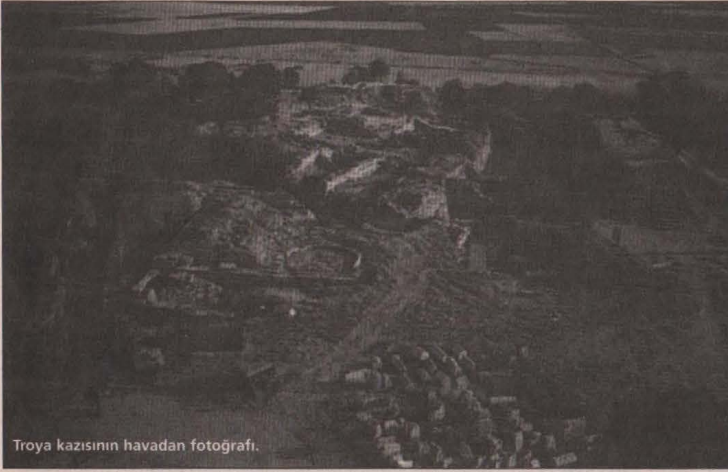
ya-İlyada-Troya Savaşı' ile meşgul durumdadır. Bütün bunlar olurken, temel kaynak yüzyıllardır aynı kalsa da, Homeros çalışmalarında da pek çok gelişme olduğu söylenebilir. Ancak, iki çalışma arasında temel bir ayırım meydana getirilmelidir. Böyle yapmak, arkeolojinin, İlyada'dan, Homeros çalışmaları tarafından doğruluğu saptanmış kesin bilgileri kullandığı için, bu özel ve tek kaynak konusunda saflıkla suçlanması gerektiği anlamına gelmez. Buradan sağlanan bilgi, öncelikle, İlyada destanının gerçekleştiği yerle; Homeros hayattayken –ve hatta o öldükten sonraki yüzyıllarda da– etkileyici bir şekilde varolmuş olan Troya IV-VII tabakalarındaki hem yukarı hem de aşağı şehir kalıntılarıyla ilgili.

Homeros, Troya için bir savaş verilmiş olduğunu, dinleyicilerinin bildiğini baştan kabul etmişti. İyi bildiği gibi Homeros, genelde Aşil'in gazabı ve bu gazabının etkisini tasvir etmekle ilgileniyordu. Bu nedenle o, Troya ve sadece bir savaş olan olayı yalnızca insanlar ve tanrılar arasındaki çatışmada şiirsel bir sahne olarak kullanır. Bununla birlikte İlyada, arkeologun bakış açısından tamamen farklı anlamı olan bir çerçevede yorumlanabilir. Teorik olarak Homeros ya da aktaranlar, MÖ 8. yy'daki durumun "taniği" olarak görülebilir. Hem bu panorama hem de yerin kendisi, gerçekten de, İlyada'nın yazıldığı MÖ 700'lerde bir sahne için çoğu detay açısından uygun olurdu. Bu, Troya'ya ve onu

çevreleyen kırsalın Homerik lâkaplar (epitheta) olarak bilinen göndermeler gibi, içinde bulunulan zamanın gerçeğiyle açık bir çelişki içinde olmaması gerektiği anlamına gelir. Troya çevresinde, çağdaş olan dinleyiciler ve sonrakilere olayın geçtiği yeri en azından genel çizgileriyle hatırlayabilmeleri gerekmektedir; tam da Londra'nın, Edgar Wallace'ın romanlarına fon olurken akla uygun görünmesi gibi, bunun da akla uygun olması gerekmektedir. Troya'nın (çevresiyle birlikte), arkeolojinin ortaya çıkardığı şekilde, Homeros'un İliada destanının sahnesi olması hipoteziyle çelişen bir şey yok ve bu tür iddialar burada tartışılmayacak. Arkeolojik bakış açısına göre, Homeros zamanında Troya, çoğu yıkılmış bir yerdirdi. Çevredeki bölgenin sakinleri –o zamanlar bile söylence ile iç-içe örülmüş olmalı– "tapınak"ın üzerine çıkmak için yamacı tırmanırken hayallerinde orayı canlandırabiliyorlardı. MÖ. 7. yy'ın başlarından, yani Homeros'a aynı zamanlardan, Roma imparatorluğu'nun son günlerine kadar işlevini yitirmemiş ahşap formlu bir tapınağı ikna edici bir örnek olarak ortaya koyabiliriz.

Troya'nın genişliği (büyüklüğü) ve sınırları

Yeni kazı faaliyetlerinin göz kamıştırıcı bir sonucu Troya'daki yukarı şehrin dışında, güneyine doğru MÖ. 17.yy'dan 12.yy'a uzanan bir yerleşim bölgesinin (Troya VI/VIIa)

Tahminlerinde, muhtemelen farkında olmadan önyargılıydılar. Bununla birlikte 1930'lara kadar Anadolu'da, özellikle de batısında, Troya ile karşılaştırılınca gerçekten de çok az şey biliniyordu. Bu Tunç Çağı arkeolojisinin başlangıç dönemi. Troya ve Troas bölgesi, Anadolu'nun kültür tarihi düşünüldüğünde, arada kalan bir yeri.

Bırakın Troya'nın esasen hem kültürel hem de diğer yönlerden Anadolu oluşunu, Troya'nın bir şehir olarak Anadolu'da bulunduğunu bile kabul

etmek zordu. Diğer yönlerden önyargısız bir gözle bakıldığında (başka mütalaalarda) birçoğu doğal olarak böyle bir sonucu destekliyor görünüyorlardı. Bugün geldiğimiz yere baktığımızda; yaptığımız ve hatta bizden önce yapılan kazıların tüm sonuçları, araştırabildiğimiz belli başlı tüm konular bakımından Troya'nın Ege'ye nazaran Anadolu ile çok daha sıkı bağlara sahip olduğuna işaret ediyor. Bunun doğruluğu hem tonlarca yerel Troya çanak çömleği hem de küçük buluntularla (tunc tanrıça figürünü ve hiyeroglif yazılı bir mühür gibi) birlikte, genel yerleşim planı (örneğin, kale içinde bir yukarı şehir ve açıkça sınırlandırılmış aşağı şehir gibi) mimari detayları (örneğin, birysel saraylar, yamaçlara yapılmış taş temellerin üzerinde kerpiç dizilerinden meydana gelen yapılar), ve nihayetinde adetler ve dinsel törenler taş steller, ölü yakma töreni gibi) ile kanıtlanmıştır. Tüm bu koşullar hesaplandığında, her şey Anadolu'yu işaret eder görünüyordu. Şimdi MÖ. 13. yy. hakkında konuşuyoruz, MÖ. 1200'den biraz öncesi ve sonrası bir zaman dilimi.

Yukarıdaki bulgular, dilbilimden elde edilen sonuçlar ile ve nihayetinde, Yakınoğu ileri kültürlerinin, özellikle de büyük bir güç olan Hitit Uygarlığının hemen yanındaki, geç

keşfi oldu. Son evrede burada geniş taşın yapılar vardı. Aşağı Şehrin önemli kalıntıları, her yerde kısmen Helenistik ve Roma dönemi yapılarının temelleriyle tahrip olmuş olsalar da, MÖ 3 ile MS 5. yüzyıl arasındaki 8-9 yüzyıla aitti.

1993'ten beri yapılan kazı ve manyetometre incelemeleri; 'aşağı şehrin MÖ. 1300-MÖ. 1180 arasında, Troya VIh ve Troya VII ile VI-la'nın sonuna kadar olan dönemde, kireçtaşından oluşan anakayaya oyularak yapılmış, yaklaşık 3,5 m. eninde ve 2 m. derinliğinde 'U' biçimli büyük bir savunma hendeğiyle çevrilmiş olduğunu gösterdi.

Hendeğin topografya durumuna da uyacak bir şekilde, yerleşimin sınırlarını belirliyordu. Bu hendeğin 700 m. lik bir düzlük boyunca açıkça saptayabiliyoruz. Yalnızca aşağı şehrin 2. binyıldaki genişlemesini değil aynı zamanda hendeğin güney tarafında, dışında yer alan bir mezarlık da belgelendi. Hendeğin sınırları içindeki binaların niteliği ve varlığı hakkındaki sonuçlar, bazıları çok geniş alanları kapsayan bir çok deneme kazısından edinildi. Yüzeyle bulunan çanak çömlek parçalarına dayanan sistematik yüzey araştırmaları aşağı şehrin varlığını her şeyiyle doğruluyor ve kesin bir hat olarak yerleşimin batı taraftaki sınırını bile gösteriyordu.

Bunun, vurgulanması gereken anlamı, Troya'nın MÖ. 2. binyılda büyük olduğuydu. Dahası, önceden tahmin edilenden 15 kat daha büyüktü ve 300.000 m2 lik bir alanı kaplıyordu. Troya, aşağı şehri de olan bağımsız bir şehir devletinin, iyi korunan idare ve güç merkeziydi.

Troya'nın Anadolu'daki göre kültürel, dilbilimsel ve politik konumu

Bugün Troya Türkiye'dedir ve bu dolayısıyla da Anadolu'dadır. İlion (Troya X) ile Bizans piskoposluk merkezi olarak, Roma'lı İlium (Troya IX) ile Asya eyaletinin bir parçası ve Helenistik İlion (Troya VIII) ile de Küçük Asya'nın batısındaki Yunan yerleşim yeri olarak da, aynen Türkler öncesi tarihte de olduğu gibi Anadolu'nun bir parçasıydı. Öyleyse Troya Homeros'tan yüzyıllar önce sinde kültürel olarak neden Anadolu'ya ait olmasın? Troya'nın Amerikalı kazıcısı Carl W. Blegen (Cincinnati) bile Troya VI ve VIIa'yı Yunan yerleşimi olarak kabul etmiştir. ("Troy and Trojans" kitabı). Troya hakkında Schliemann tarafından da kabul edilen böylesi bir fikir iyice yerleşmişti. Troya'da daha önce kazı yapanların, hem hakiki hem de mecazi anlamda Yunanistan'dan Troya'ya gelmiş ve yine oradan Yunanistan'a dönmüş olmaları ihtimali bu çeşit fikirleri su yüzüne çıkarıyordu.

MÖ. 2000'lerde Anadolu'nun siyasal haritası.

dönem Tunç Çağı için yeniden tanımlanmış siyasi bağımlılık ilişkilerini kapsayan resim ile de tam uyuşuyor. Eski Anadolu çalışmalarının ilgilendikleri kadarıyla Troas kelimesinin Luwi'li olduğu uluslararası alanda genel kanıdır. Zaten eski Anadolu'da Hint-Avrupa dil ailesi alanındadır ve aralarında antlaşmalar imzaladıkları Hitit kaynaklarında da bahsi geçen Wilusa/Truwisa şu (W)illios/Troia ile özdeşleştirilmelidir. Hititlerin müttefiki olan Mısırlıların bile şehri, Dardanya olarak bildikleri görünüyor. Bu açıdan da bakıldığında Troya, açıkça, hiç de önemsiz değildi.

Troya'ya disiplinlerarası yaklaşım

Troya'da günümüzde yürütülen arkeolojik araştırmalar da, MÖ. 3000'den MS. 500'e dek uzanan bir dönem tamamen eşit şekilde değerlendirilmiştir. Bize "Troya Miti" sorulduğunda kazı bilimlerinin sonuçları, öncelikle Mikenoloji gibi çok özel bir alanı da kapsayacak şekilde Yunan Dili ve Edebiyatı gibi dilbilimi ve özellikle MÖ. 1200'ün hemen öncesi ve sonrasını da kapsayacak şekilde MÖ. 13. yy.'a odaklanmış eski Anadolu çalışmaları ile tamamlanmak zorundadır. Bu yüzden birbiriyle ilişkili bu disiplinler, Troya ile ilgilenen uzmanlık alanındaki araş-

tırmanın başlangıcından beri yakın işbirliği içinde çalışmaktadırlar ve bunların sonuçları birbirlerinden bağımsız ele geçtikleri halde birbiriyle verimli bir diyalog ile her zaman ilşikindedirler.

Bu disiplinlerarası yaklaşım doğal olarak, geçtiğimiz 16 yıl boyunca Troya'da arkeolojik olarak çalışmakta olan öğrenci ve bilim insanlarının çoğuna ulaşan en son bulguları da kapsıyor.

Son yıllarda yaklaşık 20 ülkeden 350'den fazla öğrenci, bilim insanı ve tekniker Troya'daki kazılarda birarada çalışmaktalar. Onlar; çoğunluğu doğal olarak eski dünya ile ilgili, birçok değişik disiplini temsil ediyorlar. Projenin direktörü olarak ben de Modern Homeros Çalışmaları (örneğin J.Lakacz/Basel) ve Hititoloji (örneğin B.D. Hawkins / Londra) uzmanlarınca sağlanan sonuçlara aşinayım ve prensipte bunları kabul de ediyorum. En azından bizim bulduğumuz arkeolojik sonuçlar ile çelişmiyorlar.

Açık çelişki yok

En son arkeolojik bulgulara göre (P.Mountjoy / Atina), Troya şehrine MÖ. 1180'de (Troya VIIa veya VIIi), muhtemelen kaybedilen bir savaşın ertesinde (M.Korfmann / Tübingen) bir son konuldu. Bu çatışmanın O SAVAŞ olması gerektiği anlamına gelmesine gelenek onu tam da bu

tarihe yerleştiriyor. Birkâç on senelik (Troya VIIb1, veya VIj) bir geçiş döneminden sonra doğu Balkanlardan ya da kuzey-batı Karadeniz bölgesinden gelen yeni bir nüfusun daha çok, zayıflamış bir şehre benzeyen bu kalıntılara yerleştiği açıktır (Troya VIIb2).

Yine de Troya VII'nin (=VIIa) sonuna kadar, bölgenin o zamanki standartlarına göre şehir bir hayli büyük (R.Aslan St. Troica 13, 2003) ve Çanakkale Boğazı'nın çevresinde bölge ötesi bir öneme sahipti. Sadece yukarı şehir (bu bağlamda görelî olarak daha az incelenmiş 'aşağı şehir'e değinmeye gerek yok) bile belirligin özellikler ile donatılmış, bölgesinde eşi görülmemiş, hatta Güneydoğu Avrupa'da hiçbir yer ile kıyas kabul etmeyecek ölçüde öne çıkıyordu. Bu yorum, hali hazırdaki arkeolojik bilgilerimize dayanmaktadır. Troya besbellî ki defalarca saldırılara maruz kalmış ve her defasında kendini savunmak zorunda kalmıştır. Bunu kale duvarlarına, aynı şekilde yapılan tamlarlar gösteriyor. Üstelik burası, açıkça söyledığımız gibi kültürel olarak, Yunan anakarasından çok, Anadolu ile ilişkiliydi. Güneydoğu Avrupa'daki (Bulgaristan, Romanya, Moldovya, Ukrayna) arkeolojik bulgulara ardi ardına karşımıza çıkan, doğu Akdeniz ve Anadolu'nun neredeyse tüm kültürel

etkileri, mantıken, tabii ki boğazlardan deniz ya da kara yoluyla gitmiş, bundan dolayı da belli bir ölçüde Troya ile de alakası olmuş olmalıydı (O. Höckmann in St. Troica 13,2003).

Modern Homeros Çalışmaları temsilcileri, içinde; bir yanda, İlyada'da anlatılan hikayenin detay ve katmanlarının olduğu hatta temel hikayenin kendisinin Son Tunç Çağını gösterdiği bir senaryo açıkladılar. İkincisi, Hititoloji araştırmaları; boğazlarda ve çevresinde tam da MÖ. 13. ve erken 12. yy. boyunca, bu yüzyıdan da Wilusa veya (W)İlios'ta, siyasi ve askeri gerilimlerin olması gerektiğini gösterdi. Bundan dolayı bu gibi bulgular, özellikle son yıllarda, Troya ve Küçük Asya'nın batısında, hemen MÖ. 1200'ün öncesinde ve sonrasında gerginlik durumuyla ilgili argümanları güçlendirdiyse de; bu, diğer hafta, yukarıda bahsi geçen iki disiplinin bulguları sonucu ulaştığımız arkeolojik bulgularımızın temellerini oluşturan argümanlarda riski tek başımıza üstlendiğimiz anlamına gelmez. Öte yanda, öğrenciler ve bilim insanları olarak bizler yükümlülüğümüz gereğince kendi disiplinlerimizden ayrı alanların bulgularını görmemezlikten gelemeyiz.

2001 ve 2002'deki geniş ölçekli Troya sergilerinin de sayesinde, son on yılda arkeolog olmayan ama Troya'daki araştırmalara etkin bir şekilde katılmış olan güçlü ve saygıdeğer bir grup bilim insanı ve akademisyen ortaya çıktı. Biz kendimizi, bu Homeros ve Anadolu uzmanlarının aksini söylemeye inuktedir bulmuyoruz, ayrıca buna hakkımız da yok. Gene de görece küçük bir gelenekçi kuşku grubun mücadelesiyle karşılaştık. Bunlar, disiplinlerarası yaklaşıma dayanan bütünsel Troya araştırmalarını kapsayacak şekilde bakış açılarını genişletmektense; sadece Troya'daki arkeolojinin sağladığı ve artık eskiden olduğu şekliyle argümanlarına temel bile olamayacak veriler üzerinden mücadele ediyorlar. Herhalde, ya eğlence ya da içini boşaltıp rahatlamak amacıyla, bütün bu (modası geçmiş Ç.N.) fikirler, şu ar-

gümanın desteğinde canlı tutulmaktadır: Troya'daki kazılar, güya, 'Troya arkeolojisinden hiçbirşeyin Homeros ile bağlantılı olmayabileceğini kanıtlamış'. Arkeologlar olarak biz bu açıklamayı kesinlikle reddediyoruz ve hatta yalanlıyoruz. Tam tersine, biz 'şüphecilerin'; davanın yeni gerçeklerine, Troya'daki araştırmada disiplinlerarası yaklaşımın bulguları ve bununla birlikte değişen arkeoloji temelli bilgilerimizin durumuna eninde sonunda dikkat göstereceklerini ümit ediyoruz. Buna ek olarak kendi fikirlerini desteklemek için Troya'daki kazıların sonuçlarını hala alıntılama devam etmeyeceklerini umarız. Buna rağmen argümanlarını bu modası geçmiş olanlara dayandırmaya, Troya ile ilgili olarak arkeoloji alanında gelişen tümüyle yeni argümanların arasında çalışmaktansa, geçmişin eski moda ve artık çürütülmüş fikirlerine, hatta mantık zincirlerini bile onların üstüne temellendirmekte direnirlerse; bence bunlar en azından (eski zihniyete, Ç.N.) vicdanen borçlu oldukları içindir. Birçok meslektaşım kafalarını hala bunlardan temizleyemediler/arındıramadılar.

Bazıları kabul etmek istemiyor ama demek zorundayız ki; kendi kazı bulgularımızı kısaca, 'Troya'nın tamamen önemsiz bir yer olduğu ve bu nedenle İlyada'da tarif edilen şehre a priori uygulanamayacağı şeklinde yanıltıcı bir biçimde yorumladığımız' şeklindeki (asılsız, Ç.N.) suçlamalardan faydalandılar. Eski dünya tarihçisi olan Franz Kolb, tam da bu görüştedir ve bunu daha ölçsüz bir lisanla desteklemiştir. Bunu çürütmek için basitçe denebilir ki; şimdiye kadar bu sözümona 3. sınıf yerde 3 jenerasyon arkeolog kafa patlatmış. Dahası, senede 60 ila 80 kişiden meydana gelen akademisyen ve bilim insanlarından oluşan hali hazırda uluslararası grup, kazarak, inceleyerek, değerlendirek ve yorumlayarak 1400 günden fazla bir süreyi yerleşmede geçirdi. Üstelik tek tek akademisyen ve bilim insanlarının araştırma yerlerinde geçirdikleri bir çok ay, 20 ülkeden 120

kişinin 180'den fazla yayın (6000 basılı sayfa) yapmasına neden oldu. Tek başına Troya'daki Tunç Çağı için bile (ve tabii ki Son Tunç Çağı Aşağı Şehri ve orada yapılan bulgular hakkında da) şu anda sayısız inceleme / tez ve diğer araştırma konuları halen devam etmektedir.

İlginç bir şekilde, arkeolojik çalışma ve onun yorumlarını en yüksek sesli eleştirenler yukarıda belirtildiği gibi arkeologlar değil tarihçilerdir. Çoğunluğu Troya'da en fazla, ya bir ya da iki gün geçirmişlerdi.

Senelere dayanan Troya deneyim ve bilgilerin temelinde sanırım bize sorulan soruya cevap iki soru ile verilebilir: 'Neden olmasın?' ve 'Neden İlyada'daki temel olaylarda bir dereceye kadar tarihsellik olabileceği ihtimaline engel olmak istemeyenler, her zaman hipotezlerini kanıtlamak zorunda olan, o en başkiler olmalılar?'

Karşıt bir hipotezi kanıtlamanın sorumluluğu, bugün bilinenlerin ışığında, diğer tarafta 'kuşkuca tarafta' olmalıdır. Bunlar, "üçüncü sınıf bir Troya" için MÖ. 12.-13. yy.'ların tüm siyasi ve kültürel arka planı içerisinde nasıl bir yer düşünüyor? Özellikle geçtiğimiz on yılın bulgularına göre 13. yy boyunca ve özellikle erken 12. yy'da Troya ve çevresinde birçok silahlı çatışmanın olmadığına göre artık çok daha büyük bir olasılıktır. Günümüzde bu çatışmaların veya bazı bölümlerinin daha sonraki hafızalara 'Troya Savaşı' olarak damıtılıp damıtlamadığını ya da bunların arasında özellikle hatırlanabilecek gerçek 'Troya Savaşı'nın olup olmadığını bilmiyoruz. Bununla birlikte şimdilik her şey, J. Latacz'ın birçok olayda ortaya koyduğu üzere, Homeros'un ciddiye alınmasını (hem de kendi Troya hikayesindeki arkaplana karşın) ve ipuçlarının takip edilmesini gerektiriyor. Sonuç olarak, İlyada'da tarif edilen (bahsi geçen) olayların büyük bir olasılıkla son araştırmalara göre tarihsel bir çekirdeğe sahip olması muhtemeldir. Bu tartışma, bence, bundan sonra sadece 'çekirdek' ile ne kastedildiği üzerine odaklanabilir.

Üniversite ütopyalarını sorduk

Birçok öğretim elemanı ve aydına ulaşarak çalışmak ya da okumak için nasıl bir üniversite hayal ettiklerini sordum. Ulaşılmayacak gibi de olsa düşüncelerini yazmalarını rica ettim. Yazacaklarını söyledikleri halde yanıt alamadığım birkaç kişi hariç önemli bir çoğunluktan sağ olsunlar, zengin içerikli hem de istediğim gibi kısa yanıtlar geldi.

Yanıtları bize geliş tarihine göre yayımlamaya başlıyoruz.

Yeni yanıtları, farklı hayalleri de bekliyoruz. Ayrıca yayımladığımız ütopyalardaki düşüncelerden farklı düşünüyorsanız da yazmanızı isteriz.

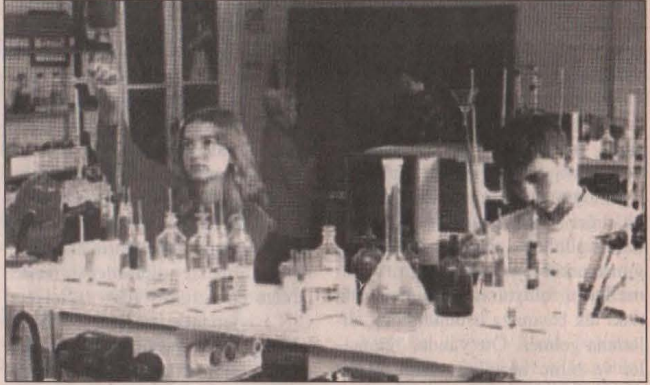
Söyleşi: Feyziye Özberk

Üniversite ütopyalara en yakın yerdır

Gelişen teknolojinin, bilginin yayılmasını ve paylaşılmasını kolaylaştırdığı günümüzün dünyasında Üniversite, artık değişen çağın gereksinimine uygun bir yeni yüz arıyor kendine. Çağımızın üniversitesini tanımlamakta 'Bilginin ürettiği ve paylaştığı yer' tanımını eksik ve yetersiz kalıyor. Bilgiye ulaştırmak ve onu yeniden üretmek olgusunun ötesinde başka anlamlar da taşımalı, Üniversite.

'Uzmanlaşma'nın bu denli ayrışması, bir yandan da, bilgi alanlarının da birbirine çok yaklaşması demek. Dünyanın yaşam kaynakları azalıyor ve bir alanda çalışırken bütün manzarayı görebilmek gitgide daha zor ama daha da önemli oluyor. Bu bağlantıları kurabilmek, disiplinler arası ilgileri görebilmek; artık bilimin kaçınılmaz ödevi. Öte yandan unutmamamız gereken bir diğer nokta da, Üniversite'de paylaşılan bilginin öznesi değişse bile, bu bilgiyi yorumlamakta "felsefi bakış açısı"nın gerekliliği. Bu felsefi bakış, bütün alanlarda, insanı amaç olarak gören bir anlayışı yerleştirmeli. Üniversite'nin değerler sistemine. Ve her defasında genel bir kural olabilecek biçimde davranmayı ilke edinmeli kendine.

Üniversite, didaktik bir üslubun ötesine geçip 'birey olabilir, kendi gözleriyle görme, kendi eliyle do-

kunma' imkânının kapısını açabil-meli öğrencisine.

Bu bir "ütopya" değil; üstelik ütopyalara en yakın yerdır zaten bir

Üniversite.

Çiğdem Ülkeri Hacettepe
Ü. Türkçe Okutmanı

Üniversite anlayışının temelinde düşünceye saygı ve özerklik ilkeleri yer almalıdır.

Prof. Dr. M. Tuba Ongun

Gazi Ü. İİBF İktisat Bölümü

Türkiye bugün yepyeni bir üniversite anlayışına şiddetle gereksinim duymaktadır. Yeni üniversite anlayışının temelinde düşünceye saygı ve özerklik ilkeleri yer almalıdır. Anabilim Dallarından başlayarak tüm akademik birimler, her düzeyde eğitim ve öğretime ilişkin kararların alınmasında söz sahibi olmalı, bunun için akademik birimlerin yetki alanları net bir biçimde belirlenmeli ve birimler arası koordinasyon hantallığa yol açmayacak biçimde sağlanmalıdır. Üniversiteler günü birlik kararlarla yönetilmemeli, stratejik planlama ilkesi yaşama geçirilmelidir.

Üniversitelerin kendi bilimsel kadrolarını yetiştirebilmeleri en öncelikli konulardan biridir ve geleceğinin de güvencesidir. Bunun için, toplumsal, demokratik ve laik değerleri dikkate alan genel, kapsayıcı, ulusal politikalar oluşturulmalıdır.

Troya'nın bilimsel gerçeği

Senaryoda, başta yüreği Anadolu'ya tutkulu, yiğitlikte Hektor'la başabaş bir Sarpedon'un Likya'lıları, Anadolu halklarından çoğunun toprağın özgürlüğü uğruna Troya'nın yanında tekvücut dayanışması yoktur. Filmin en olumlu misyonu, yurdum insanını yurttaşlı Homer ve yurt toprağı Troya ile tanıştırması olmuştur.

Prof. Dr. Fahri Işık

(Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümü)

O kurulmadan 2500 yıl kadar öncesinde, konumlandığı Troas yöresinde, Kumtepe'de, ilk yerleşimin temelleri atılmıştı; orayı Beşik-tepe insanları izledi. İÖ. 4. binyıl sonlarına doğru yeni insanlar yurtladılar burada; kalayı ve tuncu kullanabilen insanlar. Ve onlar İÖ. 3000 dolaylarında, o zamanlar Dardanel'den karaya derince ve genişçe giren bir körfezin korunaklı güneydoğu kıyısında, yaklaşık 30 m yüksekliğindeki bir tepe sırtına yerleştiler; ve oraya geleceğinde ün olan, iki adlı bir kalenin çekirdeğini ektiler: *Taurisa (Troia)* ve *Wilusa (İlios)*.

Troya ve Troyalılar

Troya kurulduğunda ilk Hellen boyu Akha'lar henüz yoktu Ege'de. Kuzeydeydiler; gelmelerine 1000 yıl vardı. Troya Kalesi'nin 3 m kalınlığındaki bedeni, zamanın dünyasında benzersiz tekniğiyle ilk gelenler

birlikte örüldü; tepe surla çevrildi. Tek odalı, dikkörtgen biçimli, önü sundurmali "Ev 102" ile Ege'de geleceği olan en önemli yapı tipi, megaron, yaratıldı; 2550-2250 arası yaşıyan Troia II kalesinde, sarayın başodası olma yanında, ortası ocaklı ve sunaklı bir tapınak olduğu da bilindi. Bu evrede sur, 9 dönümlük bir alanı kuşatmaktaydı. Heinrich Schliemann'ın bulduğu "Priamos Hazinesi", kalenin 3. binyıl ortalarında ticaretle gelen zenginliğinin ve öneminin de tanıtıydı; üst düzeyde bir kültürün ve sanatın da. Yaklaşık 2200-1700 arası süreç, Troya Kalesi'nin fazla bilinmeyen IV ve V. evrelerinin tarihidir. Manfred Osman Korfmann, öncesinin iki katı bir büyüklüğe genişleyen kalenin arkeolojik bulgularına dayanarak, bu evreleri "Anadolu Troya kültürü" olarak tanımlar.

Troya IV kalesine gelenler gibi, onlardan 500 yıl kadar sonra Troya

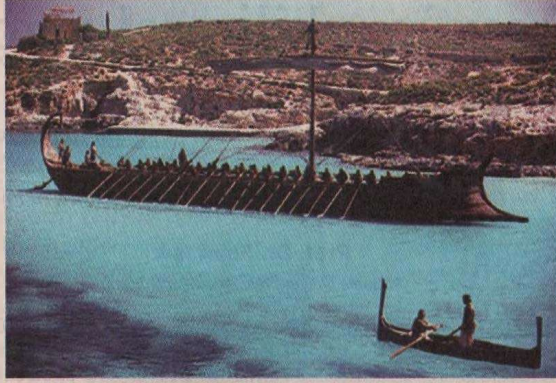
VI'yı 200 m x 300 m boyutunda yeniden temellendirenler de Hint-Avrupa bir dil konuşan halklardı; Luwi'ler. Onların en geç İÖ. 3. binyılda Hitit'lerle birlikte Anadolu'ya gelen ilk göçmenler oldukları varsayılır. Deniz üzerinden ve de batdan gelmedikleri; benzer dil grubuna karşın, önceleri kabullenildiği gibi, "Eski Hellençe" konuşmadıkları kesindir. Hitit'ler Orta Anadolu'ya yerleşirken, Luwi halklarının Akdeniz ve Ege kıyılarını yurt seçtikleri bilinir. Anadolu'nun yüreğinde bir "Hitit Devleti" doğmuş, kıyılarında bir "Luwi Birleşik Devleti" hiç olmamıştır. Troya'lılar da, farklı adlarla bölünmüş Luwi halklarından biridir ve onlar en kuzeyde "Troya yüksek kültürü"nü de yaratıcıları olmuşlardır.

VI. katman İÖ. 1700-1300 arası uzunca bir zamanı kapsar. O kurulduğunda, Neşa kentinde Hitit Krallığı'nı kurmuştur Anitta. Girit'te Anadolu etkili Minos kültürü "Yeni Saraylar Dönemi"yle doruğa varırken; Ege'deki egemenlik alanını Anadolu kıyılarında Milet ve Iasos'a da genişletir. Hellenistan'da ise Akha Hellen'leri, Anadolu'dan kalkmış kültür göçleriyle temellenen Erken Hellas kültürünün etkisinden sıyrılmamıştır; Girit ve Hitit damgalı karma bir etkinin güdümünde "Miken kültürü"nü oluşturacak zamanı beklemektedir. Troya'da ise tek başına surların görkemi, kapıları ve burçlarıyla VI. kent beylerinin gücünü ve zenginliğini görmeye yeterlidir. Ve buna ek olarak halkın 3. binyıldan bu yana yaşadığı, çalıştığı bir "Aşağı Kent" i vardır; VI. evrede 270 dönümlük genişçe bir alana yayılmıştır. Sa-

yunması için sur yetmemiş, savaş arabalarına önem olarak eskilerde bir de kaya hendeği kazılmıştır. Geleniği nedeniyle, Hitit başkenti Hattuşa'nın İmparatorluk Dönemi'nde burçlarla donatılmış güçlü surlarının yapımında da etkili olduğu düşünülebilir; çünkü megaronlarıyla Hitit tapınakları kült odasının biçimlendirilişinde pay sahibidir. Ve o megaron, Akha Hellen'leri bey kalelerinin odağına tapınak ve başoda işleviyle de taşınmıştır; Homer zamanında Dor Hellen'leri "Yunan tapınakları"nın çekirdeğini oluşturacaktır. Troya VI ve Akha ilişkisi, Myken boyalı çömlerinin Troya'da varlığıyla belgelenir; çoğunluğu yerli öykünmedir. "Akha kökenli" olma anlamında yanlışlıkla "gri Minyas" denilen tek renkli yaygın çömlük türü ise artık "Anadolugrisi" adıyla Troya VI kentinin yerli Anadolululuğunu perçinler. Tüm bu arkeolojik veriler bu yerleşimin, Frank Kolb tarafından savdandığı gibi, "bir kaç bin nüfuslu bir köy" olmadığını da perçinler; orada 5.000'den az insan yaşamış olamaz.

Troya VI'nın erken evresinde, İÖ. 17. yüzyıl boyunca, Ege'nin egemeni, güçlü Minos uygarlığının yaratıcısı Girit'ti. 1630 dolaylarında püskürttüğü lavlar ve yarattığı depremler Ege dünyasını sarsan Thera yanardağı bile o gücü etkileyememiştir ki 16. yüzyıl onların sanatta altın çağıdır. En geç bu binyılın ortalarında Akha Hellen'leri, kültür ve sanatlarını borçlu oldukları Girit'in deniz ticaretinde ciddiye alınan siyasi bir güç olmaya başlayacak; 15. yüzyıl ortalarında Girit'i de ele geçirerek Ege ve Doğu Akdeniz'de onun yerini alacaktır. Kültür ve sanat gibi siyasada da Girit'in olan olanı olacaktı ki Anadolu kıyılarındaki sömürge kentler İasos ve Milet de onların olmuştu. Hellenistan'da Mykene, Tiryns, Pylos, Atina ve Orchomenos gibi bağımsız bey kaleleri Hitit etkisinde savunma düşemleriyle donanacak; si-

yasal ve ekonomik güç, kültür ve sanatta yaratıcı bir güce dönüşemeyecekti. Ege'nin doğu yakasında Anadolulu olabilmek bilinciyle halkları Hattuşa'dan hakça yöneten ve bir dünya devleti gücüne erişen Hitit'lerin, Assur ve Mısır'ın krallarıyla eş düzeyde sayılırdı Akha kralları; onlara Hitit metinlerinde Ahhiyawa'lar denirdi. Denize sanki küskün olan Hitit'in Ege'deki komşusuydu Akha'lar, çünkü Ege kıyılarındaki Luwi halkları genelde Hitit'e bağımlı vasal krallıklar durumundaydı. 1274'de Kadeş'te Mısır'a karşı kazanılan utkuda pay sahibi Hitit yandaşları arasında sayılan iki halktan Arzawa'lılar, Efes'in başkent olduğu bölgenin Luwi kökenli egemeniydiler. Dardana'lar ise, Homer'in İlias Destanı'nda Troya'lılarla özdeşleştirilen halklardan birinin adıydı.

Troya, Hitit metinlerindeki *Taurisa* ile aynı tutulur. Kentin Homer'in İlias'ında 106 kez okunmasıyla Troie'nin iki kat fazlalıkta yaygın olan bir başka adı ise (*W*)*İlios*'tur ki bu da Hitit metinlerinde -hemde Taurisa ile birlikte geçebilen- *Wilusa* ile tamtamtamına örtüşür. 1280 yılı dolayında Hitit büyükkralları II. Muwatallı ile zamanın Wilusa kralı Alaksandu arasında yapılan anlaşma metnine ilişkin olarak Joachim Latacz'ın yaptığı araştırma, "Hattuşa kralları ile Wilusa Ülkesi arasındaki ilişkilerin İÖ. 1600 yılı öncesine dek uzandığı ve düzenli olarak karşılıklı elçiler gönderildiği" sonucuna götürmekte, bu da Troya VI kralığının önemiyle yorumlanmaktadır. Ülke yaklaşık 15

000 km2'lik bir toprağa sahiplikle zamanın, yine başkentin adıyla anılan, bazı devletlerinden, örneğin Alalha, Amurra, Ugarit'tan büyüktür.

VI. katman bir depremler son bulur Troya'da. VIIa evresinin yaşandığı İÖ. 13. yüzyılın ortalarında Hitit büyükkralları III. Hattuşili ile Ahhiyawa arasında karşılıklı olarak gönderilen iki mektup önemlidir. Hattuşa'da bulunan bu mektuplardan Hattuşili'nin yazdığına, Wilusa'nın iki ülke arasında bir anlaşmazlık konusu oluşturduğu okunur. Ahhiyawa kralının Hattuşili'ye Hitit dilinde gönderdiğinde ise, Frank Starke'nin yeni yorumuna göre, paylaşılamayan adalar vardır. Akha kralının "bizimdir" dediği bu adalar Boğaz'a egemen konumda olan ve Troya'ya bir köprü oluşturan Samothrake (Sema-direk) ile İmbros (İmroz) ve Tenedos (Bozcaada) olabilir. Bu mektupların içeriği, Troya'nın konum olarak Akha Hellen'leri için ticarete yönelik stratejik önemini ortaya koyar ki, Ege ve Doğu Akdeniz ticaretinin egemeniyisen Akhalar gibi, bu konum bir savaş için de yeterlidir.

Hitit kaynaklarında Wilusa en son 1200 dolaylarında okunur. VIIa kenti bu tarihlerde bir savaşla yıkılmıştır ve arkeolojik bulgulardan belli ki bu savaş kaybedilmiştir. 1200-950 yılları arası Troya'da VIIb1, VIIb2 ve VIIb3 alt katmanlarının yaşandığı sürece; Troya kültürünün kendi geleceğinin yarısrına Balkan etkisinde biçimlendiği bir süreç. Yitirilmiş zorlu bir savaş ardından kurulan VIIb kentine Balkan'lardan gelenlerin taşındığı, Anadolu'ya yabancı bir kültürün izlerini bulmak doğaldır. Artık bir "köy" görüntüsü sergileyen yerleşimde halk, eski zamanlarını çok aratan yeni bir yaşama alışma zorluğu içindedir; bunu başaramaz, ki yeni binyıla girildiğinde halkın büyük ço-

ğünüğü terk eder Troya'yı. Ardından gelen 200 yıllık "karanlık"ta, en son yangınla harabeye dönüşmüş "köy"de yaşayanların sayısı "birkaç"la söylenebilecek denli azalmıştır. "Kutsal Troya", 8. yüzyılda "yeniden dirilişi" bekleyecektir.

Troya Savaşı

Homer'in Troya'sı 1300-1200 arası zamanın VIIa kentinde aranmalıdır. Çünkü artık 1200'den sonra Hellenistan'ın yeni beyleri, kuzeyden inerek Akha Hellen'lerinin egemenliklerine son veren Dor Hellen'leridir. İtalya ve Hellenistan'da olduğu gibi Anadolu yarımadası üzerinden de Akdeniz'e inmeyi hedefleyen bu kanlı "kavimler göçü" bağlamında III. Ramses (1200-1168) Medinet Habu tapınağının duvarlarına kazdırdığı yazıtlarda "Kuzey ülkelerinin yüreklerini dağıtan korkudan" bahsederken şöyle der: "Hatti Ülkesi'nde hiçbir halk onların elinden kurtulamadı. Qoude, Kargamış, Arzawa, Alaşiya yerle bir edilmişti. Amurru'da bir yerlerde bir karargah kurdular; halklarını öyle bir yok ettiler ki sanki onlar hiç varolmamışlardı. Önlerinde bir ateş topu, Mısır kapılarına dayandılar. Ellerini dünyanın ucundaki ülkelere dek uzattılar. Yürekləri özgüvenle dolduluydu ve diyorlardı ki: planlarımız gerçekleşti". Hatti Ülkesi Anadolu'yu "ot bile bitmemecesine" yakan, yıkan, Hitit İmparatorluğu'nu tarihten silen bu amansız saldırının tam tarihi İÖ. 1184 olarak hesaplanır. Troya'nın bundan payını alması mümkün değildir.

Gerçekten de bu tarih, yitirilen bir

savaşla yok olan Troya VIIa kentinin yitirilen bir savaşla sonlanan "İÖ. 1200 dolayları" tarihiyle örtüşmektedir. Saldıranların kimliğini ise Assur Kralı I. Tiglatpaleser (1112-1074) bildirir: "tahta çıkışından 50 yıl kadar önce Yukarı Dicle boylarında yendiği Muşkiler"; yani Frigler. Onların savaşçı Trak halklarından olduğu ve Hitit'lerin ardından Anadolu'ya bey oldukları bilinir. Ve Trakya'dan Anadolu'ya tek geçidi tutan Troya'nın güçlü kalesi yıkılmadan yağıca Anadolu'ya geçemeyecekleri sanılır. Bunun anlamı, Troya VIIa'yı 1200 dolayında savaşla yıkanlar, Akha'lar değil, Trak'lar olmalıdır.

Eğer Troya'ya bir Akha saldırısı varsa Homer'in İlias Destanı'na konu olan bu savaşın 1200'den önceki bir zamanda gerçekleşmiş olabileceği usa yakındır. Kenti yenilgiyle zayıf düşüren ve Anadolu kapılarını Trak budunlarına açan zorlu bir ön "Troya Savaşı", Ekrem Akurgal'ın da kurgusuydu. Ancak bu büyük bilgi, son zamanlarda böyle bir savaşa inanmayanlar arasına katılmış;

"sorunun bir poetik fantaziden öteye gitmediğini" yazmıştır. Eğer bir savaş böylesine destanlaşmışsa ve Homer'in "savaştan" 400 yıl sonra ve de yazısız bir "karanlığın" ardından 13. yüzyıl

Troya'sını tanıdığını belgeleyen veriler varsa, o "savaşı" yok saymak zordur; Troya kazılarının şimdiye kadarki bulguları ya da Hitit yazılı kaynakları bunu tam belgeleyebilmiş olmasa da zordur. Zaten 15.693 dizelik Destan'da anlatılan da savaşın "10 yıllık" bütünü değil, son 51 gününde Akhilleus'un öfkesidir.

Hollywood'un çarpık Troya'sı

Troya VIIa'da gerçekleşmesi olması bu "savaşta", Homer'in büyüleyici, usta anlatımını çağrıştıran acımasız bir yok edişin ve tümüyle terkedişin izlerini aramak da yalnızca götürür; çünkü, adı üstünde, o bir "Destan"dır. Gerçekleri, filminin ütöpik görkeminde aramak daha da yalnızca götürür. Perdedeki Troya'yı Korfmann'ın, *Archaeology, May/June 2004*, s. 41'de resimlediği "savaş zamanındaki" mütevazı modeliyle karşılaştırmak, Hollywood abartısını görmeye yetecektir. Ötesi; örneğin saray sütunlarının biçimi Akha bey saraylarından alınmış; Megaron'un ortasına bir ocak yerine, havuz yerleştirilmiştir. O zamanda ne Akha ve ne de Troya saraylarını süsleyen o biçim ve biçimde, özellikle de büyük boyutta heykeller yoktur. Senaryoda, başta yüreği Anadolu'ya tutkulu, yiğitlikle Hektor'la başabaş bir Sarpedon'un Likya'lıları, Anadolu halklarından çoğunun toprağı özgürlüğü uğruna Troya'nın yanında tekvücut dayanışması da yoktur. Filmin en olumlu misyonu, yurdum insanını yurttaşlı Homer ve yurt toprağı Troya ile tanıştırması olmuştur; bundan da çıkarılacak çok dersler vardır.

Yanıbaşımızdaki Troya: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Troya Koleksiyonu

“Müze gelen insanların kafasında daha doğru bir Troya imajının oluşacağını düşünüyorum. Sadece filmden alacağınız bilgiyle bu bölüme gelerseniz hayal kırıklığına uğrayabilirsiniz. Çünkü film kurgudan ibarettir. Üstelik Hollywood'un kurgusu. Gerçek olan müzede sergilenenlerdir.”

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü Halil Özek ve Prehistorik Dönem Koleksiyonu'ndan Sorumlu Müze Uzmanı Çiğdem Girgin ile söyleşi
Söyleşi: Emircan Güzel

Sayın Çiğdem Girgin, sizi biraz daha yakından tanıyabilir miyiz?

- 1982'de İstanbul'da düzenlenen Avrupa Konseyi sergisiyle birlikte İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde çalışmaya başladım ve o günden beri de bu müzede çalışmaktayım. Çeşitli illerdeki kazılara arkeolog olarak katıldım. Mesela bunlardan biri de Troya kazısıydı. Müzede, prehistorik dönem koleksiyonlarıyla ilgili çalışıyorum. Aynı zamanda Troya bölümünün bilimsel sorumlusuyum.

- Müzede Troya koleksiyonunun geçmişi ve gelişimi hakkında bilgi verebilir misiniz? Buradaki koleksi-

yon hangi yıllarda, hangi kazılardan sonra geldi ya da hangi döneme kadar gelmiş?

- Buraya 3 dönem halinde Troya eserleri geliyor. Birincisi Schliemann Kazıları'ndan. Heinrich Schliemann Kazıları'ndan gelen eserler, genellikle 1881 tarihli olarak biliniyor ama yazışmalardan anlıyoruz ki çeşitli yıllarda gelmiş. Ama çok büyük bir koleksiyon söz konusu değil. Daha sonra 1893 - 1894 yıllarında Wilhelm Dörpfeld Kazıları var. O dönemden Schliemann Kazılarına göre oldukça çok sayıda eser geliyor. Fakat asıl koleksiyon Carl Blegen Kazılarından geliyor. Bu da

1932-38 yılları arası. Sadece Blegen kazılarında 5 bine yakın eser geliyor.

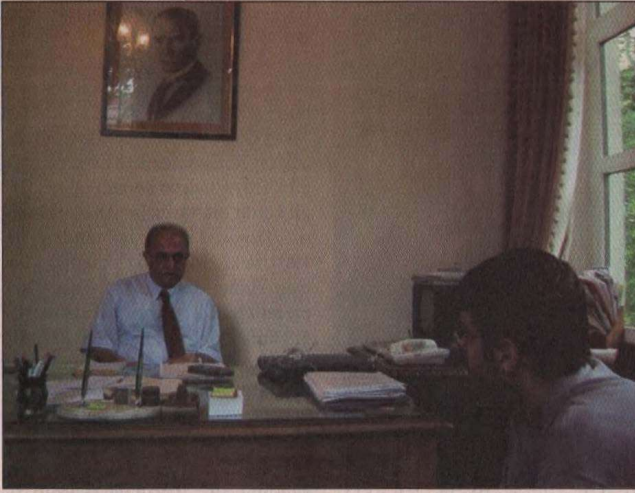
- Müzede Troya sergilemesi hakkında neler söyleyebilirsiniz? Sergilemenin kurgulanması aşamasında nasıl bir öykü kurulmaya çalışıldı?

- Bu sergi salonları hazırlanırken genel olarak elimizdeki mevcut koleksiyonlardan yola çıkıldı. Burası zaten imparatorluk müzesi. Çok zengin koleksiyonlara sahip o dönemden. Ve bu ek binada özellikle bu koleksiyonlar sergilenmek istendi. Her koleksiyonun sergilenebileceği belirli öyküleri var. Troya katının öyküsü de kesintisiz gitmiyor tabi. Anadolu'nun tarihini de elimizdeki buluntularla vermeye çalıştık, diğer müzelerden gelen eserlerle tamamlanıyor. Bunun yanında Anadolu'nun öyküsü sürerken bir noktada da Troya yer alıyor.

- Aslında bir mercek tutmak gibi bir şey oluyor. Bütün Anadolu yer alıyor ama Troya'ya bir mercek bakılıyor gibi.

- Tabii tabii. Mesela sergilemede Anadolu'nun 400 bin yıllık tarihi sürerken, çakışma noktalarında Troya sergilemesi var. Troya kısmında bir Homer var, onun İlyadası var, İlyada'dan yola çıkan Schliemann var ve ondan sonra başlayan kazılar var.

yonu eski kazılarda ortaya çıkarılmış mimari kalıntılardan ele geçmiş. Biz ziyaretçilere göre bir sergileme yaptık. Şunu vermek istedik, Troya'nın 9 katı anlaşılmaz bir haldedir. Bu 9 kat nedir, hatta bu 9 kat içinde de evreler vardır. Onu da anlatmaya çalıştık. Mesela bir evin yerleşim tabanının ayrı ayrı buluntuları var. Yeni olarak bilimsel açıdan olmasa bile teknik açıdan çok fazla şey yapılabilir tabii ki.

- Sergiyi gezerken dikkat ettim, ayrı evrelerden hangisinin Homeros'un Troyası olduğu verilmişti. Bunun nedeni nedir?

- Onun durumu kesin değil. Troya VI sonu ve VIIa arasında bir yere oturtulduğu için Homer'in Troyası, onu panolara koymayı uygun gör-

Bunlar arkeolojinin tarihi için de önemli. Sadece hazinesi nedeniyle değil. Schliemann'ın yanında çalışan mimar, dönemine göre bilimsel çalışan biri. O yüzden ilk dönem kazılarını arkeoloji tarihi açısından da önemli. İlk Tunç Çağı'ndan itibaren (MÖ 3 bin) Troya sergilemesiyle Anadolu sergilemesi koşut gidiyor.

Troya tarihinde de çok güzellikler var. Zaten o yüzden Troya filmi çevriliyor. Troya'da arkaik dönemden kalma sunaklar var. Bu erken dönem sunaklar Troya surlarının dışında ve o dönemde yani arkaik dönemde bile İlyada destanından dolayı o bölgenin gezilmiş olabileceği düşünülebilir.

- Sergilemenin yansıtılması açısından bazı eksiklikler olduğunu düşünüyor musunuz?

- Müzeler yaşayan yerlerdir. Müzede bir sergiyi açtığınız zaman, o sergi belli bir süre sonra tabii ki eskiyor. Bu çok doğaldır. Bu sergiyi açtığımızda son dönem Troya kazıları yeni başlamıştı. Şu an bilimsel açıdan önemli bir değişiklik olmasa bile planlar yenilendi, bu sonuca bağlı olarak çok güzel maketler ortaya çıktı, Güney Şehir'deki buluntularla şehrin genişlediği görüldü. O yüzden gerek maketlerle gerek planlarla görselliği daha fazla arttırmak mümkün. Bizim müzemiz koleksi-

Gerçek olan müzede sergilenenlerdir

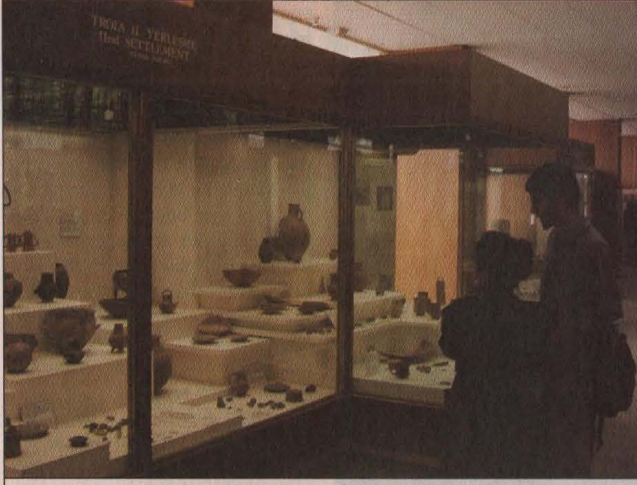
Sayın Halil Özek, Troya filminden sonra Müze'de ne gibi değişiklikler oldu? Örneğin ziyaretçi sayısında bir artış oldu mu?

- Ziyaretçi sayısında kısmi bir artış var. Troya filminden sonra müzeye bir yöneliş olduğundan söz edebiliriz. Troya filmi şimdilik teoride Troya Bölümü'nün görselliğini arttırmaya yönelik projelere hız vermiştir. Bu nedir? Son kazıların sonuçlarına göre teşhir salonunda bir değişiklik yapma, görselliği artırıcı bazı etkinlikler, maketler, panolar, simülasyonlar gerçekleştirme gibi. En azından daha önce de programımızda olan bu planın hayata geçirilmesine yönelik bir mesafe katması bakımından önem taşıyor. Bakanlığımızın katkıları ve izniyle bazı sponsorlarla protokoller hazırlanıyor. Böylece Troya bölümünde eskiden eksik olarak gördüğümüz bazı teşhir eşyalarını tamamlarsak serginin görselliğini arttırmış olacağız. Kuşkusuz Troya bölümünü Troya filmiyle eşleştirmek ya da o filmi seyredip burada o filmde bir şeyler aramak kanımca yanlıştır. Ancak müzeye gelen insanların kafasında daha doğru bir Troya imajının oluşacağını düşünüyorum. Sadece filmde alacağınız bilgiyle bu bölümde gelirsiniz hayal kırıklığına uğrayabilirsiniz. Çünkü film kurgudan ibarettir. Üstelik Hollywood'un kurgusu. Gerçek olan müzede sergilenenlerdir.

- Müze Troya filminin rüzgarından nasıl faydalanabilir? Mesela British Museum ilgiyi çekebilmek için filmde kullanılan giysileri vs. sergileme yöntemini uygulamış ve daha fazla ziyaretçi çekmiş. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin kısa vadede ziyaretçi çekmek için yaptığı bir plan var mı?

- Fazladan yapmak istedikleri var fakat yapacak bütçesi yok. Film vizyona girdiğinde Troya'yla ilgili bir belgeseli salonda oynatabilirdik. Bunlar az önce bahsettiğim projenin içinde yer alan unsurlar. Kaldı ki, filmde ya da Troya'da kullanılan malzemelerin imitasyonlarını hazırlayarak insanlara vermek, satmak, müzeye de bir gelir elde edebilmemiz için önemli olurdu fakat demamızın faaliyet göstermesi gerekir. O da 5072 sayılı kanun gereğince demeklerin faaliyetlerine kurumlarda son verildiği için bu yapılamıyor. British Museum seviyesinde bir etkinlik gerçekleştirebilmek maddi imkanlara bağlı bir olay. Bizim de bu çapta, böyle bir imkanı-mız yok.

- Teşekkür ederiz.

medik. Biz genellikle panolara çok somut bilgileri yazıyoruz. Bu konuda çeşitli varsayımlar üzerindeki tartışmalar hala sürüyor. Panolarda neler yemişler, ne içmişler, nasıl yaşamışlar, çevre ilişkileri, hangi kültürlerle bağlantıları vardı gibi somut bulgulara dayanan bilgilere yer verdik.

- Schliemann'ın bulduğu eserlerin bir öyküsü var. İlk önce Almanya'ya gidiyor, savaş sırasında Rusya'ya gidiyor... Şimdi bu hazinelerin durumu ve Türkiye'ye dönme olasılığı nedir? Ya da bu konuda verilen bir mücadele var mı?

- Bu tabii ki tamamen uluslararası hukukla ilgili bir konu. Ama Bakanlığın bu konuda başlattığı bir girişim vardı. Eserlerin Puşkin Müzesi'nde olduğu resmen Rusya tarafından kabul edildikten sonra Türkiye Cumhuriyeti bir girişimde bulundu. Şu an üç ülke söz konusu. Almanya var, buluntuları savaş ganimeti olarak gördüğü için Rusya var ve bizim topraklarımızdan çıktığı için biz de varız.

- Müzedeki Troya koleksiyonunu dünyanın diğer müzelerindeki Troya koleksiyonlarıyla karşılaştırsak nereye koyabiliriz?

- Diğer müzelerdeki koleksiyonlar parçalar halinde ve onların yurtdışına hangi dönemlerde, nasıl çıktı-

ğı bilinmiyor. Büyük olasılıkla Schliemann döneminde.

- Sohbetimize sergi salonunu gezirken devam edebilir miyiz?

- Tabii ki. Troya öyküsünün başlangıcı Homer, Homer'in öyküsünün burada başlamasının nedeni boğazların hala var olan önemidir. İlyada, Rönesans Dönemi ve sonrası çok büyük etkileri olan bir destan. Ve tabii ki sonradan bu destanla yola çıkan Schliemann'ın kazıları, sonra Dörpfeld'in çalışmaları, Blegen ve sonra da Manfred Korfmann. Yani sadece bu kazının 100-150 yıllık

bir öyküsü var. Sergide paleolitikten başlıyoruz, çanak çömlek, neolitik sonu ve kalkolitik geçiyoruz. Daha sonra kalkolitik sonuna kadar öykü birleşmiyor. Ama daha sonra İlk Tunç Çağı'nda hep beraber devam ediyor. Son kazılarda da kesinleştiği gibi Troya sadece konum olarak değil kültür olarak da bir Anadolu kenti. Troya I'deki buluntular ile 1901'deki Müzemiz kazılarında olan Yortan-Kelebe İlk Tunç Çağı mezarlığı. Bu buluntularda benzerliği görmek mümkündür. Son kazı sonuçlarına göre kazı başkanı Korfmann'ın denizsel ve karasal diye tanımları var. Troya I-II-III'de yaşamın çok daha deniz ile ilişkili, Troya IV ve V'in ise kara ile ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Troya'da gelişkin ve yoğun bir dokuma endüstrisi var.

- Koleksiyonun sizce en kıymetli parçaları nelerdir? Diğerlerinden daha fazla ön plana çıkan bir nesne var mı?

- Benim için yok. Ama değerli madenlerden yapılmış takılar her zaman popülerdir. Burada Blegen Kazılarında gelen buluntular var. İlyada ve Troya'yı bilen ama meslekten olmayan insanlar için bile çok bilinen depas (çift kulplu içki kapları) kap formlarıdır. Troya'nın insan yüzü kapları çok daha meşhur tabii.

- Teşekkür ederiz.

tatili kitapsız geçirmeyin...

KOCATEPE REKLAM GC 18'e!!!

Neredesin Ey Atatürk
Da ların Gözyaşları (3'lü)
İnsanlığın Serüveni
Lalk Devlet ve Sarıklı Siyaset
Gaflet Dalalet Hiyanet
İmparatorluğun Çöküşüne Denizden Bakış
Satılık Ada: Kıbrıs
Akpapa'nın Temel İlgüdüğü
Hilafetler Arasında Altı Ay
Hilafet Ordusundan Arap Kürt Partisine
Askerin Koordinatları
Kıbrıs'ın Çiğliği
Savaş ve Edebiyat
Asker Devrim Darbe (2'li)
Amerika'nın Irak Yalanları
Atatürk'ü Anlamak
Dağ Başını Duman Almış (2 Cilt)
Gazi'nin Hayatı 1881-1938
Küreselleşen Dünya ve Türk Kimliği
Atatürk ve Yeni Türkiye
Dünden Bugüne Kıbrıs
İnsan Hakları
Atatürk ve Sosyal Demokrasi
Atatürk ve Tam Bağımsızlık
Lalüğe Çağrı
Annan Belgesi'nin Analizi
Katen Fozg Dosyası
Modernleşme ve Milliyetçilik
Yeniçağ Biliminin Doğuşu
İkinci Meşruteli Dönemi Öğenci Oyları
Bilim Tarihi
Atatürk'ün Not Defteri
Dünden Bugüne Kıbrıs
Artilla İlhan'la Neler Tartışık?
Ordu ve Politika
Endülüsten Kutsal Topraklara
Uluğ Bey'in Hazinesi
Tanrıların ve Firavunların Dili
Eski Türkler
Hunlar
Öğütler
Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları 1. Cilt
Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları 2. Cilt
Kazakistan: Türk'ün 3000 Yılı
Annan Planı ve Yalan Makinaları
Dolmakalem Savaşları
Konuşan Kadarılar
Artilla İlhan'la Mektuplar
17 Ağustos'un Ardından Deprem, Devlet ve Toplum
Yerdeğıştirmeler Seçkisi

İskender Özturanlı	T.Dönüşüm	12.000.000
Necati Ulunay	T. Dönüşüm	30.000.000
İskender Özturanlı	T. Dönüşüm	11.000.000
İskender Özturanlı	T. Dönüşüm	12.000.000
Yılmaz Dikbaş	T. Dönüşüm	12.000.000
Erol Mütercimler	T.Dönüşüm	15.000.000
Erol Mütercimler	T.Dönüşüm	15.000.000
Ergün Poyraz	T. Dönüşüm	15.000.000
Ergün Poyraz	T. Dönüşüm	15.000.000
Ergün Poyraz	T. Dönüşüm	18.000.000
Hüseyin Mümtaz	T. Dönüşüm	12.500.000
Hüseyin Mümtaz	T. Dönüşüm	12.000.000
Öner Yağcı	T. Dönüşüm	12.500.000
Ömer Lütfü Erol	T. Dönüşüm	30.000.000
Yılmaz Dikbaş	T. Dönüşüm	9.500.000
Yalın İstenc Kölmürtürk	T. Dönüşüm	14.000.000
Prof. Ali Dönmez	T. Dönüşüm	35.000.000
Naci Kasım	T. Dönüşüm	7.000.000
Mehmet Akar	T. Dönüşüm	11.000.000
Joseph C. Grew	Gündoğan Y.	12.000.000
Erol Manisalı	Gündoğan Y.	6.000.000
Anıl Çeçen	Gündoğan Y.	7.000.000
Muammer Aksoy	Gündoğan Y.	6.000.000
Muammer Aksoy	Gündoğan Y.	6.000.000
Muammer Aksoy	Gündoğan Y.	5.000.000
Ertan Eregil	Gündoğan Y.	8.500.000
Haz. Eren Gündoğan	Gündoğan Y.	15.000.000
Suavi Aydın	Gündoğan Y.	9.000.000
Alexandre Koyre	Gündoğan Y.	7.500.000
Yüce Aktar	Gündoğan Y.	12.000.000
Aydın Sayılı	Gündoğan Y.	7.500.000
Ali Mithat Inan	Gündoğan Y.	10.000.000
Prof. Dr. Erol Manisalı	Gündoğan Y.	6.000.000
Prof. Dr. Erol Manisalı	Gündoğan Y.	7.000.000
Doğ. Dr. Osman Metin Öztürk	Gündoğan Y.	8.000.000
İbn-i Cübeyr	Selenge Y.	10.800.000
Adil Yakubov	Selenge Y.	10.800.000
Nurihan Fattah	Selenge Y.	16.200.000
Lev Nikolayevič Gumilev	Selenge Y.	21.600.000
Lev Nikolayevič Gumilev	Selenge Y.	25.920.000
S. G. Agacanov	Selenge Y.	17.500.000
Lev Nikolayevič Gumilev	Selenge Y.	19.440.000
Lev Nikolayevič Gumilev	Selenge Y.	19.440.000
T. I. Sultanov	Selenge Y.	18.360.000
Fuat Veziroğlu	Akdeniz Y.	8.000.000
Cengiz Özakıncı	Otopsi Y.	20.000.000
Hüseyin Kılıç	Otopsi Y.	10.000.000
Belgin Sarmasık	Otopsi Y.	17.000.000
Yalçın Kaya	Otopsi Y.	18.000.000
Levent Şentürk	YKY	8.500.000

peşinde %40
taksitte %20

listede olmayan tüm kitaplarda %15 indirim

KOCATEPE

pbx: 0212 293 53 23

YAYIN DAĞITIM

Antik Anadolu uygarlığının kimlik problemi

Üstün Yunan uygarlığı tezinin yanılğlarını ortaya koyan birçok bilim insanı olmuştur. Antik kültür en azından köken itibariyle bile bir "Yunan" unsuru taşımamakta; daha doğru deyişle bir tek halka/kavme mal edilemeyecek kadar karmaşık etnik bünyede doğup gelişmiştir. Türk-İslam teorisi Batı-merkezci anlayışla örtüşmekte ve ona hizmet etmektedir.

M. Umut Doğan

(Arkeolog-İzmir Agorası kazı üyesi)

Antik Çağ Anadolu uygarlığı "Yunan Kültürü" müdür, değil midir? Klasik arkeolojinin önemli tartışma konularından biri budur. Bu tartışma, iki farklı odağın tezleri karşısında geliştirilmiştir. Bunlardan birincisi, Uygarlığının yaratılması aşamasında "Yunan" etnik kimliğini binçli şekilde öne çıkararak, politik malzemeye konu yapan ve önderliğini batı-merkezci teorilerin yaptığı odak, ikincisi ise Antik Uygarlığa "Yunan" damgası vurarak onu tümünden yadsıyan Türk-İslamcı düşünceden beslenen odak. Bu denemede her iki odağın bilimsel ve dolayısıyla da politik açıdan gerçekle ne kadar uyuştuğuna dair öneriler sunulmuştur. Özellikle batı merkezci teorilerin uzantısı olarak öne çıkarılan "Yunan" unsurunun geçerlilik ölçüsü değerlendirilecektir. Ardından Anadolu'nun Türk akları öncesindeki kültürel birikiminin sahiplenilmemesindeki gerekçe irdelenmeye çalışılacaktır.

Batı merkezli tarih teorisi, 18. yy'dan itibaren politik kaygılarla kurgulanmıştır. Batı'nın, kimlik arayışı sürecinde miras olarak algılanacak üstün ve öncü bir Antik Yunan ve Roma uygarlığı kurgulama çabası eninde sonunda bir fire vermek zorundaydı ve bu oldu. Bilimsel çalışmalar ve çalışmaların yapıldığı coğrafya geliştikçe bu kurgunun çelişkileri görülmeye başlandı. Ancak 21.yy'ın başlarında halen bu teorinin kalıntıları sayılabilecek tanım, tarif

ve iddialarla karşılaşmak şaşırtıcı ve üzücü olduğu kadar tartışılmasının gereğini ortaya koyacak kadar da çarpıcıdır. Bilim ve Ütopya Dergisi'nin Ekim 2003 tarihli sayısındaki, Prof. Dr. Fahri Işık'ın tercüme ettiği, Prof. Dr. Frank Kolb imzalı "*Homer Nasıl Ömer Oldu*" başlıklı makale okunduğunda, yukarıda sözünü ettiğimiz kaygıyı gösterecek nitelikte bir 'Batı-merkezli' düşüncünün izlerini görmek mümkündür. Yüzülin başındaki kimi Oryantalistlerin şark karşıtı yazırlarındaki düzeyi hatırlatan, yer yer Türk düşmanlığı yapıldığını düşündürebilecek ifadelerle rastlanılan bu makale, yazarını yıllardır yurdumuzda yaptığı nitelikli arkeolojik çalışmalardan tanıdığımız için beni "tedirginliğe" düşürmüştür.

Aslında bu konu birçok düzlemde, Doğu Akdeniz'in çeşitli bölgele-
rindeki ören yerinden elde edilen arkeolojik bulgular karşılaştırılmak suretiyle tartışılmıştır. Üstün Yunan uygarlığı tezinin yanılğlarını, konu ile ilgili arkeolojik verileri sunarak ortaya koyan birçok Türk ve yabancı bilim insanı olmuştur. Bu nedenle bu deneme de konu daha çok, tarihsel gelişim süreci dikkate alınarak tartışılmaya çalışılacaktır.

Antik Çağ ya da başka bir deyişle Klasik Dönem olarak adlandırılan ve kabaca MÖ.10. yüzyıl ile MS. 395 (Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi) arasında Anadolu-Kıta Yunanistan- İtalya başta olmak üzere Doğu Akdeniz'in birçok bölgesinde kültürel izler bırakan dönem, özel-

likle MÖ. 2. bin yılda bu çevrede oluşmuş olan kültürel birikimden gelişmiştir. Anadolu, Adalar ve Kıta Yunanistan olmak üzere tüm Doğu Akdeniz'in Geç Tunç Çağı'nı bilmeden Antik uygarlığı anlamaya çalışmak eksik bir çalışma olacaktır. Bu nedenle en azından MÖ. 2. bin yılda Anadolu ve Yunanistan'da oluşan kültürün kökeninin ve gelişim sürecinin irdelenmesi Antik kültürün, özellikle başlangıç evresini tanımlamada kolaylık sağlayacaktır.

MÖ.11. Bin yılda Ege'nin siyasi yapısı ve kültürel gelişimi

MÖ. 11. Bin yılda Anadolu'da üniter bir siyasi kimlikle, Ege'nin karşı kıyısında ise şehir devletleri şeklinde oluşturulmuş siyasal güçler çerçevesinde biçimlenen güçlü uygarlıklar gelişmiştir. Anadolu'da bu birikimin merkezinde Hititler yer almıştır. MÖ. 17 yy'da Orta Anadolu'da bir devlet olarak doğup zamanla sınırlarını genişleterek bir imparatorluğa dönüşen Hititler'in kökeni sorunu tamamıyla çözülmüş değildir. Bu konuda birçok teori öne sürülmüştür. Bunlar arasında ağırlık kazanmış olan görüş, onların da, diğer Hint-Avrupa halkları gibi, Karadeniz'in kuzeyindeki bölgeden Kafkaslar yoluyla Anadolu'ya girdikleri yönündedir. Bunun dışında, batı'dan, boğazları aşarak Anadolu topraklarına girdikleri de öne sürülmüştür. Son yıllarda yeniden tartışılmaya başlanan ve önemli ölçüde kabul gören bir başka teori ise

Hint-Avrupa dil grubuna dahil olan dilleri ile bu halkın Neolitik Dönem'den bu yana Anadolu'lu olduğu yönündedir. Bu görüş büyük ölçüde, C. Renfrew'in, Hint-Avrupalıların anavatanı olarak Anadolu'yu göstermesi üzerinde geliştirilmiştir. İster yerli Anadolu halkı olsun ister buraya göçle gelmiş olsun biz biliyoruz ki Hititler, Hattiler'in Orta Anadolu'da ilk ve Orta Tunç Çağı'nda yarattığı kültürü devam ettirip geliştirmişlerdir. Anadolu'nun ortasında kurulan bu merkezi güç tüm 2. bin süresince, Batı Anadolu'da kurulmuş olan Ahhiyawa, Arzawa, Assuwa, Wilusa, Lukka gibi bölgesel güçlerle ilişkiler kurmuşlardır. B. Anadolu'nun Antik Dönem öncesine ilişkin kazılarının tarihi çok eski değildir. B. Anadolu'daki, Antik Uygarlığın görkemli mimari kalıntılarının altında kalmış olan Batı Anadolu'nun erken tarihi, son yıllarda giderek değişen kazı anlayışı ile yavaş yavaş açığa kavuşabilmektedir. Bu alanda MÖ. 2 bin yıllarını aydınlatacak kazılar arttıkça Hititler'le bağlantılı olan söz konusu B. Anadolu halkları, kültürleri ile birlikte açığa çıkacaktır. Bu sayede de mitolojik kurgulardan ve dolaylı yazılı kaynaklardan ipuçları çıkarılan Bronz Ça-

ğının Ege ilişkileri daha sağlam zemlere oturacaktır.

Birçok bilim insanı arkeolojik veriler ışığında, Kıta Yunanistan'daki ilk yerleşik tarım toplumlarının, Ege'nin doğu yakasından göç eden halklar tarafından oluşturduğu konusunda fikir birliği içindedir. Neolitik Çağ Anadolu'lu göçerlerin özellikle, Yunanistan'ın verimli doğu sahilleri başta olmak üzere, Thessalia ve Peloponnesos gibi zengin tarımsal alanlara sahip bölgelerini tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Anadolu'dan Ege'nin batısına yapılan "kültür göçleri"nin Tunç Çağı'nda da devam ettiği kabul görmüş bir öneridir. Elif Tül Tulunay'ın mitolojik anlatımlara, antik kaynaklara ve yer adlarının etimolojisine dayandığı tezi bu konuda önemli ipuçları vermektedir (Resim 1).

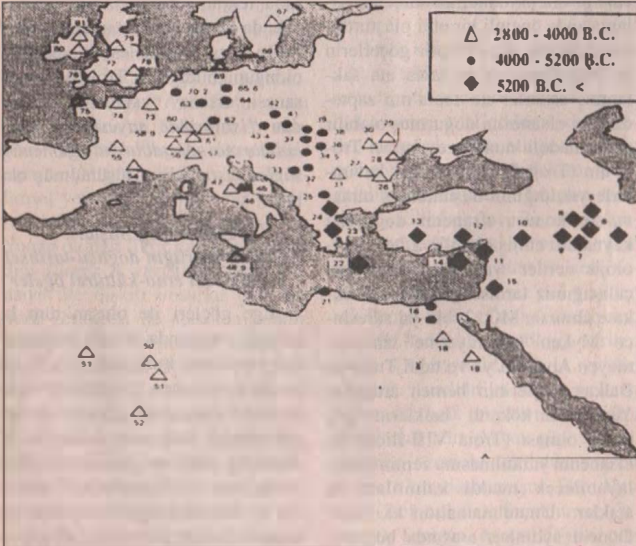
Özellikle, eski Anadolu halkı Pelasglar'ın Yunan Anakarası'na göçünün önderi olarak Lydialı efsanevi kral Pelops'un adının geçmesi ve daha da önemlisi Pelops'un, önderliğindeki bu kültür göçleri sonrasında, Myken Uygarlığı'nın merkezi olan Peloponnesos Yarımadası'na isim vermiş olması Yunanistan Tunç Çağı'nın yaratılmasındaki Anadolu etkisini öne çıkarır. Anadolu'da Hitit

Devleti'nin kurulduğu dönemlerde, Kıta Yunanistan'da da Peloponnesos Yarımadası merkezli Akha şehir devletleri çevresinde şekillenen Myken Uygarlığı doğmaya başlamıştır. Adına, bu uygarlığın başkenti olan Mykenai'den alan Myken Uygarlığı'nın kurucusu olan Akhalar'ın kökeni ve etnik kimliği tartışmalıdır. Akhalar'ın Yunanistan'a dışarıdan geldikleri yönündeki düşünce, birçok yerdeki kazılarda belirlenen ve MÖ. 3. bin sonu, 2. bin başlarına tarihlenen yangın tabakalarına dayanmaktadır. Kıta Yunanistan'ın "Yunanlaşma" sürecinin ilk adımı olarak gösterilmek istenen bu göçler, Orta Avrupa'dan Yunanistan'a Hint-Avrupa kavim akışı olarak sunulmuştur. Ancak bu teori önemli eleştirilerle karşılaşmıştır. Buna rağmen söz konusu dönemdeki göç dalgasının sanıldığı gibi tek yönlü olmadığı, Kıta Yunanistan'a, oradan da başta Girit olmak üzere Adalara saldırıp buradaki Minos Uygarlığı'na son veren, daha doğru bir söyleyişle bu uygarlığın kültürel birikimini devralan halklar içerisinde Yunan unsurunun baskın olmadığı, aksine Anadolu-Mısır kökenli istilacıların yoğun olduğu birçok bilim insanınca arkeolojik belgelerle kanıtlanmıştır.

Ege Göçleri ve Tunç Çağı'nın sonlanması

MÖ. 2 bin yılın son çeyreği içerisinde, Tunç Çağı'nı sonlandıran bir dizi gelişme kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu dönem, tarihe Ege göçleri ve Deniz Kavimleri göçü adları ile geçen halk hareketleri ile şekillenmiş büyük bir karmaşaya yol açmıştır. Bu göç ve yer değiştirmelerle beraber hem güçlü Bronz Çağ uygarlıkları son bulmuş, hem de Anadolu, Ege ve Yunanistan "karanlık" bir süreçte girmiştir.

Bronz Çağı sonlarında, sadece birkaç yüzyıl içerisinde, Anadolu'nun 600 yıllık merkezi gücünü, Hitit İmparatorluğu'nu yıkan, Yunanistan'da ise, kültür ve sanatının doruğundaki Myken Uygarlığını sonlandıran, Doğu Akdeniz'de yüzyıllar boyu kök salmış olan yazı geleneğini birdenbire kesintiye uğratan "ka-

Resim 1: Tarım toplumlarının yayılımı. (Renfrew, 1987)

dolu kültürünün “Yunan kültürü” olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı konusundaki tartışma açısından da belirleyici bir noktadadır. Şöyle ki sözüni ettiğimiz Dor Göçleri arındıran, MÖ. 11-10 yy.’dan itibaren, Kıta Yunanistan menseli İon, Dor ve Aeol halklarının Ege kıyıları ve Adalara yayıldığı teorisi geliştirilmiş, bu nedenle de, süreç sonucunda filizlenmeye başlayan Ege uygarlığının bir Yunan uygarlığı olduğu fikri önce bilimsel çevrede ve giderek daha farklı çevrelerde söylenegelmiştir (Resim 2).

Şimdi bu tarihsel çerçeve içerisinde düşünmeye başlayalım ve ilk başta da şu sorunun yanıtını arayalım: Antik Uygarlığın Yunanistan ve Adalar’daki kökeni niteliğindeki iki uygarlıkta, Minos ve Myken Uygarlıklarının yaratılmasında Yunan etnik unsurunun katkısı ne kadardır?

Girit’in Minos Uygarlığı büyük ölçüde Anadolu kökenli göçerlerin taşıdığı Girit Neolitikü üzerinde gelişmiş kuvvetli bir Tunç Çağ kültürüdür. Bu kültürün oluşum ve gelişimi, Yunanca, konuşan halkların bu raya gelişinden önceki süreçte dahilidir. Dolayısıyla bu kültürde Yunan etnik unsuru aramak yersizdir. Gelelim, Yunanlılara mal edilen kültürün ilk adını oluşturan Myken uygarlığına. Myken Uygarlığı’nın kuzeyden gelen Yunanlar tarafından kurulduğu tezi, MÖ. 5 yy’da Herodotos’un anlattığı “Akhaler’in atası olan Akhaïos’un Hellenler’in atası olan Ksuthos ile olan akrabalığı” üzerine geliştirilmiştir, bu yönü ile bilimsel yeterliliği tartışılır bir görüştür. Ayrıca bu teori, yani Akhaler’in Yunan olduğu fikri, bunların kullandığı Linear A yazısının arkaik Yunanca ile ilişkili unsurlar barındırması gerekçesi ile açıklanmaktadır. Arkeolojik ve etimolojik veriler bu teorideki hataları düzeltir niteliktedir. Öncelikle, Kıta Yunanistan’daki ören yerlerinde belirlenen tahrip tabakalarının, kronolojik sıralanması, birkaç yüzyıl süren Akha göçlerinin geliş yönlerinde, sanılanın aksine güneyin baskın olduğu ortaya çıkmaktadır. Dayanak noktası olan Liner A yazısı ile Antik Dönem Yunan-

cası bağlantısının da, Myken kültüründeki Yunanca konuşan grupların baskın olduğu konusunda yeterince geçerliliği olmadığı savunulmuştur. Bunun yanında Mykenlerin kullandığı Linear A yazıtlarındaki Arkaik Yunanca öğelerine rağmen, Tryns, Mykenai, Arne gibi önemli Myken kentlerinin adlarının Yunanca olmaması uygarlıktaki etnik unsurların homojen olmadığını anlatmaktadır. Bu nedenle kuzeyden gelen, Yunanca konuşan halk grubu veya gruplarının abartıldığı kadar kalabalık olmadığı düşünülmektedir. Herodotos’un “Hellenler (Yunanlar)’ın az olduğu ve zamanla barbar uluslarla kaynaştıkları” yönündeki aktarımın bu teoriyi doğrulamaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Akhaler olarak anılan Myken Çağı Kıta Yunanistan halklarının MÖ. 5.yy’da, Hellenlerle akrabalığı yönünde propaganda yapıyor olmasına rağmen, yine aynı kaynaklarda Myken kral hanedanlığı olan Atreusoğulları’nın soyunun, Lydialı kral Pelops’a dayandırılması Myken Uygarlığı-Anadolu ilişkisi açısından dikkat çekicidir. Dolayısıyla yukarıda da özetlendiği gibi Pelops-Pelasglar-Tunç Çağı kültür göçleri bağlamında düşünüldüğü vakit Myken kültüründeki Anadolu kökenli etkilerin gücü açığa çıkmaktadır.

Antik kültürün en azından köken itibarıyla bile bir “Yunan” unsuru taşımadığı daha doğru deyişle bir tek halka/kavme mal edilemeyecek kadar karmaşık etnik bünyede doğup geliştiği gerçeğini gördükten sonra gelelim antik kültürün oluşum sürecinin şekillenmesine. Bu sefer yanıtını aradığımız soru şu olacak: Ege göçleri ile büyük bunalımların yaşandığı Doğu Akdeniz’de, yeniden şekillenen etnik yapıda Yunanlıların payı ne kadardır? Arkeolojik veriler, Demir Çağ başında, MÖ. 11. yy’dan itibaren Anadolu’ya Ege’nin karşı kıyısından halk gruplarının geldiğini kanıtlamaktadır. Ancak şüphesiz ki, gelenler, Anadolu sahilinde boş bir arazi ile karşılaşmamıştır. Hem Hattusa (Boğazakale), Sappinuwa (Ortaköy), Tapigga (Maşat Höyük) gibi birçok Hitit yerleşiminden ele geçen

yazılı belgeler ve hem de son yıllarda artan arkeolojik kazılarla gün ışığına çıkan veriler, Antik Çağ klasiğinin temellerinin atıldığı Ege’nin doğu kıyılarında köklü ve güçlü Tunç Çağı kültürlerinin varlığına işaret etmektedir. Bu nedenle, Antik kaynaklarda anlatılan “Yunan kökenli kent kurucularının kurduğu Anadolu kentleri” efsaneleri gerçekte örtüşmez. Öte yandan Demir Çağ başlarında Anadolu’ya yönelen göç gruplarının içerisindeki Yunan etnik unsuru da abartıldığı kadar yüksek değildir. Bu göç dalgaları ile Anadolu’ya taşınan halklar içinde Yunan etnik yapısı ile ilişkilendirilebilecek tek unsur Dorlar’dır ki onlardan da, geldikleri Karya Bölgesi’nin yerel kültürü içinde eridiği aşıkardır. Anadolu’ya göç ettiği söylenen diğer iki halk grubunun Yunan etnik kimliğinde açıklanması oldukça tartışmalıdır. Herodotos, Yunanistan’dan göç ettiklerini bildirdiği Aiol ve İonlar’ın “Pelasglar” soyundan geldiğini aktarır ve Pelasglar’ın Thessalia ve Attika Bölgeleri’nin, dilleri farklı en eski halkı olduğunu söyler (I,56,57 ;VII,94). Anadolu ve D.Akdeniz Uygarlığı’nda klasiğin yaratılmasının yolunu açan İonialı halkların farklı etno-kültürel yapılardan oluştuğunun bir başka kanıtı yine Herodotos’ta saklıdır. Herodotos’a göre İonia’da dört farklı dil konuşuluyordu ve ortak bir bölge dili ile anlaşıyorlardı (I,142). Diğer taraftan Herodotos’un, “İonlar aslında Yunan’dır ama Atinalılar Anadolu İonları’nı pek sevmeyizler” (I,143) şeklindeki “kararsız” açıklaması, konunun ne kadar da tartışmaya açık olduğuna işaret eder. Belli ki MÖ. 5. yy’da bile B.Anadolu halklarının “Yunanlığı” tam bir gönül rahatlığı ile iddia edilememektedir. Herodotos’un tüm bu çelişkili aktarımlarından anlaşılması gereken gerçek şudur: Ege göçleri sürecinde Dor istilasından kaçan ve Bronz Çağ sonlarında halen tam anlamıyla Yunanlaşmamış olan Attikalı ve Thessalia’lı Pelasg halkları B. Anadolu sahiline yerleşmiş, Anadolu’nun yerli unsurları ile karışmıştır. Antik Dönem sürecinde, bu Batı Anadolu halkları “Aioli” ve “İon”

adlarıyla anılmıştır. Aiol ve İon adlarının Anadolu'da doğmuş olması da bu görüşü desteklemektedir. Özellikle İonlar, kültür ve sanattaki önemli atılımlar nedeniyle Klasik Dönem'de bazı çevrelerde Yunanlılar'ın akrabası olarak kabul edilmek istenmiş olmalıdır. Strabon'un Anadolu halklarının etnik kimliği konusundaki tanımlamalarına bakılırsa, Antik Çağ boyunca propagandası yapılmış olan "Yunan soylu halklar ve kentler" söyleminin Roma Dönemi'nde iyice yerleştiği anlaşılar.

Herodotos'un İonia'da konuşulan farklı diller dışında kullanılan ortak bir dilin varlığına ilişkin verdiği bilgi, bölgede ele geçen Yunanca yazı bulgularının da açıklayıcısı olabilir mi? Ortak dil, yüzyıllar içinde yavaş yavaş yerleşen Yunanca konuşan ticaret kolonilerin dili miydi? Nitekim Antik Anadolu'daki dil farklılığını sadece İonia'dan değil diğer bölgelerden de biliyoruz. Nitekim yazılı bulguların gösterdiği gibi Lydce, Frigce, Sidece, Lykce gibi yerli Anadolu dilleri Roma Dönemi'ni içlerine kadar Yunanca ile beraber yaşamıştır.

Antik Uygarlıktaki Yunan etnosuna vurgu yapanların öne sürdüğü bir başka öge ise, edebiyat ve sanatta günümüze ulaşanların hep Yunanca olduğu yönündedir. Unutulmamalıdır ki, antik edebi metinlerin günümüze ulaşmasında, Yunanca'nın kut-sallığına inanan Ortaçağ kilise çevreleri etkili olmuştur. Dolayısıyla, olası, farklı dillerdeki yazınlar için bu yol kapalıydı zaten. Hristiyanlaşma sürecinde giderek taşrada bile yok olan/edilen eski Anadolu dillerinde yazılmış bir metnin Ortaçağ dünyasındaki anlam ve öneminin zayıflığı düşünüldüğünde, Yunanca ve Latince dışında bir dilde yazılmış eserlerin de var olmuş olabileceği olasılığı güç kazanır.

Kuşkusuz antik sanat, dünya uy-

garlık tarihi açısından bir klasik dönemdir. Çağdaş edebiyatın doğuşu, ilk felsefe okulları, doğa bilimlerindeki atılım gibi birçok özelliğin doğuş kaynağı olan antik kültürün yarattığı "klasik"te kanımca iki temel unsur gözden kaçırılmaz: yukarıda kısaca tanımladığımız geçmiş kültürel birikimindeki güç ve Antik Dönem'in başarılarında, MÖ 8-7.yy'da Doğu Akdeniz'de hız kazanan deniz ticareti. Bu iki gerçek göz ardı edilecek antik uygarlığı tanımlamak zordur. Olasılıkla, D.Akdeniz coğrafyasında Geç Tunç Çağı sonlarında etkisini gösteren kuraklık yerini, Demir Çağ başlarında yavaş yavaş düzelen yeni doğal ortama bırakmış ve bu da B.Anadolu'nun verimli top-

raklarını kullanarak gelişen zengin kentlerin doğuşuna ortam hazırlamıştır. Tarımsal kullanıma alanı, uygun iklim ve yer şekilleri ile refah düzeyi yüksek kentler yaratmaya uygun olan B.Anadolu, Akdeniz sularında hız kazanan deniz ticareti bir yandan zenginliğini artırmış öte yandan da ticaretle birlikte oluşmaya başlayan görece demokratik açılımlara sahip toplumların bünyesinde oluşmasına imkan sağlamıştır. Bu anlamda ticaret, hem doğunun zengin kültürünün Ege'ye taşınmasında hem de bu kültürden yararlanarak daha gelişmiş kültürler yaratacak olan bireylere uygun toplumsal ortamın oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Dolayısıyla bu gibi etkenler görmezden gelinerek salt belli bir halkın bu oluşumdaki "belirleyiciliğini" ya da "öncülüğünü" ön plana çıkarmak pek de bilimsel olmaz kanaatindeyim.

Tarihsel olarak emperyal politik süreçle şekillenmiş bir toplumda ya da bölgede, homojen bir sosyo-kültürel yapıdan, dil birliğinden söz etmek kolay kolay mümkün değildir. "Gelen" (merkezi otoriteyi ele geçiren) ve "yerel"(ler) ikilemi kaçınılmazdır. Yerel olan, geleneğinden kaynaklanan gücü ve birikimi ile orantılı bir biçimde varlığını sürdürür. Hatta bazen yeni gelenlerin getirdiği öğeler üzerinde etkili de olabilir. Bir bölgeyi işgal eden ya da

oraya zaman içerisinde sızan bir halkın getirdiği kültür öğeleri, işgal edilen topraklardaki yerel unsurların direnci ile az ya da çok karşılaşır. Bu direnç yerel kültürün geleneksel gücüne bağlı olarak uzun yıllar sürebilir. Yerelin kültürel gücü, çoğu zaman da gelenin, bu potada erimesine yol açar. Genelde Dünya Uygarlık tarihinde olduğu gibi, Anadolu coğrafyasında da bu bin yıllarca böyle olagelmıştır. Anadolu'nun ilk ve

ortaçağ tarihi bu teoriyi destekleyen örneklerle doludur.

Sosyal bilimlerde, çalışılan bir konunun sınıflandırılması çalışmayı kolaylaştırıcı bir yöntemdir ama bunun nasıl yapıldığı son derece önemlidir. Kültür konusunda çalışma, anlama ve ifade etme kolaylığı sağlayabilecek sınıflandırma ve tanımlamalarda belirli bir ulus ya da kavim referans alınması da yöntemlerden biridir ama tek değildir. Sanatın yaratılmasında etnik referansın kullanılması gibi bir pratik zorunluluk yerinde değerlendirilmeli ve bu tanımlama asla kültürel etkileşim gerçeğini arka plana itecek kadar öne çıkarılmamalıdır. Aksi tavrı, bilimin politi-

ze edilme riskine açıktır. Unutmamak gerekir ki, Anadolu gibi, en erken tarihsel dönemlerden bugüne dek kesintisiz bir kültürel gelişime ev sahipliği yapan ve bu nedendir ki her yeni dönem ve her yeni kültürel devrimine damgasını vurması kaçınılmaz olan bir coğrafyada homojen bir ulus ya da kavim kültüründen söz etmek kolay değildir.

Türk-İslamcı ideolojinin Anadolu Uygarlıklarına bakışı

Giriş bölümünde de belirttiği gibi, Anadolu uygarlıkların tarihsel sosyo-kültürel çerçeve içerisindeki kimliği konusundaki tartışmamıza kaynaklık eden ikinci düşünsel platform ise Türk-İslamcı ideolojidir. Bu düşüncenin tarih felsefesi, Türkiye'de 1980'den sonra uzun yıllar geçerli olmuş ve yaratılmak istenen kuşağın biçimlendirilmesinde etkin bir şekilde kullanılmıştır. Bu düşünceye göre, "milli tarih bilinci", Türkler'in Orta Asya dönemi ve Anadolu'ya girişi ile başlatılan, "fetih-savaş-barış" eksenli bir tarihle yaratılabilir. Onun ötesinde, Antik Dönem başta olmak üzere tüm eski çağlar "kısaca değinilecek" bir konu olarak tanımlanmıştır. Merkezi, bu ülke topraklarında gelişmiş olan Bizans İmparatorluğu konusunda, bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıda uzmanımızın yetişmesi, bu tarih anlayışının bir uzantısı değil midir?

Esasında, Antik Uygarlığın doğuşunda ve yaratılmasındaki süreci ifade etmeye çalıştığımız yukarıdaki teorilerin tümü, Türk-İslamcı tarih düşüncesinin de zaafıların-hatalarını öne çıkarmaktadır. Bu nedenle, bu bölümde Türk-İslamcı teorisinin gelişim süreci ve onun "tarih felsefesi" açısından eleştirisi yapılmaya çalışılacaktır.

Türkiye'de, ilk ve ortaöğretimde kültür tarihi öğretiminin olmayışı ve özellikle son 25 yıldır, eğitimin her aşamasında (Üniversite dahil) tarihin Türk-İslam kimliği çerçevesinde anlaşılmaya zorlanması, başta Antik uygarlık olmak üzere tüm Eskiçağ Anadolu tarihinin, miras olarak algılanmayışını ve hatta reddini getirmiştir ki, hemen belirtelim bu man-

tık cumhuriyetin ilk yıllarındaki mantıkla taban tabana çelişmektedir.

Öte yandan, kanımca, özellikle YÖK sonrasında, Eski Doğu ve Mısır sanatının Klasik Arkeoloji bölümlerinin müfredatında yeterince yer bulamayışı antik uygarlığın saf, görkemli ve üstün bir Yunan kalıtı olarak algılanışına önemli katkılar sunmuştur. Türkiye'de bir kesimin Antik kalıntıları "Yunan" olarak damgalamasının gerisinde, Arkeoloji talebelerine bile unutturulan Doğu gerçeğinin de payı olsa gerek.

Bu anlayışın sonucunda, yaratılmak istenen Türk-İslamcı kuşak, Anadolu'nun Türkleşmesinden hemen önceki süreci reddederek kültürde bile anlamsız bir Türk-Yunan, ya da başka bir söyleyişle "Kahpe Bizans (!)" savaşının ortağı olacaktır. Oysaki, bu çatışma, reddedilse ve giderek nefret, uzun vadede, yaratılmak istenen uluslararası politik oyunların ekmeğine yağ sürecektir. Türk halkının Anadolu'daki kültürel-siyasal sahipliğinin gereksizliği ön plana çıkarılabilecektir. Çeşitli düzlemlerde Anadolu kıyılarındaki Yunanlı propagandasının yapılmasında, Antik Anadolu kalıntılarının gösterildiği haritalarda "Yunan Yurdu" tanımlarının yazılmasında (ki bunun yapıldığını Sayın Prof. Dr. H. İşkan ve Prof. Dr. F. Işık'ın birçok yerde yineledikleri yayın ve konferanslarından öğreniyoruz), sözünü ettiğimiz "reddedici" mantığın payı az mıdır? Kültürün sürekliliği ilkesini tanımayan ya da tanımak istemeyen Türk-İslam teorisi bu yönüyle Batı-merkezci anlayışla örtüşmekte ve ona hizmet etmektedir.

Sonuç

Kuşkusuz, çağdaşımız Yunan halkının, Antik tarih ve kalıntılar üzerinde, tarihsel kimlik bağlamında hak iddia etmesi, bir Türk'ün Balkanlar'da, İran'da ya da Türkiye sınırları dışında bulunan Osmanlı Dönemi eserini sahiplenmesi kadar doğaldır. Bu noktada önemli olan tarihe bakış açısidir. Tarihsel gelişimin, egemen siyasal güçlerin iktidar mücadeleleri ve saray kültürü çizgisi ile anlaşılmalı çalışıldığı bir tarih fel-

sesesinde, kültürel gelişim ve etkileşim doğal olarak arka planda kalacaktır. Bu ise, yukarıda eleştirdiğimiz iki odağın birleştiği noktaya taşır düşüncüyü: *Üstün kültür anlayışı ve reddedilen tarihsel kimlik.*

Bugün Türk yurttaşına düşen görev, Cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi tüm birikimi ile Anadolu uygarlıklarına sahip çıkmaktır. Yaklaşık iki yüzyıl önce yaratılmış olan ve ne yazık ki, Türkiye'nin 1980 sonrası kültür politikası ile "desteklenmiş olan", bilimsel olmayan tavra karşı durulmalıdır. Bu konuda Cumhuriyet devriminin kültür felsefesi geliştirilmelidir. Yapılması gereken, "Temelleri kültür" olan bir ülkede, "hayatta en gerçek yol gösterici" olan bilimin ışığında kültür politikaları oluşturmaktır. Bu da ilköğretimden başlayarak, eğitim müfredatındaki kültür tarihi anlatımını ön plana çıkarmaktır. Unutmamak gerekir ki, yurttaşlığımızın tanımında etnik kimlik değil, Kurtuluş Savaşı ile kazanılan ulusal sınırlar belirleyicidir. Böylesine çağdaş ve demokratik bir tanımlama ile, Anadolu'nun tüm uygarlık birikimini sahiplenmek en doğru seçenektir.

KAYNAKÇA

- 1) M. Bernal, *Kara Athena*, Kaynak Yay., İst, 1998.
- 2) M. Darga, *Hitit Sanatı*, Akbank Yay., İst, 1992.
- 3) J.D.Hawkins, "The End Of The Bronze Age In Anatolia: New Light From Recent Discoveries", *Anatolian Iron Age III*, 91-93.
- 4) F. Işık, "Yunan Mucizesi Var mıydı?", *ADALYA III* (1998), 13-26.
- 5) M. Kornmann, "Troia Kapılarındaki Steller-Trusa/Tarawa/Wilusa'da Apalinas-Apollon", 1997 Yılı Anadolu Med.Müz.Konf., Ank., 1998, 39-59.
- 6) A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK. Yay., Ankara, 1995.
- 7) C. Renfrew, *Archaeology and Language-The Puzzle of Indo-European Origins*, 1987.
- 8) *Heredot Tarihi*, Remzi Kitapevi, Çev: M.Öktem, İst, 1991.
- 9) Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, Arkeoloji Ve Sanat Yay., Çev. A. Pekman, İst., 1993.
- 10) E. T. Tulunay, *Pelops'un Gizemi*, İst., 1998.

maktadır. Bundan sonraki bölümde, bu iki efsaneden alıntılar ve özetler yapılarak benzerlikler ve etkileşimler açıklanmaya çalışılacaktır.

Hesiodos'un tanrı soyları

Gaia (toprak), ilk olarak Uranos'u (Gök'ü) doğurur. Gaia ile Uranos birleşirler. Bu birleşmeden doğan altı erkek Titan'in en sonuncusu Kronos'tur.

Uranos, ürettiği devlerden ürküp onları doğar doğmaz Gaia'nın içine gömer. İkinci kuşak tanrı Kronos, annesi Gaia'nın yardımı ve ondan aldığı tırpanla babası Uranos'u iğdiş eder ve hayalarını keser.

Birinci kuşak tanrı Uranos'u, nasıl ikinci kuşaktan oğlu Kronos alt etmişse, üçüncü kuşağın savaşını da babası Kronos'a karşı Zeus yürütmektedir. Kronos, Kız kardeşi ile birleşip dölleri üretir. Zeus da bunlar arasındadır. Tıpkı Uranos gibi, Kronos da dölleri yok etmek yoluna gitmektedir. Yalnız yöntemi başkadır: Çocuklarını doğar doğmaz yutmaktadır. Bunun nedeni Uranos ile Gaia'nın Kronos'a açıkladıkları yazıdır: Kendi oğluna yenilecektir.

Zeus annesinin ve birinci kuşak tanrıların yardımıyla, yutulmaktan kurtulur. Daha sonra babası Kronos'u alt eder ve tanrıların krallığını ele geçirir(2).

Soy şeması: Uranos ‡ Kronos ‡ Zeus

Theogonia'da geçen yukarıdaki anlatı, çok benzer bir şekilde Kumarbi Efsanesi'nde de görülmektedir.

Kumarbi Efsanesi'nin tanrı soyları

"Alalu gökte kral idi. Alalu tahtta oturur ve tanrıların birincisi olan Anu, onun önünde otururdu. Onun ayaklarına kapanır ve masrabalarını içmek için eline verirdi."(3) Alalu'nun krallığı 9 yıl sürer, 9. yılda Anu'nun ona karşı savaşı açtığı, onu yendiği ve tahtına oturduğu söylenir.

Daha sonra, Anu nasıl Alalu'ya kulluk ettiyse, Kumarbi de Anu'ya kulluk eder, Anu'nun krallığı da 9 yıl sürer ve Kumarbi de ona karşı savaşı açar.

Aşağıdaki alıntıda Theogonia ile benzerlik doruğa çıkar.

"...Anu, Kumarbi'nin elinden kendini sıyırdı ve kaçtı...Arkasından Kumarbi saldırdı ve onu, Anu'yu ayaklarından yakaladı, ve onu gökten aşağı çekti. O (Kumarbi), onun (Anu'nun) 'dizi'ni ısırdı; ve onun (Anu'nun) erkekliği, (Kumarbi'nin) içine döküldü."(4) Burada geçen 'diz', genel görüşe göre, erkeklik organını simgelemektedir.

Kumarbi, Anu'nun erkekliğini içine aldığı için sevinir, ama Anu geri döner ve tıpkı Theogonia'daki kehanete benzer bir kehanette bulunur: "İçine sevinme! İçine bir tohum koydum; ilkin seni ağır bir (Fırtına Tanrısı'na) gebe bıraktım...Geleceksin, sonunda dağların kayalarına başını vuracaksın."(5) Güterbock, bu Fırtına Tanrısı'na, Hurri Fırtına Tanrısı Teşub'un adı verilebilir kanısındadır.

Fırtına Tanrısı (Teşub) doğduktan sonra, Kumarbi'den önceki tanrı kuşağının, yani Anu'nun yardımıyla, Kumarbi'yi yener ve gök krallığını ele geçirir.

Kumarbi destanında gök krallığının ardışımında şöyle bir sıra izlenmektedir: Alalu - Anu - Kumarbi - Fırtına Tanrısı (Teşub).

Bu sıra Theogonia'daki Uranos - Kronos - Zeus ardışımına uygun düşer, şu farkla ki Alalu'nun Theogonia'da karşılığı yoktur.

Diğer benzerlikler

Kumarbi Efsanesi'yle, Hesiodos'un eseri arasındaki benzerlikler çok ve çeşitlidir. Ancak burada yer darlığından dolayı, ayrıntılara girilmeyip sadece birkaç ana hat üzerinde durmak zorunludur.

İlk olarak, her iki

efsane de bir halef-selef mücadelesi vardır ve anlatının ana eksenini oluşturur; baba-oğul arasındaki çatışmaya geçilmeden, her babanın kendi oğlunu -yada çocuklarını- nasıl ürettiği, sonra da yerine geçmesini önlemek için nasıl yok etmeye çalıştığı; oğlun da ne gibi çarelere başvurarak babasını alt ettiği anlatılmaktadır. Yalnız belirtmek gerekir ki Kumarbi Efsanesi'nde, baba-oğul kavramı, Theogonia'daki kadar açık ve net değildir.

Her ikisinde de ana konum, üretme gücünün ve genellikle o gücü simgeleyen erkeklik organının kesilmesi yada koparılmasıdır.

Bir diğer önemli benzerlik de, bir önceki tanrı soylarının torunlarını destekleyerek, onların gök krallığına yükseleceği kehanetini bildirmeleridir; "Anu, tıpkı Uranos ve Gaia gibi falcılık yapar ve geleceği bildirmekten de kıvanç duyar, çünkü gelecekte kendi öcünün (torunu tarafından. Y.N.) alınacağını bilir."(6)

Metinler karşılaştırıldığında görülmüyor

Kargamış Tanrı kadın Kupaba. Geç Hitit geleneksel stili. MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısı. Ankara, Anadolu Medeniyetler Müzesi.

Anadolu'da bir yörenin Gök Tanrısı. Bazalt ştaşından kabartma. MÖ. 14.-13. yüzyıl. Adana Müzesi.

Theogonia'nın ana konusu, Kumarbi Efsanesi örnek alınarak ortaya çıkarılmıştır.

Ullikummi Efsanesi'yle Theogonia-Yunan mitolojisi arasındaki benzerlikler

Kumarbi Efsanesi'nin devamı olarak kabul edilen Ullikummi Efsanesi'yle Theogonia –ve genel olarak Yunan mitolojisi- arasında da önemli benzerlikler vardır. Ancak, metnin yazılı olduğu tabletler kırık parçalarından meydana geldiği için, efsanenin bazı önemli yerlerinde boşluklar vardır. Eldeki sınırlı verilerden yola çıkarak bazı karşılaştırmalar yapılabilir.

Ullikummi'de konu şudur: Kumarbi, gök krallığını ele geçirmiş olan Fırtına Tanrısı Teşub'u devirip yerine taştan bir dev olan Ullikummi'yi getirmeye uğraşır, yani Ku-

marbi'nin Teşub'a kaptırdığı krallığı geri almak için girişimi diye özetlenebilir bütün yapıt. Azra Erhat'a göre: "Ullikummi'nin Theogonia'daki karşılığı Titanomakhia (Theogonia'da bir bölüm) olarak sayılabilir."(7) Fakat ünlü Hititolog Güterbock'un savı, daha akla yatkındır: "Ullikummi Destanı Typhon (Theogonia'da bir bölüm) hikayesine uysa gerektir; çünkü Typhon, Zeus'un Kronos'u yenerek ele geçirdiği hakimiyetini tehlikeye düşürmeye çalışır."(8) Ekrem Akurgal'a göre de Ullikummi Efsanesi, Hititlerden Yunan mitolojisine geçmiştir: "Zeus ile Typhon arasında geçen savaşta, Ullikummi Efsanesi'nin ana öğelerini buluruz."(9) Efsanenin Anadolu'dan geldiğini yer adları da açığa vurur. Yunan anlatısında Typhon'nun oturduğu yer Mersin civarındaki bir mağaradır. Adı geçen Cassius Dağı ise Antakya yakınındadır.

Ullikummi Efsanesi'nde geçen bazı mitolojik karakterler, Yunan mitolojisinde de görülmektedir. Bunlardan biri İmpaluri'dir. Ullikummi Destanı'nda, tıpkı Homeros destanlarında olduğu gibi, haber göndermek için, bir ulak kullanılmakta ve Yunan tanrılarının özel ulağı Hermes gibi, İmpaluri de ayağına yellerden sandallar bağlamaktadır. Ayrıca yine Ullikummi Efsanesi'nde adı geçen Upelluri, Theogonia'nın Atlas'ı gibi göğü omuzlarında taşıyan bir varlıktır. Daha da önemlisi, "Hitit metnindeki 'Siu' sözcüğü Yunanca'daki Zeus'un karşılığıdır. Ancak belirli bir tanrının adı olmayıp sadece tanrı anlamında (yani kavram olarak Y.N.) kullanılmaktaydı."(10) Yine Geç Hititlerdeki Anatanrıça Kupaba, Yunan ve Roma dönemlerinde 'Kybele' adı ile varlığını sürdürmüştür.

Buraya kadar olan kısımda, bir merceklerle Yunan ve Hitit mitolojisine bakıldı ve aradaki benzerlikler elden geldikince ortaya kondu. Fakat, merceği bir yana bırakıp, daha geniş bir açıdan daha geniş bir coğrafyaya bakıldığında etkileşim alanının, daha çok uygarlığı kapsadığı anlaşılmak-

tadır. Bundan sonraki bölümde, adı geçen efsanelerin kökeni ve hangi yollarla Ege'ye geldikleri, yer darlığı da göz önünde bulundurularak kısaca tartışılacaktır.

Efsanelerin kökeni: Mezopotamya

Enuma Elish, Theogonia ve Kumarbi ile ilişkisi saptanabilecek bir diğer Doğu efsanesidir. Eserin ilk yazılışını, 1. Babil Hanedanı zamanına (MÖ 1895-1595) denk düştüğü sanılır. Enuma Elish'te de tanrıların birbirini izlemesi (halef-seleflik) söz konusudur. Bir kuşak, kendisinden önceki alt edip gök krallığını elde etmek için savaşlara girer. En sonunda Marduk, Zeus ve Teşub gibi en son savaşı kazanır ve gök krallığını elde eder.

Kumarbi Destanı'nda, Babil-Akkad Pantheonu'nun bir çok önemli tanrısı işlev görmektedir; örneğin Taşmış, Hitit Fırtına Tanrısı Teşub'un kardeşidir; Hepat eşi; ve Iştar da kız kardeşidir. Ullikummi Destanı'nda ise Sümer-Akkad Pantheonu'nun en büyük tanrısı Enlil yer alır.

Güterbock'a göre bu benzerlikler, Hitit-Hurri efsanelerini, Mezopotamya efsanelerini içerdiklerini göstermek için yeterlidir.

Güterbock, Bybloslu Philon'un eserinden yola çıkarak, Fenikelilerin de Anadolu ve Mezopotamya efsanelerine benzer anlatılara sahip olduklarını ileri sürer(11). Bu anlatılarda, evrenin bir çeşit batakta ortaya çıkması, sonra da tanrı kuşaklarının egemenliği ele almak için birbirleriyle çatışması, ve tıpkı Theogonia'da olduğu gibi Fenike efsanesinde de kuşakların birbirini izlemesi konu ediliyormuş.

Halikarnas Balıkçısı da Yunan efsanelerinin, Doğulu kaynaklardan ciddi oranda etkilendiğini belirtmektedir: "İmkânı var mıydı ki Anadolu-lu Homeros bu efsaneleri duymamış olsun? Zaten İlyada'da ve hele Odysseia'da yazılmış olanlar Homeros'un (Sümer Kökenli Y.N.) Gilgameş efsanelerini çok iyi bildiğini kanıtlar."(12) (Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Halikarnas Balıkçısı, *Hey Koca Yurt*. Bilgi Yay.).

Aslında, Anadolu uygarlıklarının,

Mezopotamya kültüründen bu kadar yoğun etkilenmesi, açıklanması zor bir durum değildir. Anadolu'yu Hititler döneminde Mezopotamya'ya bağlı kılan en önemli etken, başkent Hattuşaş'ta Eski Krallık Dönemi'nden beri kullanılmaya başlanmış olan çivi yazısıdır. Hititler, Mezopotamya'nın o denli etkisinde kalmışlardır ki kendi çivi yazılarında Akkadça ve Sümerce yazı işaretlerini oldukları gibi kullanıyorlardı. Hatta, MÖ 2 binli yıllarda, Sümer destanı olan Gılgamesh, Hititlerin komşusu Hurri-ler tarafından Hurriceye çevrilmiş, daha sonra da bu yolla Hititlere geçmiştir.

Efsanelerin alındığı yol: Fenike

Önasya, Anadolu ve Yunan efsanelerinin, birbiriyle olan bağıntısı gösterildikten sonra, bu efsanelerin -ya da kültürlerin- hangi yolla etkileşime girdiği veya Ege dünyasına nasıl ulaştığı açıklanmalıdır. Hiç kuşkusuz Hurri-Hitit, Mezopotamya, Fenike ve Yunan efsaneleri arasında belirgin bir kültür alış-verişine dayandırılması gereken bir koşutluk vardır. Asıl kaynağın hangisi olduğu ve çeşitli inançların hangi yoldan, hangi araçlarla Doğu'dan Batı'ya geçtiği kesin olarak kanıtlanmamış olsa da eldeki verilerle bir takım akıl yürütmeler yapılabilmektedir.

Kumarbi Efsanesi'nin sahibi olan Hurri-ler, Mezopotamya ile olan ilişkilerinden dolayı, bu kültürün etkisi altındadır. Ve dolayısıyla Kumarbi Efsanesi Mezopotamya mitolojisinin etkilerini taşır. Bu efsane daha sonra Hurriceden Hititçeye çevrilmiştir. Sonradan Fenikeliler ve Geç Hitit merkezleriyle Ege dünyasına ulaşan Kumarbi Efsanesi, Homeros ve özellikle Hesiodos'un üzerinde köklü etkilerde bulunmuştur.

Fenikelilerle, Ege dünyasının tanışması şu şekilde açıklanabilir: Yunanlar, MÖ 8. yüz yılın başında gemiler inşa edip Doğu Akdeniz'de ticaret yapmaya başladıkları zaman Fenike'nin ve Geç Hitit Beylikleri'nin yoğun etkisi altında kalmışlardır. Ayrıca Antakya'nın güneyindeki Al Mina'da bir koloni kurunca, bu etkileşimin yoğunluğu artmıştır. O dönemde (MÖ 8. yüzyıl) halâ okur-ya-

zar olmayan Yunanlar, ilk iş olarak Fenike alfabesini aldılar ve böylece Doğu'nun din ve mitolojisinin çekim alanına girmeleri kaçınılmaz oldu.

Bu dönemdeki Doğu etkisinin, Ege kentlerinde bulunan sanat eserleriyle de kanıtlandığı görülmektedir. "Hellenlerin Olympia, Atina, Sisam, Milet, Ephesos ve Eski İzmir gibi merkezlerde, MÖ 8. yüz yıl Hitit ve Şark kökenli eserler bollukla mevcuttur." (13)

Yunanlıların, Doğu Akdeniz'de koloniler kurmasının yanı sıra, Fenikelilerin de denizci bir uygarlık olması, ve sık sık Ege dünyasını ziyaret ediyor olmaları göz önünde bulundurularak, Doğu-Batı kültür etkileşiminin Fenike yoluyla olduğu -kesin olmasa da- söylenebilir.

Sözü, Güterbock'un bu konu ile ilgili yaptığı bir yorumla bitirelim: "Fenikeliler bu efsanelerin yaratıcıları değil...aracılarıdır." (14)

Etkileşim içindeki uygarlıkların karşılaştırmalı tanrı soyağaçları şeması:

BABİL	HURRI-HITİT	FENİKE	YUNAN
Alala		Alalu	Eliun
Anu	Anu	Uranos	Uranos
Enlil	Kumarbi	El	Kronos
Marduk	Teşub	Baal	Zeus

DİPNOTLAR

- 1) Azra Erhat, S. Eyüboğlu. *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*. Ankara: TTK Yay., 1991. ss:39.
- 2) Age, ss: 49-54.
- 3) H.G. Güterbock. *Kumarbi Efsanesi*. Ankara: TTK Yay., 1945. ss: 11.
- 4) Age, ss: 12.
- 5) Age, ss: 12.
- 6) Azra Erhat, S. Eyüboğlu. *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, ss: 64.
- 7) Age, ss: 66.
- 8) H.G. Güterbock. *Kumarbi Efsanesi*, ss: 54.
- 9) Ekrem Akurgal. *Anadolu Kültür Tarihi*. Ankara: TÜBİTAK Yay. 1998. ss: 125.

10) Age, ss: 120.

11) H.G. Güterbock. *Kumarbi Efsanesi*, ss: 64.

12) Halikarnas Balıkcısı. *Hey Koca Yurt*. İstanbul: Bilgi Yay., 1994. ss: 168.

13) Ekrem Akurgal. *Anadolu Kültür Tarihi*, ss: 208.

14) H.G. Güterbock. *Kumarbi Efsanesi*, ss: 66.

KAYNAKÇA

- 1) Akurgal, Ekrem. *Anadolu Kültür Tarihi*. Ankara: TÜBİTAK Yay., 1998.
- 2) *Arkeo Atlas Dergisi*. Hititler Özel Sayısı. Sayı:3. 2004.
- 3) Erhat, Azra. S. Eyüboğlu. *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*. Ankara: TTK Yay., 1991.
- 4) Güterbock, H.G. *Kumarbi Efsanesi*. Ankara: TTK Yay., 1945.
- 5) Kabağaçlı, C. Şakir. *Hey Koca Yurt*. İstanbul: Bilgi Yay., 1994.
- 6) Tuncer, Ömer. *İşte Anadolu*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat yay., 1999.

Manfred Korfmann'ın tanıttığı bu kanal, Hitit metinlerinde Wilusa Tanrısı olarak adı geçen bir tanrıya Troya'da tapınıldığının bir göstergesidir.

Türk Destanlarının tarihi kökenlerine dair Köken Araştırmaları: Yaklaşımlar ve Yöntemler

Türk destan geleneğinin Hunlardan önce, İskitler döneminde oluştuğunu savunan araştırmacılara hak vermemek imkânsızdır. Fakat biz, Türk destan geleneğinin İsket döneminden daha eski çağlarda geliştiğini düşünmekteyiz.

Arif Acaloğlu

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Türk destan gelenekleri ile ilgili araştırmalar; destan metinlerinin temalar, motifler ve edebi sanatlar açısından incelenmesi anlamında olumlu bir noktaya ulaşmıştır. Günümüz araştırma ve inceleme çalışmalarının ise öncelikle yapı ve köken konuları üzerinde odaklanması kaçınılmazdır.

Yapısal incelemelerde sadece belli başlı metinlerin yapı özelliklerinin ele alınması yeterli olmayıp, genel anlamda Türk destan geleneğinin biçim ve anlam dokusunun etno-kültürel gelenekler bağlamında incelenmesi gerekmektedir. Bu tarz genel araştırmalar, destanların motif, edebi sanatlar vs. gibi alt düzey unsurlarının (tümünden varım yöntemiyle) yeniden değerlendirilmesine de imkan sağlayabilmektedir.

Türk destanlarının tarihi kökenleri konusunda yapılacak incelemeler iki yönde yürütülebilir: 1) ayrı ayrı metinlerin belli başlı tarihî dönemlerle bağlantılarının tespit edilerek, tarihî içerikli unsurların açıklanması ve yorumlanması; destan ve tarih ilişkilerinin belli başlı metinlerde yer alan somut verilere dayanarak işlenmesi; 2) genel olarak destan türünün ortaya çıkma döneminin tespit edilerek, destan – mit – tarih ilişkilerinin etno-kültürel ve teorik bağlamda değerlendirilmesi.

Belli bir destan metninin tarihe ilişkilerinin araştırılması konumdu dışında olsa da, genel bakış açımızın ifade edilmiş olması amacıyla, bazı saptamalarda bulunmamız gerek-

mektedir. Zira destan geleneğinin dünya çapında oluşum ve gelişimi ile ilgili mevcut bilimsel tezlerin (ayrı ayrı millî destan gelenekleri tarihî planda incelenerek) yeniden değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bu alanda geliştirilmiş genel bilimsel tezlerin somut millî destan geleneklerine uygulanması sırasında bazen söz konusu gelenekler olduğundan yaşı, bazen ise tersine daha genç gösterilmektedir. Ve burada başlıca faktörün, ilgili araştırmacıların kişisel istekleri veya kendi mensup oldukları millî gelenekleri daha kadim gösterme gayretlerinden öte, genel metodoloji ve tarih tezleri olduğu görülmektedir. Bizce bu konuda temel alınması gereken husus, ayrı ayrı temaların veya epizotların somut tarihî olaylarla benzeşmesi veya onları çağırışması değil; arkeoloji, sanat ve dil tarihi, tarihî etnografi vs. gibi belli başlı kaynakların verileri ile destan örneklerinin yazılı/sözlü metinlerinde görülen unsurların kar-

şılaştırılması ve tek bir meta-metin (üst metin) olarak görülen millî destan geleneğinin yapı ve anlam özelliklerinin etno-kültürel sistem çerçevesinde yorumlanması olarak tanımlanabilir.

Bu yaklaşım, senkronik kesiti öne çıkaran yapısal inceleme yöntemlerinin, diyakronik plana yönelik tarih yöntemleriyle bir şekilde bağdaştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Fakat bu yönde uzun yıllardan beri ciddi sonuçlar alınamamış olması, söz konusu bağdaştırmanın sadece somut veriler düzeyinde değil, yöntemler düzeyinde de kolay olmadığını göstermektedir. Zira destanı genellikle edebi özellikleri yönünden ele almayı tercih eden biçimsel yaklaşımlar; belli bir destan metnini sırf kendi alanı için kaynak olarak algılayan tarih, sosyoloji, felsefe, hatta ekonomik ve politika yaklaşımlarından mahiyet itibarıyla farklı olmasa da, amaçlar bakımından ciddi farklılık sergilemektedir. Edebi (veya edebiyatçı yaklaşımı adlandırabileceğimiz birinci grup yaklaşımlar, metinlerin biçimsel özellikleri ile; tüm diğer yaklaşımlar ise destan içeriğinin genellikle metin dışı bağlantılarıyla ilgilenmektedir. Diğer bir deyişle; birinciler destan morfolojisi, ikinciler ise somut içerikle uğraşmaktadır. Bu iki yaklaşım arasında görülen farklılıkların aşılması geleneksel yöntemler çerçevesinde imkânsız görülmektedir.

Destan araştırmaları ile dilbilim çalışmaları arasında bir paralellik

kurulması, dolayısı ile destanın genel yapısını bir gramer (sentaks) düzeni; tema, motif, klişeler vs. gibi alt birimleri ise paradigma yapılanması olarak ele almamız durumunda ise, destan metninin hem yapısal, hem de içerik açısından butüncül bir manzara oluşturulabilecektir. Söz konusu paradigma yapılanmasının incelenmesi ise, sadece metinler bazında değil, tüm millî kültür unsurları düzeyinde etnolojik inceleme ve yaklaşımları zorunlu kılmaktadır.

Destan geleneklerinin tarihi planında incelenmesi ile ilgili ikinci yön, daha önce de açıkladığımız gibi, genel olarak destan türünün ortaya çıkma döneminin tespit edilmesi ile ilgilidir. Bu yönde yapılan araştırmalar, ayrı ayrı millî destan geleneklerinin oluşum ve gelişim evrelerinin tespit edilebilmesine imkan sağlamakla beraber, yapısal konuların da incelenmesine katkıda bulunmaktadır.

Belli başlı millî destan geleneklerinin tarihi kökenlerinin incelenmesi, hem metin içi ve metin dışı veriler belli bir yöntem çerçevesinde karşılaştırılarak, hem de (sağlıklı kaynakların mevcut olması durumunda) sadece metin dışı verilere dayanılarak yapılabilmektedir.

Doğrudan destan metinlerinden elde edilen veriler, destan geleneğinin oluşumu, bir tür olarak destanların ortaya çıkması ile ilgili çalışmalarda başlıca kaynak olarak kullanılmaktadır. Fakat birçok durumlarda; özellikle Türk destan geleneği gibi tarih itibarıyla eski ve çok geniş bir coğrafyayı kapsayan, ayrıca canlı olarak yaşayan ve dolayısıyla sürekli tekamül eden gelenekler söz konusu olduğunda, metinleri sistematize etmek, tüm verileri kolaylıkla karşılaştırmak vs. gibi çalışmalar ciddi zorluklara karşılaştığında, yeterli olamamaktadır. Bu bağlamda; metin dışı veriler, destanların tarihi kökenleriyle ilgili çalışmalar açısından önem kazanmaktadır. Metin dışı veriler derken, eski tarih ve edebiyat eserlerinden, seyyahların notlarından, resim, heykel, halı, kilim vs. gibi diğer sanat dallarına ait örneklerden elde edilen verileri kastetmekteyiz.

Bu tür veriler, somut destan metinleri ile desteklenmeleri durumunda, Türk destan geleneğinin oluşumu, tarihi gelişimi ve yapısı konusunda ciddi buluşlara vesile olabilir.

Tarihin Tanıkları

Son 200 yıl boyunca Orta Asya ve Güney Sibirya'da yapılan arkeoloji ve etnografya çalışmaları eski Türk kültürünün birçok yönlerini anlamak ve uygarlık düzeyini değerlendirmek bakımından zengin malzeme temin etmiştir. Maalesef bunların büyük çoğunluğu Türkologların dikkatini çekmemiş veya sistematik bir değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Sonuçta oryantist kültür tezlerinin de etkisiyle 'Türkoloji'de kendine yer etmiş olan birçok temelsiz ve önyargılı değerlendirmeler halen sürüp gitmektedir. Bu durum Türk destan araştırmaları için de büyük ölçüde geçerlidir. Orta Asya ve Sibirya materyallerinin açıkça tanıklık etmesine rağmen, Türk destanlarının tarihi ve yapısıyla ilgili hurafe düzeyinde görüşlerin büyük çoğunluğu halen geçerliliğini korumaktadır. Oysa bu tür görüşlerin birçoğu, söz konusu materyallere dayanarak kolaylıkla çürütülebilir; ki Avrasya kültürü üzerine araştırmalar yapan Rus ve Orta Asyalı Türk bilim adamları özellikle son 50 yıl boyunca bu yönde ciddi mesafe almış durumdadır. Ne var ki dünya bilim ortamında bu araştırmalar görmezden gelinerek, fazla yankı bulmamıştır. Dolayısıyla, söz konusu araştırmalardan bazılarında burada kısaca göz atmamız uygun olacaktır.

Türk kültürünün ve bu arada destan geleneklerinin araştırılması sadece yazılı ve son dönemlere ait sözlü kaynaklarla sınırlı tutulursa, yanlış ve esasen ırkçı tezlerin egemenliğinin devam etmesi kaçınılmazdır. Ağırlıklı olarak Avrupa merkezci görüşleri yansıtan bu tür tezleri ortaya atanlar, Türk destanlarını genellikle göz ardı etmiş, bilimsel değerini küçümsemiş, hatta zaman zaman Türklerde gerçek anlamda bir destan ("epope") olduğunu bile inkar etmişler. Ne yazık ki bu tür görüşler çok önemli bilim adamlarının eserlerine de yansımıştır. Günümüzde bu denli

kökten inkarcı tezler fazla yaygın olmamakla birlikte, Türk destanlarının orta çağlarda biçimlendiği ve esasen tarihsel olayları yansıttığına ilişkin görüşler kabul görmektedir. Oysa sözünü ettiğimiz arkeoloji, sanat tarihi ve etnografya araştırmaları Türk destan geleneğinin birlerce yıl tarihi olduğunu ortaya koymaktadır.

Tarihin derinlerine inerken yazılı kaynaklar kadar maddi kültür kaynaklarının da büyük önem taşıdığı herkesçe kabul gören bir gerçektir. Avrasya'da Türk kültürünün tarihleriyle ilgili araştırmaların da bu tür kaynaklara dayandırılması doğaldır. Destanların oluşumu ve gelişimiyle ilgili araştırmalar sadece belli metinlerin izlerini bulmaya yönelik olamayacağına göre, destan kültürünü oluşturan öğelerin araştırılması bu yönde önemli ipuçlarının elde edilmesine yardım etmektedir. Örneğin destanlarda anlatılan sahnelerin eski çağlara ait değişik sanat eserlerine yansımaları, müzik aletleri ve esasen bir Türk geleneği olan gırtlakta söyleme yöntemi (ki bu yöntem sadece destan söylerken uygulanmaktadır), keza eski çağ yazılı kaynaklarında karşılaştığımız bilgi kırıntıları bu yönde ciddi mesafeler alınmasını sağlamıştır.

Avrasya bozkırlarında Türk göçebe kültürünün tarihini ve yapısını inceleyen Kazakistanlı bilim adamı D. Kişibekov, Türk destanlarının MÖ 2. binyıl ile 1. binyılın başlarında biçimlenmiş olduğu kanaatine varmıştır. Bu dönemde bir tür olarak biçimlenen Türk destanlarının bugün bilinen tüm örnekleri elbette söz konusu dönemde oluşmamış, bazı metinler daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır. Bazı metinleri tarihsel ve kültürel açıdan inceleyen araştırmacı, Kazaklar arasında çok yaygın olan Kız Jibek ve Er-Targın destanlarının İslam öncesi dönemde oluştuğunu somut verilere dayanarak kanıtlamaktadır. Fakat daha geç dönemlerde ortaya çıkmış birçok destan metni de vardır. Fakat mesele ayrı ayrı metinlerin değil, genel olarak türün oluşum tarihini ve sürecini tespit etmekle ilgilidir.

Bu bağlamda, Güney Sibirya

Türklerin (Tuva, Altay, Hakas, Şor) destanlarında ilginç bir husus dikkati çekmektedir. Komuş ve akraba Buryat ve Moğol destanlarına kıyasla, Tuva ve Altay destanlarında Budist mitoloji unsurları çok seyrek görülmektedir2. Dolayısıyla, Budizm'in Sibirya Türkleri arasında erken Ortaçağ'da yayılmaya başladığı dikkate alındığında, bu destanların söz konusu tarihten daha önce biçimlenmiş olması gerekirdi. Aksi takdirde hakim inançların destan metinlerine yansması kaçınılmaz olacaktı. Güney Sibirya destanlarında söz edilen ve bazen ayrıntılı biçimde anlatılan silah ve eşyaların hemen hemen tümü arkeoloji kazılarda elde edilenler aynı olup, İskit döneminin (MÖ7-3 yy.) çizgilerini taşımaktadır... Kemikten, bakır ve pirinçten yapılmış bu eşyalar çok eski çağlara ait olup, destanların yazıya alındıkları tarihlerde artık kullanılmamaktaydı. Bu durumda, eski çağa ait söz konusu eşyaların destanlara yansabilmesi için destanların da aynı dönemlerde oluşturulmuş olması gerekir. Ayrıca Tuva destanlarında geçen sosyal içerikli birçok terim de eski Türk dönemiyle ilintilidir. Tuva destanlarının yazıya alındıkları dönemde halk arasında artık kullanılmayan birçok dil özelliklerini muhafaza etmiş olması, bu metinlerin oluşum dönemiyle ilgili ipuçları vermektedir. Bu durumu dikkat alan N. Grebnev, "Tuva kahramanlık destanının 7-9. yy'da oluşmuştur" biçiminde, bizce gayet mütevazı bir kanaat ortaya koymuştur3.

Dil bakımından benzeri bir durum Saha Türklerinin destanlarında da görülmektedir. Saha Türkçesinde *olonho* diye adlandırılan destanların dilinde; Yakutistan topraklarında hiçbir zaman görülmemiş olan birçok hayvan, bitki, adları, bazı önemli sözcükler ve terimler sık sık kullanılmaktadır4. Bunlar Saha Türklerinin şimdi bulundukları topraklara gelmeden önce içinde bulundukları Güney Sibirya ortamıyla ilgilidir. Sahaların bu topraklara geliş tarihinin üst sınırı 13. yy olduğuna göre, söz konusu destanların daha önceki dönemlerde tam ve dolgun metinler

olarak biçimlenmiş olduğu söylenebilir.

Türk destanlarının icrasıyla ilgili bazı hususlar da bu destanların çok eski çağların ürünü olduğunu söylemimize imkan vermektedir. Kazak destan icracıları olarak bilinen *jirau* tipinin oluşumu araştırmacılar tarafından MÖ 12. yüzyıla ait edilmektedir5. Kahramanlık destanlarının ilk biçimlerinin ortaya çıkmasını ise E. Tursunov, Tagar (MÖ 7-3 yy) ve Taştık (MÖ 1 – MS 5. yy) kültürleri dönemine bağlamaktadır: "Jirau tipi, MÖ 8 – MS 7. yy. başlarında ortaya çıkmış, MS 12. yy başlarında kalıplaşmıştır"6.

Türk destanlarının söz konusu dönemlerde artık biçimlenmiş olduğu ve Türkler arasında destan icrası geleneğinin yaygınlığı konusunda bazı bilgiler yazılı tarih kaynaklarına da yansımıştır. Batılı kaynaklara göre, Atilla: "ozanların, kendi zaferleri hakkında naklettikleri türküler" dinlerdi7. Grek tarih yazarı Priskos da Atilla'nın meclisinde kahramanlık şiirleri okunduğunu anlatmaktadır8. Avrasya geleneklerinde bu tür "şiirlerin" aslında destanlar olduğu ve daha sonraki dönemlerde diğer Türk hakanların huzurunda da kahramanlık destanlarının icra edildiği dikkate alınırsa, burada sözü edilen metinlerin bizzat Atilla'nın kahramanlıklarından ziyade eski destan metinleri olduğu söylenebilir. Zira bu tür meclislerde kahramanın kendisini değil, atalarını anlatan metinlerin söylenmesi bir gelenektir ve kahraman ile onun mitolojik geçmişi arasında bağ kurulmasını sağlamaktaydı. Ve eski çağları anlatan destanlar, her zaman ve her yerde toplumun kendi geçmişiyle bütünleşmesini sağlayan en yaygın bir araçlardır bir tanesidir.

Türk destan geleneğinin oluşum dönemiyle ilgili olarak, bu destanların dil ve icra özellikleri de ipuçları vermektedir. Orkun anıtlarının gelişmiş bir edebi dille yazıldığı ve yapı itibarıyla destan dilinin özelliklerini haiz olduğu yaygın bir görüştür. Hatta bazı araştırmacılar bu metinlerinin şiir olduğu yönünde ciddi iddialar ortaya koymuşlardır. Bu konuda tartışmalara girmeden, konumuzla ya-

kından ilgili bir hususa eğilmemiz gerekir. 8. yüzyılda yazılmış olan Orkun anıtları ve 6-8 yy arasında yazılmış olan diğer metinlerin dili "cılız bir edebi dil" olduğuna göre; bu dilin daha önceden ve çok uzun bir süre boyunca gelişerek bu düzeye ulaşması gerekirdi. Ayrıca anıtların dilindeki destan özelliklerinin de, metin yazarlarının kişisel yaratıcılığı sonucu ortaya çıkmış olduğu söyleyemeyiz. Çünkü bunlar, söz konusu dönem için gayet yaygın kullanılan özelliklerdir. Bu durumda söz konusu üslubun oturmuş olması için bir kaynak aranması gayet doğaldır ve bizce bu kaynak Türk destan geleneğidir. Zira oturaklı bir yazı geleneğinin kolayca oluşabilmesi için kökleşmiş bir kültür ve sözlü edebiyat geleneği şarttır. İşte Göktürk döneminde gelinirken artın uzun bir tarihi olan Türk destan geleneği, 6-8 yüzyıllarda Göktürk yazı kültürünün oluşumunda böyle bir rol oynamış bulunmaktadır.

Türk destan geleneğinde icra özellikleri de önemli bir konudur. Hatta o kadar önemli ki buy konuyu dikkate almadan Türk destanlarının yapısını incelemek neredeyse imkansızdır. Zira Türk destan metinleri genellikle irticalen oluşturulduğu ve sadece sözlü gelenek çerçevesinde yaşatıldığı için, icra tarzı ve kullanılan klişeler metnin oluşumunu belirlemektedir. Burada icra sürecinin konumuzla ilgilendiren bir yönünü vurgulamak gerekir. Türk destanları (özellikle Orta Asya ve Sibirya'da) icra edilirken gırtlakta söyleme yöntemi sık sık kullanılmaktadır. Ve bu gırtlakta söyleme yöntemi sadece destan icrası sırasında uygulanmakta olup, türkü icrası sırasında kesinlikle kullanılmaz. Dolayısıyla gırtlakta söyleme tekniklerinin müzikolojik özellikleri ve tarihsel gelişimi de Türk destan geleneğinin incelenmesine büyük katkılarda bulunabilir. Konumuz çerçevesinde şu kadarını söyleyebiliriz ki sadece Türklere özgü olan ve *kay* diye adlandırılan bu yöntem, araştırmacılar artın kanaatine göre 1 binyılın ilk yarısında artık bilinmekteydi9. Bu tür bir tarih saptaması; söz konusu icra tekniği-

le destan türü bağlantılı olduğuna göre, Türk destanlarının da en az söz konusu dönem itibarıyla artık biçimlenmiş olduğunu ortaya koymaktadır. E. Tursunov'un; bir destan icracısı olan *jirau'ların* miltan önceki dönemde artık var olduklarına ilişkin yukarıda atfı yaptığımız teziyle bu görüşün örtüştüğü de dikkate alınırsa, Türk destan geleneğinin Büyük Hun İmparatorluğundan ortaya çıktığı dönemde artık yaygınlaştığını olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ayrıca bu devletin kurucusu olan Mete Han'ın hayatıyla ilgili Çin kaynaklarında yer alan anlatımların destansı niteliği, hatta bazı destan (örneğin Oğuzname) parçalarıyla tam olarak örtüşmesi de, söz konusu dönemde (MÖ 3. yy) artık var olan Türk destan geleneğinin etkisini ortaya koyan kanıtlardır.

Eski Çağın Bir Aşk Hikayesi

Türk destan geleneğinin başlıca iki tür etrafında biçimlenmiş olduğu bilinen bir husustur. Bunlardan birincisi; Manas, Maaday Kara, Ural Batır, Köroğlu vs. gibi kahramanlık destanları, ikincisi ise; Aşık Garip, Aşlı ile Kerem, Tahir ile Zühre gibi halk hikayeleridir. Yukarıda Türk destan geleneğinin eski çağlarıyla ilgili söylediklerimiz her iki türü ilgilendirmektedir.

Fakat kahramanlık destanlarının eski çağlarla bağlantısı zaman zaman dile getirilse de, halk hikayelerinin daha sonraki dönemlerin ürünü olduğuna ilişkin görüşler çok yaygındır. Örneğin, tüm Türk topluluklarına bilinen "rüyada görülen sevgiliyi arama ve evlenme" konusunu içleyen ve "halk hikayesi", "aşk destanları", sadece "destan" veya diğer adlarla adlandırılan destan metinleri genellikle 16-18. yüzyılların ürünü olarak sunulmakta, çoğu zaman ise belli başlı saz şairlerine izafe edilmektedir. Bu veya diğer destan metninin söz konusu çağlarla teşekkül etmiş olması kabul edilebilir bir görüştür. Fakat bu türe ait edilen hiçbir metin orta çağdan daha eski dönemlere ait edilmemektedir. Dolayısı ile türün de bu dönemlerde oluştuğu görüşü ağır basmaktadır. Önce şunu

belirtmek gerekir ki, 16-17. yüzyıllara ait edilen Aşlı ile Kerem, Tahir ile Zühre, Aşık Garip, Abbas ile Gülgez Peri vs. gibi metinler sadece Batı Türklerine ait gibi görünseler de; aslında Güney Sibirya ve Orta Asya Türklerinde mevcut metinlerin bir kadar genişletilmiş ve geliştirilmiş versiyonlarıdır. Örneğin, Aşlı ile Kerem destanı; Orta Asya, İdil ve Ural Türkleri arasında genellikle Kozi Korpeş – Bayan Slu, Altay Türkleri arasında ise Kozin Erkeş adıyla bilinen meşhur destanın Batı versiyonundan başka bir şey değildir. Bu durumda destanın çekirdek metninin sanıldığından daha eski çağlarda şekillenmiş olduğunu düşünmek gerekir. Aynı yaklaşım Aşık Garip, Tahir ile Zühre, Güntoğmuş vs. destanlar için de geçerlidir. Türkolog L. Gumilyev, Aşık Garip destanının Orta Asya versiyonları olarak bilinen Alp Pamış ve Altay Türklerinin Alp Manaş destanının Göktürkler döneminde (en geç 8. yüzyılda) teşekkül etmiş olduğunu savunmaktadır. Söz konusu destanın Sibirya'dan Anadolu'ya kadar yayılması ve Dede Korkut Kitabı'nda da yer almış olması göz önünde tutulursa, bu görüşün (bir üst sınır çizmiş olması bakımından) haklı olduğunu kabul etmek durumundayız.

Bu türün daha eski çağlarda bilindiğine dair daha somut bir ipucu ise antik Yunan kaynaklarında yer almıştır. M. Ö. 4. yüzyıl yazarlarından Midillili Hares'in kayıtlarında yer almıştır. Büyük İskender'in çağdaşı olan yazar şu bilgileri aktarmaktadır; Med kralının Zariadr adlı bir kardeşi, Seyhun (Sırderya) nehri kuzeyindeki toprakların hükümdarı Omart'ın ise Odatida adında bir kızı vardır. Odatida, rüyasında Zariadrı görerek aşık olur. Zariadr da kızı rüyasında görür ve ona aşık olur. Ve bundan sonra birbirini unutamiyorlar. Odatida, Asya'nın en güzel kızıdır. Zariadr, Omart'a elçiler göndererek kızı ister, fakat Omart kızını yabancıya vermek istemez. Bir süre sonra Omart bir ziyafet düzenler ve kızının eline altın şarap kupası tutuşturarak, ziyafete iştirak edenler arasından kendine bir eş seçmesini ister.

Fakat kız ağlar ve bunu ret eder. Zariadr'a, "babam beni başkasıyla evlendirecek" diye haber salar. Zariadr, geleceğin İskit kıyafetinde saraya girer ve Odatida'yı kaçıtırır.

Bu hikaye hiçbir yönüyle Türk halk hikayelerinden farklılık göstermemektedir. Fakat, bu metni folklor araştırmalarında kullanan tüm araştırmacılar, özellikle de bu konu üzerinde en fazla durmuş olan Prof. Dr. H. Köroğlu, hem söz konusu hikayeyi, hem de hikayenin başlıca temasını ("rüyada aşık olma") motifini, İran menşeli olarak sunmaktadır. İskitlerin kayıtsız şartsız İran kökenli kabul edilmesi tartışmalı olduğu gibi, söz konusu motifi İran dilli topluluklara bağlamak da folklor araştırmalarının mantığı ile pek de uyumsuzdur. Zira bu motif esasen şaman geleneklerine bağlı olup, İskandinav'dan Uzakdoğuya kadar geniş bir coğrafyada bilinmektedir. Bizce burada önemli olan sadece "rüyada aşık olma" motifi değil, ortak kanaate göre Türk destanlarında önemli bir yer tutan "batır/bahadır evliliği" veya "batır/bahadır nişanı" motifinin de varlığı ve olayların Türkistan'da cereyan etmesidir. Anlatılan hikaye Orta Asya motifleri üzerine bina edildiği gibi olaylar da aynı coğrafyada cereyan etmektedir. Muhtemelen Yunanlı yazar, bu hikayeyi bölge halkından duymuş veya herhangi bir ortamda dinlediği destanı tarihî hikaye olarak sunmuştur. Benzeri durumlar (tarihî olayların efsane veya destan, destan veya efsanelerin ise tarihi gerçekler gibi sunulması) eski çağ tarih yazarlarının eserlerinde sık sık görülmektedir. Türk şamanizmi, ilgili törenler ve "ölüp dirilme" motifi, diğer taraftan ise şaman kökenli "geçiş törenleri" ile bağlantılı olduğu da bilinmektedir. Türk şamanizmi, ilgili törenler ve "ölüp dirilme" motifi konusunda ise M. Ö. 1 bin yıl başlarından itibaren yazılı kaynaklardan, hem de arkeolojik bulgulardan birçok veriler elde edilebilir. Dolayısı ile; hem bu metne, hem de Türk etno-kültürel sisteminin mit ve törenlerle ilgili diğer verilerine dayanarak, "aşk destanları" veya "halk hikayeleri" ad-

landırılan türün M.Ö. 1. binyıl ortalarında yaygın bir şekilde bilindiğini söyleyebiliriz.

Destan ve Türk Resim Sanatı

Türk kahramanlık destanlarının kökenlerine gelince; bu konuda elimizde az önce incelediğimiz örnekte olduğu gibi, yazılı bir kaynak olmakla beraber, Türk destan geleneği ile bağlantılı olup, değişik destan motiflerini yansıtan arkeolojik bulgular, öncelikle muhtelif tabak, plak, at koşumları, tokalar vs. üzerine çizilmiş olan resimler, hem genel olarak Türk kültür tarihi, hem de Türk destan gelenekleri ile ilgili önemli veriler sunmaktadır. Bu tür resimlerden birçoğu ya çok eski dönemlerde yayınlanmıştır ya da henüz yayınlanmamış olup, başta Ennitaj Müzesi olmakla, Rusya ve Orta Asya ve Sibirya'nın bazı müzelerinde muhafaza edilmektedir. Söz konusu resimleri destan geleneklerinin kökenleri açısından maalesef hemen hemen incelenmemiştir. Bu konuda sadece arkeolog M. Grayznev'in eski bir incelemesi vardır I. Alanında ilk ve hemen hemen tek örnek bu çalışma arkeolojik malzemenin yorumlanması açısından gayet başarılı olsa da, Türk destan geleneklerinin zengin malzemesi yeterince kullanılmamıştır. Bunu kendisinin "bir arkeolog olduğunu ve Türk-Moğol destanlarını sadece tercümelerden bildiğini"12 vurgulayan yazarın kendisi de itiraf etmektedir. Fakat konu diğer sanat dalları ile destan arasında genel ilişkilerle ilgili olduğundan bu durum, araştırınayı olumsuz yönde etkilememiş, profesyonel arkeolog yaklaşımı Türk destanlarının M.Ö. 7-5. yüzyıllarda var olduğunu ve yaygın bir şekilde bilindiğini ortaya koyabilmiştir. Burada bazıları ilk defa, bazıları ise ikinci defa M. Grayznev tarafından yayınlanmış olan birkaç resimle ilgili yorumları aktarmaya çalışacağım.

Resimlerde saklı gerçekler

Ural bölgesinde eski Kungur ilçesinde bulunmuş olan gümüş bir tabak üzerindeki resim13. İlk defa

1909 yılında yayınlanmıştır. Uzmanların kanaatine göre, bu tabak M.S. 1. binyılın ortalarına, yani Göktürklerden az önceki döneme aittir. Resimde teke tek savaş ortamında birbirine saldıran iki savaşçı görülüyor. Karşımızda uzun süreden beri devam etmekte olan bir savaş manzarası olduğu kuşkusuzdur. Savaşçılarından birisinin elinde yay ve ok, diğerrinin elinde ise mızrak vardır. Ayakları altında ise kırılmış kılıçlar, topuzlar, savaş baltaları vardır. Resimle Türk destanları arasında bağlantı kurmamak elde değildir. Bilindiği üzere, iki kahramanın mücadelesi bu destanlarda ana motiflerdendir. Kahramanlar önce sözlü olarak atışır. Daha sonra sırasıyla muhtelif silahlar kullanarak birbirini alt etmeğe çalışırlar. Silahlardan genellikle sonuç çıkmaz ve iki kahraman güreş tutar. Güreş sonunda yenilen kahraman diğerrinin önderliğini kabul eder, ona bağlılığını ifade ederek, sonraki mücadelelerinde kendisine yardımcı olur. Bu, birçok Türk destanı için ortak özelliktir. Köroğlu, Alpamış, Manas, Şora Batır, Kan Sulutay vs. destanlarda bu tür mücadelelerin tipik örneklerini görüyoruz. İncelediğimiz resimde önemli olan husus, destanlarda genellikle "el attılar kâr etmedi, el attılar mızrağa sonuca alamadılar, el attılar topuza, baltaya olmadı, atlarından inip güreş tuttular" şeklinde ifade edilen durum, bu resim-

de en ince ayrıntılarına kadar işlenmiştir. Hem resimdeki ayrıntıların başka bir yoruma imkan vermemesi, hem de söz konusu temanın Türk kahramanlık destanlarında nerdeyse zorunlu bir motif olması, resimle destan geleneği arasında bağlantı kurulmasını kolaylaştırmaktadır.

Pirinc plaklar üzerine işlenmiş olan bu resimler M.Ö. 3-1. yüzyıllara ait olup Ordos bölgesinde bulunmuştur14. Resimlerdeki tüm ayrıntılar, ağaçlardaki yapıkların konumu ve sayısı, at koşumları üzerindeki plakların sayısı, kuşların konumu vs. dahil tamamen ayındır. Resimlerde güreş tutan iki figür görülmektedir. Burada mühim olan, bunun sıradan bir güreş sahnesi olup olmadığının tespit edilebilmesidir. Anlaşıldığı kadarıyla burada bir Türk destan motifi olarak iyi bilinen "batırılar güreşi" söz konusudur. Zira sıradan bir güreş sahnesi düşünülüğünde, resimdeki diğer ayrıntılar bir anlam ifade etmez. Örneğin, güreşenlerin arka planında görülen eğri atlar, başların üstündeki kuşlar ve de güreşin bir ağacın altında yapılması gibi ayrıntılar, bunun sıradan ve olağan bir güreş sahnesi değil; tüm bu unsurların yoğun bir şekilde yer aldığı destanlarda, kahramanların mitolojik anlamlarla yüklü karşılıklı mücadelesi olduğunu kanıtlamaktadır. Destan metinlerinde sık sık görüldüğü gibi, bu tür mücadelelerde kahramanların atları kendilerine yardımcı olmakla beraber, bazen atlar da kendi aralarında savaşıyorlar. Bunun dışında, mücadele sonunda yeni düşen veya yaralanan kahramanı çoğu zaman kendi atı kur-tarır. Ayrıca birçok destanda kahramanların güreşe başlamadan önce atlarını ağaca bağladıkları, özellikle yer almaktadır. Burada sadece resmin içeriği değil, yapım tekniği ve yayılma alanı da önemlidir. Mesele şu ki, her ne kadar birbirine benzeseler de, bu plaklar bir kalıptan çıkma kopyalar değildir. Bazı detayların ebatları ve oransal ölçüleri aynı olmadığı gibi, plaklardan birisi ajur tekniğiyle yapılmış, diğeri

ise kabartma resimli yekpare plaktır. Dolayısı ile bu iki plak, farklı ustalar tarafından ve muhtemelen farklı yerlerde yapılmıştır. Ayrıca benzeri plak resimlerin 1950'li yıllarda Çin'in Şensi eyaletinde Çanyang şehri yakınında da bulunmuş olması önemli bir husus kanıtlamaktadır: Bu resimler münferit olaylar olmayıp, Orta Asya Türk sanatının destanlardan kaynaklanan ve gayet popüler bir temasını işlemektedir. Dolayısı ile, söz konusu dönemde yeterince gelişmiş destan metinleri vardı ve bu metinler geniş bir coğrafyada yaşayan göçebe halk arasında iyi bilinmekteydi. Resimlerin yaratıcıları da bu husus göz önünde tutarak; at, ağaç, kuş gibi motifleri sadece süs olsun diye değil, halk tarafından iyi bilinen destan temalarını doğru bir şekilde yansıtabilme için kullanmışlardır.

"Ağaç Gölgesinde Atlılar" olarak adlandırılan bir çift kemer tokası (plak); 1. Petro'nun Özel Sibiry Koleksiyonu. Yapım tarihi M.Ö. 5-3.

yüzyıllar olarak tespit edilmiştir. 18. yüzyılda Batı Sibiry bölgesinde İrtiş ile Ob nehirleri arasındaki bozkırlarda bulunmuştur. Birbirinin aynadaki yansıması gibi olan bu resimlerde; birisi uzanmış (yatmış), birisi oturan iki erkek, ve yatan erkeğin başucunda oturan bir bayan, iki at görülmektedir. İster erkeklerin ve bayanın giysileri, isterse de atların koşum takımları, bir taraftan Altay Pazırk kurganlarında bulunan örnekleri, diğer taraftan ise çağdaş Sibiry Türklerinin kullanmakta oldukları geleneksel giysi ve koşumların aynıdır. Bazı araştırmacılar bu resmi, eski göçebe hayatını yansıtan bir dinlenme sahnesi olarak yorumlamıştır¹⁵. M. P. Gryaznev'e göre ise; burada Türk destanlarında yaygın olan bir sahnenin söz konusu olduğunu savunmaktadır¹⁶. Bir sefere giden veya dönen kahramanların, ağaç gölgesindeki bir pınar başında dinlenmeleri gerçekten de Türk destanlarında sık sık rastlanan epizotlardır. Fakat bu resimdeki manzara

esasen iki tema ile örtüşmektedir. 1) Rüyada gördüğü sevgilisine kavuşmak için yola çıkan kahraman, yol boyunca bir dizi macera yaşar ki, başka bir kahramanla karşılaşarak onu yenmek ve yardımcı olarak yanına almak bunlardan biridir. Sonunda sevgilisine kavuşan destan kahramanı, dönüşte de bir dizi zorluklarla karşılaşır. Çoğu zaman bir ağaç gölgesinde pınar başında dinlenirken, sevgilisinin yakınları veya diğer talepleri tarafından basılır ve savaşmaya zorlanır. Buradan genellikle galip çıkarak, arkadaşı ve sevgilisiyle beraber memleketine döner. 2) Bu tür mücadele sonrasında yaralı kahramanın, yine bir ağaç gölgesinde pınar başında, arkadaşı ve sevgilisi tarafından tedavisi yapılır; bazen ise ölmüş kahraman değişik yöntemlerle diriltiyor. Bu resim her iki temaya uygun olmakla beraber, esasen ikinci temayı işlediği düşünülebilir. Mevcut metinlerden bu resme en yakın sahneyi Altay Türklerinin Kozın Erkeş destanında bulmaktayız. Batır Kozın Erkeş düşmanları bir kavak ağacının altında haklayarak parça parça eder ve öldürürler. Genç eşi Bayım Sur onu diriltmeğe çalışır. Batırın kemikleri bitişiyor fakat hayata dirilmiyor. Kozın Erkeşin "kardeşi" (yenerek kendine bağladığı ikinci kahraman) gelir fakat o da diriltme konusunda başarısız oluyor. Yalnız çok uzun bir süreç sonrasında batır hayata döndürülür. M. P. Gryaznev söz konusu bir çift plak üzerindeki resimde tam da bu sahnenin yansıtılmış olduğu konusunda ısrarlıdır; "Kavak ağacı. Ağacın altında ölü Kozın Erkeş. Batırın cesedi, henüz kendisin diriltememiş olan eşi Bayım Sur'un ve sadık arkadaşı Baçıkay Kara'nın dizlerindedir. Her iki batırın atları da buradadır. Daha net bir örtüşme beklemek imkansızdır. Ayrıca bu epizot, destanın aralarında önemli farklılıklar görülen tüm versiyonlarında muhafaza edilmiştir"¹⁷. Bizce resimdeki sahnenin sadece Kozın Erkeş veya başka bir Türk destanı ile bağlantısının kurulup kurulamayacağı öncelikli konu değildir. Başlıca mesele bu temanın değişik versiyonlarının hemen he-

men tüm destanlarda yer almasıdır.

İster kısaca gözden geçirdiğimiz bu üç resim, isterse de diğer resimler ve arkeolojik bulgular, Türk kahramanlık destanlarının "erken göçebelik dönemi" adlandırılan M.Ö. I. binyıl ortalarında gelişmiş metinler halinde var olduğunu ve geniş kitlelerce bilindiğini ortaya koymaktadır. Bu somut kanıtlardan hareketle Türk destan geleneğinin (veya bazı önemli destanların) Hunlardan önce, İskitler

döneminde ve aynı coğrafi sınırlar içerisinde oluştuğunu savunan araştırmacılara hak vermemek imkansızdır. Zira bu görüşü savunanların haklılığı, sadece destan metinlerinin tahlili veya tarihi kaynakların çoğu zaman belirsiz olmayan verileriyle değil, aynı döneme ait arkeolojik bulgularla da teyit edilmektedir.

Fakat biz söz konusu dönemde Türk destanlarının artık gelişmiş metinler olarak mevcut olduğu görüşüne katılmakla beraber, ilgili metinlerin ve bir bütün olarak Türk destan geleneğinin İskit döneminden daha eski çağlarda geliştiğini düşünmekteyiz. Bu konuda, birisi teorik, diğeri ise tarihsel verilere dayanan iki gerekçemiz vardır; bu destan metinlerinin oluşması, geniş bir coğrafyada bulunan geniş halk kitleleri tarafından ayrıntılı bir şekilde bilinmesi (ki, gözden geçirdiğimiz resimlerin bu denli yaygınlığı bunu kanıtlamaktadır) kısa bir tarihi dönem içinde gerçekleşemezdi. Diğer bir deyişle, M.Ö. 5-3 yüzyıllara ait edilen Pazırık Kurganları döneminde yaygınlık kazanabilmek için, bu destanların yüzyıllar öncesinden şekillenmiş olması gerekirdi. Ayrıca destan geleneğinin diğer sanat alanlarını da etkileyebilmesi için milli kültürün derin katlarına nüfuz etmesi şarttır. İkinci gerekçemiz ise, destanlarla bağlantılı motiflerin yalnız arkeolojik kazılarda bulunan eserlere değil, Türk dünyasının her tarafında karşı-

mıza çıkan kaya resimlerine de yansımış olmasıdır. Eski taş devrinden beri yaygın-

lık kazanmış olan bu kaya resimlerinde hem destanlarda gördüğümüz kahraman tipleri, onların yardımcıları ve düşmanları, hem de belli epizotlar, sahneler görülmektedir. Örneğin Türk destanlarında merkezi konumda olan motiflerden "ölüp dirilme" ile bağlı bir sahneler kaya resimlerinde sık sık yer almaktadır. Kaya resimleriyle ilgili mevcut yayınların incelenmesi, keza eski tarihi kaynaklardan ve arkeolojik bulgularlardan elde edilen verilerin destan metinleriyle ve Türk etno-kültürel geleneğinin diğer unsurları ile karşılaştırılması bu konuda kesinlikle yeni aşamalar kaydedilmesine vesile olacaktı.

DİPNOTLAR

- 1) D. Kişibekov, *Koçevoe Obşestvo*, Almatı, Nauka Yayınevi, 1984, s.193.
- 2) L. V. Grebnev, *Tuvinskiy geroičeskiy epos*, M., 1960, s.40.
- 3) Age, s.58.
- 4) G. U. Ergis, *Oçerki po yakutskomu fol'kloru*, Nauka Yayınevi, M., 1974, s.208.
- 5) E. Tursunov, *Kazak Auz Edebiyeti*

nin Jasaşılardıñ Bayırğı Ökülderi, Almatı, Gılım Yayınevi, 1976, s.175.

6) Age.

7) Gyula Nemeth, *Attila ve Oğulları*, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1982, s.104.

8) *Grek Seyyahı Priskos'a göre (V. asır) Avrupa Hunları*, Haz. Ali Ahmetbeyoğlu, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1995, s.49

9) A. İ. Çudoyakov, *Eryudı şorskoego eposa*, Kemerovo, Kemerovo Kitap Yayınevi 1995, s.19.

10) H. Koroglu. *Vzaimosvyazi eposa narodov Sredney Azii, İrana i Azerbaydjana*. M., Nauka Yayınevi, 1983, s.12; metin için bkz: V. Latışev. *Vestnik Drevney İstorii*, sayı 3, 1947 (Hares Mitilenskiy); V. Latışev. *Vestnik Drevney İstorii*, sayı 2, 1948 (Atene).

11) M. P. Gryaznev. *Drevneyşıye pamyatniki geroičeskogo eposa tyurkskikh narodov yujnoy Sibiri // Arkheologičeskiy Sbornik: Vip. 3; Epoha bronzı v rannego jelezja Sibiri i Sredney Azii*. Leningrad, Gosudarstvennyy Ermitaj, 1961, s.7-31.

12) age, s.8.

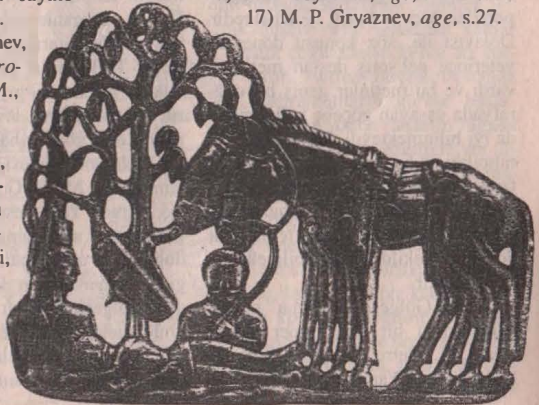
13) Y. Smirnov. *Vostochnoye Serebro*. S.Pb., 1909, resim no. XXIII.

14) A: Salmony. *Sino-Siberian Art in the Collection of C. T. Loo*. Paris, 1933, tablo XIX, resim 1, 2.

15) M. P. Gryaznev, age, s.22.

16) M. P. Gryaznev, age, s.22-28.

17) M. P. Gryaznev, age, s.27.

IAM'dan yararlanmak için sanatçı olmak gerekir.

☐ Doğru

☐ Yanlış

☒ Çok yanlış

KİMLER YARARLANIR

Kurumlar, düzenlemek istedikleri toplantılar, uluslararası organizasyonlarında mekan olarak IAM'ı kullanabilir, konuklarını ve katılımcılarını en iyi şartlarda ağırlarken aynı zamanda... IAM'ın imkanları sayesinde organizasyonlarını başarılı bir biçimde gerçekleştirebilirler.

Sanatçılar, IAM'ın enfes atmosferinde sanat çalışmalarını sürdürebilir, IAM atölyelerinde üretimlerine devam ederek tatillerini geçirebilir ya da kurs grupları oluşturarak workshoplar açabilir, sanat dersleri verebilirler.

Sanat ilgilileri ve amatör sanatçılar IAM'da kurslar, workshoplar açan profesyonel sanatçılardan dersler alabilir, tatillerini verimli bir biçimde değerlendirebilirler.

Tatili planları yapan herkes IAM'ı tercih edebilir. Kurslara ya da workshoplara katılmadan da IAM'da konaklayabilir, tatillerini bu seçkin ortamda, yeni dostluklar ve paylaşımlarla süsleyebilirler. Muhteşem bir doğa, konfor, deniz, güneş ve

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://raney.org>

İLETİŞİM

Türkiye Toplum Hizmetleri Vakfı
Fahrettin Kerim Gökalp Caddesi: Okul
Akademiye Sitesi E Blok Daire 1 34562
Akademiye-Üsküdar/İstanbul
Tel: 0216 325 41 16
Fax: 0216 326 23 09

Genel Sekreter Ali Turan
E-posta: ali@tthv.org
Web: www.akademionline.net

Dilin evriminin palenörolojik kanıtları

Neanderthal fosillerinde modern insandaki genişlemeye yakın oranda torakal bölgenin genişlemiş olduğu görülmektedir. Dil kaslarına ait sinirin kafatasından çıktığı kanalın genişliği H.Habilis fosillerinde modern büyük maymunlar ile aynı iken iki neanderthal ve bir erken dönem H.sapiens de bu kanalın boyutunun modern insandaki boyuta ulaştığı bilinmektedir

Yard. Doç. Dr. H.Tuğrul Atasoy

Zonguldak Karaelmas Üniversitesi

Tıp Fakültesi Nöroloji Anabilim Dalı

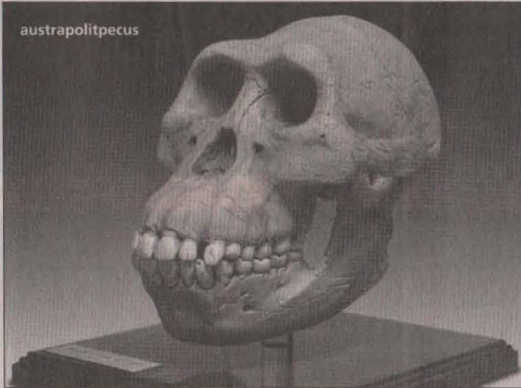
İnsanın kullandığı dil, evrim süreci içinde hangi evrimsel aşamalardan geçerek bugüne ulaşmıştır? Dil, insan beyninin karmaşık işlevlerinden belki de en önemlisidir. Beynimizde yer alan dil ile ilgili merkezlerin dolaylı da olsa evrimini incelemek oldukça zordur. Çünkü beyin fosilleşmez. Dilin ortaya çıkışı ve evrimi, beynin evrimi ve gelişimi ile doğrudan ilişkili olduğundan türümüzün son 5-7 milyonluk soy çizgisine ait fosil bulguları ve atalarımızın ürettiği ürünlerden geriye kalanlar bize en önemli ipuçlarını sunmaktadır... Bu kısıtlı bulgular üzerinde yapılan titiz paleonörolojik çalışmalar dilin gelişim evrelerine ilişkin yeni veriler sağlamaktadır. Özellikle şu an eldeki fosiller ışığında bilebildiğimiz ve şu an için olası olan soy çizgimizin öyküsünü kısaca bir anımsayalım.

Kenya'da Tugen tepelerinde 2001 kışı başında 6 milyon yıllık 13 adet fosil bulundu. Bu türe *Ororin tugenensis* adı verildi. Daha sonra Addis-Ababa'nın 300 km kuzeydoğusunda Awash ırmağı bölgesinde 5,8-5,2 milyon yıl öncesine tarihlenen 11 adet iskelet fosili bulundu. Bu iki bulguya ait fosillerde iki ayaklılığa ait bulguya rastlanılmadı. Bu alt

türlerden birisinin australopitler ile şempanzenin son ortak atası olması olasılığının yüksek olduğu düşünülüyor. Awash ırmağı bölgesinde bulunan 4,4 milyon yaşındaki fosillere ise *Ardipithecus ramidus* adı verildi. Bu tür iki ayaklı maymuna göre daha maymunumsu özellikler sergiliyor. Ama asıl önemlisi kafatası insan gibi iki ayaklı dengesine uyum sağlamış görünüyor ancak iki ayaklılığa ne kadar uyum sağladığı tam olarak aydınlanmamış değil. Turkana gölü civarındaki yerleşmelerde 1995'de en eski iki ayaklı fosiller bulundu. *Australopithecus anamensis* adı verilen bu türe ait fosillerin yaşı 4,2-3,8 milyon yıl öncesine tarihlendirildi. Etyopya'nın Hadar ve Tanzania'nın Olduvai geçidinin güneyindeki Laetoli bölgelerinde yapılan kazılarda elde edilen ve 3,8-2,9 milyon yıl öncesine arasına tarihlendirilen

fosillerin *Australopithecus afarensis* adında yeni bir türe ait olduğu 1978 yılında tanımlandı. Gövde oranı homo türleri ile maymunlar arasında, kollar bacaklara göre uzun ön kol uzun ve güçlü, bacak ve ayak kemikleri ile leğen kemiği tamamen iki ayaklı duruşa uyum sağlamış. Beyin hacmi ise büyük maymunlarınkine kadar. Olduvai geçidi ile Turkana gölü bölgelerinden elde edilen 1,9-1,6 milyon yıllık fosiller yeni bir türün *Homo* ailesinin ve bu türe ait iki alt türün *Homo habilis* ve *Homo rudolfensis*in tanımlanmasını sağladı. Bu fosillerin beyin hacimleri ortalama olarak 630 cm³ ve *australopithecus*lardan daha fazla insanınmsı özelliklere sahipler. *Homo habilis*e ait en eski fosil ise Hadar yerleşkesinde bulunan 2,3 milyon yıllık üst çene parçasıdır ancak bu fosilin beyin hacmini söylemek mümkün değil. Evrim çizgimizde daha sonra 1,9-1,6 milyon yıl önceye tarihlenen bulgularla 880-900 cm³ beyin hacmi, yüz yapısı, vücut yapısı ve iriliği ile ilk gerçek insan diyebileceğimiz *Homo ergaster* (Afrika kökenli bulgular için bu alt tür adı kullanılmakta) ve sonra *Homo erectus* (Asya kökenli ilk hominidlere ait bulgular ile Afrika kökenli *ergaster*

australopithecus

sonrasına ait bulgular için bu ad kullanılmakta) ait fosiller bulunmaktadır. Geç dönemde 500.000 yıl öncesinde erectusun beyin hacmi 1100 cm³e ulaşmıştı. Yaklaşık olarak 600 000-400 000 yıl önce Afrika ve Avrupa'da yaşayan Homo Heidelbergensisin beyin hacmi ise 1200 cm³ sınırını aşmıştır. Heidelbergensisin torunları olan ve 300 000 yıl önce evrim sahnesine çıkan ve son 30-35 bin yıl öncesine dek varlığını sürdüren Homo Neandertalisde ise beyin hacmi homo cinsinin en yüksek değerine 1 500 cm³ değerini aşmaktadır. Yine Afrika'da 300-130.000 yıl aralığında Homo sapiense doğru bir evrimleşme görülür ve nihayet 130 000 yıl eşliğinden sonra Homo sapiens diğer kıtalara yayılmaya başlar. Son 200 000 yıldır beyin çanağında yeni bir değişim olmamıştır ve sapiens yaklaşık olarak bugünkü beyin hacmine 200 000 yıl önce ulaşmıştır(1,2). Günümüzde 2,5 milyon yıl önce ilk taş aletler, 1,8 milyon yıl önce ilk taş baltası, 1,5 milyon yıl önce ise daha incelikte yontulmuş taş aletler üretilmeye başlandı(3,4). Bu dönem içinde 500 000-300 000 yıl önce ateş kullanılmaya başlandı ve 55 000-50 000 yıl önce dünyaya yayılan ve yaşayan tüm insanların ortak ataları olan son sapiens göç dalgasını oluşturan atalarımız soyut düşünce ürünü sanat eserleri üretmeye başladı(5).

Sinir sisteminin diğer canlılardaki iletişim ile ilgili işlevsel örgütlenmesinin evrimsel tarihi insan dilinin oluşum ve gelişimine ışık tutmaktadır. Beyinde ses çıkarma ile ilgili baskın yarıküre bilebildiğimiz kadarki en azından 170 milyon yıldır sol yarıküredir. Omurgalıların ses evrimi kurbagaların atası olan 170 milyon yıl önce yaşamış anuran adlı canlıya dayanır. Kurbagalarda aynen kemirgenler, kuşlar, primatlar ve insanlarda olduğu gibi sesli iletişim sol beyin yarıküresinin kontrolündedir. Beyinde nüfus düzeyindeki asimetri birçok omurgalı türünde görülür. Sürü davranışı gösteren birçok

hayvan türünde beyin asimetrisi olduğu, sol yarıkürenin nesnelerin sınıflandırılmasında sağ yarıkürenin ise saldırganlık ve acı duyma yönünde uzmanlaştığını göstermektedir. Sarı asma kuşu ve kanaryada ötüşü sol yarıküre büyük ölçüde denetler ayrıca fare, sıçan, ipek tüylü maymun, al yanaklı maymun, Japon makaki gibi türlerde türdeşinin sesi

uyaranını algılamada sol yarıküre baskındır. Şempanzelerde şakak lobunun kafatasındaki genişliği solda daha geniştir. El tercihi maymunlarda hafifçe sola meğillidir. Ancak bu yapılan işe göre de değişmektedir. Kapuçin maymunları bir kutadaki yiyeceği sol el ile yerdeki yiyeceğe ise sağ el ile uzanma eğilimindedirler. Şempanzeler ise insanlar tarafından tutulup edildiklerinde, düzensiz araklıklarla sağ eli olmaya eğilimlidirler ancak bu sağ el eğilimin doğal ortamlarında izlenememiştir(6). İnsanda sağlakların tümünde solakların da yine büyük çoğunluğunda yani toplamda tüm insanların yaklaşık yüzde 97-99'unda dil ile ilgili işlevlerde beyinde sol yarım küre baskındır. Sol yarım küre vücudun sağ tarafının sağ yarım küre ise vücudun sol tarafının motor hareketlerini kontrol etmektedir. Nicholas Toth'un uzun yıllarını alan atalarımıza ait taş aletler ve taş alet yapımı üzerine yoğunlaşan çalışmaları göstermiştir ki; ilk

taş aletleri yapan atalarımız sağ eliydiler. Bu da göstermektedir ki en azından 2-2,5 milyon yıldır insan sağ elini ve dolayısı ile motor işlevlerde beyin sol yarı küresini kullanmaktadır(3).

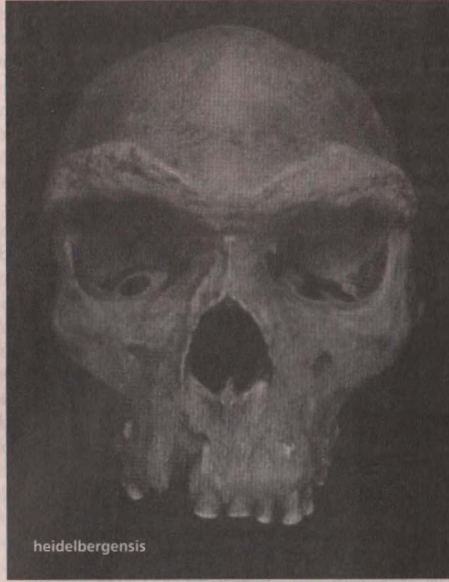
Paleontörolog Ralph Holloway, insan kafatası fosillerinin iç yüzeylerini ve bu yüzeylerdeki beyin kıvrımlarının izlerini yıllarca inceleyerek haritalarını çıkarmıştır. Holloway'nın bulgularına göre beynimizin insana özgü büyük ön loblar ve görece küçük arka loblar ile karakterize yapısı ilk atalarımızdan olan australopithecuslardan beri (yaklaşık olarak 4,2 milyon yıldır) korunmaktadır. Dean Falk ise kendi çalışmaları sonucu büyük ön ve görece küçük arka loblar ile karakterize insana özgü beyin yapısının homo habilisten bu yana (yaklaşık 1,9 milyon yıldır) varolduğunu iddia etmiştir(7). İnsansı maymunlarda ise durum tam tersidir, ön loblar görece daha küçük iken arka loblar daha büyüktür. Günümüz büyük maymunları ile insan beyninin karşılaştırıldığı bir manyetik rezonans görüntüleme çalışmasında ise insan frontal korteksinin büyük maymunların frontal korteksinden daha büyük bulunamamıştır(8). Tüm bunlar beyin, özellikle oransal olarak bütün içinde frontal korteks hacminin artışının dışında bölgeler arası bağlantıların ve işlevlerde özelleşmenin de etkin olduğunu göstermektedir.

Ayrıca ağaçlardan inince ayaklar kavrama işlevlerinden kurtulmuşlar böylece beyinde ayaklara ayrılan beyin korteks alanı küçülmüş, daha sonra giderek önem kazanacak olan el ve dil ile ilgili korteks alanlarına yer açılabilmiştir(9). Bu dönem boyunca besin değeri daha yüksek olan etin tüketimindeki artış bitkisel beslenmeye göre daha az çiğneme süresi ve daha küçük diş yüzeyi anlamına geliyordu. Diş hacminin küçülmesi dilin ağız içinde daha etkin ses çıkarabilmesi için gerekli boşluğun oluşmasına olanak sağlıyordu(9). Bu fark 2 milyon yıl öncesine ait A.bo-

isei ile H.habilis fosillerinde en belirgindir.

Bunun yanı sıra iki ayaklılık gırtlak yapısının daha aşağıya kaymasına ses organlarının uzamasına ve nefes kalıplarında değişime yol açarak atalarımızın ses repertuarını da genişletmiştir(9,10). Bu değişim iki milyon yıl önce başlamış ergaster ya da erectus döneminde tamamlanmış olabilir. Foramen magnum dört ayaklılarda kafatasının arka kısmına doğrudur. İki ayaklı insanda ise foramen magnum öne geldiğinden, kafatası arkaya yatar ve bu şekilde kafatası omurilik üzerinde denge sağlayabilir. Memelilerde kafatasının altı düzdür, insanda ise, bu alan kavislidir. Basikranyum şekli, insan fosillerinde ses çıkarabilme yeteneği ile orantılıdır. New York, Mount Sinai Tıp Fakültesi'nden Jeffrey Laitman'ın incelemeleri australopithecusların basikranyum yapılarının düz olduğunu, ilk basikranyum şekli değişiminin ise 2 milyon yaşındaki homo erectus kafatasında görülmeye başladığını göstermiştir. Homo erectusun gırtlak yapısının yaklaşık olarak 6 yaşındaki modern bir insan çocuğunun ses çıkarabilme yetisi düzeyinde olabileceği düşünülmektedir. Bugünkü ölçülerde eğim kazanmış basikranyum yapısı 300-400 bin yıl öncesinde eski homo sapiens fosillerinde görülmeye başlanmıştır(3,7).

Koobi Fora'dan çıkarılan 1,8 milyon yaşındaki KNM-ER 1470 etiketli kafatası Phillip Tobias tarafından incelenmiş ve bu iyi korunmuş fosilin Broca alanında (beynin basıkın sol yarımküresinde yer alan dilin motor ana merkezi) daha yaşlı fosillerde görülmeyen (australopithecuslarda) gelişme olduğu saptanmıştır(7,11). Bu bulgu daha sonra bu fosili inceleyen Dean Falk tarafından doğrulanmıştır(11). H.Erectusun seslendirme kapasitesi primatlara göre oldukça gelişmesine rağmen, dil olarak nitelendirilebilmek için henüz yetersizdi. En eksiksiz erectus

iskeleti olan KNM-WT 15 000'in anatomisi konuşabilmek için yeterli solunum eşgüdümünü sağlayabilecek kas kontrolünün eksik olduğunu göstermektedir(12). Konuşmak için harekete geçen karın boşluğu ve göğüs duvarı kaslarını harekete geçiren sinirlerin torakal bölgeden çıkar ve bu bölge insanlarda oldukça genişler ancak bu bölümdeki insanda görülen genişliğin H.erectus fosillerinde görülmediği bilinmektedir. Buna karşın neanderthal fosillerinde modern insandaki genişlemeye yakın oranda torakal bölgenin genişlemiş olduğu görülmektedir(10). Dil kaslarına ait sinirin kafatasından çıktığı kanalın genişliği H.Habilis fosillerinde modern büyük maymunlar ile aynı iken iki neanderthal ve bir erken dönem H.sapiens'de bu kanalın boyutunun modern insandaki boyuta ulaştığı bilinmektedir(10).

Bu olası öykü yeni bulgular ile kısa bir süre sonra değişebilir. Elimizdeki şu an bulunan bulguları daha iyi yorumlayabilmemizi sağlayabilecek yeni tetkikler de öyküyü ya da öyküdeki hâkim olan görüşleri değiştirebilir. Öykümüz sürüyor, eski sayfalarını daha bilinçli okumaya ise belki yeni yeni başlıyoruz. Saygılarımla.

DİPNOTLAR

- 1) Richard G. Klein, Blake Edgar, 'İki Ayaklı Maymun' 2. Bölüm, Uygarlığın Doğuşu, Çeviri: Yunus Saltuk, Epsilon Yayınları, 1.Basım, Nisan 2003, s.27-59.
- 2) Roger Lewin, 'Homo Sapiens'lere Başlangıç', 1.Bölüm, Modern İnsanın Kökeni, Çeviri: Nazım Özüaydın, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 1. Basım, 1998, s.12-45.
- 3) Richard Leakey, 'Dilin Sanatı', 7. Bölüm, İnsanın Kökeni, Çeviri: Sinem Gül, Varlık/Bilim Yayınları, 1.Basım, 1998, s.129-147.
- 4) Richard Leakey, Roger Lewin, 'İlk İnsanlar', 5. Bölüm, Göl İnsanları: Evrim Sürecinden Bir Kesit, Çeviri: Füsün Baytok, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 1. Basım, Ekim 1997, s.57-75.
- 5) Roger Lewin, 'Simgecilik ve İmgeler', 6.Bölüm, Modern İnsanın Kökeni, Çeviri: Nazım Özüaydın, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 1. Basım, 1998, s.176-207.
- 6) Corballis MC, 'Beynin Sol Yarımküresi Neden Baskın?', 8. bölüm, İşaretten Konuşmaya: Dilin Kökeni ve Gelişimi, Çeviri: Aybek Görey, Kitap yayınevi, 1.basım 2003, s.173-197.
- 7) Roger Lewin, 'Dil ve Bugünkü İnsanın Kökenleri', 7.Bölüm, Modern İnsanın Kökeni, Çeviri: Nazım Özüaydın, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 1. Basım, 1998, s.208-238.
- 8) Arbib M, Bota M. (2003) Language evolution: neural homologies and neuroinformatics. Neural Networks, cilt: 16 sayfa:1237-1260.
- 9) Steven Mithen, 'Aklın evrimi', 11. bölüm, Aklın Tarihöncesi, Çeviri: İrem Kutluk, Dost Yayınları, Aralık 1999, s.223-245.
- 10) Corballis MC, 'Hepsi Laf', 7. bölüm, İşaretten Konuşmaya: Dilin Kökeni ve Gelişimi, Çeviri: Aybek Görey, Kitap yayınevi, 1.basım 2003, s.140-172
- 11) Steven Mithen, 'İlk Taş Alet Yapımının Aklı', 6.Bölüm, Aklın Tarihöncesi, Çeviri: İrem Kutluk, Dost Yayınları, Aralık 1999, s.110-132
- 12) Steven Mithen, 'İlk İnsanın Çoklu Zekaları', 7. bölüm, Aklın Tarihöncesi, Çeviri: İrem Kutluk, Dost Yayınları, Aralık 1999, s.133-168.

Bilge bir Marksistin ardından

Sweezy'nin Baran'la birlikte kuramsal bir çerçeveye oturttuğu kapitalizm eleştirisi, daha sonra Monthly Review dergisinde belli ölçülerde "Üçüncü Dünyacı" bir platforma evrilmiş; derginin yazı ailesini oluşturan çok sayıda düşünür tarafından Amerikan kapitalizmine, emperyalizme ve az gelişmişliğe ilişkin eleştirel incelemeler de geliştirilmiştir.

Prof. Dr. Korkut Boratav

Yirminci yüzyılın en ünlü Marksist iktisatçılarından biri olan Paul M. Sweezy, 27 Şubat 2004'te New York'ta 93 yaşında öldü. Sweezy, Türkiye'de tanınan bir iktisatçı ve düşünürdü. On yıl önce İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin yıllık toplantısının onur konuğu olarak İstanbul'da konuştuğunda dakikalarca alkışlandığını hatırlıyorum. Yapıtlarının en önemlileri Türkçeye çevrilmişti.

Buna rağmen, Sweezy'nin ölümü anında Türkiye'de fazla bilindiğini sanmıyorum. Yapıtlarının Türkçe çevirileri, otuz beş yıl öncesine aittir. Büyük bir ihtimalle kitapçılarda yeni baskıları bulunmamaktadır. Sweezy'nin Türkçeye kazandırıldığı yıllar sonrasında, dünyada ve Türkiye'de sosyal bilimlerin eleştirel, düzen-dışı, Marksist akım ve temsilcilerinin giderek "demode" sayıldığı; üniversite programlarından dışlandığı bir dönemden geçtik. Özellikle sosyal bilim niteliği giderek sorgulanır hale gelen iktisat disiplini bu eğilim daha da egemen oldu. Bu olumsuz koşullarda eleştirel çizgilerini ısrarla sürdüren "aykırı" bilim insanlarının ön saflarında yer alan Paul Sweezy gibi ender bir iktisatçının, ölümü vesilesiyle de olsa, tekrar değerlendirilmesinde yarar olduğunu düşünüyorum.

Sweezy ve Monthly Review

Paul Sweezy, 1910'da varlıklı bir ailenin çocuğu olarak New York'ta hayata gözlerini açtı. Harvard Üniversitesi İktisat bölümünden 1931'de mezun oldu. Joseph Schumpeter'in asistanı, sonra da öğretim üyesi olarak 1942'ye kadar Harvard'da çalıştı. İkinci Dünya Savaşı'na istihbaratçı olarak ve daha sonra CIA'ya dönüşecek olan Office of

Strategic Security (OSS) içinde çalıştı. Ancak, hemen açıklayalım ki, sonraki CIA'nın aksine OSS'nin ana gündemi nazizme ve faşizme karşı verilen sıcak savaş idi ve Amerikalı pek çok solcu aydın, örneğin bir diğer Marksist iktisatçı olan Paul Baran savaş yıllarında OSS'de görev yaptılar.

1945'te terhis olduğunda Harvard kendisine kadro vermeyince Sweezy akademik mesleği (sonraki yıllarda zaman zaman "konuk öğretim üyesi" olarak verdiği konferanslar, dersler

disında) temelli terketti. 1949'da Leo Huberman'la birlikte *Monthly Review* adı altında bağımsız bir sosyalist dergi çıkarmaya başladı. Bu tarih sola karşı McCarthy'ci baskı ve kampanyaların başladığı dönemeçti. Sweezy de bu ortamdan nasibini aldı. New Hampshire Üniversitesi'ndeki "yıkıcı faaliyetler"i soruşturan komiteyi de notlarını vermeyi reddettiği için hapisle cezalandırıldı; ancak bu ceza daha sonra Yüksek Mahkeme tarafından bozuldu.

Bu olayı izleyen yarım yüzyıl içinde Paul Sweezy, kitapları, araştırmaları ile, yirminci yüzyılın radikal, devrimci, Marksist düşünürlerinin ön planında (ve öldüğü tarihte en

kıdemlisi olarak) yer aldı. Büyük ölçüde onun ürünü olan (ve hâlâ da yayımlanan) *Monthly Review* dergisi, sadece ABD'de değil, Batı dünyasında Marksizmi ve radikal-devrimci akımları canlı tutan ana kaynaklardan biri olarak önem taşır.

Sweezy'nin katkıları

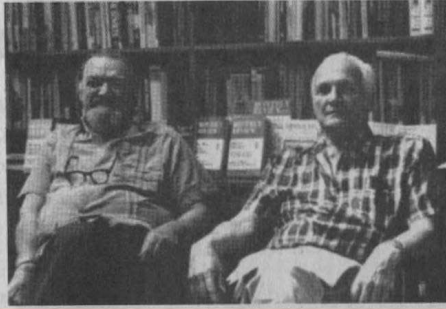
Bir iktisatçı ve sosyal bilimci olarak Paul Sweezy'nin katkıları üzerinde neler söyleyebiliriz?

Sweezy, bir iktisatçı olarak ilk dikkati çeken katkısını, oligopol kuramına ilişkin bir makalesi ile yapmıştı. Ben, Sweezy'nin adıyla ilk kez, kırk küsur yıl önce, sanırım, *Readings on Economic Theory* başlıklı bir derlemede "büklümlü oligopol talep eğrisi" konulu bir makalede karşılaşmıştım. Bu yazı, Joan Robinson ve Chamberlin gibi genç kuşak iktisatçıları tarafından neoklasik kuramın tam rekabet varsayımına dayalı yapısını "düzeltmeyi" hedefleyen bir akımın içinde yer alır. Ne var ki, 1936'da yayımlanan Keynes'in *Genel Teori'si* bu akımı sıçırarak aştı. Neoklasik iktisat kuramını içten eleştirerek değiştirmeye çalışan genç iktisatçıların peçoğununun *Genel Teori* sonrasında geleneksel iktisadın saplantılarından nasıl kurtulduklarını; akademik ortamın yepyeni, özgülleştirici açılımlara kavuştuğunu, Sweezy daha sonra açıklamıştır. Ancak, Keynes'in yörüngesi içine giren ve orada kalan çok sayıda iktisatçının tersine, Sweezy, bu canlı ortam içinde Marksizme yöneldi. Bunda, Keynes'ten çok Marx'a değer veren hocası Schumpeter'in etkileri olmuştur.

1930'lu yılların ikinci yarısında, Batı sosyal biliminde özellikle iktisat dünyasında üçlü bir ayrışma oluşmakta idi: Tutucu neoklasik ge-

leneğin ve kaskatı sosyalizm düşmanlığıyla Hayek'in temsil ettiği "sağ" çizgi ile Marksizme ve ideolojik olarak sosyalizme yakın "sol" çizgi ayrışmanın iki ucunu oluştuyordu. Keynes'gil iktisat ise "ortada" bir konumda idi. Bir sınıflar savaşında "barikatlar kurulursa", kendi yerinin burjuvazinin saflarında olduğunu ifade eden; ancak iktisat politikalarının temel işlevini "barikatları önlemek" olarak gören Keynes'in takipçilerinin giderek daha sola kaymaları ise zaman alacaktı. Bu çerçevede ilginç bir araç, "sosyalizmin (politik) iktisadı" diye adlandırılan alanda meydana geldi: "Sosyalizmin iktisadı bakımından teorik olarak mümkün olup olmadığı veya pratikte işlerliği" sağ ve sol iktisatçıların arasındaki ayrışmayı belirleyen bir sorunsal olarak ortaya çıktı. Bu tartışmada "sol"un Marksist kanadında Maurice Dobb ve (kendi anlatıtlarına göre) Paul Sweezy yer almaktadı. Lange, Lerner, Dickinson gibi bir "neoklasik sosyalistler" grubu ise tam rekabetçi piyasaların koşullarını sosyalizmin de gerçekleştirebileceğini ve böylece optimal kaynak tahsisine ulaşılabilirliğini teorik olarak kanıtladılar.

Sweezy, Ahmet Tonak ve Sungur Savran'la çok daha sonra yaptığı söyleşide, Harvard'da "sosyalizmin iktisadı" başlıklı bir ders verdiğini ve bu dersin onu Marksizme yaklaştıran katkılarını anlatıyor. Bu dersin parlak öğrencilerinden birinin bir hayli solcu bir konum taşıyan Robert Solow olduğunu da ekliyor. Solow'un (ve keza o yılların solcu iktisatçılarından Eric Roll'un) sonraki yıllarda düzen-ici aklılara kaymalarının, kendisinin ise Marksist konumunu korumasının ardındaki etkenleri, Sweezy çarpıcı bir bilgelik ve açık sözlülükle, sınıfsal kökenlerine bağlı bir "şans eseri" olarak yorumluyor. Serbestçe bir çeviriyle aktarıyorum: "(Başlangıçta) çok akıllı, parlak radikaller olan Solow ve Roll, (zamanla) politikalarını mesleklerine atıf ettiler. Bu bir tür oportünizmdir; ama, bu kişiler açı-

Monthly Review'un 1985 yılı editörleri, Herry Maydoff ve Paul Sweezy.

sından kaba ve habis bir oportünizm değildi. Bağımsız geçim olanakları bulunmayan (bilim insanlarının) Amerikan toplumuna özgü baskılara karşı direnmesi çok güçtür. Ben akademik bir maaşa bağımlı olmadığım için talihli idim; aksi halde aym yola gidebilirdim. Babam First National Bank'in başkan yardımcısı idi. ABD'de entelektüel çevrede gerçekten bağımsız bir rol oynamayacak-seniz artı değerdin, biraz da olsa, pay almanız gerekiyor. Bu nedenle bu insanları kişi olarak suçlamak yerine, sadece bir olguyu açıklıyorum ve başkalarını teslim alan bu tür baskılardan kurtulduğum için talihime şükrediyorum."

Sweezy Marksist iktisada ilk önemli katkısı 1942'de *Kapitalist Gelişme Kuramı* başlıklı kitabı ile yaptı. (Bu yapıt, 1970'te Aslan Başer Kafaçoğlu tarafından *Kapitalizm Nereye Gidiyor?* adı altında Türkçeye çevrilmişti.) Bu çalışmada Sweezy, Marx'ın değer, bölüşüm, kriz kuramlarını ve emperyalizm çözümlemesini Anglo-Sakson okurlara yeniden tanıtmayı amaçlamakta; ancak bunu hem temel Marksist kavramları koruyarak, hem de Batı kökenli akademik iktisatçıların kavrayabileceği bir yapı ve biçim geliştirerek yapmakta; daha da önemlisi, emek-değer kuramı üzerinde özgün açıklamalar içermekte idi. Kapital'in birinci cildinde, emek-değer kuramı, "değerler sistemi" diye adlandırılabilir bir yapı üzerine inşa edilir. Bu sistemde değişmeyen ve değişken sermaye, içerdikleri emek miktarları ("sosyal bakımdan gerekli emek zamanları") ile, artı değer ise

işgücünün değerinden türetilen bir katsayı ("artı değer oranı") ile belirlenir. Böylece elde edilen "değerler" bütünü, Kapital'in üçüncü cildinde, "üretim fiyatları" diye adlandırılan sistemle bağlantılıdır. Bu kez, rekabetçi piyasa koşullarında değişken ve değişmeyen sermayenin toplamı üzerinden hesaplanan ortalama bir kâr had-dine dayalı bir "fiyatlar" sistemi söz konusudur. Böhm-Bawerk'in Marx'a dönük eleştirisi, birinci sistemden ikincisinin türetilip türetilmeyeceğini tartışmıştı. Sorun, sermayenin organik bileşimi ("sermaye yoğunluğu") farklılık gösteren sektörlerin yanına var olduğu bir ekonomide, sektörel üretim fiyatlarının değerlerden sapması nedeniyle ortaya çıkar. Sweezy bu yapıtında hem Marksist, hem de geleneksel iktisadın gündemine bu sorunu, *değerlerin fiyatlara dönüşümü* başlığı altında yeni baştan getirdi. Sweezy, ayrıca, emek-değer kuramının "dönüşüm sorunu"nun matematiksel çözümünde bağımsız olarak geçerli olduğunu, "niteliksel-değer kuramı" başlıklı bir bölüm ile peşinen ileri sürmekteydi.

Sweezy'nin ikinci önemli yapıtı, Anglo-Sakson Marksist iktisadının bir diğer önemli temsilcisi olan Paul Baran ile birlikte kaleme aldığı *Tekelci Sermaye* başlıklı kitaptır. (Bu kitap, sanırım Filiz Onaran'ın çevirisiyle 1970'te Türkçe yayımlanmıştır.) *Tekelci Sermaye*, bence üç önemli katkı içermektedir: Birinci olarak bu kitapta, Marx'ın "artı değer" kavramıyla bağlantılı bir "artık" kategorisi, çağdaş kapitalizmin ampirik ve istatistiksel olarak saptanabilen bir ögesi olarak geliştirilmektedir. İkinci olarak, Sweezy'nin 1942'de başlattığı bir çizgi bu yapıta da izlenerek, kapitalizmin krizleri (veya kronik olarak krizlere yatkınlığı) *eksik tüketimci kuramlara* dayanılarak açıklanmaktadır. Bu yaklaşım, geleneksel Marksist iktisadın bünyesinde yer alan (ve örneğin Rosa Luxemburg'un temsil ettiği) bir azınlık akımı ile birleşmektedir. *Tekelci Sermaye*, üçüncü olarak, tekeli kapitalizminin işleyiş meka-

nizmalarını, "artık"ın yükselme eğilimi ile "masedilmesi" ("realizasyonu") arasındaki gerilime bağlayarak açıklar. Böylece, "eksis tüketimci" kriz çözümlemesi, dev şirketlerin egemenliği, israfçı kaynak kullanımı ve savaş ekonomisi ile bağlantılar kurularak yeniden geliştirilmektedir. Ortodoks Marksistler, bu yaklaşımı "Keynes'gil" olarak yaftalayıp eleştirmişler ve örneğin Sovyet iktisatçıları Sweezy ve Baran'ın katkılarını Marksist okulun içinde kabul etmemişlerdir. Sweezy'nin Baran'la birlikte kuramsal bir çerçeveye oturttuğu kapitalizm eleştirisi, daha sonra *Monthly Review* dergisinde belli ölçülerde "Üçüncü Dünyacı" bir platforma evrilmiş; derginin yazı ailesini oluşturan çok sayıda düşünür tarafından Amerikan kapitalizmine, emperyalizme ve az gelişmişliğe ilişkin eleştirel incelemelerde geliştirilmiştir.

Diğer önemli katkılardan biri, Sweezy'nin "feodalizmden kapitalizme geçiş" sorunsalı üzerinde başka Marksist iktisatçı ve tarihçilerle yaptığı bir polemikte yer alır. Bu polemik, Sweezy kuşağından İngiliz Marksist iktisatçılarından Maurice Dobb'un *Studies in the Development of Capitalism* başlıklı kitabının, kapitalizm gelişiminde dış ticaret etkeninin rolünü ihmal etmesi nedeniyle Sweezy tarafından eleştirilmesiyle başlamış; İngiltere ve Japonya'dan diğer tarihçilerin de katkılarıyla zenginleşmiştir. Bu tartışmada Dobb'un üretim biçimindeki dönüşümlere dayalı çözümlemesinin, Marksist gelenek ile daha uyumlu olduğunu kabul etmemiz gerekir. Buna karşılık, emperyalizme dayalı bir kapitalizm eleştirisini kendisini bağlamış olan Sweezy bu tartışmada, kapitalizmin gelişimini biçimlendiren belirleyici etkeni, adeta, "erken bir ticari emperyalizm" ögesinde arar gibidir.

Son olarak ele alabileceğimiz katkılar, Sweezy'nin 1930'lu yılların ortalarında Harvard'da ele aldığı "sosyalizmin politik iktisadı" alanına otuz yıl ara ile tekrar dönmesi sonunda geliştirdiği savlarda yer alır. Bu kez, kuramsal değil, *Monthly Review*'de olgular üzerine dayalı çözümlemeler ağır basar. Ve uluslara-

rası komünist harekette 1960'lı yılların ortalarında patlak veren Çin-Sovyet çatışmasında, derginin, "sosyalizmin kapitalizme dönüşmesinin mümkün olduğu"nu ileri süren Çin tezlerine yakın bir tavır alması biçiminde ortaya çıkar. *Monthly Review*, bu tartışmada, Sweezy'nin yanı sıra Fransa'dan Charles Bettelheim gibi iktisatçıların da katkısıyla, Sovyet-tipi ekonomilerde piyasa ilişkilerinin kâr güdülenmesine öncelik verilerek geliştirilmesinin, sosyalizmin temel ilişkilerini çözücü katkılar üzerinde durmakta idiler.

Bu tartışmanın başladığı 1964-1966 yıllarında ben Cambridge Üniversitesi'nde Maurice Dobb'un yanında çalışmaktaydım. Dobb, İngiliz Komünist Partisi üyesi idi ve Sovyet sosyalizminin ekonomik sorunlarının, piyasaya dönük reformların katkısıyla aşılabilceğini düşünmekte ve savunmakta idi. Bir iktisatçı olarak Dobb'tan çok şeyler öğrendim. Benim nazarımda o da, kişiliği, olağanüstü derin ve yaygın iktisat bilgisini şaşırtıcı bir alçakgönüllülikle birleştiren nitelikleriyle "bilgeler katı"na ulaşmış bir bilim insanı idi. Sovyet ekonomisi ve sosyalist planlama üzerindeki bilgileri, *Monthly Review*'dakilerden çok daha zengin ve derindi. Ne var ki, Sovyet-tipi sosyalizmin "gidişatı ve geleceği" üzerindeki değerlendirmeler, salt iktisat terimleriyle sürdürüldükçe, eksik kalıyordu. *Monthly Review*'daki katkılar, polemigi bu sınırların dışına taşıdığı için ilginç ve anlamlı boyutlar kazanıyordu. Ben de, o yıllardaki çalışmalarımın ürünü olarak daha sonra *Sosyalist Planlamada Gelişmeler* olarak yayımladığım yapıtın sonuç kesiminde, Sweezy'nin temsil ettiği çizgiye daha yakın bir konuma ulaşacaktım.

Bu tartışmada, sonunda, Sweezy haklı çıktı. Maurice Dobb 1976'da öldü. İyi ki, Sovyet-tipi sosyalizmin büyük ölçüde tarihe karışmasını görmeye, Sweezy'yi tanıyan ve izleyen herkes, reel sosyalizmin çökmesinin onu, "haklı" çıkmasına rağmen, mutlu kılmadığını bilmektedirler. Sweezy, hiçbir zaman, ABD'nin egemen güçlerince beslenen anti-Sovyetizme sürüklenmedi. Burjuva demokrasinin

normlarına uyum, onun için hiçbir zaman sosyalizmin edinimlerini değerlendirmeye ölçütlerinden biri olmadı. Bu nedenle, devrimci ve sosyalist Küba'yı daima savundu.

Dünyayı dönüştürebilmenin eylem rehberi

20. yüzyıl Marksizmi, Bauer, Bukanin, Hilferding, Lenin, Lukaç, Luxemburg, Troçki gibi adlarla parlak bir başlangıç yaptı. Sovyet devrimi, yekanki adların yanı sıra, Preobrajenski, Strumilin, Nemçinov gibi yeni adların katkılarıyla, Marksist iktisadın, özellikle de "sosyalizmin politik iktisadı"nın geleceğine ilişkin beklentilerin yeşermesine yol açtı. Ne var ki, 1930'lu yılların ortalarından sonra Sovyet Marksizmi dondu. Sovyet ekonomisinin pratiğe dönüş sorunlarının tartışılması elbette sürdü. Ancak, iktisat teorisine, kapitalist ekonomilerin ampirik çözümlemesine ilişkin olarak Sovyet Marksizminin katkılarını da giderek kurudu. Bu dönemde, Sovyet şablonunu izleyen "ekonomi-politik" kitapları, seri imalat özellikleriyle taşılar; ruhsuz, donuk, ölü metinlerdir.

İşte bu yıllarda, Marksist iktisadı, Batıda bir avuç bilim insanı ayakta tuttu. İngiltere'den Dobb, Meek, Hill, hatta heterodoks özelliklerine rağmen (İtalya ve Polonya kökenleriyle) Sraffa ve Kalecki; Frankofon Avrupa'dan Bettelheim ve Mandel; ABD'den ise (Polonya kökeni ve sonraki yıllardaki gelişimi ile) Lange, ve kanımca safkan Marksistler olan Baran ve Sweezy bu listenin önde gelen adlarıdır.

Paul Sweezy'yi, bu nedenle, saygıyla analım. O ve yukarıda adlarını saydığım Marksistler olmasa idi, 21. yüzyıla Marksist iktisadı, "Sovyet Marksizmi"nin cenazesi mi taşıyacaktı? Sweezy ve çağdaşlarının katkıları sayesinde, Marksizm dünyayı eleştirel bir perspektifle tanımamıza imkân veren canlı bir kuramsal araç olarak yaşamaktadır. Emekçi insanların kendi kaderlerine egemen olarak dünyalarını dönüştürebilmeleri gündeme geldiğinde de, "bir eylem rehberi" olarak yeniden hayatı bir önem kazanacaktır.

Toprağı bol olsun.

Türkiye’de artık bir bilim tarihi bölümü kurulmalıdır....!

Aslını ararsanız, “Erasmus Projesi”nin arkasında da böyle bir “ruh” bulunmaktadır; maksat, bütün felsefe bölümlerini birbirine benzetmek değil, Erasmus’un (Ölümü 1536) “gezgin” l ve “hümanist” kimliğinin de gayet güzel bir biçimde ortaya koyduğu gibi, farklı milletlere mensup öğrencilerin, farklı felsefe bölümlerinde, farklı felsefe hocalarından, farklı dersler almak yoluyla “evrensel felsefe anlayışını” yakalamalarını sağlamaktır; işte yerel olduğu gerekçesiyle rafa kaldırılan ve en azından budanan dersler (ve elbette bu dersler yoluyla öğrencilere intikal eden bilimsel araştırma alanları), yani bir “İslâm Felsefesi”, bir “Türk Bilim ve Felsefe Tarihi” veya bir “Osmanlı Düşünce Tarihi”, bu aşamada değer ve anlam kazanmaktadır

Prof. Dr. Remzi Demir

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı

Yeryüzü’nde bulunan bütün edebiyat fakültelerinin ve bütün felsefe bölümlerinin birbirlerine benzemesi gerekmez; benzerlik belki karşılıklı iletişim ve etkileşimi kolaylaştırabilir; ama hiç kuşkusuz ki özgünlüğü sınırlar ve yaratıcılığı azaltır.

Bu nedenle, Felsefe Bölümleri için yeni müfredatlar tasarlarken, evrensel ile ulusal değerler arasındaki dengeleri iyi kurmak ve öğrencilerin ve daha sonra da araştırmacıların “yabancılaşması”nı ve başka bir açıdan bakıldığında “tek-türdenleşmesi”ni önleyecek dersler aracılığıyla onları “kendi dünyalarına da açmak” gerekir. “Özgür Düşünce”, en iyi kendi dil ortamında ve kendi toplum alanında nefes alabilir ve bu nedenle, yaratıcılığı besleyen iki yerel bileşenden birisi Türkçe ise, diğeri de bu dili var eden Türk Toplumudur.

Türkiye’de bilim tarihi eğitimi -Sâlih Zeki Bey’in (1864-1921) Dârülfünûn’da vermiş olduğu konferanslar bir yana bırakılacak olursa-, Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk’ün isteği üzerine, Amerika Birleşik Devletleri’ne bilim tarihi alanında yetişilmek üzere gönderilen Aydın Sayılı tarafından, 1943 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-

Coğrafya Fakültesi, Felsefe Enstitüsü’nde verilen bilim tarihi dersleri ile başladı. 12 sene sonra, yani 1955 yılında, Prof. Dr. Sayılı’nın girişimleri sonucunda, bir Bilim Tarihi Kürsüsü kuruldu² ve bağımsız olarak öğrenci alan ve yetiştiren bu kürsü sayesinde, bilim tarihi eğitimi Türkiye’de de kurumsallaşmaya başladı.

Aradan geçen yaklaşık yarım asır zarfında, bütün gayretlere rağmen, bu kurumdaki eğitimlerin ve araştırmacıların sayısı -emekli olarak ayrılanlar bir yana bırakılacak olursan- ancak üçü profesör, ikisi doçent, biri doktor ve biri de asistan olarak üzere toplam yedi kişiye ulaşabildi. Bir edebiyat fakültesinde bilim tarihi eğitimini ve araştırmalarını sağlıklı bir biçimde yürütmek için bu sayı oldukça tatmin edicidir; ancak bilim tarihinin bütün Türkiye’de tanıtılması ve benimsetilmesi bakımından yeterli olduğu söylenemez.

Bugün Türkiye’de, söz konusu maksat doğrultusunda örgütlenmiş Bilim Tarihi Anabilim Dalları’nın sayısı toplam olarak iki tane dir ve bunlardan birisi Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde ve diğeri ise İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi’nde (toplam dört kişi) faaliyet halindedir. Bunların müşterek gayretleri sonucunda, bi-

lim tarihi araştırmalarında oldukça büyük bir mesafe alınmıştır; ama bilim tarihi eğitimi, yeterince yaygınlaşamamış ve güçlenememiştir.

Bunun nedeni nedir? Birçok toplumsal olayda olduğu gibi, bilim tarihi eğitiminin ülkemizde yeterince gelişmemesinde de, çok sayıda neden bulunmaktadır; bunlardan bazıları daha genel -toplum ve devlet olarak bilimsel düşünceye mesafeli duruş, siyasî ve edebî tarihi öne çıkaran yanlış bir tarih bilinci ve bilgilerin, kendi uğraş alanlarının tarihine karşı derin bir ilgisizlik içinde bulunmaları gibi- bazıları ise daha özeldir; biz burada özel olanlardan özellikle önemli bulduğunuz iki tanesi üzerinde ana çizgileriyle durmak istiyoruz:

(1) Bilim tarihi eğitimi, Orta Öğretim’e girmeyi -veya her iki küçük ama önemli deneme göz önünde bulundurulacak olursa- yerleşmeyi başaramamıştır ve burada Türk eğitim politikasını belirleyenlerin, bilim tarihinin amaçlarından ve yararlarından habersiz oluşlarının etkisi olmuştur. Bir edebiyat tarihi, bir siyaset tarihi veya diğerlerine nispetle daha sonra müfredata girmekle birlikte bir sanat tarihi, Orta Öğretim’de kendine yer açmayı başardığı halde, bilim tarihi, muhtemelen bilim tarihçilerinin edebiyat fakültele-

rinde hatırı sayılır bir çoğunluk teşkil edememeleri yüzünden- bunu basaramamıştır.

Bilim tarihine yönelik bu duyarsızlık ve ilgisizlik iki yönden büyük bir sakınca doğurmaktadır:

(a) Bir kere öğrencilerin yanlış bir tarih bilinci geliştirmelerine neden olmaktadır ve bu tarih bilinci, gizliiden gizliye, toplumsal ve dolayısıyla tarihsel gelişimi yönlendiren etmenlerin başında siyasetin, edebiyatın veya sanatın geldiğini telkin etmektedir; elbette bunların etkilerini inkâr etmek mümkün değildir; ancak bilim ve teknolojinin, özellikle de Rönesans sonrası dönemde Avrupa'da ve sonra da Amerika'da, etki güçleri bakımından başat bir konuma yükselmiş oldukları ve Batılı toplumları başka herhangi bir etmenden çok daha büyük bir oranda değiştirdikleri ve yer yer belirledikleri malumdur; hal böyleyken, uzun süre önce "Batılılaşma Projesi"ni benimsemiş olan Türkiye'nin Orta Öğretim müfredatında, bilim tarihi derslerine yer verilmemesi, öğrencilerin uygarlığın gelişim biçimini anlamalarını ve bilim-sanayi, bilim-toplum ve bilim-devlet ilişkilerini derinden kavramalarını güçleştirmektedir.

(b) Diğer yandan öğrencilerin almış oldukları "bilim eğitimi" -yani matematiksel, fiziksel ve beşerî bilimlerin öğretilmesine yönelik dersler- ile yeterli ve sağlam bir "bilim bilinci" geliştiremedikleri ve buna karşın günlük hayatta karşılaşmış oldukları sorunları çözünlemeye çalışırken "bilim-dışı" veya "bilim-ötesi" tutumlar sergiledikleri gözlenmektedir. Bu durum, süreç içerisinde, Türk gençlerinin ve buna bağlı olarak Türk halkının, bilimle olan bağlantısının neredeyse tamamen kopması ve dolayısıyla Türkiye'nin çağdışı kalarak siyasî ve askerî yönden de büyük bir tehditle yüz yüze

gelmesi ile sonuçlanacak gelişmeleri tetiklemiştir. Bugün değişik nitelikteki sorunlara, bilim-dışı alanlar tarafından getirilen çözüm önerilerine, eskisine oranla çok daha sıcak bakılmasının ardında böyle bir yanlış donanımın katkısı olduğu açıktır.

Şu halde önümüzdeki asırlarda da "İnsanlık Ailesi"nin şerefli bir üyesi olarak kalmak istiyorsak, "bilim eğitimi"ni acilen gözden geçirmemiz ve aksayan yönlerini bir an önce düzeltmemiz gerekmektedir. Bilim tarihi, bu noktada önemli bir görev üstlenebilir; hem Orta Öğretim'in temelini teşkil etmesi gereken matematiksel ve fiziksel bilimlerin temel kavram ve kuramlarının derinden kavranmasını kolaylaştırabilir ve hem de gençlere "bilimsel yön-

"Anabilim Dalı"na çevrilerek, Felsefe Bölümü'ne bağlanmış ve bu bölümün diğer anabilim dalları olan "Felsefe Tarihi" ve "Sistematik Felsefe ve Mantık" Anabilim Dalları'yla birlikte müsterek bir müfredat üzerinden bilim tarihi eğitimi vermeye devam etmiştir³.

İçinde bulunduğumuz 2004 yılına kadar böyle gelmiş ve ufak tefek bazı değişikliklere karşın, Felsefe Bölümü'üne ait toplam 33 mecburî ders, anabilim dalları tarafından eşit olarak paylaşıldığı için, bilim tarihçileri hisselerine düşen 11 derste, birikimlerini ve araştırma sonuçlarını, felsefe öğrencilerine aktarmayı sürdürmüşlerdir.

Aslında düşünce tarihine bakıldığında, söz konusu anabilim dallarını aynı çatı altında birleştirmenin çok da isabet-siz olmadığı anlaşılabilmektedir; çünkü tarih boyunca, bilim ve felsefe birbirlerini karşılıklı olarak etkilemiş ve belirlemiştir ve hatta XIX. yüzyıla kadar Doğa'ya yönelik araştırmalar, böyle bir yakınlığın etkisi altında "doğa felsefesi" -ve Osmanlılar'ın özellikle son dönemlerinde "hikmet-i tabi'iyeye"- olarak adlandırılmıştır.

Diğer yandan Mustafa Kemal Atatürk'ün, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi için belirlemiş olduğu "özel hedef" de -ki bu hedef, Aslında Fakültemizi, yurt içinde ve yurt dışında bulunan diğer Edebiyat Fakülteleri'nden ayırıyor ve seçkinleştiriyordu- böyle bir tercihte etkili olmuştur. Şurası yeniden hatırlanmalıdır ki bu "özel hedef", Türk dili ve Türk tarihine ilişkin bilimsel araştırmalar yaparak, Türkler'in uygarlık tarihindeki gerçek yerlerini belirlemektir; bugün maalesef Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin bazı anabilim dallarında, hem eğitim hem de araştırma bakımından, (ulusal ve yerel değerleri önemsemeyen çevreleri rahatsız eden) bu hedeften büyük ölçüde sapıldığı gözlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Felsefe Bölü-

tem"i ve "bilimsel düşünce"yi, tarihi gelişimi içinde öğretmek "bilim bilinci"nin oluşmasını destekleyebilir.

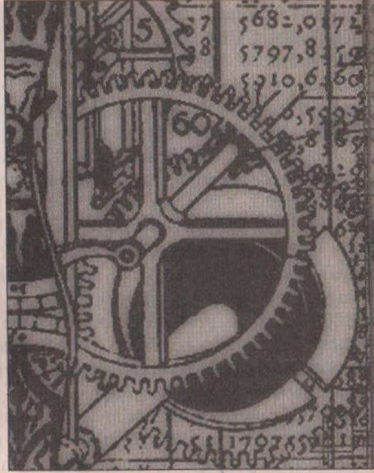
Şurası artık iyice anlaşılmıştır ki temel bilimlerin ana çizgileriyle öğretilmesi, sağlam bir "bilim bilinci"nin oluşması için yeterli değildir; gençlerin bir düşünsel etkinlik biçimi olarak "bilim olan" ile "bilim olmayan"ı birbirinden açık bir biçimde ayırbilmeleri için, bu etkinliğin yapısını sorgulayan ve yöntemini tartışan bir "aracı"ya ihtiyaçları vardır ki en uygun aracı, kanaatimize göre, bilim tarihidir.

(2) Kuruluşundan 27 sene sonra, 1982 yılında Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) tarafından yapılan düzenlemeler esnasında, bağımsız bir akademik birim olarak öğrenci alan ve yetiştiren Bilim Tarihi Kürsüsü,

mi'nün mevcudiyet gerekçesi-
nin -belki de Türkiye'deki diğer
felsefe bölümlerinden farklı ola-
rak- Türk düşüncesinin yüksek
mahsullerini bularak, bilim tari-
hi ve felsefe tarihi açısından
önemlerini belirleyecek araştır-
macılar ve eğitmenleri yetiştir-
mek olduğu açığa çıkacaktır;
Aydın Sayılı ve onun öğrencile-
ri Mubahat Türkür Küyel, Sevim
Tekeli gibi bilim dünyasında
isim yapmış büyük hocalar, bu
yoldan gitmişler ve bilimsel
araştırma ve eğitim açısından
yetersiz koşullar altında çalış-
malarına rağmen, inanılmaz öl-
çüde geniş bir bilgi ve fikir biri-
kiminin oluşumuna öncülük et-
mişlerdir⁴.

Ancak süreç içerisinde bu
"özel hedef"i anlamak istemeyen ve
başka geleneklerin mahsulü oldukla-
rı için benimsemeyen öğretim üye-
lerinin dahil olması ile birlikte, Felse-
fe Bölümü'nde büyük bir çatışma
başlamış ve ne yazık ki bu çatışma-
nın doğurduğu sıkıntılar, bölüm-içi
uyumu ortadan kaldırdığından, eği-
tim ve araştırma etkinliklerini olum-
suz yönde etkilemeye başlamıştır.

Herkesin malumu olan "Erasmus
Projesi" kapsamında gerçekleştiril-
mek istenen düzenlemeler de, bu çatış-
mada aleyhimize kullanılmış ve sayısal
çokluğa dayanılarak Bilim Tarihi
Anabilim Dalı'nın mecburi derslerinin
sayısı önce bire indiril-
miş, ama başarılı olunamayınca ker-
hen dörde çıkarılmış ve ayrıca, bana
göre aynı ölçüde vahim olan bir uy-
gulamayla, Bilim Tarihi Anabilim
Dalı'na ait olan "Osmanlılar'da Bil-
lim" -"Osmanlılar Dönemi'nde bil-
lim mi varmış?" biçiminde dile geti-
rilen alışıldık karşı kışıya dayanıla-
rak- ile Felsefe Tarihi'ne ait "Türki-
ye'de Çağdaş Felsefe Tarihi" -
"Türkler'de düşünce mi varmış?" bi-
çiminde dile getirilen alışıldık aşağı-
lamaya yaslanılarak- gibi, Mustafa
Kemal Atatürk'ün belirlediği söz ko-
nusu "özel hedef"inin gerçekleştiril-
mesine yada hiç değilse bu saatten
sonra hatıralarda canlı tutulmasına
yönelik iki temel ders mecburi ders-
ler arasından çıkarılmıştır.

Böylece artık, önümüzdeki sene-
lerde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakülte-
si, Felsefe Bölümü'nde bilim ve fel-
sefe tarihiyle ilgili ulusal sorunları
gündeme getiren ve tartışan dersler,
ancak seçmeli olarak verilebilecek
veya daha doğrusu bunların önemine
ilişkin bir bilinçten yoksun kalacak
öğrencilerin rağbet etmeyecekleri
düşünüldüğünde, hiç verilemeye-
cektir.

Bütün bunların arkasında yatan
iki amaçlı gerekçe çok açıktır:

(1) Felsefe Bölümü içinde, Bilim
Tarihi Anabilim Dalı'nın belirgin bir
ağırlığı olmamalıdır; çünkü adı üze-
rindedir; burası "Bilim Tarih Bölü-
mü" değil, "Felsefe Bölümü"dür ve
dolayısıyla bu anabilim dalının mec-
buri dersleri de, "tahammül edilebi-
lecek" ama bu konuda derinleşmek
veya uzmanlaşmak isteyen öğrenci-
lerin "fikrini çelmeyecek" sayıda ol-
malıdır.

(2) Harvard ve Oxford Üniversi-
teleri gibi, Dünya'nın saygın yüksek
öğretim kurumlarının felsefe bölümlerinde
uygulanmakta olan müfredat
nakledilerek, Dil ve Tarih-Coğrafya
Fakültesi Felsefe Bölümü'nün ulus-
lararası felsefe formasyonuylu bu-
luşması ve Avrupa Birliği'nin öngör-
düğü eğitim ilkelerine dayalı öğren-
ciler yetiştirme idealiyle bütünleş-
mesi sağlanacaktır.

Bu gerekçeyi anlayışla karşıla-
mak mümkündür: (başka çaremiz de

yoktur); ancak Felsefe Bölümü-
müzü, Mustafa Kemal Atatürk'ün
belirlemiş olduğu "özel hedef"ten
uzaklaştırdığı ve seçkinleştirmedi-
ği, ama diğer felsefe bölümlerine
benzettığı için sıradanlaştırdığı
düşüncesiyle benimsemek imkân-
sızdır; bir yeryüzü'nde bulunan bütün
edebiyat fakültelerinin ve bütün
felsefe bölümlerinin birbirlerine
benzemesi gerekmez; benzerlik
belki karşılıklı iletişim ve etkileş-
mi kolaylaştırabilir; ama hiç kuş-
kusuz ki özgünlüğün sınırlar ve ya-
raticılığı azaltır.

Bu nedenle, Felsefe Bölümleri
için yeni müfredatlar tasarlarlarken,
evrensel ile ulusal değerler arasın-
daki dengeleri iyi kurmak ve öğ-
rencilerin ve daha sonra da araştır-
macıların "yabancılaşması"ni ve
başka bir açıdan bakıldığında "tek-
türdenleşmesi"ni önleyecek dersler
aracılığıyla onları "kendi dünyaları-
na da açmak" gerekir. "Özgür Düş-
ünce", en iyi kendi dil ortamında ve
kendi toplum alanında nefes alabilir
ve bu nedenle, yaratıcılığı besleyen
iki yerel bileşenden birisi Türkçe ise,
diğeri de bu dili var eden Türk Top-
lumu'dur.

Aslını ararsanız, "Erasmus Proje-
si"nin arkasında da böyle bir "ruh"
bulunmaktadır; maksat, bütün felse-
fe bölümlerini birbirine benzetmek
değil, Erasmus'un (Ölümü 1536)
"gezzin"⁵ ve "hümanist" kimliğinin
de gayet güzel bir biçimde ortaya
koyduğu gibi, *farklı* milletlere men-
sup öğrencilerin, *farklı* felsefe böl-
ümlerinde, *farklı* felsefe hocaların-
dan, *farklı* dersler almak yoluyla
"evrensel felsefe anlayışını" yakala-
malarını sağlamaktır; işte yerel oldu-
ğu gerekçesiyle rafa kaldırılan ve en
azından budanan dersler (ve elbette
bu dersler yoluyla öğrencilere intikal
eden bilimsel araştırma alanları), ya-
ni bir "İslâm Felsefesi", bir "Türk
Bilim ve Felsefe Tarihi" veya bir
"Osmanlı Düşünce Tarihi", bu aş-
mada değer ve anlam kazanmakta-
dır; şurası çok açıktır ki Alman-
ya'dan veya Fransa'dan bir öğrenci,
"Hegel'in Ontolojisi"ni veya "New-
ton'un Mekaniği"ni öğrenmek için
Türkiye'ye gelmeyecektir; çünkü

UĞUR YILDIRIM Dünden Bugüne Patrikhane

Bu kitabın amacı, AB ve AB'nin, Patrikhane yönetimi başta olmak üzere, diğer azınlık kuruluşları Türkiye'ye karşı kullanma çabasını ve bu çabaya alet olanları gözler önüne sermektir.

Kitapta bulabileceğiniz bazı konular şunlardır:

"Dinlerarası Diyalogun" kökenindeki buluşma:

Kasım Gülek ve Papa 6. John Paul Vatikan'da ne konuştu?... "Diyalogun" öncüsü Gülek'in baldızı Pentagon'dan Albay Aylin, Fethullah Gülen'e kefil oldu mu?... Patrik Athenagoras, Atatürk'ün gizli tamimle bildirdiği Mavri Mira mensubu Athenagoras mı?... Atatürk'ün F'ener Patrikhanesi'yle ilgili gizli yazışmaları... ABD'nin büyük operasyonu Athenagoras... Yassıada'da 6-7 Eylül olaylarının sanığı Menderes aleyhine konuşmayan papaz... İlk Bulgar Patriği Kiril'in, 9 Nisan 1996 tarihli raporu... İstihbarat raporlarına rağmen Bartholomeos'u kim seçti?... Özal'ın Harbiye Ordu evinde ağırladığı Türk düşmanı... ABD Kongresi AGİT Komisyonu zabıtlarında Bartholomeos... Rahmi Koç'la birlikte Ege ve Karadeniz'i "temizleme" girişimi... Venizelos gemisinin sahibi Kosta Karras kim?... NATO tatbikatlarına ABD'li papazlar geldi mi?... Tayyip Erdoğan'ın verdiği sözler ABD Başkanı Bush, Bartholomeos'un kol düğmelerini neden beğendi?... ABD-AB'nin "pontus" kartı... Karen Fog'un e-postalarında sözde "Rum Soykırımı"... Bartholomeos'un Yunanistan'da çıkardığı dergi... Özel görevli metropolitler... "Varlığım Türk varlığına armağan olsun"dan, "Varlığım ABD'ye armağan olsun"a gelen Türkiye...

KAYNAK YAYINLARI

Meşrutiyet Caddesi Kardeşler Hanı No: 12 Kat: 3-4 34430 Galatasaray-Beyoğlu/İSTANBUL
web sitesi: www.kaynakyayinlari.com e-posta: iletisim@kaynakyayinlari.com
Tel: (0212) 252 21 36 - 252 21 99 Faks: (0212) 249 28 12

herkes bilmektedir ki bu alanların uzmanları ve kaynakları, Avrupa'daki üniversitelerde zaten mevcuttur; ama "Osmanlılar'da bilim, felsefe ve din ilişkisi, altı asır boyunca nasıl bir gelişim süreci izlemiştir?" veya "XVI. yüzyılda Türkiye'de bilimsel çalışmaların büyük bir gelişme göstermesinin ve Takiyüddin ibn Ma'rûf gibi bilimlerini yetiştirmesinin nedenleri nelerdir?" biçiminde dile getirilebilecek tarihi sorunlara ilişkin tartışmaları takip edebilmek için, büyük bir olasılıkla, Türk üniversitelerine gelmeyi ve buralarda verilen dersleri izlemeyi tercih edecektir.(6)

Bütün bunlara karşın gelineen şu aşamada, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü'nde bir "müşterek hedef" ve bir "müşterek ruh" ile çalışmak artık mümkün değildir ve bu yönde kiyimser girişimler de ne yazık ki yanıtsız kalmıştır. Bu durumda yapılması gereken, kanaatimce bu "zoraki birlik"e son vermek ve Bilim Tarihi'ni bağımsız bir bölüm haline getirerek Felsefe Bölümü'nden ayırmaktır. Böylece, 1) Bilim tarihçileri, Mustafa Kemal Atatürk'ün belirlediği söz konusu "özel hedef" doğrultusunda eğitim ve araştırma etkinliklerini sürdürebilecek rahat bir akademik ortama kavuşacaklardır.

2) Türk tarihçiliğinin çeperleri genişleyecek ve günümüz uygarlığının en büyük sorunu olan bilimin, tarihin, felsefenin, sosyolojik ve psikolojik yönlerden tartışılabilmesi ve bu tartışmalardan çıkarılacak sonuçların, yeni eğitim ve araştırma kurumlarının tasarlanmasında, bilim politikalarını belirlenmesinde, bilim toplumunun oluşturulmasında ve entelektüel geçmişin kavranmasında kullanılması mümkün olacaktır.

DİPNOTLAR

1) Erasmus, hayatı boyunca Avrupa'da gezdi ve gittiği her şehirde yeni bir şey öğrendi veya öğretti.

2) Bu kürsü, Dünya'da ilk defa kurulan bilim tarihi kürsüleri arasında bulunmaktadır.

3) Bilindiği üzere, 20 Temmuz-1982 tarih ve 41 sayılı kanun hükmünde kararname ile üniversiteler yeniden düzenlenmiş ve felsefe bölümleri için dört anabilim dalı ve DTCE, Felsefe Bölümü içine, üç anabilim dalı kurulmuştur.

4) Öyle ki bu katkılarının önemi yurt dışında çok daha önce anlaşılmış ve mesela son dönemlerde yayımlanan Floris Cohen, *The Scientific Revolution. A Historiographical Inquiry* (1994) adlı yapıtında, Sayılı'nın İslâm Dünyası'ndaki bilimsel etkinliklerin yavaşlaması ve duraklamasına ilişkin görüşlerini ve Geoffrey Lewis ise, *Tarihi Başarı, Türk Dil Reformu (The Turkish Language Reform, Çeviren: Mehmet Fatih Uslu, İstanbul 2004)* isimli yapıtında, yeni bir bilim dilinin oluşturulmasındaki önerilerini, eserlerinde bölümler tahsis ederek övgüyle dile getirmişlerdir.

5) Erasmus, hayatı boyunca Avrupa'da gezdi ve gittiği her şehirde yeni bir şey öğrendi veya öğretti.

6) Erasmus Projesi'nin desteklediği etkinliklerin, yani öğrenici ve öğretimin üyesi değişiminin, eğitim programlarının geliştirilmesi için ortak çalışmalar yapılması ve projeler hazırlanmasının, bunlardan elde edilen sonuçların yaygınlaştırılması ve diğerlerinin arkasında böyle bir maksat bulunmaktadır.

1970'lerden günümüze TRT...

1970'lerin başı TRT'nin özerkliğini yitirdiği dönemdir.

Türkiye'nin en karışık yılları olan 1970'lerin ikinci yarısının, kendini en fazla hissettirdiği kurumlardan biri TRT'dir. 1980'lerin ortalarında ülkeye dayatılan apolitik kültür TRT'de hemen yansımaları bulur. 1990'lar ise, Türkiye'nin gündemine özel radyoların TRT'nin adım adım gerilediği yıllardır...

Dr. Vakur Kayador

12 Mart 1971'de askeri bir muhtıra ile Demirel Hükümeti'nin uzaklaştırılmasının ardından Nihat Erim yönetiminde yeni bir kabine kurulmuştu. Bu kabine önceleri teknokratlar kabinesi olarak tanınmış, ancak -gerçekten- bir balyoz hükümeti olduğu çok kısa sürede anlaşılmıştır. Türkiye artık Nihat Erim'le başlayıp Ferit Melen ve Naim Talu hükümetleriyle sürecek iki buçuk yıllık bir ara döneme girmiştir. Asıl amacının Türkiye'yi soluza getirmek olduğu anlaşılan Erim Hükümeti önce TRT ve üniversitelere yönelmiştir. İlk olarak Anayasa'nın 121. maddesi değiştirilerek Kurumun özerkliği ortadan kaldırılmış, yalnızca tarafsız ve bağımsız bir niteliği olduğu vurgulanmıştır. Oysa özerklik olmadıkça, yani yönetsel ve mali konularda hükümet baskısından korunmadıkça tarafsız ve bağımsız bir yayının sağlanamayacağı ortadaydı. Daha sonra TRT ile ilgili 359 sayılı yasa ile yapılan değişikliklerle bir TRT Seçim Kurulu oluşturuldu ve yönetim kurulunun yapısı değiştirildi. Daha önce akademik çevrelerin seçtiği dört aday, Seçim Kurulu'nun onayından geçecek şekilde belirlenmeye başladı. Böylelikle bütünüyle hükümete bağlı bir organ olan Seçim Kurulu, yönetim kurulunun dört üyesinin seçiminde belirleyici konuma gelmiş oldu. Ayrıca TRT çalışanlarının temsilcisi olan iki yönetim kurulu üyeliği kaldırıldı. Hükümetin iki üyesinin yerleri de korununca, yönetim kurulunda hükümet yandaş üyeler kesin bir sayısal üstünlük elde ettiler. Oysa özerklik döneminde dokuz kişilik kurulun yalnız iki üyesi hükümet temsilcisiydi. Ayrıca hükümet kay-

naklı mali baskılar, TRT'nin kurulduğu tarihten itibaren en önemli sorunlarından biriydi. Yönetim kurulunun bu yeni yapısıyla TRT, hükümetlere daha fazla yaklaşacak böylelikle bu baskılar zamanla ortadan kalkacaktır.

Dönemin doğal sonucu ilk genel müdür Adnan Öztürk görevden ayrılmış, yerine Tümgeneral Musa Ögün getirilmiştir. Ancak görevinden ayrılan yalnız Adnan Öztürk değildir; Ersin Salman, Koray Düzgören, Varlık Özmenek, Tunca Yönder gibi yetenekli yayıncılar da TRT'den uzaklaştırılmıştır. Ülkede artık farklı rüzgarlar esmektedir, değiştirilen 359 sayılı yasanın "kültür ve eğitime yardımcı olmak" biçiminde yer alan bölümü "milli kültür ve eğitime yardımcı, Türk milli eğitiminin temel görüş ve ilkelerine uymak" biçimine dönüştürülmektedir. (1)

1974-1975 yıllarında üçüncü genel müdürü İsmail Cem, ülkenin ve kurumun en karışık günlerinde görev yaptı.

1971-1973 yıllarının genel atmosferi budur. Ancak televizyon yayının saatlerinin artması, televizyonun ülkenin büyük bir bölümünde izlenebilir düzeye gelmesi önemli gelişmelerdir. İlk naklen futbol yayınının, Karşıyaka-İstanbulspor (2-0) maçının İzmir'den gerçekleştirilmesi önemlidir. 1971 İzmir Akdeniz Oyunları ile 1972 Münih Olimpiyatları'nın başarıyla yayınlanması diğer gelişmelerdir. Ayrıca Münih Olimpiyatları, yüzme yarışlarında rekor üstüne rekor kıran Mark Spitz'i büyük bir ustalıkla anlatan yetenekli bir sunucuyu, Uğur Dündar'ı, televizyon dünyasına kazandıracaktır. Radyolarla ilgili en kayda değer olay, sayıları iyice artan radyolarda yayının bütünlüğünün ve eşgüdümünün sağlanması için genel yayın talimatının hazırlanıp 1973 nisanında uygulanmaya konmasıdır.

Ecevit başbakan, İsmail Cem TRT genel müdürü

1973 seçimleri, 12 Mart yönetimine ilk günden karşı çıkan Bülent Ecevit'e zafer kazandırmıştı. 1972'de CHP genel başkanlığını İsmet İnönü'den devralan Ecevit, bu dönemde Karaoğlan'laşmış ve partisini, MSP ile koalisyon kurarak iktidara taşımıştı. İlk uygulamalarından biri, 1974'ün başlarında İsmail Cem'i TRT genel müdürlüğüne getirmek olmuştur. Mehmet Barlas televizyon, Hıfzı Topuz ise radyoların sorumluluğunu üstlenmişlerdi.

1974 yılında televizyon yayımları haftanın yedi gününe yayılırken, yayının kapsamı alanı da ülkenin %55'ine ulaşmaktaydı. Asıl önemli hamle Hıfzı Topuz öncülüğünde radyolarda yaşanmıştı. Televizyon ya-

1970'lerin en sevilen dizilerinden biri Uzey Yolu idi. M. Spock (solda) ve Kapitan Dirk (sağda) izleyicilerin sevgilisi olmuştur.

yınlarnın yaygınlaşması karşısında radyoların silkinmesi gerektiğini düşünen Hıfzı Topuz Eylül ayında TRT1 uygulamasını başlatmıştı. O tarihte Ankara, İstanbul, İzmir radyoları merkez radyolar durumundaydı. Bu radyolar kendi yayınlarının yanı sıra günün belli saatlerinde ortak yayın uygulamasına geçmişlerdi. Daha sonra, yaklaşık on yıllık bir zaman dilimi içinde Antalya, Diyarbakır, Erzurum, Çukurova ve Trabzon radyoları da bu uygulamaya katılmıştı. Böylelikle "Sabahtan Sabaha", "Kadın Dünyası", "Öğle Üzeri", "Günün Ortası", "Akşama Doğru", "Eve Dönerken", "Gece Yarısı", "Cumartesi Şenliği", "Pazardan Pazara" gibi geniş dinleyici kitlesini hedefleyen kuşak programları geniş dinleyici kitlesiyle buluşabilmekteydi. Tasarı amacına, 1 Ocak 1975'te TRT II ve TRT III'ün yayına girmesiyle ulaşacaktı. TRT II eğitim-kültür programları, TRT III çok sesli müzik ve Batı müziği programlarıyla dinleyiciye sesleniyor, aynı anda çeşitli programlar sunuyordu. (2) Seçenekli yayıncılık olarak anılabilecek bu uygulama, günümüzde Radyo1, Radyo2, Radyo3 ve TRT FM biçimiyle devam ediyor.

1974 yılının ilkemizi için en önemli olayı hiç kuşkusuz 20 Temmuz'da gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekatıydı. Bu sırada özellikle radyolar ve TRT1, saat başı haberleriyle çok başarılı bir yayıncılık örneği vermişlerdi. Yine bu hareket esna-

sında gazeteci Adem Yavuz Rumlar tarafından şehit edilmişti.

Kıbrıs Barış Harekatı sonrası B. Ecevit askeri başarıyı seçim sandığına taşıyarak koalisyon ortağı MSP'den kurtulmak ister ve ülke adım adım uçurumun kenarına gelir. Harekatın hemen sonrasında ABD'nin uyguladığı silah ambargosu, ülkede zor günlerin habercisi gibidir. Dış dinamiklerin dört koldan harekete geçtiği günler yaşanmaktadır artık... Ecevit ülkeyi bir türlü seçime götüremez ve 1975 yılında AP-MSP-CGP-MHP ortaklığında Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulur. Artık ülke adından da anlaşılabilecek üzere cephelelere ayrılmış, kanlı bir oyuna sahne olmaya başlamıştır. Bu karmaşanın en çok yansıdığı kurum ise -hiç kuşkusuz- TRT'dir.

Genel müdürlük savaşları

Sağladığı özgürlük ve demokratik ortamları İsmail Cem sevilen ve başarılı bir genel müdürdür. Ancak TRT politik çatışmaların odağında olduğu için burası siyasal iktidarlarca ilk ele geçirilecek mevzi durumundadır. Milliyetçi Cephe ilk iş olarak 1975 Mayıs'ında Nevzat Yalçıntaş'ı genel müdürlüğe atar. İsmail Cem bu uygulamaya ilişkin, yürütmeyi durdurma istemiyle Danıştay'a başvurur ve dilediği yönde kararı alır. Hükümetin itirazı da Danıştay tarafından reddedilince, Yalçıntaş, yasal dayanağının olmadığı bir görevi sürdürmeyeceği gerekçesiyle genel müdürlükten ayrılır. Bundan sonra işler -adeta- arapsaçına döner. Hükümet İsmail Cem'i görevle iade etmediği gibi, çok daha keskin tavırlı Şaban Karataş'ı bu görevle getirir. Karataş'ın Yalçıntaş gibi hukuki bir duyarlılığı yoktur. Kadrolaşmak ve kendi anlayışı doğrultusunda yayın yürütmek konusunda kararlıdır. CHP, 1977 genel seçimlerini kazanınca, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, hükümeti kurma görevini önce Bülent Ecevit'e verir. Ecevit Hükümeti güvenoyu alamaz ama başbakanlık görevini sürdürdüğü çok kısa

süre içinde ilk icraat olarak Şaban Karataş'ı genel müdürlükten uzaklaştırır. Bundan sonra yaklaşık bir yıl TRT genel müdürlüğü vekaleten yürütülür. CHP, 1978'de onbirler desteğinde yeni bir hükümet kurup güvenoyu aldığı anda bu görevle TRT bünyesinde Cengiz Taşer'i getirir. Bu arada ülke tam anlamıyla kan gölüne döndüğünde, 1979 sonlarında Taşer genel müdürlükten ayrılır. TRT çalışanları o dönemde Cengiz Taşer'in istifasına, ülkedeki ürkütücü havanın neden olduğunu düşünmüşlerdir.

Televizyon günleri

1970'ler bütün sıkıntılarına, dehşetine karşın, artık Türkiye'de televizyon günlerinin yaşandığı yıllardır. Özellikle yabancı diziler televizyon yayınının motoru durumundaydılar. Uzey Yolu, uzun kulaklı Vulkanlı kahramanı Mr. Spock ile büyük ilgi görmekteydi. David Jansen'in başrolünü oynadığı Dr. Richard Kimbel'in kaçış öyküsünün ele alındığı Kaçak dizisi seyirciyi ekran başına bağlayan yapımlardan biriydi. Dizinin son bölümü yayına girdiği gün, 1975 haziranında ülke sokakları sayım günü gibi boşalmıştı, herkes evlerine kapanmış, televizyonlarına kilitlenmişti. "Kadın Polis", "Uzey 1999", "Polis Dosyası", "MC Milan ve Karısı", "Komiser Colombo", "Tath Sert", "Petrocelli" gibi diziler akılda kalan diğer yabancı filmlerdi. 1970'lerin sonunda yayına giren "Dallas" dizisi ise erotik unsurlarıyla çok tartışılan ama çok da izlenen bir başka dizi filmdi... 1974'te yayınlanan "Kaynanalar" çok sevilen ilk yerli diziydi... Ayrıca 1979 yılında ilk kez düzenlenen dünya çocuk şenliği TRT'nin yüzü akı olan organizasyonlardan biriydi. Bu Şenlik gelenekselleşerek, hiç aksmadan günümüze kadar uzanmıştır... TRT'nin ilk kez 1975'te Semiha Yankı'yla katılıp sonucunu aldığı yarışma "Eurovizyon Şarkı Yarışması"ydı. Bu organizasyona da TRT hâlâ katılmaktadır.

1980 yılına gelinirken TRT'nin bir başka önemli özelliği de Kurum içinde demekler kavgasının yaşanmasıydı. Kapının önünde, hayatın

içinde yaşanan kanlı karmaşa Kuruma çok fazla yansiyordu. TRT-DER ve TRT-VARDER gibi örgütler ilerici, sol eğilimli kuruluşlar iken, TRT-BİR ülkücü kesimin, kamu kuruluşları içindeki en güçlü yapılanmasıydı. Bu arada İstanbul Radyosu'nun değerli prodüktörlerinden Ümit Kaptancıoğlu ilerici ve yurtsever olmanın bedelini canı kurşunlarına hedef olarak ödemiş, TRT'nin bu kan dermasına verdiği kurbanı olmuştu.

1979 ara seçimlerinin ardından yeniden Demirel başkanlığında bir azınlık hükümeti kurulur ve ilk iş olarak TRT genel müdürlüğüne Kurum içinden Doğan Kasaroğlu getirilir. Ülke, tarihinin karışık günlerini yaşarken son Milliyetçi Cephe hükümetinin milliyetçi-muhafazakar politikalarının uygulayıcısı Kasaroğlu olacaktır. TRT, Türkiye'nin en önemli kavşak noktalarından biri olan 12 Eylül 1980 darbesine bu koşullarda girmektedir.

12 Eylül'ün TRT'ye yansımaları

1980'li yıllar yalnız Türkiye'de değil dünyada da neo-liberal-sağ politikaların güç kazandığı bir dönemdir. Ülkemizde 11 Eylül günü oluk oluk kan akarken 12 Eylül'de bir düğmeye basılmış gibi ortaklık süti olmuştu. Hemen 24 Ocak 1980 kararları uygulanmaya konarak "ihracata yönelik kalkınma modeli" benimsenmiş, ülkede sanayileşme ve ileri teknoloji arayışlarına son verilmişti. Üretim kanalları tıkalı bir ülkenin siyaseti de doğal olarak dışa bağımlı bir hal alacaktı ve almıştı da... Alışıldığı üzere 12 Eylül askeri yönetiminin de ilk hedefi TRT olmuştur. 1981 yılının kasım ayında, hiçbir hukuki açıklaması olmaksızın 101 TRT çalışanı başka kurumlara nakledilir. Büyük çoğunluğu deneyimli ve birikimli yayıncılardan oluşan bu insanların ayrılması, TRT'de onarılmayan yaralar açar, -adeta- Kurumun omurgası zedelenir. Bu 101 isim arasında Oktay Arayıcı, Melek Dener, Ahmet Mortaş, Nail Ekici, Gülsen Koraltürk, Servet Serdaroğlu, Nejat Çetinok, Tuba -Süleyman Ayberkin, Özden Cankaya, Demet Aras, Nevzat Şenol, Çetin Öner, Zekeriya Kabadayı, Enver De-

TRT'nin en sevilen dizilerinden Tatlı Cadı, Komiser Colombo, Tatlı Sert ve Petroğelli'den kareler.

likçi ilk anılacak olanlarıdır. (3)

12 Eylül askeri döneminin ardından yönetime gelen Özal Hükümeti'nin ilk uygulamalarından biri 1983 Aralık ayında 2954 Sayılı Radyo Televizyon Yasası'nı çıkarmasıdır. Daha önceki yasalarda genel esaslar belirlenip, uygulamalar yönetmelikler aracılığıyla TRT yönetimine bırakılıyordu. Bu düzenlemeyle, yasa uygulama yöntemlerini de belirleyen aşırı merkezîyetçi ve müdahaleci bir içerik kazanmaktaydı. Bu yeni yasanın getirdiği diğer iki yenilik, radyo-televizyon yayıncılarını denetleyecek bir üst kurulun, Radyo Televizyon Yüksek Kurulu'nun oluşturulması ve ayda bir hükümet çalışmalarının Başbakan tarafından yurttaşlara sunulduğu "İcraatın İçinden" programlarının radyo-televizyonlardan iletilmesiydi.

1980'li yıllarda TRT Kurumu 1981-1984 arasında emekli general Macit Akman, 1984-1988 yıllarında milliyetçi çizgideki Tunca Toskay, 1988-1989 yıllarında uygar ve demokrat tavırlarıyla dikkat çeken Cem Duna, 1989-1993'te ise yine bir TRT çalışanı olan Kerim Aydın Erdem tarafından yönetiliyordu... Macit Akman dönemi, renkli yayıncıların geçişini yaşadığı 1982 yılını kapsamaktaydı. Tunca Toskay öz Türkçe 205 sözcüğün kullanımını yasaklayan genel

müdür olarak anılırken, Cem Duna bu anlamsız uygulamaya son veren isim oluyordu. Kerim Aydın Erdem ise yayın tekelinin fiili olarak kırıldığı dönemin yöneticisiydi.

1980'li yılların genel atmosferi TRT'yi fazlasıyla etkilemişti. Köşe dönme hayallerinin bütün toplumu sardığı, bütün kavramların içeriğinin boşaltıldığı, pop kültürün her yeri kuşattığı bu sırada, Türkiye radyolarında 1980'lerin ortalarından itibaren söz programları giderek azalmaya başlar... Burada bir noktayı açıklamakta yarar var. Radyoculukta belli bir konunun özel olarak ve yoğunlaşarak ele alındığı söz programları blok program olarak anılır. Kaleminden aynı anda hem bal damlatan hem de kan akıtan usta prodüktör dört dörtlük metin yazar, sahici spiker o metni gerektiği gibi değerlendirir, TRT'nin su içer gibi çalışan teknisyeni montajını yapar, ortaya da TRT'ye yakışır radyo programı çıkar... Ama hayır, bu yıllarda birileri insanlar adına karar vermekte; kimsenin öyle bilgiye, birliğe fazla ihtiyacı olmadığına, fazla sözle harcanacak zamanı kalmadığına hükmetmektedir. Bu anlayışa uygun olarak radyolar bu dönemde canlı yayın adına pek çok magazin programı üretilir, pop kültürünü körüklemeye başlarlar. Adalet Ağaoğlu, Sevgi Soysal, Oktay Arayıcı gibi radyo programcısından Türk edebiyatına uzanan usta kalemlere -artık- gerek kalmamıştır. Türkiye radyolarının Serpil Akıllıoğlu, Alaattin Bahçekapılı, Metin Coşkunoglu, Beldan Kabalak, Ender Salıhoğlu, Tuba-Süleyman Ayberkin, Oya Fişek, Filiz Ercan, Güneli Akol, Haluk Kılıç gibi Türkçeyi pırıl pırıl kullanan, radyo dilini en güzel biçimiyle işleyen prodüktörlerini yetiştirmesinin anlamı yoktu. (4)

1980'li yıllar yabancı dizilerden çok yerli yapımların renkli ekranlara taşındığı dönemde. Daha önce 1974'te Halit Ziya Uşaklıgil'in Aşk-ı Memnu'unu Halit Refiğ televizyona uyarladığında büyük bir ilgiyle karşılanmıştı. Bu dizinin başarısı, televizyonun yerli dizilere yönelmesinde önemli rol oynamıştı. Atilla İlhan'ın senaryosunu yazdığı "Sekiz Sütuna

Manşet", "Kartallar Yüksek Uçar", "Yarın Artık Bugündür" dizilerinin yanı sıra birçok edebiyat uyarlaması televizyona taşınmıştı. Mithat Cemal Kuntay'ın "Üç İstanbul'u Refik Halit Karay'ın "Bugünün Saraylısı" adlı eseri, Reşat Nuri Güntekin'in "Yaprak Dökümü", "Acımak", "Çalıklı" romanları, Mehmet Rauf'un "Eylül"ü, Tark Buğra'nın "Küçük Ağa"sı bunlardan bazılarıydı.

1980'li yıllarda gerçekleşen iki olayı da anımsamak gerekiyor... 12 Eylül döneminde, dizi olarak çekilen Kemal Tahir'in "Yorgun Savaşçı" adlı eserinin yakılması başlı başına bir olay haline gelmiş, başında uzun zaman tartışılmıştı... 1989'da TRT vericilerinin bütün teknik aygıtları ve personeliyle birlikte PTT'ye devredilmesi çok ciddi sorunlar yaratmıştı.

1990'ların ve günümüzün TRT'si

1990 Türkiye'nin ilk özel televizyonu, 1992 ise ilk özel radyoyla tanıştığı yıllardır. 1982 Anayasası'nın 133. maddesi radyo-televizyon tekelinin TRT'de bulunduğunu belirtmesine karşın ülkemizin ilk özel televizyonu Magic Box - Star 1990'da yayına başlar. Uzan Grubu ile Cumhurbaşkanı Özal'ın kardeşi Ahmet Özal'ın sahibi olduğu bu televizyon kanalı Anayasa'nın açık hükmüne karşın yayını sürdürür. Zaten bu dönemde Anayasa'nın bir kez delinmesiyle bir şey olmayacağı düşüncesi benimsenmiştir. Yalnız Anayasa değil, pekçok toplumsal değer kevgire dönmektedir bu günlerde... 1993 yılında ilgili Anayasa maddesi değiştirilerek tekel kırılmış, özel radyolar ve televizyonlar yasallık kazanmışlardır... 1992'de yayına başlayan özel radyolar da ilkesiz, kuralısız, her türlü denetimden uzak, Türkçeyi katleden program anlayışlarıyla iletişim dünyamızda yerlerini almış bir yıl sonra polis zoruyla kapatılmışlardır. Radyo sahipleri ve yöneticileri "Radyomu İstiyorum" kampanyalarıyla seslerini duyurmuşlardı. 1994 yılında aceleyle çıkarılan bir yasa ile radyo-televizyon yayınlarının hukuki çerçevesi

belirleniyordu. 3984 sayılı bu yasanın getirdiği en önemli yenilik RTÜK (Radyo-Televizyon Üst Kurulu) idi. Bu kurul Türkiye'deki bütün radyo ve televizyon kurumlarını denetlemekle yükümlüydü. TRT 1990'lı yıllarda Kerim Aydın Erdem'den sonra 1993-1997 yıllarında görev yapan Tayfun Akgüner dönemi, TRT'de yaşanan usulsüzlüklerin ve çok çeşitli iddiaların gazete sütünlarının ve köşe yazarlarının en önemli malzemesi olduğu bir zaman dilimdir... Yücel Yener'in yönetiminde geçen 1997-2003 arası, TRT'nin özel radyo ve televizyonlar karşısında kan kaybının arttığı dönemdir... Çok yakın tarihte göreve başlayan Şenol Demiröz ise daha önce hazırladığı Çanakakale belgeselinde Atatürk'ün adını anmamakla tanınan isimdir.

Yayın tekelii yıllarında siyasal gündemin merkezinde yer alan ve deneyimli TRT Ankara Televizyonu yönetmenlerinden Tülay Eratalay "Meclis'te çok hafif rüzgarlar estiğinde burada fırtınalar, kasırgalar yaşanmıştır" dediği Kurum şimdilerde eskisi kadar göz önünde değil. Ancak bütünüyle büyük sermaye gruplarının eline geçen gazete ve televizyon kuruluşlarını; gerçekleri bütünüyle çarpıttıkları, popüler kültürün en düzeysiz örneklerini sundukları bir ortamda, toplumsal sorumluluk bilincine sahip bir yayın sürdürmek zorunda. En genel ifadeyle; özel radyo ve televizyonlar

kitlelerin sıradan isteklerine göre yayın yaparken, onların ihtiyaçlarına dönük yayın yürütmek bu kurumun temel görevi.

TRT'nin 40 yıllık geçmişinin çok genel bir özeti böyle... Peki bugün TRT çok sayıda radyo istasyonu ve televizyon kanalıyla işlevini yerine getirebiliyor mu?... Bunu ayrıca ele almak ve incelemek gerekir... Şu kadarını belirtmekte yarar var. Temel işlevi, nitelikli kültürel değerleri sahiplenmek olan bir Kurum, TRT FM uygulamasıyla ticari radyolarla aynı kulvara girebiliyor, arabesk müzik yayını yapabiliyor. Bu yayın anlayışıyla, düzeysiz olanla mücadele etmek yerine rekabeti seçiyor, ayrıca kendi gerçek radyolarının da önünü kesiyor... Bunun dışında son dönemde televizyon haber merkezine aldığı, spikerlikle yakından uzaktan ilişkisi olmayan elemanlarıyla 77 yıllık misyonunu tartışılmalı hale getiriyor, şimdi aramızda olmayan efsanevi spikerlerin Emel Gazimihal'lerin, Zafer Cilasun'ların, Müberra Yetkin'lerin kemiklerini sızlattıyor.

KAYNAKÇA

- 1) Özden Cankaya, Bir Kitle İletişim Kurumu'nun Tarihi: TRT 1927-2000, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s.94-95
- 2) Dünden Bugüne Radyo- Televizyon. 1927-1990, TRT Yayınları, Ankara, 1990.

3) Özden Cankaya, *agk*, ss. -

4) Özden Cankaya, *agk*, ss. -

Metin yazarı, metni hazırlarken belirtilen kaynakların dışında Uygur Kocababaşolu'nun "Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna" (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980) ve kendisinin "Türkiye'de Radyo Yayın Tekeli Döneminde Siyasal, Toplumsal Yapı- Radyo Programcılığı, Yayıncılığı Etkileşimi" (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul, 1999) adlı çalışmalarından yararlanmıştı.

1974 yılında yayına giren ilk yerli dizi Kaynanalar, büyük bir ilgiyle izlenmişti.

Türk Düşüncesi'nde "Kütüphane" Aziz Nesin'in Kütüphaneleri (Bir belge)

Aziz Nesin'de yaşamı sürdürebilmek için öğrenmek/bilgi edinmekle, bunu yaşamı biçimlendirme amacıyla yapma arasındaki ayrımı sezmiş kıvrak bir zekanın yansımalarını görürüz.

Prof. Dr. Özer Soysal

Biz'de, kütüphane kurumu, örneğin ne 'Kadrocu', 'Yöncü' v.b. yeni düzen arayışındaki 'düşünce akımları' ya da kimi tutucu 'sentezciler', ne de bilim, eğitim, kültür politikaları aracılığı ile toplumsal gelişimi yönlendirme konumundaki siyasal güçlerce alınıp değerlendirilebildi. Aziz Nesin, birikimini bu yolda da kullanma gereği duymuş ender düşünce adamlarımızdandır. Nesin'de, Nurullah Ataç gibi, yaşamı sürdürebilmek için öğrenmek/bilgi edinmekle, bunu yaşamı biçimlendirme amacıyla yapma arasındaki ayrımı sezmiş kıvrak bir zekanın yansımalarını görürüz.

O'nun 'kütüphane' serüvenine, ilkin kara mizah (ya da yaşam öykü-

sü)'ın sayfalarında tanık olduk: '...Kaçıyordum, neden ve kimden kaçtığımı mahkemede açıkladım. Kadıköy'de bir evin bir odasını tuttum. Hiç kimseyle görüşüp konuşmadan okuyordum, çalışıyordum. Teşbihte hata olmaz, nasıl şeytan camiye girmezse, poliste kütüphaneye girmez düşüncesiyle, bütün günlerimi İstanbul kütüphanelerinde okumakla geçiriyordum...' (1)

Kaygıların kütüphaneleri kendine sığınak ettiği Nesin, belki, onların toplumun 'düşünce barınağı' olma yeteneğini bu kaygılar içinde yeniden keşfederek güç buldu. Gittiği kütüphanelerin özelliği, iticiliklerine karşın, O'na düşünce özgürlüğünü yaşatması olmalı. 'Yazar-Kitap yasaklama' uygulamasına karşı duruşunun tohumları da aynı yıllarda atılmış olsa gerek.

Aziz Nesin'i, kimi yanlarıyla, sivri bulmuşuzdur. Toplumdaki 'akıllı' oranın yüzde/ellinin altında varsayışı tepki yaratınca, 'Yanlış söylemişim, 'yüzde/kırkı akıllıdır' deseydim bu gübültü kopmazdı' yollu bir iğnelemeyle durumu diğer kefedend karikatürize edişinde olduğu gibi.

1978-1979 döneminde, Kültür Bakanlığı Kültür Yüksek Kurulu üyesi iken de, bu Kurul'la Bakanlık yanı kurullarının ortaklaşa yaptığı toplantıda, görüşme tutanağının hemen yayınlanmasını iste-

mesi üzerine, kendisine, elde bunun için gerekli kağıt bulunmadığı söylendiğinde, 'öyleyse, Bakanlık kararsadan sağlasın' diyecek denli yadırgatıcı olabilmıştır.

Ama, özgür kişiliği Nesin'i düşünce adamı olarak özgün kılan başlıca etmendi de.

O'nunla, 1978'in Nisan ayında tanıştım. Kütüphaneler Genel Müdürlüğü görevini yürüttüğüm o dönemde, görüşme isteği geldi: Kültür Yüksek Kurulu'na 'Kütüphaneler' konusunda sunacağı 'rapor' için ön çalışma yapıyordu ve bilgi tazeleyecekti. Görüşmeden bir süre sonra, 27 Haziran 1978'de, o ara Kültür Yüksek Kurulu Genel Yazmanı olan Fakir Baykurt aşağıda aktaracağım rapor'u ulaştırdı. Metnin giriş kesiminde, hazırlanış amacı vurgulanmaktadır. Aziz Nesin'in, öncelikle, sorunlar ve çözüm önerilerini irdeleyici bir 'kurul' öngördüğü, rapor'un taşıdığı başlıktan da anlaşılıyor.

Metni inceledikten sonra, Sn. Müsteşar ve Bakan'a rapor'un ele alınacağı Kurul toplantısına katılma isteğimi ilettim. Bu toplantıda, Nesin'in görüşleri ile Bakanlığın konu'ya yaklaşımı ve yapılması tasarlananlar üzerinde duruldu.

"Kitaplıklar Geçici Uzmanlık Kurulu Hakkında Rapor"

Kültür Yüksek Kurulu'nun 26 Nisan 1978 tarihinde yapılan ilk toplantısında, kurulun üyesi olarak ha-

zırlamayı üstlendiğim 'Türkiye'de Kitaplıklar' konusundaki raporumu sunuyorum:

Yurdumuzda bulunan kitaplıklar yönetimleri bakımından şu bölümlerde toplanıyor:

1. Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'ne bağlı kitaplıklar,

2. Milli Kütüphaneler,

3. Belediye Kitaplıkları,

4. Okul ve Üniversite Kitaplıkları,

5. Vakıf olarak kurulmuş özel kitaplıklar,

6. TDK, TTK, sendikalar, dernekler, birlik ve odalar gibi kuruluşlarla özel girişim kurumlarının kitaplıkları.

Kültür Yüksek Kurulu olarak, kitaplık konusunda, temel uğraş alanımız, ilk beş bölümde sıralanan kitaplıklar olmakla birlikte, son bölümdeki özel ya da yan resmi kuruluşların kitaplıklarına da dolaylı olarak yardımcı olmak, Kültür Bakanlığı'nın ikincil görevleri arasındadır.

Önce, kütüphaneler Genel Müdürlüğü'ne bağlı kitaplıkların sayısal durumunu görelim:

86 Halk Kütüphane müdürlüğü,

12 Kütüphane Başmemurluğu,

299 Halk Kütüphanesi Memurluğu,

212 Okul gibi, türbe gibi başka yapılar içinde hizmet veren Çocuk Kütüphanesi Memurluğu,

olmak üzere, bugün Türkiye'de Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'ne bağlı 609 kitaplık vardır. Ancak, bunlardan, başka yapılar içinde barınmış çocuk kitaplıklarını bağımsız sayamayacağımızdan, Genel Müdürlüğe bağlı gerçek kitaplık sayısı 397 dir.

Bu 397 kitaplığın pekçoğu, kitaplık hizmeti verilmesine elverişli değildir. Bunlardan kimisi, rutubetli, eski, onarımı gereksinen türbe gibi yapıların içinde bulunmaktadır. Kitaplık olarak hiçbir çekiciliği olmayan itici yerlerdir.

Yine bu kitaplıkların pekçoğunda kitaplık araç-gereçleri ya eksik ya da hiç yoktur, bu yüzden de kitaplık hizmeti verilemez. Örneğin 200 ki-

taplıkta yazı makinesi bile bulunmadığından kitap kataloğu yapmak, kartoteks düzenlemek olanağı yoktur. Katalogsuz kitaplıkta bugün dünyada düşünülemez.

Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'ne bağlı bu kitaplıkların bugün elde haritası, (yani Türkiye'nin nelerinde hangi yeterlikte kitaplıkların bulunduğunu gösterir bir harita) ve kitaplıkların varlıklarının sayım-dökümü yoktur.

Bu kitaplıklardaki görevlilerin pekçoğu, kütüphanecilik öğreniminden, hatta kütüphanecilik eğitiminden ve hatta kütüphanecilik deneyiminden bile geçmemiş kişilerdir.

Milli Kütüphane'nin Bugünkü Durumu

1. Milli Kütüphane'nin en ivedi sorunu, yapı sorunudur. Bugünkü yapı, hiçbir bakımdan yeterli değildir. Ankara Bahçelievler son durağındaki üçüncü katına dek kabası yapısı kurulmuş olan yapının ivedilikle tamamlanması gerekmektedir.

Şimdiki yapının yetersizliği yüzünden Süreli Yayınlar Bölümü yersizlik yüzünden çalışmamakta ve yayınlar ancak bir yıl sonra okura çıkarılabilmektedir.

2. Cilt işleri yetersizdir. Cilt atelyesinin büyütülmesi ve güçlendirilmesi gerekir. Yeni cilt makineleri alınmalıdır. Ayrıca çok kötü ve değersiz cilt gereçleri kullanıldığından,

ciltler ve özellikle cilt kapakları çabuk bozulmakta, kullanılmaz olmaktadır.

3. Milli Kütüphane'deki eski yazılı eserlerin korunması gereklidir. Bu koleksiyonların çoğundan okurlar parçalar, başlıkları kesmişler, hatta sayfaları koparmışlardır. Sayfalar açılırken tükürüklenmiş, pislenmiştir. Eski yazılı gazete, dergi ve kitap sayfaları saydam naylon kılıfa geçirilerek korunmalıdır.

4. Milli Kütüphane'nin görevleri genellikle yetenek ve bilgilerine göre seçilip alınmamıştır. Çalışma konularıyla hiç ilgisi olmayan kişiler görevlendirilmiştir.

5. Bibliyografya Enstitüsü varsa da, yan bibliyografya çalışmaları yapılamamaktadır.

6. Aynı ayrı kitaplıklarda bulunan eski eserlerin, hangi kitaplıklarda bulunduğu bilinmediğinden kitaplık hizmeti yapılamamaktadır. Yani, genel kitaplıklar arasında koordinasyon yoktur.

7. Milli Kütüphane'de bugün de gelişigüzel ve çok gülünç yasaklamaklar sürmektedir. Yasaklanmış ve okurlara verilmeyen kitapların işleminde 'Y.K.' harfleri bulunmaktadır. Bu 'Y.K.' imgesi yasak kitap demektir. Örneğin, Sabahattin Ali'nin 1940 ve öncesinde basılmış bütün kitapları yasak kitaplardır. Ahmet Haşim'in de bir kitabı yasaktır. Kadro Dergisiyle Yurt ve Dünya Dergileri yasak-

tır. Daha gülcüncü şudur: Taşkent basımı bir Kuran da, Taşkent'te basılmış olduğu için yasak kitaplar arasındadır. Bu yasak kitaplar, ancak tanınmış kişilere verilir.

8. Buna karşılık, Tommiks, Teksas, Red Kid gibi, Milli Kütüphane için gereksiz olan kitaplar, büyük yer kaplamaktadır. Bu türlü kitaplar, ya Milli Kütüphane'ye gelmemeli, ya da aynı bir yerde tutulmalıdır.

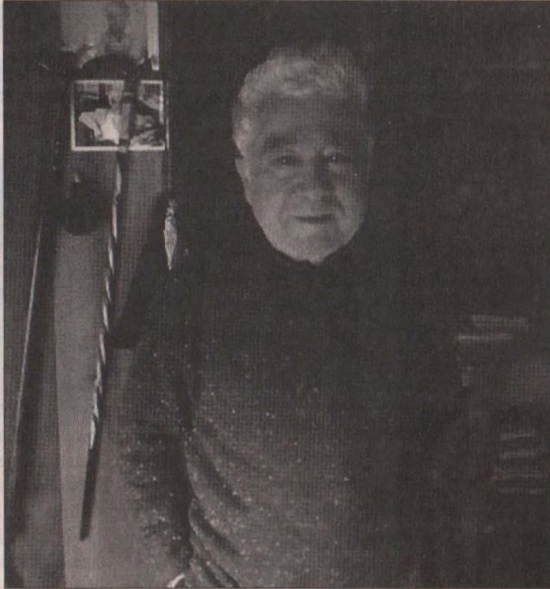
9. Milli Kütüphane'de bulunması gereken yayınların çoğu, basımevlerince gönderilmediği için, bulunmamaktadır. Özellikle pahalı kitapları, basımevleri göndermemektedir. Çünkü, basımevlerinin yasaya göre 6 tane göndermeleri gereken bu kitapları göndermemeleri halinde verecekleri ceza 50 liradır. Yüz, bin lira fiyatlı kitaplar, 50 lira ceza göze alınarak gönderilmemektedir. Bunun önlemi alınması gerekir. Çünkü bu yüzden pek çok kitap Milli Kütüphane'de bulunmamaktadır.

10. Uzmanlık, deneyim ya da eğitim için yurt dışında, Kütüphanecilikle ilişkisi olmayan kişiler gönderilmektedir. Bu konu da sağlıklı seçim yapılmamaktadır.

Milli Kütüphane için de neler yapılması gerektiği, genel gereksinimler ve önlemler içinde anlatılacaktır.

Neler yapılması gerekir

1. Önce, ulusal kültür politikası içinde kitaplık ve kütüphanecinin yeri saptanmalıdır. Niçin kitaplık istediğimiz anlaşılmalıdır ki, saptanacak bu niçine göre nasıl bir kitaplık istediğimiz anlaşılabilir. Amaç, kitaplık için kitaplık değildir. Bir başka deyişle, kitaplık yapısı kurmakla, içine kitap koymakla iş bitmiyor. Kütüphanecilik, bir amaç değil, bir araçtır. Kütüphanecilik, kitabı okura

iletmenin bir aracıdır. Bu kütüphane, bir halk kitaplığıysa, o zaman, yalnız kitabı okura iletmekle de kalmaz, bütün kültür ürünlerini okura ve halka iletir.

Bu bakımdan, ilk yapılacak iş şudur:

a) Bugünkü nüfusumuza göre, kaç kitaplığa ve kitaplıklara göre nice kütüphaneci ve kitaplık görevlisine gereksinildiği saptanmalı,

b) ve buna göre de bir uygulama planı düzenlenmelidir. Yani kaç yılda kaç kitaplık yapılacak, nice kitaplık uzmanı ve görevlisinin yetiştirileceği öngörülmalıdır.

c) Bu uygulama, büyük parasal ve özdeksel olanaklar istediğinden, bu plan uygulanıncaya dek, varolan olanaklar, okullar, camiler, kırsal ve cezaevleridir.

2. Bugüne dek yürütülen uygulamalar göstermiştir ki, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'ne bağlı kitaplıklara Milli Kütüphane ve Vakıf kitaplıkları ve olabilirise Üniversite kitaplıkları birleştirilerek bir Özerk Ulusal Kitaplık Kurumu kurulması gereklidir. Ancak, özerklik, Türkiye'de kütüphane sorununun son ve kesin çözümü sanılmamalıdır. Çünkü,

gözlemler gösteriyor ki, bugünkü durumuyla Türkiye'deki kütüphaneciler ve kitaplık görevlileri genellikle özerkliği kullanabilecek yeti ve düzeyde değildir. Önce bu görevlilerden eğitilerek bu özerkliği kullanabilecek duruma getirilmeleri gerekir. Yani, kütüphanecilik mesleği, önce kendi içinde sağlıklı olmalıdır.

3. Bugünkü durumu gösteren bir Türkiye Kitaplık Haritası yapılmalıdır.

4. Bugünkü kitaplık, kitap ve kütüphane görevlilerinin nicelik ve nitelikleri saptanarak, buna göre, kaç nüfus için ne kadar kitaplık gerektiği bilinmeli ve kitaplık planlaması yapılmalıdır.

5. En önemli sorun, kütüphanecilerin yetişmesi sorunudur. Bugün yurdumuzda üç öğrenim kaynağında kütüphaneci yetişmektedir:

- Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi,
- İstanbul Edebiyat Fakültesi,
- Hacettepe Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi.

Bu üç kütüphanecilik Öğretim Kurumu, özel girişimcilere meslek elemanı yetiştirmektedir daha çok. Çünkü, buradan yetişen kütüphaneciler, daha üstün çıkar sağlayan özel girişim kurumlarında çalışmayı yeğlemektedirler.

Kütüphanecilik öğrenimi yapan öğrenciler, mesleklerini seçerek, isteyerek öğrenim görmektedirler. Bugünkü yüksek öğrenim düzeni ya da düzensizliği gereği bu öğrenciler bir rastlantı sonucu kütüphanecilik öğrenimine girmek zorunda kalmışlardır. Bu yüzden, sanki öğrenime karşı dirençtedirler.

6. Öğrenimden başka, şimdi kütüphanecilik görevinde bulunanların

yetişmeleri için, meslek öğrenim kurslarından geçirilmeleri gerekir. Böylece, kütüphanecilik öğrenimin-den geçenlerin kadroda yer almalari-na dek, kurslar yoluyla kütüphaneci-ler yetiştirilebilir.

7. Kütüphanelerin, nüfus kalaba-ıılığına, yerlerine, yerel gereksi-nimlere göre sınıflandırılmaları ya da derecelendirilmeleri gerekmektedir. Bu sınıflandırma, en üst düzeyde yeri Milli Kitaplıkdan sonra Halk ki-taplıkları almalıdır.

Halk Kitaplığı nedir?

Halk kitaplığını kısaca şöyle ta-nımlayabiliriz: Bütün kültür ürünle-rinden, algılanabilecek her yaşta-ki ve her kültür düzeyindeki halkın, her gün ve günün çalışılabilir her saatin-de, özgürce ve karışksız olarak yararlanabileceğı ve halkın bütün kül-tür gereksinimlerine yanıt verebilecek yer, hizmet ve görevliler olmalı-dır. İstanbul'daki Koç Vakfı yapısı olan Atatürk Kitaplığı, bir halk ki-taplığı olarak kurulmaya çok uygun-dur.

8. Kütüphanecilik konusunun ve kitaplığının öneminin kamuya mal edilmesi için çalışmalıdır. Bu yön-de kamu iletişimi araçlarından yararlanılmalıdır. Okullarda konuşmalar yapılmalıdır. Ama hepsinden önem-li, bütün bu sorunları dile getiril-mesi ve umar aranması ve bütün bunların da ka-muya yansıtılması için, bütün kütüphanecileri, yani temsilcilerini kapsa-yan, büyük bir kütüpha-necilik kongresi düzen-lenmelidir.

9. Bu konuda en önemli sorunlardan biri, kitaplık için gereç (yani kitap, plak, film, slayt, harita, dergi, gazete) se-çimi sorunudur. Bugüne dek bu konudaki yasak-lamalar çağdışı uygula-malar olarak yörtülmüş-tür. Milli Kütüphane'de, uygar hiçbir ülkenin ki-taplığında bulunmayan

yasak kitaplar deposu bulunmakta-dır. Kütüphanecinin en kutsal göre-vi, kitaplığa gereç seçimidir.

Gözlemlerime göre, özellikle ki-tap seçiminde, çok yanlış bir yansız-lık düşüncesi egemendir. Kitap seçi-mi, saptanacak ulusal kültür politi-kasının içinde ancak özgürce olabi-ri. Bundan başka, kitaplıklar sınıf-landırıldıktan, ya da derecelendiril-dikten sonra, her derecedeki kitaplı-ğın kitap gereksinimi ayrı düşünül-melidir. Bir Milli Kütüphanede, bir halk kitaplığında, hiçbir sınırlandır-ma olmamalıdır. Ama daha önceleri yeterince kültür ürünleri ulaştırılma-mış ve kültür birikimi sağlanamamış bir uzak ilçe kitaplığına alınacak ki-taplar, zorunlu olarak, sınırlandır-mak gerekir. Kütüphanecinin rehberlik görevi, okurun kitap seçim hakkı-na karışmak olmamalıdır. Ve sınır-landırmalar da keyfi değıl, konula-cak bir ölçüte göre yapılmalıdır.

Özet olarak sunmaya çalıştığım bu önerilerin ve daha başka getirilecek önerilerin üstünde çalışmak üze-re, bir kurul oluşturulmasını uygun görmekteyim. Bu kurul, sürekli değıl, geçici bir kurul olacak, öngörülen işleri yaptıktan, önlemleri gösterdikten sonra dağılacaktır. Bu geçici kitaplık kurulu için önerdiğim uz-man kişiler şunlardır:

Sami N. Özerdim

Muzaffer Gökman

Jale Baysal

Mete Tuncay

Eski İstanbul Üniversitesi Kitap-lık yönetimi Leman Hanım(2) Kül-tür Bakanlığı'ndan iki uzman: Kütüphaneler Genel Müdürü ve bir uz-man temsilci.

Uygun görülürse, ben de bu kuru-la fahri olarak katılıp görev almak isterim.

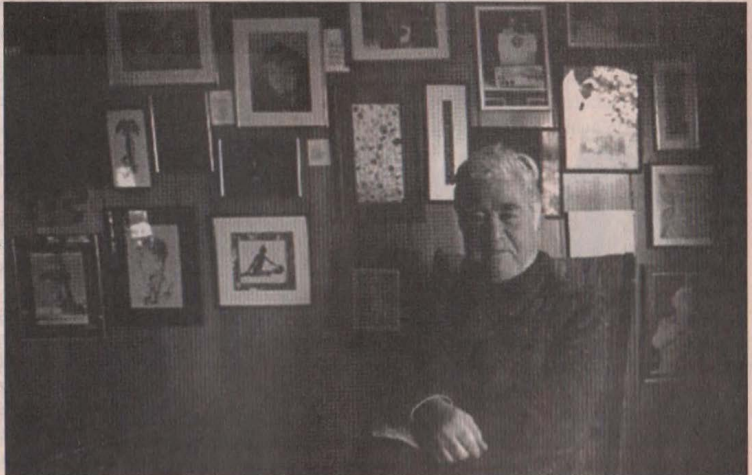
Aziz Nesin

Bir düşünce adamının Kütüpha-neciliğimiz'in 1970 sonlarındaki du-rumuna yönelik gözlemleri yanı sıra görüş ve eleştirilerini de yansıttığından, Rapor'un meslek içi ve dışı çevreleri ilgilendireceğini umarım. Kuşkusuz önemli olan, Aziz Ne-sin'in sorun'a ne ölçüde 'profesyo-nel' yaklaştığı değıl, o'nu kavrayış gücü ve bakış derinliğindeki doğru-lardı. Bir başka çalışmada ele alın-ması tasarlandığından uzun süre beklediğı için, Rapor'u yorumsuz yayınlama gereğı duydum.

DİPNOTLAR

1) 'Babıali Canavari,' Fil Hamdi/1995 (İstanbul, Adam Yay., 1991), s. 119.

2) Sn. Leman Şenalp.

Prof. Dr. Hayat Erkanal: Ege uygarlığının kaynağı Anadolu'dur

Bizim kazılarımız bunu açıkça ortaya koydu.

Bu sonuçlar sadece bizim değil, sadece Türkiye'nin değil, bütün arkeoloji dünyasının bilim dünyasının birdenbire görüşlerinin değişmesine neden oldu.

Eski görüş: Ege'ye yani Batı Anadolu'ya uygarlığın Yunanlılarla birlikte geldiğini öne sürüyordu. Biz yaptığımız kazılarla, binlerce yıl önce yaşamış büyük uygarlıkları gün yüzüne, bütün dünyanın önüne çıkardık.

Söyleşi: Feyziye Özberk

A Ü Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Başkanı Prof. Dr. Hayat Erkanal ile, İzmir bölgesinin arkeolojik önemini, son yıllarda yaptıkları kazı çalışmalarının sonuçlarının değerlendirilmesini, sualtı arkeolojisini, arkeolojik çalışmalarında dünyadaki yerimizi konuştuk

- İzmir yöresindeki kazı çalışmaları, sizin çalışmalarınızda önemli bir ağırlık taşıyor. Neden İzmir?

- İzmir bölgesinde çalışıyoruz. Bu bölge de çalışmamızın önde gelen nedeni: Buranın insanlık tarihi açısından, her dönem de tüm olumlu şartlara sahip olmasıdır. İzmir körfezinin o zamanki görünümü şimdi-

kinden farklıdır. İzmir körfezi, şimdikinden çok daha büyük- üç katı kadar- bir iç deniz görünümünde... Zamanla Gediz nehri tarafından dolduruluyor. Daha sonraki yıllarda, bu durum dikkate alınarak Körfez tamamen dolmasını diye Gediz nehrinin yatağı değiştiriliyor.

İzmir körfezinin çevresinde eski çağlarda çok etkili olan merkezler var. Bu bölge ekonomik açıdan da önemli, en önemlisi de madeni açıdan zengin olmasındır. Maden dediğimiz zaman bizde, Prehistorik dönemlerde dahil olmak üzere yanlış bir anlayışla MÖ 6. yüzyılın sonuna 7. yüzyılın başına kadar insanların takas usulüyle alış veriş yaptığı, pa-

ra ile alış verişin sonra gerçekleştiği zannedilir, bu düşünce yanlıştır. İnsanoğlu alış veriş yaparken ya da iş gücü kullanırken para görevini yapacak bir maddeyi her zaman kullandı. Elimizdeki verilere göre Milattan üç bin yıl önce madenleri sınıflara ayırarak değerlendirildi. Altın en değerliydi çünkü aşınıyordu, gümüş az da olsa aşınıyordu, bronz (bakır- kalay alaşımı) ve bakır daha az değerliydi. İnsan oğlu ekonomik yaşamını, mal alış verişini madenler üzerine yerleştirdi bağladı. Bir malın karşılığında altınla ödeme yapılıyorsa çok az, gümüş ise daha fazla, bakır da çok fazla ödenmesi gerekiyordu. Böyle bir sistem sikke çıkmadan 2600 yıl önce vardı. Alış verişte kullanılan metaller külçe ya da halka haline getiriliyordu. Zannedilir ki Mısır'ın erken bir büyük uygarlık olmasının nedeni, Nil'in getirdiği alüvyonlu, bereketli topraklardır. Esas neden bu değildir, esas neden Sudan ve Nübye'deki altın yataklarıdır. Elimizdeki belgelere göre Mısır, MÖ 2000'in ortalarında Babil-Mezopotamya üzerinde çok etkili oluyor. Devletleri resmen altınla satın alıyor. Mesela Babil, Mısır'ın Mezopotamya'daki siyasi ilgi alanlarını korumak kollamak zorunda kalıyor. Buna karşılık altın alıyor. İzmir bölgesinin en karakteristik özelliklerinden biri altın ve gümüş yatakları çok fazla... Biz bir araştırma yaptık. Bu yataklardan örnekler aldık, bu yatakların ne düzeyde ören yerlerinde kullanıldığını saptamaya çalışıyoruz.

Feyziye Özberk, Prof. Dr. Hayat Erkanal ile söyleşi sırasında.

Ben % 100 eminim ki çok ilginç sonuçlar çıkacak. İzmir bölgesinin ekonomisi yünden bu kadar güçlü olmasının nedeni maden yataklarına sahip olmasıdır.

Bunun dışında önemli özelliklerden bir tanesi Dicle, Büyük Menderes, Küçük Menderes, İzmir'in İç Anadolu ile çok rahat bir şekilde bağlantısını kuruyorlar. En son yaptığımız kazılardan da anlaşılıyor ki İzmir bölgesi çok erken dönemlerde MÖ 4000'lerde Doğu Akdeniz'le Ege dünyasıyla olsun deniz aşırı önemli ilişkileri sahip. Bunlar ticari ve kültürel ilişkiler, hatta Mısır'la, Kıbrıs'la bağlantısı var. Bu durumda Orta Anadolu kültürleriyle, Doğu Akdeniz kültürlerinin bütünleştiği bir bölge oluyor. Ticari strateji açıdan da çok önemli bir yere sahip... Biz Ege bölgesini klasik kentleriyle tanırdık, Troya'yı bir merkez olarak bilirdik. İnsanoğlunun yerleşmesine çok uygun olması nedeniyle bu bölgeye yöneldik. Biraz tesadüfler, biraz da kendi tahminlerimiz doğrultusunda bölgede birkaç kazıyı birden yürütüyoruz. Bölgede kazılmayan yerleşim yerlerini de % 60- 70 oranında tanıyoruz.

Denizler insanları, kültürleri ayırmıyor bağlıyor...

Son zamanlarda ilginç bir gelişme oldu: Ege Denizi çok hareketli bir denizdir, zaman zaman büyük çöküntü alanları oluşmuştur. Ayrıca Ege Denizi'nin sularında bir yükselme vardır. Ege sahillerini ve denizin altını da çok iyi bilmek gerekiyor. Başlangıçta yabancı olduğumuz bir konunun içine girdik. Bu denizaltı dokümantasyonu ve arkeolojisidir. Bizim ilgilendiğimiz batık olayı değil, açıklarda batık bulup çıkarma değil. Sahillerimizde denizaltında kalan bölgeleri de tamvak öğrenmek, gerektiğinde bu bölgelerde kazı yapmaktır. İşte biz bu tür bir kazıyı beş senedir sürdürüyoruz. Denizaltında da çok ilginç olaylar yakaladık mesela teknik döneme ait büyük bir liman tesisi bulduk ki bu dönemlerde gemilerin liman içinde barınmadığı, gemilerin doğal koyları kullandığı düşünülürdü. Bu son Troya filmine gittiniz mi orada da gemi-

leri sahile çekerler yani gemiler denizin içinde demirlemez. Şimdi bu görüşün de yanlış olduğu anlaşıldı. Tabii bizimki ilk örnek, eski görüşü değiştiren bir görüş olduğu için Yunanistan da ya da adalarda bu yönde çalışmalar yapılacak, eminim ki başka örnekler de bulunacaktır. Yani denizler arası ulaşım, şimdiye kadar düşündüğümüzün çok ötesinde. Deniz aslında, insanları, kültürleri ayıracı değil bağlayıcı bir özellik. Karada insanın hareketi çok daha zor. O günün imkanlarını düşünün en fazla araba ile seyahat edebiliyorlar. Araba ile ne kadar ticari meta taşıyabileceksiniz? Ne kadar insan taşıyabileceksiniz? Hareketiniz çok daha kısıtlı. Anadolu'yu düşünecek olursak doğal yolların durumu çok cazip değil. Denize bakacak olursak çok erken dönemlerde hatta Prehistorik dönemlerde çok büyük tekneler var. MÖ 4000'lerde insanoğlu güverteli tekneler yapmaya başlıyor. Bu tekneler tonlarca yük ve çok sayıda insan taşıyabiliyor. Bizim kazılarımız da bunu açıkça ortaya koydu: Denizler insanları bağlıyor...

Bu bulduğumuz merkez Troya'nın en aşağı on kat daha büyüğü

Anlattığım özelliklerin ışığında bölgede klasik kentlerin ve Troya'nın dışında büyük kültür merkezlerinin olacağını düşündük. Daha önce anlattığım gibi kısmen tesadüfen kısmen bilinçli olarak, kısmen de kurtarma projesi doğrultusunda yoğun kazı çalışmalarına başladık. Bizim ilk çalışmamız 1985 yılında Menemen'de başladı. Bu kazıyı eşim Prof. Dr. Armağan Erkanal Hacettepe Üniversitesi'nden başlattı, ben sonradan katıldım. Bizim inisiyatifimizle başlayan bu projeyi, büyük çapta Türkiye'deki kamu kuruluşları maddi olarak destekliyorlar. Biz projenin bir kolu olarak orada çalışıyoruz. Şimdiye kadar elde ettiğimiz sonuçları göz önüne alacak olursak tahminimizin çok ötesinde önemli sonuçlara ulaştık. Çok büyük liman kentleri ortaya çıkmaya başladı, bu bulduğumuz merkez Troya'nın en aşağı on kat daha büyüğü. Birkaç yıl sonra daha kesin saptamalar yapabileceğiz. O zamanki İzmir iç denizi-

nin çevresinde çok önemli yerleşmeler var. En son Çeşme'deki kazıyı başlattık orada da MÖ 1800, hatta 1600 yıllarına ait çok muntazam sokakları evleri olan, çok daha güçlü inşaat malzemesi kullanılmış büyük bir kent ortaya çıkmaya başladı. Çeşme Limanı'nın hemen arkasında yani şimdiki modern limanın en eski örneği oluyor. Bu sonuçlar sadece bizim değil, sadece Türkiye'nin değil bütün arkeoloji dünyasını bilim dünyasının birdenbire görüşlerinin değişmesine neden oldu. Eski görüş Ege'ye yani Batı Anadolu'ya uygarlığın Yunanlılarla birlikte geldiğini öne sürüyordu. Biz yaptığımız kazılarla, binlerce yıl önce yaşamış büyük uygarlıkları gün yüzüne, bütün dünyanın önüne çıkardık. Çalışmalarımız yoğun bir şekilde devam ediyor, bu sene de devam edecek. Her sene yeni yeni sonuçlara ulaşıyoruz.

- Ege uygarlığıyla ilgili iki görüş olduğunu biliyorum. Biri uygarlığın kaynağının Yunanistan, diğeri Anadolu olduğunu savunuyor. Siz kazı sonucu ulaşım bulgularıyla Ege uygarlığının kaynağının Anadolu olduğunu kanıtlarını bilim dünyasına sunmuş oluyorsunuz değil mi?

- Yunanlı meslektaşlarımız artık, Ege uygarlığının kaynağının Yunanistan, olduğunu söylemiyorlar. Şimdi "İki tarafın katkısıyla insanlık tarihi oluştu" diyorlar.

- Sizin görüşünüz?

- Bizim görüşümüz tabii ki Anadolu, Anadolu'nun toprak zenginliğini düşünün, Yunanistan'dan çok yıllar önce köklü uygarlıklara sahne olmuş. Bu uygarlıklara sahip olmasının en büyük nedenleri Anadolu arazisinin verimli olması, madencilik açısından çok zengin olmasıdır. Anadolu toprakları üzerinde insanların yaşamaları için her türlü şart var. Dolayısıyla en erken uygarlıklar bu topraklar üzerinde ortaya çıkıyor. Tabii ki Anadolu'dan Yunanistan'a gidiyor. Biz bulgularımızı sadece yurt içinde kamuoyuna yanıtmaya çalışmıyoruz, tüm uluslararası toplantılara gidiyoruz, konferanslar veriyoruz, yayınlar yapıyoruz tartışıyoruz. Bu bağlamda Urfa'da 1997 yılında, geniş katılımlı, bir uluslararası toplantı

yaptık. Yunanistan'da geniş bir katılım oldu. Biz istedik ki Yunanlı, Batılı tüm meslektaşlarımız gelsinler gerçek olayı gözleriyle de görsünler. Orada sadece sempozyum yapmadık kazdığımız yerleri de onlara tanıttık, gösterdik. Şimdi herkesin görüşü büyük ölçüde değişti.

- Hangi dönemlere ait yerleşimle-ri saptadınız?

- İnsanların tüketici toplum özelliklerine sahip olduğu Prehistorik dönemleri belirledik. İnsanlar bu dönemde üretmiyor, doğada mevcut olanı tüketiyor. Bu dönemlere Taş Devri de, Mağara Devri de derler. Bu doğrultudaki çalışmalarımız halen devam ediyor. Ege bölgesi günümüze kadar sürekli olarak her dönem önem taşımış, bunu artık kesin bir şekilde ortaya koyabiliyoruz.

Bizim ulaştığımız önemli sonuçları gören yabancı meslektaşlarımız da, sadece klasik çağlara değil onun altındaki çağlarla inmeye başladılar. Örneğin, en somut sonuçlar: Efes ve Milet'te alındı. Milet de MÖ 4. bin yıla, Efes de MÖ 6. bin yıla inildi. Yani Efes'te MÖ 6. bin yılından Roma, Bizans dönemine kadar sürekli yerleşim olduğu anlaşıldı. Bu çalışmaların boyutları geliştikçe eminim ki diğer klasik merkezlerden de aynı sonuçlar çıkacak. Bu merkezlerin konumuna baktığımız zaman, örneğin Efes'ininki...O zaman Efes Küçük Menderes'in ağzındaydı. Liman şartlarına sahipti, Küçük Menderes vadisiyle İç Anadolu içlerine uzanıyordu. Klasik Çağ insanlarından önce yaşayan insanlar da buraların stratejik önemini keşfettiler, buralara yerleştiler. Bu yerleşim daha sonraki yıllarda da devam etti. Biz henüz için başındayız, kazı çalışmalarımızın başı 1985'e uzanır. Örneğin Troya'da kazı çalışması: 1870 yılında başlamış, yani 134 yıl geçmiş, Milet'te ise 105 ya da 110 yıl önce kazı çalışması başlamış...Kazı çalışmaları çok uzun vadeli çalışmalardır. Zaman içinde çok farklı sonuçlar alınabilir. Genelde basın mensupları 'Ne kadar sürecek?' diye sorarlar, ben o zaman: 'Kaç yıl değil, kaç nesil sürecek' diye sorun derim. Diğer merkezlere baktığımız zaman

kazı çalışmalarını 3. ya da 4. neslin sürdürdüğünü görürüz.

Arkeolojik çalışmalar kolay yapılan bir iş değildir. Kazmak için en kolay kısımdır. Kazdığınızı değerlendirmek, insanlığa mal etmek, tarihe mal etmek asıl büyük sorun budur. Bizim esas mesaimizi kazma olayı değil, kazmadan sonraki çalışmalar alır.

Sualtı Arkeolojik Araştırma Merkezi

- Sualtı çalışmalarını nasıl yürütüyorsunuz?

- Sualtı çalışmaları şundan kaynaklandı, biz Liman Tepe'de (İzmir-Urla) klasik dönemdeki adıyla Klazomenai kazı yaparken: büyük bir iç kale, yukarı ve aşağı şehir ortaya çıkdık. Bazı tesadüflerin etkisiyle baktık ki suyun altında da kalıntılar var. Bunun üzerine su altı kazılarına yöneldik. Bir çöküntü alanı oluşmuş, bizim kazdığımız yerin önemli bir kısmı da denizin altında kalmış. Hatta 100 metre uzunluğunda bir liman tesisiyle birlikte denizin altında kalmış. Önce kendi çabamızla bir dokümantasyon çalışması yapalım diye düşündük tabii bu ayrı bir uzmanlık alanı. Bizim yaptığımız doğrultuda çalışmaları, Hayfa Üniversitesi ve Fransızlar İskenderiye'de yapıyorlar. Tesadüfen Hayfa Üniversitesinden birkaç uzman profesörle bir araya geldik. O yıllarda Ankara Üniversitesi ile Hayfa Üniversitesi arasında çeşitli konularda Bilimsel İşbirliği antlaşması imzalandı. Bizim amatörce başlattığımız çalışmaları, Hayfa Üniversitesi'nin işbirliğiyle yürütmeye karar verdik. Ayrıca gençleri yetiştirecek bir eğitim programını başlattık. Beş seneden beri onlarla çalışıyoruz. Bu arada Amerikalı, Kanadalı, İngiliz uzmanlar da çalışmalara dahil oldular. Bu zaman içinde biz, öğretim elemanı genç arkadaşlarla, benim de dahil olduğum bir kadro oluşturduk. Bu kadro saltında da çalışma yeteneğini elde etti. Her sene yeni beş-altı genç arkadaşla sualtı çalışmasını öğretiyoruz. Şimdi sanırım otuz kişilik bir uzmanlar grubu oluştu. Tabii bu çok pahalı bir çalışma türü, Ankara Üni-

versitesi Rektörü Nusret Aras'ın desteğiyle bu sene çalışmamızı kurumlaştırdık. Ankara Üniversitesi'ne bağlı bir araştırma merkezi haline getirdik: Sualtı Arkeolojik Araştırma Merkezi...En büyük sıkıntımız ekipman, bunu temin etmek o kadar kolay değil çok masraflı. Şimdiye kadar çalıştığımız ekipmanın önemli bir kısmı Hayfa'dan geliyor burada kullanılıyor ve geri gidiyordu. Bu seneden itibaren bu ekipmanı burada oluşturuyoruz. Hatta bir ihale de açtık, bir iki hafta içinde ihaleyi kazanan firma mal teslimini yapacak Dolayısıyla bu sıkıntımız da kalmıyor. Amacımız bu yazdan itibaren bir merkez olarak bağımsız projeler içine girmek. Hayfa Üniversitesi ile bilimsel işbirliğimiz tabii devam edecek. İlk olarak İzmir Körfezinden başlamayı düşündük oradan tarayarak açılıp Çeşme'ye ulaşacağız. TÜBİTAK'ta çalışmalarımıza destek veriyor. İzmir Valimiz de bu konulara çok meraklı, bizi ziyaret edip ihtiyaçlarımızı saptadı o da epey destek vaat etti. Hem İzmir Valiliğinden hem de özel idareden kara ve denizde yürüttüğümüz çalışmalar için destek alacağız.

-Sualtı çalışmalarını, dalarak mı yapıyorsunuz?

-Tüp takip dalarak yapıyoruz. Kazı işini, çalıştığımız arazinin şartlarına göre gerektiğinde çapa ve her tür araç kullanarak yürütüyoruz. Farklı olan, dokümantasyon işini karada değil suyun içinde yürütüyoruz bunun için özel araç gerece ihtiyac duyuyoruz.

-Dokümantasyon işini açıklar mısınız?

-Mimari çizim, fotoğraflama vb. Bunlar için özel kalem, ölçü aleti vb. kullanıyoruz. Kazdığınız toprağın anında çekilmesi lazım yoksa her taraf çamur olur. Motorla çalışan vakum uygulayan bir aletle toprak ve su anında çekiliyor. Yine denizin içinde uzak bir mesafeye atılıyor.

Liman Tepe'de yaşam, MÖ 6. binde başlıyor ama biz 6. bine henüz inemedik malzemesini bulduk. Çünkü karada taban suyu çoktu... Denizde daha ne kadar inebileceğimizi bilemiyorum. Denizin altında MÖ 2.

yüzyıla kadar indik. Geçen yıl beş metre derinliğinde bir çukur açmışık onu daha da genişleteceğiz. Batık üzerinden uzman değiliz ama iki de batık çıktı. Biri Osmanlı batığı, diğeri MÖ 6. yüzyıla ait... Bunları da zaman için de değerlendireceğiz.

Denizin bir avantajı var: yeryüzünde organik madde pek bulamayız, Anadolu'nun toprağı hem rutubetli hem de kireç katkılıdır, organik maddeleri hatta iskeletleri bile tahrip eder, bozar. Mısır bu bakımdan avantajlıdır. Orada genel olarak mezarlar ve yerleşim yerleri çöldedir. Çölde mikroorganizmalar yaşamıyor, kumun toprağı nazaran havayı geçirme durumu farklı, bu nedenlerle, onlar Mısır'da toprağın altından kumaş bile çıkarılabiliyorlar. Denizin durumu biraz daha farklı denizde ağaç vb. organik madde çıkarabiliyoruz. Fakat bu maddelerin çıkar çıkamaz bu için uzmanların tarafından restorasyonunun konservasyonunun yapılması gerekiyor. Kısa süre de olsa denizin dışında kalırsa parça parça oluyor. Hiçbir işe yaramaz hale geliyor. Biz henüz bu konuda uzmanlaşmadık. Bu sene alacağımız desteklerle laboratuvarımızı su altından çıkan organik maddeleri koruyacak olanaklara kavuşturacağız.

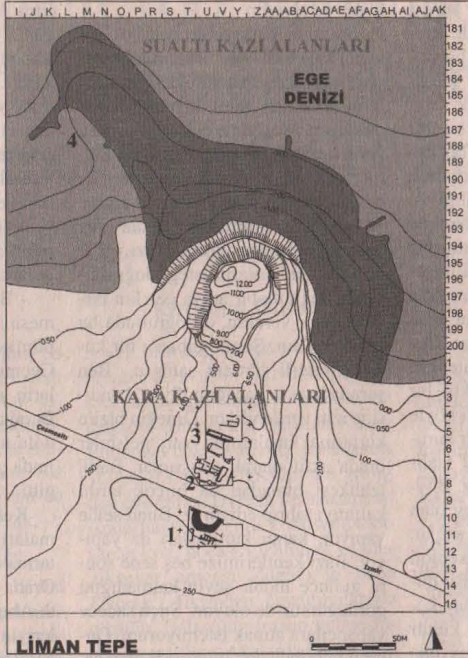
-Deniz altında yaptığınız çalışmaları göreme olanağımız var mı?

-Tabii çok derin değil deniz gözlüğü ile görülebilir.

Sizin burada yaptığınızı, yazdığınızı, bütün dünya izler.

- Arkeoloji çalışmalarında dünyadaki yerimiz nedir?

- Türkiye'de arkeolojiyi diğer bilimsel disiplinlerle karşılaştıracak olursak herhalde en üst yani uluslararası düzeydedir. Pek çok ülkeden de daha ileri seviyededir. Arkeoloji uluslararası bir konudur. Sizin burada yaptığınızı, yazdığınızı sadece çevrenizdeki belli gruplar izlemez, bütün dünya izler. Siz burada insanlığın ortak mirası üzerinde çalışıyor-

sunuz. Burası benim toprağım ben istediğimi yaparım diyemezsiniz. Çünkü tüm insanlığa karşı sorumlusunuz. Bu nedenle arkeolog olarak bu işi uluslararası düzeyde yapmak zorundayız. Yaptığımız çalışmaları dünyanın her yanına yaymak, elde ettiğiniz sonuçları onlarla paylaşmak mecburiyetindeyiz. Tabii onlar da aynı sorumluluğı taşıyorlar. Türkiye'de arkeoloji ilk kez yabancı uzmanlarca kuruldu. Atatürk'ün rolü çok büyüktür. Anıtkabir'de Atatürk'ün kütüphanesindeki arkeoloji kitaplarını görme imkanınız oldu mu? Atatürk, çok sayıda arkeoloji kitabını okumuş yanlarına notlar almış. Atatürk şunu söyler: "Bir ulus toprağın üstüne sahip çıkacaksa, toprağı altına da sahip çıkmalıdır." Daha Kurtuluş Savaşı devam ederken, yeni bir örgütlenmeye gidilmiş, arkasından da uluslararası düzeyde faaliyet gösterecek öğretim kurumları açılmış, Türk Tarih Kurumu kurulmuştur. O zaman yurt içinde yeterli sayıda uzman olmadığı için pek çok yetenekli genç, öğretim için yurtdışına yollanmıştır. Bizim hocalarımız-

dan: Ekrem Akurgal, Sedat Alp öğretim için yurt dışına yollanan gençlerdendir. Ayrıca yurtdışından öğretim üyesi de getiriliyor. Böylece arkeoloji daha başlangıcında uluslararası bir taban üzerine oturuyor. Bugün, o disiplin, heyecan, düzey önemli ölçüde kendini koruyor.

- Ülkemizdeki arkeoloji öğretiminin geleceğini nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Bazı üniversiteler yeterli altyapı ve eleman olmadan arkeoloji eğitimine başlıyorlar, bu buralardan yetişen gençler ve arkeolojimizin geleceği için iler de önemli bir sorun olacaktır. Eğer yeterli eleman ve olanak yoksa, daha az sayıda bölüm açalım ama seviyeyi düşürmeyelim. Ayrıca bizim fakültede eskiden anabilim dalına öğrenci alıyorduk, şimdi ise bölüme alıyoruz. Bunun getirdiği olumsuzluklar var. Bu olay malikemeye intikal etmiş durumda bunun sonucunu bekliyoruz.

Biz istiyoruz ki Kültür ve Turizm Bakanlığı ve üniversiteler bu kurumu müştereken oluştursunlar

- Arkeolojinin ülkemizdeki geleceğini nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Bu biraz da devlet politikalarına bağlı bir olay. Türkiye devletinin genel bir arkeoloji politikası hatta genel anlamda bir kültür politikası da yok. Politikalar, iktidardan iktidara, bakandan bakana, hatta genel müdürden genel müdüre değişiyor. Politikaları sağlam bir zemine oturtmak lazım. Arkeoloji politikası denince ben hep şunun eksikliğini hissedirim: Bugün Türkiye'de yabancıların yürüttüğü pek çok kazı var. Gidersiniz 'Alman Arkeoloji Enstitüsü bu kazıyı yapıyor'; 'İngiliz Arkeoloji Enstitüsü bu kazıyı yapıyor' derler. Bunların büyük tesisleri vardır. Ayrıca, ülkemizde Amerikalıların, Fransızların, İtalyanların, Hollandalıların enstitüleri var. Norveçliler de yakında açmayı düşünüyorlarmış. Bu ens-

titülerin sabit bütçeleri var, bunlar ülkelerinde bakanlık düzeyinde birer kurumdur. Bizde ise, belirsiz bir durum vardır, alınan destekle bu yıl bazı şeyler yapılır ama gelecek yılın garantisi yoktur. Bizde de bu tür devletten sürekli destek alan bir kurum oluşturulmalıdır. Biz istiyoruz ki; Kültür ve Turizm Bakanlığı ve üniversiteler bu kurumu müştereken oluştursunlar. Böyle bir kurum, bir yandan üniversitelerdeki bilimsel gücü arkasına almalı, diğer taraftan da Devletin sahip olduğu yasal güce dayanmalıdır. Böyle bir kurum Türkiye dışında da faaliyet yürütebilir. Biz şimdi Türkiye dışında aktif bir faaliyet yürütmüyoruz, çünkü böyle bir kurumumuz yok. Bu tür bir kurumumuz olsa, yurtdışında aktif faaliyet yürütecek seviyeye sahibiz. Böyle bir kurum sürekliliği olan bir plan ve programa sahip olmamızı sağlar. Tabii bu kuruluş belli bir arkeoloji politikası üzerine kurulacak. Bu durumda herkes istediği şeyi kolay kolay yapamayacak. Belirli bir kültür politikası esas alınarak her şey ona uygun olarak yapılacak. Bu kurumun belirlediği politikalar, yapılacak çalışmaları bir benzetmeyle söylersek iskelet olacak. Yapılan her çalışma bu iskeleti çevreleyecek, saracak. Bizim en büyük üzüntümüz şimdiye kadar böyle bir enstitünün kurulamamış olmasıdır.

"Toprağın altına sahip çıkamayanlar, toprağın üstüne de sahip çıkamıyorlar"

- Bu yabancı ekiplerin, ülkemiz yararına çalıştıkları söylenebilir mi? Tarihi eserlerimizin yurtdışına çıkarılmasında bir rolleri var mı?

- Yabancılar götürüyorlar demek doğru olmayabilir biz kendimiz de menfaat karşılığı onlara veriyoruz, vermişiz. Zamanında Türkiye'den çok şey götürülmüş, sadece Türkiye'den değil, Mısır'dan, Mezopotamya'dan, Yunanistan'dan da götürülmüş. Biz de o zamanlar 18. ve 19. yüzyıllar da bu eserlerin ne düzeyde değerli olduğunu anlayamamışız. Hatta götürülmelerine para karşılığı resmi destek sağlamışız. Örneğin Bergama'daki Zeus heykelinin gidişi böyledir. Troya Hazineleleri de gö-

türülenlerdendir.

Şu anda Türkiye'de pek çok yabancı kazı ekibi var. Bunlar tabii benim meslektaşlarımdır, ben bu kişilerin ülkemde kötü niyetle bulunduklarını düşünmek istemiyorum. Ama muhakkak bu ülkelerin bir kültür politikaları vardır, bu kişiler de bu politikaları temsil ederler. Bizim de bir kültür politikamız olsun eğer yabancı meslektaşlarımız kazı yapacaklarsa sırf onların isteği doğrultusunda değil de bir araya gelelim birlikte karar verelim, o doğrultuda bu işler yapılsın. Şimdi yabancı bir kuruluş yeterli şartlara sahipse, 'Ben şurada kazı yapacağım diyor' kendisine izin verilebiliyor. Örneğin bizim kurtarma kazılarımız var, gelsinler orada aktif olarak çalışsınlar. Baraj tehlikesi olmadan da birçok tarihi kalıntıyı tahrip ediyoruz. Bunu selde yapıyor, kamu kuruluşları da yapıyor. Bazı kentlerimize बे से sonra gidince hiçbir şeyin kalmadığını gördüğümüz de oluyor. Suçu sadece yabancıları atmak istemiyorum. Onların içerinde çok iyi niyetli olan da, kötü niyetli olan da vardır. Bunu takdir edecek durumda değiliz. Her devletin menfaatleri vardır. Ben birçok durumda şunu gözlemledim. Gerçekten Atatürk'ün dediği gibi: "Toprağın altına sahip çıkamayanlar, toprağın üstüne de sahip çıkamıyorlar" Biz Devlet olarak ta öyle beyanatlar verdik ki "Yunanlılar gelsin Yunan mallarını götürsün, İtalyanlar gelsin Roma mallarını götürsün" gibi görüşler ortaya atıldı. Asıl istenen bu! Sizin topraklarınız üzerinde hak iddia edenler ilk önce arkeolojik alanda devreye girerler: "Bakın bu uygarlıklar bize ait siz sonradan geldiniz buraları zaptettiniz" derler. Biz uluslar arası arenada bu tür görüşleri dile getirenlerle tartışmak mücadele etmek zorunda kaldık. Böyle bir zihniyeti halen besleyenler olabilir, bu nedenle çok dikkatli olmak gerekir. Bir devlet politikası oluşturarak kurumlaşmak gerekir.

- Yabancıların yürüttüğü kazılar nelerde yoğunlaşıyor?

- Her tarafa var. Ama en büyük merkezlerin hepsi yabancıların elinde. Hititlerin başkenti Almanların,

Efes Avusturyalıların elindedir, Bergama'yı, Troya'yı Almanlar kazar. Yabancı kazıcıların yayın hakları vardır. Bu kazılarda kendilerini eleman yetiştiriyorlar. Tarihi belgeleri değerlendiriyorlar. Eserleri sadece sergilemek amacıyla yurtdışına götürülebilirler. Yasalarımız ancak buna izin veriyor.

- Arkeolojik bakımdan önemli yerlerde baraj yapılmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Başka yollarla enerji elde edilmesini tercih ederdik. Ama baraj yapılmasını demek de doğru olmaz. Geçmişte yapılan bazı büyük barajların altında neler kaldı bilmiyoruz. Baraj denince hep Güney Doğu Anadolu aklı geliyor. Ben Tahtalı barajında çalıştım. Batı'da da neler neler gitti.

Keban'la birlikte kurtarma çalışmaları başladı. Dünyada ilk kez kurtarma çalışmaları Assuan'la başladı. Orada çok başarılı bir çalışma yapıldı. Abu Simbel Tapınağı tüm heykelleriyle birlikte su üstüne taşındı. Su geldiği zaman orada yaşayan insanların taşınmasıyla o bölgeye özgü kültürün de yok olacağı düşünülerek, Nübye Müzesi diye büyük bir müze ile oranın kültürel özelliklerinin kaybolması önlemleri. Kurtarma olayında, eski eserlerin hepsini kurtaramayız, orada hangi kültürler yaşamış bunların bir kısmını saptayabiliriz. Şimdi bu konuda biraz daha bilinçli hareket ediyorlar. Baraj tabii ki yapılacak ama barajın nereye yapılacağı önemli...Önemli merkezlerimizi baraj gölü alanı dışında tutmak lazım. Bunun için; bu işi yöneten görevlilerle bizlerin bir araya gelmemiz lazım. Kültürel açıdan kaybımızın en az olması nasıl mümkün olur bunun hesaplanması gerekir. İlgili kuruluşlar bir eşgüdüm içinde yapacakları plan ve programla kararlar alınmalıdır. Bazen bize dendi ki 'Biz bunu yapmak mecburiyetindeyiz, size şu kadar süre kurtarabildiğinizi kurtarın!' Şimdi bazı olumlu gelişmeler var: Baraj planı yapılmadan bölgenin arkeolojik tetkikleri yapılıyor. Sanıyorum bundan sonra daha şanslı olacağız.

Teşekkür ederiz.

Ölümünün 100. yıldönümünde Çek ulusal müzik akımının kurucularından Dvorak

Her ne kadar "Ben Bohemyalı basit bir müzisyenim, öyle de kalmak istiyorum" diyerek tevazu gösterse de, Dvorak, geride bıraktığı eserleriyle müzik tarihindeki yerini almıştır.

Kurtuluş Güran

Çek ulusal müzik akımının en büyük isimlerinden biri olan Dvorak'ın ölümünün 100. yıldönümü olması, içinde bulunduğumuz 2004 yılını müzik tarihi açısından ayrıca anlamlı kılmaktadır. Biz de bu yazımızla müzik tarihinin bu önemli bestecisini anmak istedik.

Kasaplıktan müzisyenliğe

Antonin Dvorak,* 8 Eylül 1841'de, Prag ve Moldau nehrinin 30 kilometre kuzeyinde, eskiden Mühlhausen de denilen Nelahozeves köyünde, kasaplık ve hancılık yapan Frantisek Dvorak ile karısı Anna'nın dokuz çocuğunun ilki olarak dünyaya gelir. Daha ilkokul sıralarında keman çalmasına ve müzikte büyük yetenek göstermesine rağmen, -aç kalır, sefil olur düşüncesiyle olsa gerek- babası oğlunun meslek olarak müziği seçmesini istemez ve aile meslekleri olan kasaplığı öğrenmesi ve Almanca'sını ilerletmesi amacıyla yakındaki Zlonice kasabasına gönderir.

Olur ya, bestecilikte dikiş tutturamayıp da ortada kalırsak, bari elimizde bir altın bileziğimiz olsun düşüncesiyle iki yıl Zlonice'de kasap çırağı yapan ve kalfa sertifikası alan, böylelikle müzik tarihinin kasap diplomalı tek bestecisi olma ünvanını bileğinin hakkıyla kazanan Dvorak, burada gittiği Alman meslek okulunda hocası Anton Liehmann'ın desteğiyle org, piyano ve viyola çalmayı öğrenir, müzik teorisi hakkında bilgilenir, bu arada Beet-

hoven'in müziğini yakından tanıma imkânına kavuşur. Oğlunun bu gelişiminden hoşnut olmayan babası, onu daha iyi Almanca konuşulan Kuzey Bohemya'daki Kamnitz kasabasına yollar. Bir yıllık öğreniminin ardından eve dönen Dvorak ile babası arasında meslek seçimi konusunda yaşanan kriz, hocası Liehmann ve müziksever amcası Zdenek'in baba Dvorak'ı fikrinden caydırmalarıyla çözülür. Babasının imana gelmesinde, Dvorak'ın o sıralarda bestelediği birkaç eserin Prag'da profesyonel düzeyde kabul görmesinin de payı olur. Böylece kasaplıktan yırtın 16 yaşındaki delikanlı Dvorak, 1857 yılında, trenin üçüncü mevkiinden daha ucuz olan at arabasıyla, fakat büyük umutlarla bölgenin müzik merkezi olan Prag'a kapağı atar.

Okul yılları

Okul yıllarında akrabalarının yanında kalan, istediğinde çalabileceği ikinci el bir piyanosu olmadığı gibi, icabında nota kâğıdı almaya para bulamayan besteci, büyük maddi zorluklar yaşar. O sıralarda Alman müzik dostları kulübünün orkestrasında viyolacı olarak bulduğu iş sayesinde hem üç beş kuruş kazanır, hem de orkestranın şefi olan Anton Apt sayesinde Alman romantiklerini, Liszt'i ve Wagner'i tanıma fırsatı bulmakla beraber ömür billah Schubert hayranı olarak kalır.

Sıkıntılı yıllar ve ilk eserler

1859'da okulunu bitiren Dvorak, Prag kiliselerinden birinde orgcu olabilmek için uzun süre iş arar, fakat bulamadığı halde Prag'dan ayrılmaz. Er ya da geç müzisyen olmayı kafaya koymuştur çünkü. Orgcu olarak iş bulamayınca, ilkin orkestra şefi Karel Komzak'ın özel orkestrasında, kısa süre sonra da şefliğini Smetana'nın yaptığı Geçici Tiyatro'nun orkestrasında viyolacı olarak çalışmaya başlar. Birbirinden çekici eserlerle süslediği opus 1 numaralı yaylı beşli ile 14 yaylı dörtlüsünden ilki olan op. 2 numaralı *La majör dörtlü*'yü bu dönemde yazar. 11 yıl sonra viyolacılığı bırakıp daha düşük bir ücretle St. Adalberts Kilisesi'nin orgculuğuna başlar. Böylelikle orkestranın yoğun temposundan kurtularak beste çalışmalarını için boş zaman kazanır.

Bütün boş zamanlarında beste yapmaz tabi, arada aşık da olur. Piyano dersleri verirken tanıştığı ve

büyük tutkuyla sevdiği 16 yaşındaki yetenekli soprano Josefina Cermakova'ya yaptığı evlenme teklifi karşılık görmez. Pek yakışıklı olmasa da altından yüreği olan bu fakir müzikçiye varmaktansa, aristokrat Kont Kaunitz'le evlenmeyi daha uygun bulmuştur Josefina. Aşkını yüreğine gömen Dvorak, Mozart'ın yolundan giderek Josefina'nın küçük kız kardeşi Anna'da teselli bulur ve 1873'te onunla evlenerek ömrünün sonuna kadar mutlu bir evlilik sürdürür.

Brahms'la dostluk ve ilk başarılar

Genç yaşta çoluk çocuğa karışan Dvorak, piyano dersleri vererek ve Praglı fabrikatör Josef Portheim'in özel konserlerinde viyola çalarak geçimini sağlar. 1875 yılında Viyana Kültür Bakanlığı'nca bağlanan 400 Gulden tutarındaki burs, nihayet rahat nefes almasını sağlar. Bursu veren değerlendirme komisyonunun başında, ölene kadar kendisini destekleyecek olan ve hep dost kalacağı Brahms bulunmaktadır.

Brahms'ın tavsiyesiyle eserlerinin Simrock yayınevinde birbiri ardına basılmaya başlanması, besteciye dünyanın kapılarını açar. İlk olarak yayımlanan *Moraya'dan Sesler*'in iyi satması üzerine, 1878'de dört el piyano için yazılan *Slav Dansları* basılır. Öyle büyük başarı kazanır ki, Dvorak aynı yıl bunları orkestraya uyarlar. Bunları *keman konçertosu*, *Re minör senfoni* ve diğerleri izler.

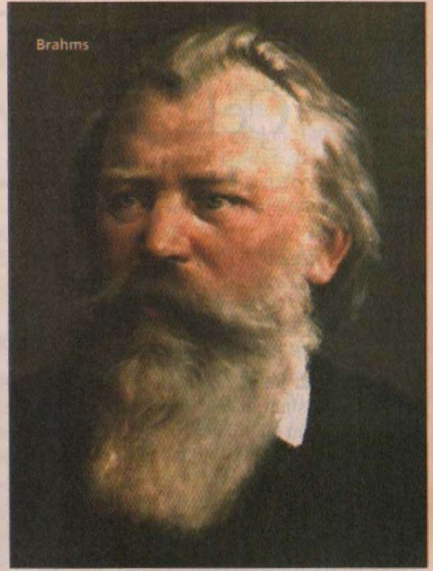
1880'de Batı Almanya'ya bir gezi yapar. Eserleri, Berlin, Viyana, Prag, Dresden gibi önemli Avrupa merkezlerinde seslendirilir ve başarılar kazanır. 1884'te *Stabat Mater*'i yönetmek üzere ilk kez İngiltere'ye gider ve Londralıları büyüler. 1890'da Requiem'ini tamamlar ve Moskova, St. Petersburg ve Londra'ya geziler yapar. 1891'de Prag Konservatuarı'na kompozisyon öğretmeni olarak girer. Çek Prag Üniversitesi'nden ve Cambridge Üniversitesi'nden fahri doktorluk unvanı alır.

Amerika yılları

1891 yılında Amerika'dan hayırlı bir haber alır. New York Ulusal Kon-

servatuarı'nın kurucusu Mrs. Jeanette M. Thurber'den gelen telgrafta, kendisine Amerika'daki konservatuarın başına geçmesi, öğretmenlik mesleğini burada sürdürmesi teklif edilir. Üstelik sekiz ay için 15 000 dolar teklif edilir ki, bu, sanatçının Prag'da bir yılda aldığı'nın katbekat üzerindedir. O güne dek hiçbir Çek sanatçısına böylesi bir teklif yapılmadığından, olay bir anda günün konusu olur. Ancak Dvorak, vatanından ayrılıp dünyanın bir ucundaki yabancı bir memleket gitmeyi ilkin sakıncalı bulsa da, Thurber'in ısrarları neticesinde teklifi kabul eder.

Yaklaşık üç yıllık Amerika tecrübesi, Dvorak'ın hayatında kısa fakat yaratıcılık bakımından anlamlı bir dönem teşkil eder. Bir taraftan öğretmenliği sürdürürken bir taraftan da şef olarak birçok yerde eserlerini seslendiren besteci, hem büyük çocuklar uyandırır, hem de kamuoyunu gelecekteki ulusal Amerikan müziği hakkında karşılıklı tartışmalara iter. Dvorak, Amerikalı bestecilere, başta Kızılderili ve zenci folkloru olmak üzere, kendi halk müziği miraslarını incelemeyi ve kullanmayı öğütlerken, henüz Alman romantizminden kopamamış olan MacDowell gibi kimselerse bu yaklaşımı şu sözlerle reddetmekteydi: "Dvorak'ın Amerikan müziğini bir siyah giysisine sokma çabalarına rağmen ben özgür ülkemizin şerefi için bu tür yabancı taklitçiliğinin sanatımızda yer almasını gerektiği fikrindeyim." (1) Buna karşılık Dvorak 21 Mayıs 1893'te *New York Herald Tribune*'a yazdığı bir makalede şöyle diyordu: "Zenci şarkılarında yeni bir müzik okulunun güven veren temelini bulmuş olduğum kanısındayım ve yeni bir müzik okulunun, ... özgür ve büyük bir ulusun doğal sesinin yaratılabilmesi için buradaki genç müzikçilerin yal-

nızca özenli rehberliğe, candan çalışmaya, yasal destek ve teşviklere gereksinimleri olduğu sonucuna vardım." Aynı gazetenin daha sonra kendisiyle yaptığı bir röportajda ise şöyle demektedir: "Amerika'nın zenci melodilerinde büyük ve soylu bir müzik okulu bakımından gerekli her şeyi buluyorum. Bunlarda dokunaklı, melankolik, gözüpek, neşeli, şen, ne istiyorsanız hepsi var. Bir kompozisyon için gerekli olup da, bu kaynaktan sağlanamayacak hiçbir şey yoktur." (2)

Toplumcu gerçekçi müzik yazarı Sidney Finkelstein, Dvorak'ın bu fikirlerini şöyle değerlendirmektedir: "Bu sakın açıklamasıyla Dvorak, zamanın en derine kök salmış önyargısının tam ortasına savırıyordu bombasını. Zenci halkın halk sanatından büyük bir müzik çıkabileceğine işaret etmekle kalmıyor, aynı zamanda, bunun bir 'Amerikan' müziği olacağını söylüyor, bugün de birçoklarının kabul etmeyecekleri bir gerçeğe, zenci halkın, Amerikan halkının ve ulusunun organik bir parçası olduğunu parmak basıyordu. Kuşkusuz gerçek, görmek isteyen gözler için açıktı. Kabul edilmese de, halk masalları, minstrel gösterileri ve yayımlanan şarkılarıyla zenci kültürü, Amerikan

halk sanatıyla popüler sanatının ayrılmaz bir parçası haline gelmişti.”(3)

Bestecinin “Yeni Dünya’dan İzlenimler ve Selamlar” başlığını koyduğu mi minör tondaki 9. *Senfonisi*, bütün eserleri içerisinde şüphesiz en popüler ve en başarılı olanıdır. Dvorak, bu senfonisinde, Amerikan halk ezgilerini kullanmadığını, ancak onların karakteristik yönlerini inceleyerek müzikal şekiller oluşturduğunu, özellikle kendi özgün temalarını çağdaş ritim, armoni ve kontpuan tekniğinin tüm olanaklarıyla geliştirip orkestral renklerle işleyerek senfonisini yarattığını belirtmekte(4) ve “Bu bir Çek müziğidir ve daima öyle kalacaktır” demektedir.(5) Müzik yazarı David Ewen ise “Dvorak, eserinde belki zenci spiritual’lerini veya kızıl derili ezgilerini kullanmamıştı ama, o kadar ustaca ve otantik çalışmıştı ki, Amerikalılar bile kendi melodilerini duyduklarına inanıyorlardı” demektedir. Öylesine ki, eser, yapılan bir dinleyici anketinde Amerika’da en sevilen senfoni olarak seçilir.(6)

Senfoninin ağır tempolu ikinci bölümünde Amerikalı şair Henry W. Longfellow’un bir kızıl derili efsanesini canlandıran Hiawatha’nın şarkısı adlı şiirinden esinlenilmiştir: Kızıl derili reis Hiawatha, kötü ruhları kovmak için, her yıl genç bir kadını çağlayana atarak kurban eder. Minehaha (Gülen Su) kocasına engel olmak için, kendini çağlayana atar ve parçalanır. O günden sonra da, Min-

neapolis’teki bu çağlayan onun adını taşımaktadır. Koronun acıklı ezgisiyle bu hüznünlü olayın canlandırıldığı bölüme Dvorak “Efsane” adını vermiştir. Çok canlı tempodaki üçüncü bölüm ise ilkel vahşilikteki bir scherzo’dur. Besteci bu bölümün ana temasını, yazmayı tasarladığı Hiawatha Operası’ndaki kızıl derili dansı olarak düşünmüştür.(7)

Niyagara Şelalesi’ne yaptığı ziyaretten çok etkilenen Dvorak, coşkuyla “Aman Allahım, bu Si minör bir senfoni olmalı” demekten kendini alamaz. Her ne kadar Niyagara

Şelalesi’nin yaygarasından bir senfoni çıkmamışsa da, nefis güzellikteki *Si minör Çello Konçertosu*’nu bestecinin buradaki anılarına borçlu olduğumuzu söyleyebiliriz. Çek eleştirmenlerin “onuncu senfoni” adını takıtları bu eser, hem halk hem de 20. yüzyılın en büyük çello yorumcusu olarak bilinen Pablo Casals tarafından çok beğenilir. Eserin ağır tempodaki ikinci bölümünde Sol minör tonda duyulan şarkı biçimindeki ezgiyi, Dvorak, ağır hastalığını duyduğu eski aşkı olan baldızı Josefina’nın çok sevdiği “Beni yalnız bırak, hayallerimle gezeyim” adlı Op. 82, No. 1 Lied’inden almış bu vesileyle de ilk göz ağrısını yâd etmiştir.

Son eserleri

1895 Nisan’ında özlemlile yaptığı vatanına ve Prag Konservatuvarı’na geri dönen Dvorak, halkının coşkun sevgi gösterileriyle karşılanmıştır. Ömrünün kalan kısmında artık senfoni veya oda müziği türünde eserler yazmayan besteci opera alanına yönelmiştir. Bu dönemde yazdığı önemli orkestral eserleri arasında *Su Perisi*, *Öğle Cadısı*, *Altın Çıkrık* ve *Yaban Güver-*

cini gibi senfonik şiirleri sayılabilir. Opera alanında ise en tanınmış eseri *Rusalka* olmuştur.

1904 yılının ilkbaharında, müzik tarihinde ilk kez, bir Çek müzik festivali düzenleyen Dvorak, festivalin başladığı akşam beyin kanaması geçirir ve 1 Mayıs 1904 günü, henüz 53 yaşındayken dünyaya veda eder.

Her ne kadar “Ben Bohemyalı basit bir müzisyenim, öyle de kalmak istiyorum” diyerek tevazu gösterse de, Dvorak, geride bıraktığı 14 tanesi yaylı dörtlü olmak üzere 31 oda müziği eseri, içinde dokuz senfoninin bulunduğu dramatik uvertürlerle dolu 50 orkestra eseri ve diğer yaratılarından oluşan zengin mirasıyla müzik tarihinde yeri almıştır. Mükemmel sayılabilecek birçok eserinin yanı sıra özellikle 9. *Senfoni*, *Çello konçertosu* ve “Amerikan” başlıklı *yaylı dörtlü*’sü kaliteleri bakımından dünya çapındaki türlerinin en iyileri arasında yer almaktadır.

DİPNOTLAR

* Dvorjak okunur.

- 1) Kurt Honolka, *Antonin Dvorak*, Çeviri: Emel Tezcan-Ülkü Akçar, Pan Yayınları, İstanbul, Ekim 1998, s.79.
- 2) Sidney Finkelstein, *Besteci ve Ulus (Müzikte Halk Mirası)*, Çeviren: M. Halim Spatar, Pencere Yayınları, İstanbul, Ekim 1995, s.253-254.
- 3) Sidney Finkelstein, *Besteci ve Ulus*, s.254.
- 4) İrkin Aktüze, *Müziği Okumak*, c.2, Pan Yayınları, İstanbul, Eylül 2002, s.757.
- 5) Kurt Honolka, *Antonin Dvorak*, s.81.
- 6) İrkin Aktüze, *Müziği Okumak*, s.757.
- 7) İrkin Aktüze, *Müziği Okumak*, s.757-758.

Bilim ve Ütopya tatilcileri dalgalarla boğuşuyor ya da 'Cırlavuk Korosu' olmadan tatil olur mu?

Geceleri hep bir şeyler oldu biz oradayken. Afşar Timuçin'den "Sanatın Evrimini" dinledik. Dergide yayınlanan söyleşide keyif ve merakla okuduğumuz görüşlerini ve daha da ötesini, kendinden dinleme olanağını bulduk. Bilim, felsefe ve sanatın 'evrim' kavramı açısından değişik değerlendirilmesi gerektiğini anlattı konuğumuz. Başka bir akşam, hayır iki akşam, Uğur Değirmencioğlu'nun yönetiminde küçük oyunlar yazdık, çevreden bulduğumuz doğal gereçleri kullanarak sahneye koyduk. Büyük küçük herkes, sahne sanatının büyüsiyle sarmalanan oyunlar oynadık gecenin ortalarına kadar.

Dr. Hüseyin İçen

Birkaç yıl önce kızım la Marmaris'in Turunc kasabasında Bilim ve Ütopya Kampı'na giderken ayaklarımız geri geri gidiyordu desem, yanlış olmaz. Biz ailecek sıcaktan hoşlanmayız. Adana'nın sıcakını iyi bildiğimizden olsa gerek, deniz kıyısında tatil dendiğinde tüylerimiz diken diken olur. Bize göre, tatil dediğin, nemin olmadığı, gölgeye girince sıcaktan kurtulduğün bir yerlerde olmalı. Deniz mi? Tanrı Manitu korusun! Aklımıza hemen sıcak, ter, toz, kalabalık, yollar da çekilecek trafik rezilliği gelir. Hep aklımdan geçmiştir: Deniz kıyısına gideceksen bunların olmadığı zamanları seçeceksin! Şubat, mart, ekim, kasım, falan... Bu aylarda da iş nedeniyle gidemezsin... Öyleyse, deniz uzakta dursun! Bir de bunlara bizim ailenin kalıtsal tembelliğini ekleyin. Üçümüz de yaz gelince Ankara dışına burumuzu çıkarmaz olduk yıllardır.

Yalnız son birkaç yıldır, kızımın aklına bu konuda biraz kuşku düşer gibi olduğunu seziyordum. Belki de diyordu içinden, "şu babam da bizi uyutuyor gibi sanki. Tatile para harcamamak için, denizin olumsuzluklarını, Ankara'nın olumlu yönlerini kafamıza soktu. Ankara'ya çakıldık kaldık..." Belki arkadaşlarının anlattıkları da biraz etkili oluyordu bun-

da. Onun için arada bir "Yahu, baba, acaba..." gibilerden mırıldandığı olurdu.

'Bilim ve Ütopya Kooperatifi'nin Yönetim Kurulu üyesiydim o zamanlar. Yönetim Kurulu'ndan "Bir toplantıyı da yazın ortasında Turunc kasabasındaki Bilim ve Ütopya Kampı'nda yapalım, pek yakışır," kararı çıkınca, daha akıllıca düşünemediğimiz zamanlarda akılsızca bulduğumuz bu tatil biçimini kızım la birlikte deneyip görelim dedik. Ne kaybederiz? Para mı? Bilim ve Ütopya için feda olsun, dedik. Bulduk, buluşturduk, hazırlığımızı yaptık ve yollara düştük.

Ulusoy'un dört tekerlek üzerine

oturtulmuş buzdolabında Marmaris'e yollandık. (Yahu, bu klimalı otobüsler çıktığından bu yana, artık yolculuklarda iş tersine döndü: Yazın donar, kışın terler olduk! Niyeyse... Teknolojinin son harikası arabalara biniyorsun, bunları yolcunun rahatına göre ayarlayacak kimse yok. El yordamıyla iş görüyoruz. "Otomatikmiş, değişmezmiş!" Klimaları da otomatikçe makineler bağlıyor galiba... Yolculuk boyunca üzerimize üflenlen hava akımından, soğuktan kakırda dur ya da sıcaktan su gibi terle, mevsimine göre! Demiş ya adamın biri, "Mağara adamının eline bilgisayar vermişsin, uygar mı oldu şimdi?" Ha, galiba ben dediydim bunu...)

Marmaris'te buz gibi otobüsün kapısından aşağıya adımımızı attık ki, sanki fırın kapağı açılmış gibi alev çarptı yüzümüze, ter boşandı her yanımızdan. Neyse bu ilk tepkiydi, sonradan alıştık biraz ve Turunç minibüsüne attık kendimizi. Çok güzel bir ormanın içinden ve dağda yılan gibi dolanan yoldan geçerek kalacağımız yere vardık: IAM (Internationale Akademie Marmaris). Türkçe söylersek: Uluslararası Marmaris Akademisi (www.akademionline.net/iam; hâlâ bu adresteler). Dik bir tepeye (dik diyorsak dik ha) sırtını yaslamış, bembeyaz, tertemiz, merdivenlerle tırmanılan bahçesi, güzel çiçeklerle, ağaçlarla kaplı, koca koca çamlar ve dimdik kayalarla çevrili, turistik tatillerin kirli ayaklarının daha basmamış olduğu bir yer. Penceremiz çam ormanına bakıyor, odamız çam kokuyor. Elimizi uzatsak dalları tutacağız sanki.

Hemen odamızda bir duş alıp mayolarımızı giydik, cup havuza... Suyu tertemiz, pırl pırl... Deniz, yürüyerek on beş dakika dediler. Akşama doğru onu da denedik. Kalabalık, gürültülü, taşlık, kayalık bir, Adana, Kozan'da 'çemek', denir; Türkçe özlülerin diliyle söylersek 'plaj'. Ama belki kasabanın içinde olduğu için böyledir. Dışında daha sakın çemekler vardır. Kampımızın tertemiz havuzu varken, dedik, ne işimiz var burada? Biraz kalıp kam-

pa geri döndük. Sonra cup havuza... Ve ondan sonra da her fırsatta yine cup... Üçüncü gün biraz ölçüyü kaçırıp bembeyaz tenimizi güneşe fazlaca kaptırdık kararacağımıza kızarıp yandık. Ondandır cup havuza diyenleri seyretmekle yetindik.

Başka? Geceleri hep bir şeyler oldu biz oradayken. Afşar Timurçin'den "Sanatın Evrimini" dinledik. Dergide yayınlanan söyleşide keyif ve merakla okuduğumuz görüşlerini, ve daha da ötesini, kendinden dinleme olanağını bulduk. Bilim, felsefe ve sanatın 'evrim' kavramı açısından değişik değerlendirilmesi gerektiğini anlattı konuşumuz. Başka bir akşam, hayır iki akşam, Uğur Değirmencioğlu'nun yönetiminde küçük oyunlar yazdık, çevreden bulduğumuz doğal gereçleri kullanarak sah-

neye koyduk. Büyük küçük herkes, salın sanatının büyüsiyle sarmalanan oyunlar oynadık gecenin ortalarına kadar.

Ha, bir de dalgalarla boğuştuk... Tekne gezintisi yapalım dediler. Olur dedik. Kıyından az uzakta tekneyi durdurup tertemiz suya girdik. Dalyan'da dolaştık. Ama yakındaki bir ören yerini görmeye gitmemiz tam öğle güneşine rastladı. Biraz terledik, yorulduksa da hortumla gelen buz gibi suyla serinledik. Biraz dinlenen, yeniden girdi hortumun altına. Herkes birbirini 'hortumladı'. Ama bu 'hortumlanmadan' yakınan olmadı. Herkes gönüllü olarak hortumladı ve hortumlandı. Dönüşte hava sertleşince, dalgalarla köşe kapmaca oynadık biraz. Bu saatte böyle olur dediler. Gezi izlencesinde saatler biraz daha dikkatli düzenlenebilir miydi diye düşündük. Akşam dönünce çoğumuz yine cup havuza...

Daha mı? Ha, koro dinletisi... Gece gündüz, sabah akşam sürekli koromuz vardı. Yaz aylarının olmazsa olmaz müziği olan, kanını, canını sanatına katan, karıncanın sözünü dinlemeyip sanatı uğruna kışın donmaya razı olan cırlavukların (genel dilde, ağustosböceği) korusuydu bu. Neyi duyumsadıklarını, neyi anlattıklarını elbette tam olarak sözcüklerle dökemedik, yetersizliğimizden. Belki evrim bir gün hayvanlar dünyasındaki yakın akrabalarımızın, yazın ortasında koşup neden türküy yak-

tıklarını ve bu türkülerde neler anlatıldıklarını anlayabileceğimiz bir yeti verecektir bize. Ama cırlavuk dostlarımızın coşkularından, yaptıkları müziğin bir tür 'yaza övgü' ya da 'doğaya sevgi' olduğunu sezdik. Nitelik olarak Devlet Opera ve Balesi korosunun düzeyini beklemedik elbette cırlavuklar korosundan. Doğrusu, amatörler olarak, çoğumuza parmak ısırtacak kadar becerikliydi koro. Dinletin tek düzeliklerinden ve sanatsal düzeyinin yetersizliğinden söz edenlere dedik ki, "Neden horurdanuyorsunuz iki notayla koro sunuyorlar diye? Bizim ağzınızdan o kadarı da çıkmadı. Ama onlar biz müziksiz kalmayalım diye, evelallah, yirmi dört saat kanatlarını yırttılar."

Arada, solistler de katılıyordu koro. Bunlar çevredeki herhalde çok sayıda kümesin herhalde çok sayıda horozlarıydı. Bunların cırlavuklar korosuna yaptıkları katkı daha değişikti. 'Kukurikuuu' diye alışılagelen türkülerini söyleyenler yanında, 'kukuri kukuri' diye çığlık atanlar, 'kaçkarebu kaçkarebu' diye horurdanlar da vardı. Bu sonuncu sololar, tam bir ataerki ortam olan kümeşte, söz dinlemeyip tüyen ya da naz yapan tavuklara gönderiliyor gibi geldi bize. Sultan Horozlar, tavukları 'kaçma-gel-buraya, kaçma-gel-buraya' diye kovalıyorlardı sanki. Vakitli vakitsiz, yerine göre günün

ortasında bile bu duyurular yapıldığına göre, horozların niyeti, 'gün doğuşuna övgü' gibi 'sanatsal' değil, 'gel, sana pul koleksiyonumu göstereyim' gibi daha çok 'tensel' nitelikte gibiydi. Ama nasıl ki, sanatta, bakan gözdeymiş marifet, böyle değerlendirmeler de bizim fazlaca 'dünyasal' tavrımızdan kaynaklanıyor olabilir. Belki de zavallı horozlar, doğanın, gören gözlerin hiç kaçırmadan izlediği büyük değişim/dönüşüm mucizesine seranat yapıyorlardı yalnızca. Ben kendi uygunsuz düşüncelerimden yalancısıyım.

Tek tük de olsa kimi geceler, bir başka solisti de ağırladık: guguk kuşunu. Buna da "N'olmuyor ki, bu da üç notayı müzik sanıyor," diyebilirsiniz. Ama o da gecelerimizi şenlen-

dirmek için elinden geleni katmıyordu. Cırlavuklar korosuna katkısı gözümüzden kaçmadı doğrusu.

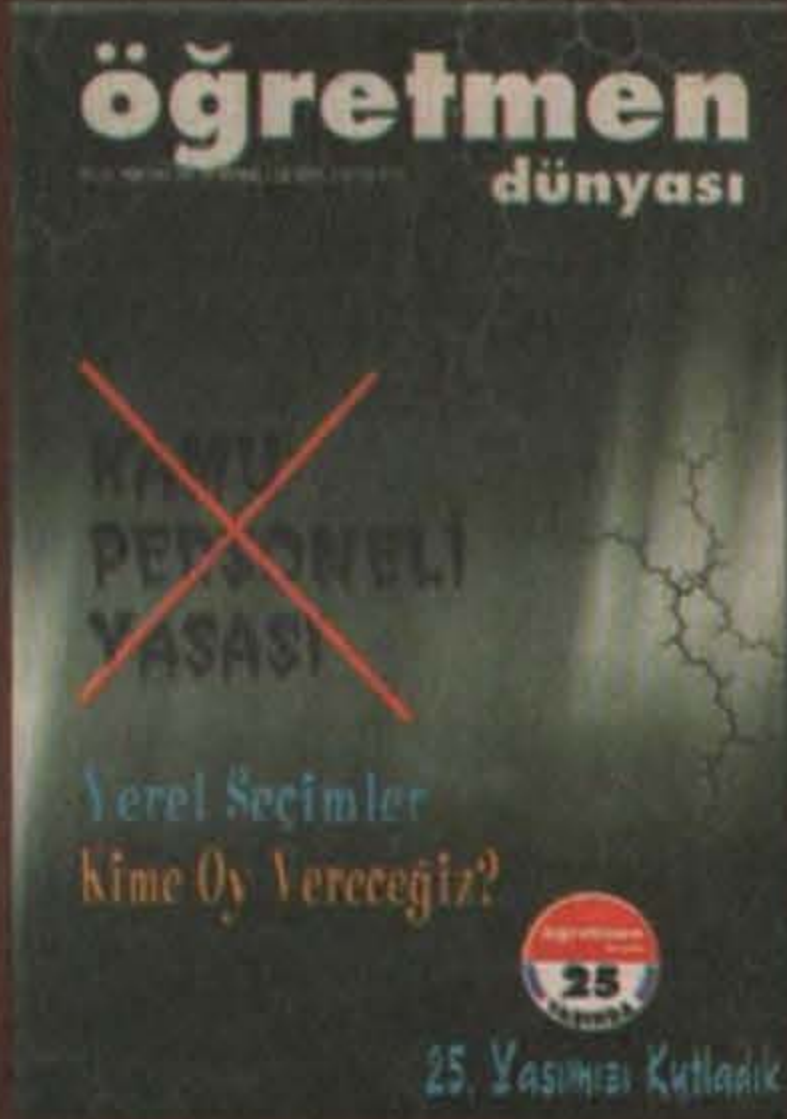
Elbette, bu koroyu tekdüze görüp mızıldananlar da vardı. Kızım, örneğin, koronun geceki şamatasından uyuyamayınca yakındaki bir ağaçta yuvalanıp sanatlarını döktüren cırlavukların kafasına, "Kesin, lan!" diye bağırarak ölümlüğünü fırlattı, ama uyku sersemi olduğundan neyse ki tutturamadı. Yine de, kamptan ayrılırken, ağırlanmamızda cırlavukların özel yerini o da benimsemiş görünüyor-du.

Bir de, kamp görevlileri... Çok az tecimsel (ticari) ortamda onlar kadar sevimli, içten, gülleryüzlü ama aynı zamanda işlerini temiz ve zamanında yapan kimseler görmüşüzdür. Kampın çekici yönleri, bir yandan oranın havası, suyu, havuzu, doğası ve cırlavuklarıysa, bir yandan da bizi ağırlayan ev sahiplerimizdi. Ben kişisel olarak oraya bir daha gideceksem, bizi ağırlayanların çok etkisi var bunda.

Ha, bu kadar söz arasında neredeyse unutuyordum, Bilim ve Ütopya Kooperatifi Yönetim Kurulu toplantısı da yaptık elbette. Önümüzdeki yılın etkinlikler izlenesini tartıştık, birçok tasarı başlatma kararı verdik. Sorumluları ve yöntemleri saptadık. İlk toplantıda bir araya gelmek üzere dağıldık.

Sonra... Sonra cup havuza...

Emperyalizme karşı
Bağımsızlığın

Karanlığa karşı
Aydınlanmanın

Seçkinciliğe karşı
Halkçılığın

Çeyrek Yüzyıllık
Sesi

öğretmen dünyası

"Eğitim alanındaki tarihsel-güncel gelişmeleri yakından izlemek, ülkemizin geleceğine sahip çıkmak için..."

Abone olunuz!

Yıllık abone bedeli: 25.000.000 TL.

6 aylık abone bedeli: 12.500.000 TL.

Posta Çeki: 524189

Selanik Cad. SSK İşhanı, A Blok, Kat: 8, No: 511
Kızılay-Ankara

Tel: 0 312 433 12 83 - 433 34 52

Kafeinsiz kahve yetiştirmek

Doğal olarak kafeinsiz kahvenin ağaçlarda yetiştiği bulundu. Doğal kafeinsiz kahvenin, marketlerde satılan suni olarak kafeini alınmış kahveye göre lezzetli ve ucuz bir alternatif olabileceği umuluyor.

Brezilyalı araştırmacılar, düşük kafeinli kahve cinsi üretme programı kapsamında 3 bin Etiyopya kahve bitkisi yetiştirdi. Aynı bitkiden üretilen üç çalı- nın ticari oydaş- larından 15 kat daha az uyarıcı mad- de içerdiği anlaşıldı.

Kafeinsiz kahve bitkilerinin daha önceden vahşi olarak Madagas- kar'da yetiştiği biliniyordu. Ancak bu bitkiler kahve üretimi için uygun olmayan ikincil tanecikler içeriyor. *Coffea Arabica* türü dünyada en çok yetiştirilen ve tüketilen kahve türü.

Bitkiyi bulan Paulo Mazzafera, "ilk kez *Coffea Arabica*'nın kafein- siz bir türünün bulunduğu"nu belirtir- yor. Bu bitkilerin kafein yapmak için gerekli olan enzimlerin eksik olduğu tahmin ediliyor.

Dünya çapında tüketilen kahve- nin yüzde 10'u kafeinsiz. Yani, lez- zetli ve düşük kafein oranına sahip kahve için talep oldukça yüksek. Ha- len kafein oldukça maliyetli bir en- düstriyel süreçten geçirilerek kahve- den ayrılıyor. Kafeini taneciklerden ayırmak için kullanılan organik çö- züncüler ve karbondioksit aynı za- manda temel lezzetli bileşiklerin de çözülmesine neden oluyor. Kahve- nin tadını bu kadar bozmayan diğer bir yöntem olan karbon filtresi ise il- kine göre çok daha maliyetli.

Mazzafera, bu buluşun fiziksel

olarak kafein kullanamayanlar için faydalı olacağını umuyor. Kafein kan basıncını artırıyor ve uyku dü- zensizliklerine neden oluyor.

Araştırmacılar buldukları bitki- nin ticari olarak ne kadar başarılı olacağı konusunda şüpheliler. Bitki- lerin olgunlaş- ması birkaç yıl aldığı için henüz tadı konusunda bir kanı yok. Ye- ni bulunan bitki- ler standart ara- bica bitkilerine göre yüzde 30 daha yavaş bü- yüyor. Araştır- macılar, bulunan bitki ile kafein açısından zengin akrabalarının çapraz eşeylen- mesinden kafe- insiz ve hızlı bü-

yüyen kahve bitkilerinin üremesini umuyor.

The Scientist, 24 Haziran 2004

Müziği matematikle açıklamak

H iç müziğin kulağınıza konuşur gibi geldiğini hissettiniz mi? Arjantinli araştırmacılara göre, mü- zik notalarının dizilişi edebi eserin bir parçası gibi.

Ancak araştırmalar aynı tondaki besteler ile farklı tondaki besteler arasında önemli farklar olduğunu gösteriyor. Bu da neden pek çok in- sanın farklı tonlardaki müziği anla- mayı zor bulduğunu açıklıyor.

Hem konuşma metninde, hem de konuşma sırasında, farklı kelimeler- in hangi sıklıkta kullanıldığı dikkat çekici bir olgu. 1930'lardan bu yana, bu konuda çeşitli teoriler ortaya atıldı. Bir müzik parçasının ne kadar et- kili olduğu konusundaki anahtar ise hangi notaların birbirini takip ettiği. Bir diğer önemli konu ise hangi sık- lıkla tekrar yapıldığı.

Bu etkileri ölçmek için araştırmacılar dört besteyi incelediler: Bach'ın 6 numaralı prelüdü, Mo- zart'ın C (K545) Sonatının ilk kısmı, Debussy'nin Suite Bergamas- que'den Menuet ve Schoenberg'in Üç Piyano Parçası Opus 11'in ilk kısmı. Her biri solo piyano parçaları fakat stil ve periyod açısından farklı- lık gösteriyorlar.

Araştırmacılar, her parçadaki no- taların şiddet ve uzunluğunu göz önüne alarak, hangi notanın ne sık- lıkta kullanıldığını belirlediler.

Her parça, yazı metinlerine ben- zer bir dağılım gösterdi.

Bach, Mozart ve Debussy'nin parçalarında anlamlı bir metinle güçlü birilişki görüldü. Diğer bir de- yişle, bu müzik parçalarının birini dinlediğinizde devamında nasıl bir melodi geleceğini tahmin etmek da- ha kolay. Araştırmacılar, caz parça- larının da benzer bir özellik göste- rdiğini de ayrıca belirtiyorlar.

Fakat ilk farklı tondaki eserler- den biri olarak kabul edilen Schoen- berg'in parçasında ise farklı bir gra- fikle karşılaşıyor. Bu da kullanılan sözcük sayısının arttığı ve daha önce kullanılan kelimelerin nadiren tek- rarlandığı metinlerle benzerlik gös- teriyor.

Her ne kadar bütün piyano parça- ları metinlerle benzer özellik gös- teriyor olsa da, farklı tondaki besteler daha az yapı ve daha az düzen içeri- yor; tıpkı karakterleri sürekli deği- şen bir hikâye gibi.

Nature, 19 June 2004

Şifre yerine resim

B ankamatik şifresi, cep telefonunun pin kodu, e-posta adresinin şifresi, bilgisayarın şifresi... Teknolojinin hayatımızda kapladığı yerin artmasıyla birlikte şifreler de sorun olmaya başladı. Şifrelerin güvenli olabilmesi için ise sık sık değiştirilmesi gerekiyor. Kullanılan şifrelerin artan sayısı göz önüne alındığında ise sık sık değiştirmek kimsenin hoşuna gitmiyor.

Hebrew Üniversitesi'nden araştırmacılar göre şifreleri hatırlamaya çalışmak artık gereksiz olabilir.

Araştırmalara göre insanlar içgüdüsel anlama süreci sonucunda öğreniyor. Bu şekilde öğrenen bir insan, ileriki bir zamanda bilgiyi tanıyabilir ama başka birine anlatmak için hatırlayamaz.

Geliştirilen sistem resim, sahte kelime ve suni gramer kullanıyor. Sistemin resim kullanılan versiyonunda, kullanıcı 20 bin resim arasından rastgele seçilen 100 ile 200 arasında resim görüyor. Resimler ortak temaya sahip, biri onaylanmış, 2-9 resimlik gruplar halinde organize ediliyor. Kullanıcı grupların içindeki onaylanmış resimleri seçiyor.

Sonra, şifre vermek yerine, kullanıcı çoğunlukla kısa serilerden oluşan onaylanmış resimleri tanımlıyor. onaylanmış her resim bir kez kullanılıyor.

Üç aylık bir sürede yapılan testlerde doğruluk oranları yüzde 70-90 olarak saptandı. Araştırmacılar kullanıcısı dışındakilerin doğru tahmin etme olasılığının yüz binde birden az olduğunu belirtiyor.

Yeni geliştirilen yöntem, iki yıl içinde günlük hayatta kullanılabilir.

MIT Technology Review,
11 Haziran 2004

Bakterileri programlamak

On yıl içinde ilk insan yapımı bakteri robotlar, ya da mikrorobotlar, fabrika bacalarından yayılan gazlardan karbondioksiti ayırıyor, hastalık teşhis ediyor ve yakıt için sudan hidrojeni ayırıyor olabilir.

Sentetik biyoloji adı verilen genetik mühendisliğinin yeni alanında araştırmacılar mikrorobotların yapabildiklerinin sınırsız olduğunu belirtiyor. Geleneksel genetik mühendisleri genleri bir organizmadan diğerine aktarıırken, sentetik biyologlar tek bir organizma içindeki kompleks gen ağını yeniden tasarlayabiliyor.

Diğer bir deyişle organizmanın davranışlarını yeniden etkin bir şekilde programlayabiliyorlar. Araştırmacılar "artık tek bir geni tamir etmeyi düşünmüyoruz, bir bütün kullanım kılavuzu oluşturuyoruz" diyor.

Genetik

açıdan, bakteriler bilgisayar devresi gibi pek çok benzer numara kullanıyorlar. Tipik genetik devrelerde, bir gen ilgili genin çalışmasını başlatacak ya da durduracak proteini üretiyor, tıpkı bilgisayarın 1'i 0'a çevirmesi ya da tersini yapması gibi. Proteinler ve genler üzerinde oynanarak kimyasal sinyallerin aktif veya inaktif hale gelmesi sağlanabiliyor.

Ancak gelişmeyi ilgi çeken aynı zaman da tehlikeli hale gelen bakterilerin yararlı olmak yerine zararlı toksinler üretmesine de neden olabileceği. Ancak bu görüşe karşı araştırmacılar, gen programlamasının daha iyi öğrenilmesiyle birlikte tehlikelerin de en aza ineceğini öne sürüyorlar.

New Scientist, 22 Haziran 2004

Arı vız, vız, vız!

B al arıları kendi yuvalarının ısılarını kusursuz bir şekilde düzenleyebilirler ve bunu vücut ısılarındaki genetik çeşitlilik sayesinde yaparlar. Yeni bir araştırma bazı bal arısı kolonilerinde görülen büyük genetik çeşitliliğin pek bilinmeyen yararlarını ortaya çıkardı.

Bir yuvanın ısısının 32-36 derece arasında muhafaza edilmesi, yumurtaların geliştiği ve arıların yumurtadan çıktığı ilkbahar ve yaz döneminde yaşamsal derecede önemlidir. Sydney Üniversitesi'nden çalışmaya önderlik eden Julia Jones, "eğer yuvayı bu sıcaklıkta tutmazlarsa yumurtadan çıkan arılar olması gerektiği şekilde gelişmez" diyor.

Eğer sıcaklık çok düşerse sıkı halde toplanıp birbirlerine sokuyluyorlar. Sıcaklık çok yükselirse işçi arılar yuvanın girişinde duruyorlar ve kanatlarını kullanarak sıcak havayı dışarı yayıyorlar.

Yeni çalışma, farklı atarlardan gelen arıların kanatlarıyla serinletmeye biraz farklı sıcaklıklarda başladığını gösterdi. Bu, koloni içindeki ısıtma ve soğutma davranışlarının ani bir şekilde farklılık göstermesini engelliyor ve yuvadaki sıcaklığı daha sabit kılıyor.

Jones, "Daha önce, değişik genotiplerdeki arıların belirli konularda değişik eşiklere sahip olduğu ortaya çıkarılmıştı. Örneğin, değişik yoğunluktaki nektarlar ilgilerini çekiyor. Ancak ilk kez arılardaki genotiplere dayanan farklı davranış eşiklerinin bir yararı ortaya çıkarıldı." dedi.

New Scientist, 24 Haziran 2004

-U-

UZAY YOLU (Yeni Kuşak): (Star Trek New Generation) Paramount Şirketi'nin, yine Gene Roddenberry'ye yapıncılık görevini verdiği yeni "Uzay Yolu" dizisi. "New Generation-Yeni Kuşak" adı verilen dizi, ilkinde oranla bir çok yenilikler taşımakta ve dekor, kostüm ve oyunculuk sanatı bakımından daha kaliteli olmakla birlikte; eski dizinin bazı episodları, Amerikan bilimgesinin usta ve tanınmış yazarları tarafından yazılmış olmaları nedeniyle, bilime sanatı açısından daha elittir. 1987'de çekimine başlanan dizi, 1991'de GR'nin ölümüne kadar gerçekleştirilen dört ayrı çekim dönemiyle birlikte halen devam etmektedir. GR, yeni dizide: "Yaratıcı-İcraçı Yönetmen" sıfatını taşımakta ve kendisiyle birlikte: "Yardımcı Yapımcı" adı altında Rick Berman ve Michael Miller çalışmaktadır. "Gözetimci Yapımcılar" olarak ise: Maurice Hurley ve Michael Wagner adları geçmektedir. Episodlar, Şu yönetmenler tarafından gerçekleştirilmiştir: Gabrielle Beaumont, Cliff Bole, Rob Bowman, Richard Colla, Winrich Kolbe, Les Landau, Paul Lynch ve Joseph L. Scanlon. Yeni Kuşak 120 dk.'lık bir pilot çalışmadan sonra 50'Şer dk'lık 98 episodan oluşmakta ve ilk "Star Trek" in yaratıcısı GR'nin, önceki dizide kul-

landığı bazı plotların yine kendisi tarafından gözden geçirilip, yeniden yazılmasına gözlemcilik etmesiyle oluşturulmuştur. (>>> Recurs ve SF) İki dizide yer alan olay ve kişiler arasında seksen yıllık bir zaman farkı vardır ve geleneksel "Uzay Yolu" tekstinde yer alan: "to boldly go where no one has gone before-Daha önce hiç kimsenin gitmediği yerlere yüreklice ilerlemek" ilkesinin azıcık eğip büküp, değiştirilerek tekrarı gibidir. Aradan geçen seksen yıl içinde Galaksi politikası adamaklı değişmiş, özgürlük kavramı ile etik sorunlar, daha da sofistike bir hale gelmiştir. Yeni dizinin belli başlı karakter ve oyuncularını arasında, "Enterprise" in kaptanı "Jean Luc Picard" ı oynayan Kraliyet Shakespeare Tiyatrosunun eski aktörü, bilimg filmi ve bilim belgesellerinin ünlü oyuncu ve sunucusu Patrick Stewart; ilk filmde görünen Mr. Spock'ın yerine geçen android rolünde Brent Siner; Birinci Subay Jonathan Frakes; Em-paty Danışmanı Marina Stiris; He-kim Sb. Gates McFadden; gerçekte kör olup da yapay görme duyusuyla donatılmış seyir subayı zenci aktör Levar Burton ve Klingonlu Üstg. Worf'u canlandıran Michael Dom yer alırlar. Dizinin bir tür girizgahı sayılan: David Gerrold'ın senaryosunu yazdığı: "Encounter at Fairpoint"le (1987) başlayan serüven akışı; Victoria E. Mitchel'in "Imbalance"ı (1992) ile sürer. Yeni Kuşak'ın diğer

yazarları arasında: A.C.Crispin, Peter David, David Dvorkin ve Jean Lorrah gibi bilime edebiyatında az tanınmış ve genç imzalar rastlanır. Yeni Kuşak, beklendiği gibi; eskisine benzer bir biçimde çizgi-romanlarla animasyonlara da konu olmuş bulunuyor. Diziden, ilki 1979 yılında olmak üzere, yine GR'nin genel yönetiminde altı ayrı bağımsız sinema filmi daha yapılmış ve dünya sinemalarında gösterilmiştir; Filmle-rin ilki: "Star Trek the Motion Picture" (1979) adını taşıır ve Robert Wise tarafından sinemaya aktarılmıştır. Nicholas Meyer'in yönettiği: "Star Trek-2 The Wrath of Khan-Han'ın Öfkesi" (1982) adını taşıyan filmin ise, dizinin episodlarından: "Space Seed-Uzay Tohumları" (1967) adlı TV filminden doğduğu biliniyor. "ST-3 The Search for Spock-Spock'ı Aramak" (1984) adlı filmin yönetimi Leonard Nimoy'a, senaryosu ise Harve Bennet'a ait. "ST-4 The Voyage Home-Yolculuk Yapan Ev" (1986), yine L.Nimoy tarafından yönetilmiş, filmin öyküsü de LN ile senaryo çalışmalarına da katılan Bennet tarafından yazılmıştır. "ST-5 The Final Frontier-Son Sınır Muhafızı" (1989) adlı film W.Shatner tarafından yönetilmiş, film öyküsü de: Shatner, Bennet ve Louhery tarafından oluşturulmuştur. Eski UYD'nden uyarlanan son sinema filmi ise: "ST-6 The Undiscovered Country -Keşfedilmemiş Ülke", (1991) adını taşıır ve emektar oyuncu kadrosuna bu filmde Christopher Plummer da katılmıştır. N. Meyer'in yönettiği filmin öyküsü L.Nimoy, L.Konner ve M.Rosenthal'a ait. Filmin, TV Dizisinin 25. Yılı nedeniyle çekilen ve umulan başarıyı sağlayamayan "Son Sınır Muhafızı"nın yarattığı düş kırıklığını gidermek için çekildiği düşünülmektedir. >>> Uzay Yolu Eski Dizi, The Encyclopedia of Star Trek.

UZAY YOLCULARI: 1940 Kuşak'ı gerçekçi Şairlerinden >>> Su-avi Koçer'in: "Ben Aya Giden Yolu-nu Yolcusuyum", alt başlığıyla yayınlanan ve uzay yolculuklarını konu eden Şiir kitabı. "XX.YY Şiirleri-1" üst başlığıyla sunulan yapıt, tematik

"Uzay Yolu-Yeni Kuşak"tan bir bölüm: "Enterprise" in personeli bir toplantı sırasında. Ayaktaki, eski dizinin ünlü Kap. Kirk'ü William Shatner.

olarak birbirlerine bağlı kısa Şiirlerden oluşuyor ve gerçekçi Türk Şiirinde Nazım Hikmet'in başlatığı >>> "constructive" Şiir akımının, altmış yıllarda bir devamı gibi görünüyor. Sahafiye açıdan nâdirât gösteren kitap, Şairin poetik amacını sergileyen bir de önsöz içeriyor. Bkz.; KO, ER, Suavi, "Uzay Yolcuları", Çınar Matb. İst 1965, büyük boy, 80 sf.

UZAY-ZAMAN: (Ter.tr.) Einstein tarafından izafiyet teorisinin açıklanması sırasında ortaya atılan ve üçü konum, diğeri ise zamanı veren dört koordinatla ifade edilebilecek bir biçimde, uzay ve zaman kavramlarının birleştirildiği tek bir fiziksel kavram. Einstein'a göre, uzay-zamanın eğriliği, madde tarafından tayin edilmektedir. Dolayısıyla, büyük kütleli gök cisimleri, uzay-zamanın eğilip, bükülmesine neden olurlar. Bilimge edebiyatında bu kuramdan hareketle, katlanabilir bir uzay tasarlanmış ve böylece yıldızlararası uzak mesafelerin kısa bir sürede aşılabileceği uzay gemileri düşünülmüştür. Uzay- zaman kavramı, bilimge edebiyatında bir >>> "açık evren-open universe" olup, harc-ı alem konular arasındadır ve en yetkin ifadesini de başrolünü Charlton Heston'ın oynadığı ve Franklin J. Schaffner'in yönettiği; "Planet of the Apes-Maymunlar Gezegeni" (1968) adlı filmde bulmuştur. >>> açık evren.

-V-

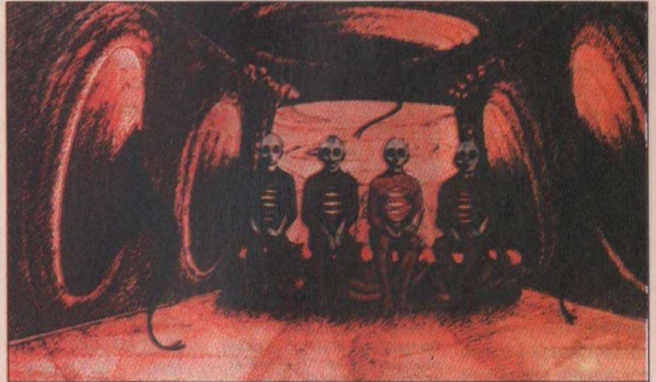
VAHŞİ GEZEĞEN: "Le Plan,te Sauvage-Fantastic Planet" çizgifilm. Yön.:Ren, Laloux, Desenler: Roland Topor, Müzik:Alain Graguer, Fotoğraflar: Lubomir Lejthar-Boris Baromykin. Stefan Wul'un romanından uyarlayıp, senaryolaştıranlar: R.Topor -R.Laloux, Yapımcılar:S.Damiani-A.Valio Cavaglione. Fr.-Çek ortak yapımı. Renkli, 72 dk

Fransız yönetmen RL'nun 1973 Cannes Film Festivali'nde "Büyük Ödül"ü kazanan çizgi-filmi: "Vahşi Gezegen", 1974'te Türk Sinematek'i tarafından getirtilerek, İstanbul'da sinematek üyelerine sunuldu. 3 Ni-

san 1974 günü 21.30'da çağrılılara sunulan film, sinema yazarları ve bilimgeciler tarafından takdir ve hayranlıkla karşılandı. Fr. Bilimge Yazarı Stefan Wul'un: "Ed_t_ons Fleuve Noir" yayınlarında yer alan "Oms en Serie" dizisindeki bir romandan yararlanılarak çizgi-film haline dönüş-türülen yapıtta: Uzak ve vahşi bir gezegende çocuklarını eğlendirmeleri için evcil hayvanlar gibi beslenen "Om"ların, bilinçlenerek, özgürlükleri için dev "Traag"lara karşı başkaldırıları anlatılır. Traag'lar, mavi derili, boyları nerdeyse Om'ların on kaından fazla, ileri teknolojiye sahip android devlerdir. SW'un, Latince "homo" sözcüğünden hareketle "Om" adını taktığı küçük ve vahşi yaratıklar, bir bakıma "homo sapiens" de çağrıştırmaktadır. Günün birinde akıllı bir Om, tıpkı U.K.Le-Guin'in: "Balıkçıl Gözü-The Eye of Heron"unda olduğu gibi, Omların önüne düşerek, onları Traag'lara karşı ayaklandıran ve yapılan savaş sonunda Om'lar özgürlüklerini kazanarak baksa bir gezegene kaçınayı başarırlar. RL, daha önce; "Les Dents du Singe-Maymun'un Dişleri", (1960), "Les Temps Morts-Ölü Zamanlar", (1964) ve "Les Escargots-Salyangozlar", (1965) adlı filmlerle adını duyurmuş, yetenekli bir yönetmendir. Film, ünlü çizgi ustası R.Topor'un renkli "desene-anime"siyle seyirciye sunulmuştur. VG'ndeki Omlarla Traaglar arasındaki mücadele, bir bakıma ezenle ezilenin, sömürle sömürülenin

sonsuz gibi görünen savaşının bir tür hicviyesi gibidir. VG'in 1974'te İstanbul Sinematek'inde gösterimi sırasında, o sıralarda sosyalist Yeni Ortam Gazetesi Sanat Servisi Şefi olan ansiklopedi yazarı ile yine o sıralarda Ankara'da ilk Türk bilimge dergisi "Antares"i yayınlamakta olan S.E.Ergin tarafından izlendi ve fuayede yapılan irticâli bir panelde RL'nin filmi tartışıldı. Bir sohbet havasında geçen bu tartışmaya: SEE, ZB, ODTÜ Öğretim Görevlilerinden Ahmet Kip ve BTÜ'den de Ender Özbek katıldılar. Tartışma SEE tarafından banda alındı ve bir özetini önce "Antares"te yayınlandı ve daha sonra da söyleşinin bütünü, ZB tarafından Vatan gazetesinde beş sayı halinde tefrika edildi. Filmin DVD'si son yıllarda; "Fantastic Planet" adıyla Anchor Bay Inc. tarafından çoğaltılarak dağıtımına sunuldu. Bkz.; Antares, S.4, Güz 1974, Vatan; 28-29-31 Mart-2-3 Nisan 1975; Y.Ortam, 7.4.1974) >>> SEE, Antares, Vatan, Editions Fleuve Noir.

VAN ALLEN KUŞAKLARI: Dünyanın çevresini saran birbiri içine geçmiş iki enerji yüklü kuşak. Bu kuşaklar, yeryüzünü güneşten ve diğer yıldızlardan gelen ağır proton yüklü radyasyonların zararlarından korur. Iowa Devlet Üniversitesi fizikçilerinden James Van Allen tarafından varlığı keşfedilen kuşaklardan iç kuşak; dünya dışında 1400 ile 3400 mil arasında yayılmakta, büyük kuşak ise 8000 ile 12000 mil arasında hulummaktadır. Yüksek

Fransız yönetmen Ren, Laloux'nun ünlü klasığı: "Le Planète Sauvage"dan bir bölüm.

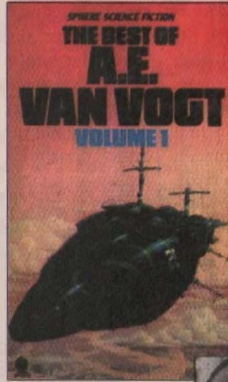
elektrik gücüyle yüklü kuşaklar, dünyanın manyetik alanı tarafından dünya çevresinde tutulmaktadır. Explorer-VI tarafından keşfedilen bir üçüncü kuşak ise dünyadan 1000 mil ötede başlamakta olup, üç yüz mil kalınlığındadır. Yüksek enerjili protonlara sahip bu kuşak, içeriğindeki hidrojen atomu çekirdeğinde 75 milyon elektron-volta kadar enerji bulundurabilmektedir. >>> Kozmik ışınlar, radyasyon

van DONGEN, (Henry Richard): (1920-) Bilimge dışı resimleri ile ün yapmış Amerikalı ressam. 1950 yılında: "Super Science Stories" dergisine kapak yaparak bilimge alanına girdi ve hemen yayıncılar arasında aranan bir illüstratör olmayı başardı. Daha sonraki yıllar: "Astounding SF" a 46 kapak ve "SF Adventures" a da üç kapak çizerek ününü pekiştirdi. Resimlerinde yumuşak renkler ve zarif, ince yapı figürler kullanarak kendine özgü ve güçlü bir üslub kurmayı başardı. 1961'de daha kazançlı bir alan olan ticari resimlere yöneldi. Bu dönemde yaptığı Brigitte Bardot'ya ait yağlıboya tablo, altmışlı yılların başlarında Türkiye'de "Hayat" dergisinde yayınlandı. vd, 1976'da "Ballantine Books" un yönetim yerinde bir Şans eseri taruştığı Lester Del Rey ile

yaptığı bir konuşma sonunda tekrar bilimge ressamlığına döndü. Daha sonraki on yıl içinde "Ballantine" ve "Daw Books" için elliili yıllarda dergi kapaklarında kullandığı üslubuna dönerek resimler çizdi. Ancak bu kez daha parlak renkler kullandı. 1987'de, daha önce II. Savaşta aldığı bir yarının yeniden etkin olması yüzünden emekliye ayrıldı.

van VOGT, Alfred Elton: 1912'de, Kanada'nın Winnipeg kentinde dünyaya geldi. Hollandalı göçmen bir ailenin çocuğudur

ve zor geçen çocukluk yıllarının etkileri, sonradan kaleme alacağı yapıtlarda izlenebilir. Geçim sıkıntısı nedeniyle okuldan ayrıldı ve çeşitli işlere girdi çıktı. 1926 yılında "Amazing Stories" dergisiyle tanıştı. 1931'de ilk öyküsü: "I Lived in the Streets- Sokaklarda Yaşadım", "True Story- Gerçek Öykü" dergisinde: "No One Blame But Herself- Kendinden Başkası Kusurlu Değil" adıyla yayınlandı. 1935'te ise "True Story" dergisinden 1000 \$'lık bir ödül kazandı. İlk bilimge öyküsü: "Vault of the Beast- Yaratığın Mahzeni" olup, 1939'da "Astounding SF" de: "Black Destroyer- Kara Destroyer" adıyla yayınlandı. Otuzlu yılların sonlarındaki ekonomik kriz nedeniyle Kanada Radyosunda piyes yazarlığına başladı ve bölüm başına, eline 15 ile 25 \$ arasında bir telif ücreti geçti. 1939 yılında kendisi gibi bilimge yazarı olan Edna Mayne Hull ile evlendi. 1943 yılında Kanada Savunma Bakanlığına girdi ve "free-lens" yazar olarak çalışmalarını sürdürdü. 1940'lı yılların sonlarında hipnotizma ile ilgilendi ve "Hypnotics Handbook- Hipnotizma Elkitabı" adlı çalışmasını yayınladı. Aynı yıllarda L. Ron Hubbard ile birlikte "Dianetic" ve >>> "scientology" kültürünü kurdu. A.E. van Vogt'un kahramanları, "scientology"nin de amaçla-

Romanlarında yarattığı garip ve zeki yaratıklarla senariste "Alien" adlı filmdeki canavar esinleyen Kanadalı bilimge yazarı A.E. van VOGT.

diği gibi, üstüninsan (übermensch) niteliğinde kahramanlardır. Yapıtları arasında: "Repetition-Tekrarlama", (1940); "Co-operate Or Else-Ya İşbirliği Yap Yada Çek Git", (1942); "The Second Solution- İkinci Çözüm", (1942) ve "The World of Null A", (1948, Türkçeye çevrildi.) sayılabilir. Türkçe'de ise : "Feza Canavarları- The Voyage of the Space

B e a g l e ", (Ç Y Y D D D - 3, 1954); "Uzay Tazisinin Yolculuğu", (İtali, 2002) ve "Children of Tomorrow-Yarının Çocukları",

("Uzaylı" adıyla: BKBD, 1984) adlı romanları yayınlandı. >>> Feza Canavarları, Uzaylı, Uzay Tazisinin Yolculuğu, dianetics.

VANCE, Jack: (1916) San Francisco doğumlu. Gerçek adı: John Holbrook Vance. Ancak bu adı sadece polisiye öykü ve romanlarında kullandı. Bilimge dünyası onu Jack Vance adıyla tanır. California üniversitesinde okudu. II. Dünya Savaşında ABD Deniz Ticaret Filosunda görev yaptı. İlk öyküsü: "The World Thinker-Dünya Bilgesi" 1945 yılında; "Thrilling Wonder Stories- Heyecanlı Harika Öyküler" derisinde yayınlandı. JV, bilimgede "science-fantasy", (>>> fantastik bilimge) adını verdiğimiz ve öncülüğünü E.R. Burroughs ile H.P. Lovecraft gibi yazarların yaptığı türü geliştirmiştir. 1962'de yayınlanan: "The Dragon Masters-Ejderha Efendileri" adlı yapıtıyla Hugo ödülünü kazandı. 1966'da yayınlanan: "The Last Castle", ("En Son Kale"; Metis 1997) ile 1967 yılında hem Hugo hem de Nebula ödüllerini aldı. Yapıt hakkında ansiklopedi yazarı Şu yorumunda bulundu: Ö.. Bilindiği gibi; "soft SF" ağır bilimsel açıklamaların yer aldığı hacimli romanları bir tepki olarak doğmuş bulunmaktadır. ESK, türün bütün özelliklerini yapısında toplayan bir kısa roman' ya da

Bilimge resim sanatında kendine özgü çizileleriyle yeni bir üslup yaratmayı başaran van Dongen'in, J. Blish'ten yapılan seçmeleri içeren: "The Best of JB" kitabına 179'da yaptığı kapak resmi.

'uzun öykü'. JV, başka bir evrenden getirilerek insanların hizmetinde çalıştırılan 'Mek'lerin başkaldırısını anlatırken, bir yandan da tam anlamıyla feodal, ancak bilim ve teknolojinin egemen olduğu bir dünyayı da betimler. Gelişmiş teknolojiye rağmen, insanların hasır iskemlelere bağlı olarak uçuran akıllı kuşların var olduğu, kör bir aristokratik gururun sağduyuyu öldürdüğü; klan düzeninin insanları bir tür otomatik makine haline getirdiği garip bir dünyadır bu. Ancak, demokrasinin onca nimetlerine rağmen, insanoglu uzayın en ücra köşelerine yaptığı göçler sorucu klanlı bir feodaliteye

Jack Vance'ın adı Türk basınında ilk kez 21 Mayıs 1976 tarihli bir bulvar gazetesinde yazar olarak değil, çizer (İ) olarak anıldı.

dönmek zorunda kalmıştır. Bu sosyolojik realite bir yandan okura bir tarihsel zorunluluk gibi sunulurken, bir yandan da aristokrasinin kendi içinde devrim yapmasının da kaçınılmaz olduğu vurgulanır. JV'n romanı esprilerle dolu, tatlı tatlı okunabilen bir yapıda. Bunda yazarın renkli ve fantastik anlatım biçimiyle, klasik roman tiplerinin ötesine geçinmeyişi etkileri de olsa gerek. <...> "Nostromo", S.3, 1998) JV'n başlıca yapıtları Şöyle sıralanabilir: "The Dying Earth-Ölen Yeryüzü", (1950) ; "Star Kings-Yıldız Krallar", (1964-80, 5 Kitap); "Planet of Adventure-Serüven Gezeğeni", (1968-70) Bir triloji oluşturan yazarın üç romanı; "The Anome-Kuralısız", "The Brave Free Men-Cesur Özgür İnsanlar", (1973) ve "The Asutra", (1974), 1989'da İngiltere'de "Durdane" adı altında topluca basıldı. JV hakkında yapılan en iyi incelemelerden biri de; Gordon BENSON Jr. ile Phil Stephens PAYNE'e ait olup: "Jack Vance, a Fantastic Imagination : A Working Bibliography-JV, Fantastik Hayal Gücü: Bir Bibliyografya Çalışması" (Vance basımı: 1990) adını taşır. Bkz.; SONCE, Jack: "En Son Kale", Çev. F.Ertürk,

ansiklopedi yazarı, Vatan'da aynı göreve getirildi. Ve böylece o sırada günlük gazete olarak bilimge konusundaki haber ve yazılara yer veren tek gazete Yeni Ortam'ın bu özelliği, Vatan'a taşınmış oldu. Gazetenin Numan Esin tarafından satın alınmasından sonra da ZB bir süre köşe yazarı olarak bu gazetede çalıştı ve zaman zaman: "Not Defteri" adlı sütunundaki yazılarında bilimge konularını gündeme getirdi. Vatan'da yayınlanan belli başlı bilimge haber ve yazıları şunlar: "Açık Oturum- Bilimkurgu: Edebiyatı ve Sinema s ı", (28.3.1975'ten itibaren 5 tefrika.) >>> "Vahşi Gezeğin", "İnsanın İnsan Olma Savaşı", (25.4.1975); "Antares 3. Sayısında", (7.12.1974); "Türk Bilimkurgucuları Toplanacak", (13.1.1975); "Bilim-

Metis Bilimkurgu-18; 94 sf. İst., 1997, ISBN: 975-342-151-6

VATAN GAZETESİ: (1962-1978) 1923'te A.E.Yalman tarafından kurulan Vatan gazetesi, uzun süren serüvenli bir basın yaşamından sonra 1962'de Ankara'da Naim Tiralı'ya intikal etti. Tiralı, 1974'te Vatan'ı İstanbul'a naklederek, burada yayınlamaya başladı. Aynı yıl içinde Yeni Ortam Gazetesi'ndeki Sanat Servisi Şefliği görevine son verilen

kurgucular Sinematek'te", (5.3.1975); "Antares'in 5.Sayısı", (12.5.75); "Selma Mine", (8.2.75); "Otomatik Portakal", (25.1.75); "2100 Yılında İhtilal", (4.2.75); "Yeni Bir Kavram Kargaşası", 11.11.74) "Zardo", (5.2.75); "Yaşamak Gerekli mi?", (2.5.75); "Edebiyatın Uzak Sınırlarında", (10.5.75); BK Türk Edebiyatında Bir Gereksinmedir", (7.7.75) >>> Yeni Ortam, BAYAR, Z.

VALIGURSKI, Ewdard I: (1926-) Pennsylvania doğumlu, Amerikalı bilimge ressamı. Pittsburgh Sanat Enstitüsü'nden mezun olmadan önce bir süre Şikago Sanat Enstitüsü ve Amerikan Güzel Sanatlar Akademisine devam etti. 1952'de "Ziff-Davis"te sanat direktörlüğü ve daha sonra da "Quinn Yayınevi"nde aynı görevi sürdürdü. "Ace Books", "Avon Yayınları", "Ballantine Books", "Berkeley Books" ve "Double-day" gibi yayınevlerinin bilimge romanlarına kapak resimleri çizdi. Ama daha çok >>> "Amazing Stories" ile "Fantastic" dergileri için çizdiği 78 tane kapak resmiyle tanındı. (1955-6) Yapıtlarında metal objeleri ustalıklarla resmedişi ve iğne burunlu uzay gemileriyle dikkatleri çektii. "Popular Mechanics" ve "The Rider's Digest" gibi bilim ve teknik dergilerine illüstrasyonlar da çizen EV, bizde; OYUS'un 6. kitabı olarak yayınlanan: R.M.Williams'ın: "Conquest of the Space Sea-Robot X-81" adlı romanına çizdiği kapakla bilinir. Bkz.; WILLIAMS, Robert Moore: (OYUS basımında yazarın adı yanlış olarak: "A.R.Moore" biçiminde yer almıştır.), "Robot X-81", Çev.R.Pınar, OYUS-

Valigurski'nin; R.M.Williams'ın Türkçe'de: "Robot X-81" adıyla yayınlanan "The conquest of the Space Sea-Uzay Denizinin Fethi" adlı kitabına çizdiği kapak resmi. Kitap, Türkiye'de özgün kapağıyla yayınlanan ender yabancı bilimge romanlarındandır.

6, 173 sf., İst., 1971

VELIKOVSKI, Immanuel: (1885-1979) Rusya doğumlu Musevi Amerikalı >>> sahte -bilimci ve

yazar. Moskova'da tıp öğrenimi gördü ve Viyana'da 1933 yılında Wilhelm Stekel'in yanında psiko-analizma konusunda incelemelerde bulundu. Genelde Güneş Sistemi'nin oluşum ve evrimine dair yazdığı bir dizi kitapla tanınır. IV. bu kitaplarında sistemin, gerçekte bir kuyruklu yıldız olan Jüpiter'in etkileriyle, çekim yasaları gereği Venüs'ü oluşturduğunu ve Dünya'ya yaklaştığı zaman da küresel boyutta felaketlere neden olduğunu ileri sürer. Teorinin esası aslında Fransız gökbilimcisi ve kozmogenonisti Laplace'a (1749-127) aittir. IV. iddialarını destekleyebilmek için; Daeniken gibi din, mitoloji, arkeoloji ve antropolojiden kanıtlar gösterir ve bunları bilimsel bir düzen içinde değerlendirir. IV'nin Güneş Sistemi'nin oluşumu hakkındaki görüşleri bilim adamları tarafından kabul görmemiş: (Donald Goldsmith: "Scientists Confront Velikovsky-Bilim adamları Velikovsky'ye Karşı", ABD,1977) ama başlangıçta >>> pulp-fiction bilimge yazar ve çizirlerinin çok işlerine yaramıştır. Sonraları daha bir ciddiyetle ele alınan IV'nin görüşleri, bilim kitaplarında tartışılmış ve Fritz Leiber; ("The Wanderer-Gezgin", 1964), Larry Niven, ("Lucifer's Hammer-Şeytanın Çekici",1977) ve Isaac Asimov, ("Nemesis",1989; Türkçesi: "İntikam Tanrıçası" 1990) gibi ciddi bilimge yazarlarına esin kaynağı olmuştur. Görüşleri Einstein tarafından da incelenmeye değer bulunan, ancak bilim adına reddedilen IV'nin: "Worlds in Collis-on-Çarpışan Dünyalar", (1950) ve "Ages in Chaos-Karışık Çağlar" (1952) adlı kitapları seksenli yıllarda dilimize de aktarılmıştır. Bkz.: ASIMOV; "İntikam Tanrıçası", Çev.M.Harmancı, Altın Kitaplar, İst.,1990, 351

Verne'nin, 2001'de: İtali Y. J.Verne Dizisinde yayınlanan "Dünyanın Üçüncü Feneri" adlı, filmi de yapılmış olan romanı.

sf. >>> Sahte bilim, Fantastik realizm, GADOV.

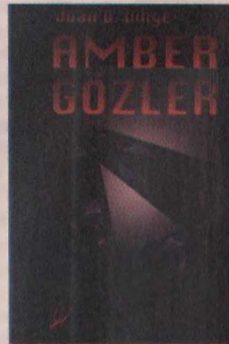
VERCORS: (1902-1991) Fransız ressam, illüstratör ve yazarı Jean Bruller'nin yapıtlarında kullandığı takma ad. 1942'de ilk romanı; "Le silence de la mer-Denizin Sessizliği"ni yayınlıyarak, Fransız Direniş basını: "Edition Minuit-Geceyarısı Yayınları"nı kurdu. Savaşın sonra Albert Camus'nün (1913-1960) tarzının etkisiyle, etik açıdan önemli olan birçok masal yazdı. "Les Animaux d,natur,s-Doğal Olmayan Canlılar" (1952), İngilizceye: Rita Bariss tarafından: "You Shall Know Them-Onları Tanyayacaksınız", (1953) adıyla çevrildi ve 1954'te de İngiltere'de: "Borderline-Sınır Çizgisi" adıyla yayınlandı. Yapıtın ABD'de ikinci basımı ise "Murder of the Missing Link-Kayıp Halka Cinayeti" (1958) başlığıyla yapıldı. Vercors bu yapıtında yeni bir tür maymun adamın keşfiyle, deneysel olarak bir insanın, ırkların çabuk yükselmesine hizmet amacıyla kendi öz oğlunu öldürmesinin haklı olup olmadığını tartışır. "Col.res-Öfke" adlı yapıtında

ise: (RB tarafından "Insurgent-İsyankar" adıyla İngilizceye çevrildi,1957) ölüm-süzlüğü araştırın ve bu yolda büyük bir bedel ödeyen bir araştırmacının dramatik öyküsü anlatılır. "Sylva" adlı romanı: (İng. çev. RB. 1962) ise, bir İngiliz delikanlısı tarafından kadına dönüştürülen ve sonra da hemen sonra hayvana dönüşen bir yaratığın öyküsüdür. Yapıt bir bakıma David Garnett'in: "Lady into Fox-Tilki Kılığındaki Kadın" (1922) adlı romanın yeni bir

versiyonu gibidir. V'un savaş sonrası alegorik yapıtları hiç bir zaman Fransa dışında bilinen ilk romanı kadar ünlü olamadı. Sanatçının resimlediği yapıtlar arasında ise; Andr, Maurois'in "Patapoufs et Filiflers"(1930) adlı romanı da yer alır. >>>suspendid animation

VERNE,Jules (Gabriel): (1828-1905) Çağdaş anlamda bilimge edebiyatının temellerini atan Fransız yazarı Jules Verne, Nantes liman kentinde doğdu. Bazı edebiyat tarihçileri, JV'nin denizcilikle derinlemesine ilgilenmesini buna bağlarlar. Babasının isteği üstüne girdiği hukuk öğrenimini başarıyla sürdürürken, bilimsel araştırmalara ve yerbilime karşı olan aşırı ilgisi, onu coğrafyacı ve kasıflarla dostluğa, bu konudaki kitapları okumaya yöneltti. JV, XIX.YY sanayi devriminin yepyeni bir dünya yaratmak üzere olduğunu sezmış ve görmüştü. Paris'te sürdürmekte olduğu hukuk öğrenimini yanında bırakması üzerine, JV'nin babası, kendisine göndermekte olduğu para yardımını kesti. O da dilediği gibi okuyup yazmak üzere "Théâtre Lirique"ın. sekreterliğini yapmaya başladı. Bu kurumda ünlü romancı ve oyun yazarı Alexander Dumas fils (1824-1895 ve Victor Hugo (1802-1885) ile tanıştı ve bu karşılaşma onu çok etkiledi. AD, onu oyun yazmaya yöneltti ve bu teşvik-

lerin sonucu JV, başarıları ile bir operet ile iki de vodvil yazdı. (Bu dönemde kaleme aldığı yirmi adet kadar romantik tekst ve libretto hâlâ yayınlanmamış olup, "JV Müzesi Arşivleri"nde muhafaza edilmektedir.) Ancak JV'nin aklı fikri, yeni bilimsel buluşlarla değişmekte olan dünyanın kendisiydi. Yeteneğini bilimsel konulu romanlara yönelterek, daha sonra XX.yy'ın ilk çeyreğinde: "science-fiction" adını alacak olan, bilimsel tabanlı yeni bir edebiyat türünün ilk örneklerini ta-

Joan D. Vinge'nin uzun öykülerden oluşan, Türkçe'deki tek kitabı.

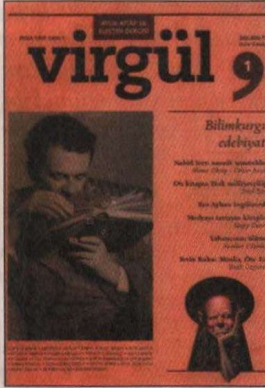
sarlamaya başladı. 1862'de başarılı bir çocuk edebiyatı yayıncısı olan Jules Hetzel (1814-1886) ile tanışınca; "Cinq semaines en ballon-Balonlu Beş Hafta" adlı romanını okuması için ona verdi. Hetzel, JV'nin büyük yeteneğinin farkına varmış ve yaptığı yayınlamayı kabul etmişti. Romanın büyük bir başarı kazanması üzerine, yayıncı ona yeni romanlar yazması için teklifte bulundu. Böylece JV'nin ilk kitaptan oluşan ilk dizisi yayınlandı ve dünya edebiyatında; (İngiliz Herbert Georges Wells'in de büyük katkılarıyla, adına bilime (>>> Scientific SF) denilen yeni bir tarz ve yeni bir dünyayı kavrayış biçimi belirmiş oldu. JV'nin romanlarının bugüne kadar tam bir envanteri yapılmamıştır. Bunun nedeni, çok üreten bir yazar olan JV'in her geçen gün yeni bir yapıtının keşfedilerek gün ışığına çıkarılması olduğu kadar; ("Yirminci Yüzyılda Paris", Tr. _ev.2001) yazarın verimliliği ve dağınık çalışma düzenidir. Ömrünün sonlarına kadar hiç büyük gezilere çıkmamış olan JV; (Sadece yaşamının sonlarına doğru romanlarından kazandığı parayla sonradan Jack London'ın yapacağı gibi bir yat satın alarak. küçük bir Avrupa turu yapabildi;) bütün yaşamını, çalışma odası olarak kullandığı Amiens'deki köşkünün kırmızı tuğlalı kulesinde romanlarını yazarak geçirmiştir. Bu durum yüzünden yayıncı kendisini her defasında: "Buyurun, oturun Monsieur Verne. O kadar çok seyahat ediyorsunuz ki, her halde çok yorulmuş olmalısınız," diyerek karşılardı. JV, romanlarında insan ve kültür ilişkileri bakımından enternasyonalist ve zaman zaman da anti-emperyalist bir tavır içindedir. Kahramanları genellikle çeşitli uluslardan seçilmiş, serüvenci ve gözü pek bi-

lim adamlarıyla, becerikli uzmanlardan ve işlerini iyi bilen ve uygulayan çalışan emekçilerden oluşur. Etik bakımdan ise Hristiyan kökenli burjuva ahlakına bağlı görünmekle birlikte, zaman zaman bu ahlaki eleştirilmekten de geri durmaz. Siyasal bağlamda ise tam bir laik karakter içindedir. JV, Osmanlı kültürüyle de yakından ilgilenmiş; konusu İstanbul'da geçen romanlarından birinde serüvenci ve iddiacı bir Osmanlı ağasını anlatmıştır. Dilimize de çevrilmiş bulunan ve: "İnatçı Kahraman Ağa" (İyigün Y.İst.1963. Özgün adı: "Kéran-le-tétu". (1883) İng. çev.; J.Cottarel: "Headstrong Turk-İnatçı Türk" (1883-4) adım taşıyan bu romanda JV, Türkiye ve İstanbul'u hiç görmediği halde gerçekten görmüş ve gezmiş gibi bir gerçekçilik tavrı içindedir. JV'nin; "Hard SF" ya da "Scientific SF" tanımını içine giren üç büyük romanı: "Vingt mille lieues sous les mers-Deniz Dibinde Yürimbin Fersah"la (1870) birlikte, "De la terre a la lune-Ay'a Seyahat"(1865) ve "Voyage au centre de la terre-Dünyanın

ve bu romanların önemli olanlarının yayın hakları; "Camille Flammarion"dan yayıncı Ahmed İhsan tarafından satın alınarak; "Maarif Nezaret-i Celilesinin ruhsatıyla" zamanında Osmanlıca'ya çevrilmiş bulunmaktadır. >>> Deniz Altında Yürimbin Fersah, WELS, Hard SF, Scientific SF, Fenni Roman.

von HARBOU,Thea:(12 Aralık 1888-1954) Alman ana-akım ve bilime roman yazarı, senarist. Baviera'da doğdu ve Alman sinemasındaki ekspresyonist harekete katılarak, 1920'den itibaren yönetmen Fritz Lang ile birlikte çalıştı. Zamanın "best-seller" yazarlarından biriydi. 1924'te FL ile evlendi ve birlikte başta "Metropolis", (1926) ile "Die Frau im Mond-Ay'daki Kadın", (1929) olmak üzere birçok filmin senaryosunu yazdı. Bu arada başka yönetmenlerle de çalıştı. Bunlar arasında F.W. Murnau ve Dreyer gibi önemli isimler de yer alır. TvH, otuzlu yılların başlarında iki filmin de yönetmenliğini yaptı. Nazizmin yükselişinden sonra TvH Nazilerle işbirliği yaparak, onların güçlü bir destekçisi oldu ve "Nazi hareketinin resmi senaryo yazarı" sıfatını kazandı. Nazizme karşı olan FL, 1934'te TvH'dan boşanarak ABD'ne göç etti. TvH'nun kariyeri ellili yılların başlarında sona erdi. Yirmili yılların, Avrupalı ender kadın bilime yazarlarından biridir. 1921 ile 1954 yılları arasında otuzdan fazla filmin senaryo ve öykü yazarlığını ve adaptasyonunu gerçekleştiren

TvH'nun, burada sadece bilime çalışmalarının filmografisini verebiliyoruz: "Dr. Mabuse", (1922), "Metropolis", (1926); "Die Frau im Mond", (1929); "The Testament of Dr. Mabuse-Dr. Mabuse'nin Vasiyeti", (1933)) Daha ayrıntılı bilgi için bkz.: BRENNAN, Sandra: "All Movie Guide" >>> LANG, Fritz, Metropolis, Aydaki Kadın.

Türk basınında: "Özel Bilimge Dosyası" hazırlayan ana-akım "prozin"lerinden kitap dergisi Virgül'ün kapağı.

"Headstrong Turk-İnatçı Türk" (1883-4) adım taşıyan bu romanda JV, Türkiye ve İstanbul'u hiç görmediği halde gerçekten görmüş ve gezmiş gibi bir gerçekçilik tavrı içindedir. JV'nin; "Hard SF" ya da "Scientific SF" tanımını içine giren üç büyük romanı: "Vingt mille lieues sous les mers-Deniz Dibinde Yürimbin Fersah"la (1870) birlikte, "De la terre a la lune-Ay'a Seyahat"(1865) ve "Voyage au centre de la terre-Dünyanın Merkezine Seyahat" (1863), XX.yy'da bilime edebiyatının özü sayılabilecek ve daha sonra da >>> John W. Campbell'in öncülüğünü yaptığı, Asimov'un da günümüze kadar sürdüğü >>> "Salıktık Bilimge" kavramının esasını oluşturur. JV'nin coğrafik keşiflerle ilgili romanları ise hayli yekün tutar

von Harbou'nun senaryosunu yazdığı "Metropolis'te, zamanın ünlü oyuncusu Brigitte Helm, ünlü erotik dans sahnesinde.

Türkçe'ye ve bilişime adanan hayat; Prof. Dr. Aydın Köksal

"Toplum kazanılmış değerlerini boşuna harcıyor; uzun süredir hep yanlış yönetimler altında yaşıyoruz. Atatürk devrimleriyle kazanılmış öğretim birliğini, anadili bilincimizi, ulusal özgüvenimizi, ulusal bağımsızlığımızı yitiriyoruz. Uluslaşma sürecimiz tamamlanmıyor. Yine de Aydınlanma'nın Türkiye için vazgeçilmez bir kazanım haline geldiğini biliyorum. Kimsenin gücü artık Türkiye'yi geriye götürmeye yetmeyecektir."

Fezeye Özberk

Aydın Köksal'la sıcak bir Ankara gününde çocuk parkına bakan evlerinde görüştük. Park, bana yirmi yıl öncesini anımsattı. Şimdi hekim olan kızım Gül'ü, buradaki salıncaklarda epey sallamıştım. Gül'den ve Aydın Köksal'ı ben kırk yıllık dostlarıymışım gibi karşıladılar. Prof. Dr. Gül'den Köksal, Hacettepe Üniversitesi'nde öğretim üyesi. Uzmanlık alanının çocuk beslenmesi olduğunu öğrenince dergimize yazmasını rica ettim. Yazmaya söz verdi: "Biz ailece ana sütünü ve anadilini savunuyoruz" dediler.

Aydın Köksal'la sanırın üç yıldır tanışıyoruz. Aydın Köksal: *Bilim ve Ütopya* dergisinin Şubat 2001 sayısında 'Türkçe ile Bilim Olur mu?' kapak dosyasına Türkçe bilişim terimlerinin 35 yıllık öyküsünü yazmış; Hatay sokaktaki büromuzda yabancı dille öğretimi eleştiren bir söyleşiye katılmış; ayrıca *Bilim ve Ütopya* Kooperatifi'nin 19-20 Nisan 2003'te İstanbul'da düzenlediği Uyarlıklar Sempozyumu'nda da güzel bir konuşma yapmıştı. "Bilişim Devrimi, Küreselleşme ve Uyarlıklar Çatışması Ortamında Kimliğini Arayan Türkiye" başlıklı konuşmasında, S. Huntington'un *Uyarlıklar Çatışması* adlı kitabında savunduğu tezlerin eleştirisini yaparak, bu tezlerin, bizim gibi ülkelerin üzerindeki emperyalist sömürünün devamının ve ezilen dünyayı

parçalamanın teorisini yaptığını anlatmıştı.

Aydın Köksal, her şeyden önce ülkesini, ulusunu seven, toplumsal sorumluluğu üst düzeyde tutan bir aydın, çok yönlü bir bilim adamı; bilişim uzmanı, dilci, eğitimcidir. Fransızca, İngilizce, İtalyanca, İspanyolca ve Almanca bilen Aydın Köksal, ilköğretimden üniversiteye Türkçe ile öğretimin yılmaz savunucusudur. Bilgisayar Mühendisliği Bölümleri'nin ülkemizde ilk kez

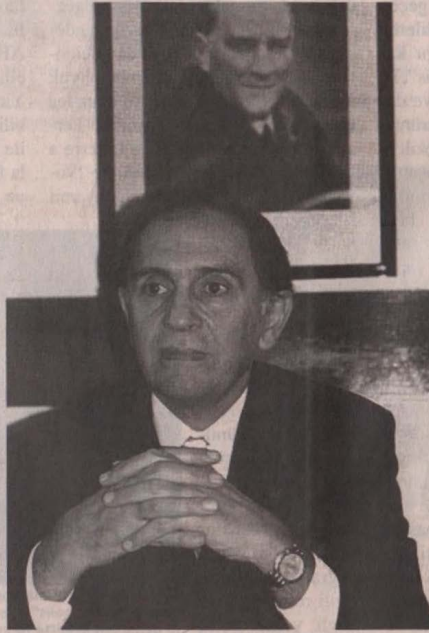
açılmalarına önyak olmuş, bu mesleğin öneminin anlaşılması için olağanüstü çabalar göstermiş, *bilgisayar, bilişim, bilgi işlem, donanım, yazılım* gibi sözcükleri türeterek bu bilim dalının güzel Türkçe'nizle öğretim yapmasına olanak sağlamış, pek çok bilgisayar mühendisinin yetişmesine katkıda bulunmuştur.

Bir ömre birkaç yaşamı sığdırmak istemenin telaşını yaşıyor

Aydın Köksal'la söyleşimiz, müzik ziyafetiyle sonlanan hoş bir görüşme oldu. Eşinin börek ikramına Aydın Bey de, önce orgla (J.S. Bach'tan *Re Minör Toccata et Fugue*), sonra da kemanla seslendirdiği birkaç klasik müzik parçası (bir de Çigan. *Csardas Montu*) ile katıldı. Onun dikkati çeken ilk özelliği, konuşkanlığı. Coşkuyla konuşuyor; çünkü bildiklerini paylaşmak istiyor; öğrenmeye de açık, alçakgönüllü, içten, hoşgörülü, iyimser bir kişiliği var. Bir ömre birkaç yaşamı sığdırmak istemenin telaşını yaşıyor gibi... Yaşamını ve yaptıklarını öğrendiğimde ise çalışarak, üreterek mutlu olan bir insan olduğunu anlıyorum.

**Düşlerimiz engin,
değiştirme gücümüz sonsuz**

Öğrencilerinden Hülya Kükükaras (HÜ, 1982), onun yalnızca bilgisayar

Çalışma masasında, Atatürk'ün önünde, 1999.

mühendisleri değil, aydın mühendisler yetiştirdiğini vurguluyor:

"Hacettepe Üniversitesi Bilgisayar Bilimleri Mühendisliği'nin ilk öğrencilerindendik biz. Önce öğretmenimdi... Bir derste, 'Halikarnas Balıkcısı' demişti, 'cebine doldurduğu tohumları toprağa serpip yürüyordu; ben de onun gibi yürümeyi seçtim.' Sonra, tohumlar boy verdi -onun kıvanarak söylediği gibi- meslektaş olduk. Derken anladık ki meslektaşlığın çok ötesine geçmiş, bilişimci olmanın sorumluluğu ile aydınlanmaya ve aydınlatmaya yürümüşüz birlikte; önde o, ardından biz... Ama ne yürüyüş: Yorulmak, yılmak, caymak, boyun eğmek yok! Düşlerimiz engin, değiştirme gücümüz sonsuz ve şimdi bizim de ceplerimizde tohumlar kıpır kıpır."

Bir başka öğrencisi Ömer Öztürk (TCMB, Bilgi İşlem Gn.Md.Yrd.) şunları söylüyor:

"Bir örnek insan, alçakgönüllü, ölçülü, saygılı, onurlu hoşgörülü, bilgili. Bir beyefendi, her zaman tıraşlı, takım elbiseli, tertemiz... İnsanları ve insan yetiştirmeyi çok sever Aydın Bey. Pek çok ülkeyi ve yaşam biçimlerini incelemiştir, onların kültürlerini çok yakından tanımıştır. Ancak en büyük duyarlılığı kendi ülkesi, kendi ulusu ve kendi anadili üzerinedir. Türk Dil Kurumu tarafından kabul görmesi bir yanı, halkımızca da hemen benimsenen ve gündelik yaşamımızda kullandığımız birbirinden güzel pek çok sözcük Aydın Bey'in dilimize ve bizlere armağanıdır."

Aydın Köksal, 1940 yılında İstanbul'da doğar. Anne ve baba tarafından büyük babaları subaydır. Balkan Savaşında, Birinci Dünya Savaşında, Kurtuluş Savaşında yurdu savunmak için savaşmışlar. Annesi, babasını, Albay Mehmet Beyi bekken kaybetmiş; onu hiç tanımamış (çocukları Kutman soyadını almışlardır). Balkan Savaşında Bulgarlar Edime'ye girdiklerinde, eşinin arkadaşı birkaç subayın yardı-

Semahat-Enver Köksal ailesi, önde Ayla, anneanne Şaziye Kutman ve Aydın Köksal lisan son sınıf öncesinde, Mayıs 1959.

myla, 1913'te canlarını zor kurtarıp kaçarak, Boğaz'ı da aşmış Üsküdar'a yerleşmişler; çok yoksulluk çekmişler. Annesinin ana ve baba soyu Edirmeli; babasının baba soyu Harputlu (Elazığ), ana soyu ise baba tarafından Beykozlu (İstanbul), ana tarafından Kayserili. Kurtuluş Savaşı kazanıldığında Harputlu Albay Arif Bey (Köksal), İstanbul Merkez Komutanı olarak görevlendirilince, 1924'te ilkin Şehremini'ye, sonra Beşiktaş'a, Nişantaşı'na yerleşmişler. Arif Bey yüzbaşıyken Enver Paşa'nın yaverliğini yapmış, Kafkas cephesinde Kâzım Karabekir'in dostluğunu kazanmış. Böylece Aydın Köksal'ın babası İnşaat Y.Müh. Mimar Enver Köksal, 12 yaşında Sarıkamış'ta, Rus bir öğretmenden, Karabekir Paşa ile birlikte 2 yıl keşan dersi almış. Ailede, baba tarafında, kadın-doğum uzmanı hekim olan babaannesinin babası, Hükümet Tabibi Asaf Bey'den başlayarak, anne tarafında, Cumhuriyet'le birlikte danıştay üyeliği, daire başkanlığı yapmış hukukçulardan, sağlık bakanlığı müsteşarlığı yapmış, verem

savaşta, sıtma savaşta büyük başarılar kazanmış hekim Salih Tezcaner'den başlayarak iyi eğitim görmüş kişiler var; ailede yurtsever, cumhuriyetçi bir gelenek egemen. Ailede hemen herkes kamu hizmetinde çalışmış. Dedesinin İstiklal Madalyasını Aydın Köksal övünçle taşıyor.

Aydın Köksal, bilime inanan insanların arasında büyür. Hem ailede hem de eğitimi sırasında azarlanmaz, cezalandırılmaz. Bu onun için çok büyük bir şanstır. Kendi isteğiyle, özgür olma arzusuyla Galatasaray Lisesi'nde yatılı olarak okur. Hep başarılı bir öğrenci olur. Oyun ve hayal kuran, meraklı, el beceriklisi seven bir çocuktur, babasının proje çizmesini hayranlıkla, özenerek izler. Ailenin ilk çocuğudur, kendisinden üç yaş küçük olan bir kız kardeşi vardır; hukuk okur (İstanbul'da Hazine Avukatı Ayılâ Öner).

Onun hayatını belirleyen anahtar sözcükler 'merak' ve 'öğrenme'dir

Aydın Köksal'ın annesi de babası da sanat duyarlılığı olan, yurtsever insanlardır. Babası, sanata, Türkçe'ye ve dillere meraklıdır. Önce Kabataş ve İstanbul Lisesi'nde Arapça, Farsça sonraki yıllarda Fransızca, Teknik Üniversite yıllarında da, İnşaat Mühendisliği kitaplarını okuyabilmek üzere Almanca öğrenmeye çalışmıştır, ama bu dillerin hiçbirini konuşamaz; sık sık söz-lüğe başvurmadan okuyamaz. Yine de, evde olan iki Fransızca kitaptan eşine ve oğluna, iki-üç sayfalık öyküleri cümle cümle yüksek sesle okuyup, sözlükten yararlanarak Türkçe'ye çevirir. Aydın Köksal: "Okul öncesi dönemde, Pazar günlerini heyecanla beklediğimizi anımsıyorum" diyerek o günleri özlemle anıyor.

İlkokula başladığı yıl, sıra arkadaşından kuşpalazı buluşur, bu hastalığı kızıl ve başka hastalıklar izler, derken o yıl okula gidemez. Okula ikinci sınıftan başlar. Sık sık boğazı

ağır, bademcikleri şişer. 16 yaşında atletizme başladıktan sonra sağlığı düzelir. İlkokulda matematik şampiyonu olur; matematik şampiyonluğunu bir daha kimseye bırakmaz. İlkokul üçüncü sınıfta atlası vurulur; coğrafya merakı bir daha hiç dinmez. O yıllarda kitaplar saman kağıda basılırken, parlak kuşe kağıt üzerinde renk renk ülkeler... Almanya sarı, Türkiye kırmızı, Fransa mor... Dünyadaki tüm ülkelerin yerlerini öğrenir. Sınıf arkadaşları da öğretmeni de şaşırırlar. Bu coğrafya merakını Galatasaray Lisesi'nde ve Fransa'da okurken bütün arkadaşlarına taşır. Türkiye'nin ve Avrupa'nın büyük bir bölümünü kanş kanş do-

laşır, bölgelerin, ülkelerin insanları, kültürleriyle onların dillerini konuşarak tanır. Orta üste lisenin gezi kolu başkanı olur. Otobüs kiralayarak ülkemizin birçok yöresinin gezilmesini sağlar. Bazen Türk ve Fransız öğretmenleri de gezilere katılırlar. Coğrafya merakı zamanla büyür, Karadeniz'deki bütün iskeleleri ezbere sayabilir, kentlerimizin 1950'lerdeki, 60'lardaki nüfuslarını şimdi bile söyleyebiliyor: "50'de Türkiye yirmi milyon, İstanbul bir milyon, Ankara iki yüz seksen altı bin..." Daha sonra meslek yaşamında, Güney Amerika ve Avustralya dışında, birçok ülkede, Birleşmiş Milletler, UNESCO, OECD gibi

uluslararası örgütlerde Türkiye'yi 22 kez temsil edecek ya da birçok ülkede çağrılı olarak incelemelerde bulunacak; Japonya'yı, Rusya'yı, Güney Doğu Asya'yı, Orta Asya'yı, Kahire'yi, Karacı'yi, Hong Kong'u, Bankok'u tanıma fırsatı bulacaktır.

Galatasaray Lisesi'ne ikinci olarak girer. Birinci olan öğrenciyle puanları eşittir. Her yıl sınıf birincisi olarak liseyi bitirir. Üstelik alışılmış anlamda pek ders çalışan bir öğrenci de değildir. Fakat Fransızca olarak gördükleri derslerden hiçbir şey anlamadığı için, bütün sınıf akşamları elbirliğiyle 'bu ne anlama gelir' diyerek dersleri, kendi başlarına Türkçe'nin kalıbına dökerek öğrenirler.

Aydın Köksal'ın yapıtları ve yazıları:

190 dolayında yazısı, yapıtı, çevirileri yayınlanmıştır. *Dil ile Ekin* (TDK, 1980), *Bilişim Terimleri Sözlüğü* (TDK, 1981), *Yabancı Dille Öğretim: Türkiye'nin Büyük Yanılgısı* (Öğretmen Dünyası, 2000) kitapları dille ve Türkçeyle ilgili olanlardır.

Kalkınmada Bilgisayar Teknolojisi (TBD, 1974) ve *Yazılım: Doğmakta olan Bir Endüstri*, (DPT, 1990) başlıklı iki çeviri kitabı yayınlanmıştır.

Ayrıca Ömer Asım Aksoy başkanlığında yayınlanan *Ana Yazım Kılavuzu*'na katkı verir. *Bilişim'in yanı sıra Öğretmen Dünyası*'nda, *Mühendis ve Makina*'da, *Elektrik Mühendisliği*'nde, *Fransız Dili ve Edebiyatı FDE*'de, *Bilim ve Ütopya*'da, *Çağdaş Türk Dili*'nde, *Cumhuriyet*'te bilişimle, dille, Türkçeyle ilgili yazıları yayınlanır.

Dil Derneği'nin Prof. Akşit Göktürk'ün anısına düzenlediği *Bilim Dili Türkçe, Yazın Dili Türkçe 1. Bilimsel Kurultay* kitabındaki "Bilim Dili Türkçe" bölümünü yazır.

Aydın Köksal'ın aldığı ödüller:

Dil ile Ekin ile Türk Dil Kurumu 1980 İnceleme Ödülü'nü alır. Aynı yıl, Tüm Öğretim Üyeleri Derneği'nin (TÜMÖD) yalnızca bir kez verilen *Fen ve Mühendislik Ödülü*'nü alır (ödülü İTÜ'lü Prof. Tank Özerker'le bölüşür.) Kuruluşunun 25. Yılında Türkiye Bilişim Derneği ile Türkiye Bilgi İşlem Sanayicileri Derneği'nin bilişim kesimi adına her yıl verilmek üzere ortaklaşa koydukları *TBD-TÜBİSAD Yaşam Boyu Hizmet Ödülü*'nün ilkini 1966'da alır. Aynı yıl, kendisine Türkiye Döküm Sanayicileri Derneği'nin *TÜDÖKSAD Onur Üyeliği Ödülü*'verilir. TBD'nin kuruluşunun 32. yılında, 2003'te, "TBD Onursal Başkanı" sanıyla onur-

landırır; bu sanın başkasına verilemeyeceği de derneğin tüzüğüne yazılır.

Aydın Köksal'ın yöneticilik ve diğer görevleri:

HÜ'de Bilgi İşlem Merkezi Müdürlüğü (1967-80), Bilgisayar Bilimleri Mühendisliği Bölüm Başkanlığı (1980-85), DPT Bilgi İşlem Özel İhtisas (Uzmanlık) Komisyonu üyeliği (1975-87) ve Başkanlığı (1977-78), ÖSYM Bilgi İşlem Birim Başkanlığı (1974-80), TÜBİTAK Bilim Adamı Yetiştirme Grubu Yürütme Kurulu Üyeliği (1984-87), Türkiye Bilişim Derneği Başkanlığı (1971-75; 1981-87) ve Türk Dil Kurumu (Atatürk'ün TDK'sı) Yönetim Kurulu Üyeliği ve Terim Kolu Başkanlığı (1982-83) vb. Uluslararası örgütlerde (UNESCO, OECD, RCD vb.) Türkiye'yi yurt dışında 22 kez temsil eder. Devletin TDK'ya 1983'te elkoymasından birkaç yıl sonra, Dil Derneği'nin kurulması doğrultusundaki çalışmaları yürüten yedi kişilik kurulda görev yapar, Dil Derneği (DD) kurucu üyeliği (1987), Genel Yazmanlığı (1987-88) ve Yönetim Kurulu üyeliği (1987-92) yapar. Daha sonra, Ulusal Eğitim Derneği'nin (UED) kurucu üyesi olur (2003).

1971'de, bugün 7.500'ü aşkın üyesi bulunan Türkiye Bilişim Derneği'ni (TBD) kurar, uzun süre Yönetim Kurulu Başkanlığı'nı yapar (1971-75; 1981-87); Türkiye'nin ilk bilgi işlem dergisi olan *Bilişim*'i çıkarır. 30. yılına erişen ve Türkiye'nin *bilişim toplumu*'na dönüşme çabalarının, bilişim teknolojinin yeni bir endüstri ve hizmet kesimi olarak gelişmesinin, Türkçenin bir bilim ve öğretim dili olarak gelişmesinin en güzel örneği olan Türkçe bilişim terimlerinin binlerce yeni sözcükle ulusal dilin yaşam çevrimine girişinin soluk kesici öykülerini içeren bir "ulusal belgelik" değeri taşıyan bu dergi bugün de yayını sürdürmektedir.

5 Kasım 1996'da Aydın Köksal'a TÜDOKSAD onur üyeliği veriliyor.

Doğal olarak sınıf birincisine daha çok iş düşer. Bu nedenle Aydın Köksal kendini her yerde hep, hem öğrenci hem de öğretmen gibi hisseder.

Mutlu birisidir, adıyla, kişiliğiyle, arkadaşlarıyla, çevresiyle hep barışık yaşar. Ancak, doğru düşünmek, yeryüzünde haksızlığı, sömürüyü ortadan kaldırmak için de, kıran kırana savaşıma girmekten kaçınmaz. Çevresiyle barışıklığı, ona bu savaşımında, inandırıcılık kazandırır, düşüncelerini yayma olanağı verir. Sınıfta toplumsal bir yaşamları vardır. İkili ilişkileri çok azdır, on, yirmi kişi birlikte olurlar... Birçokları yatılı okulun sıkıntılarını anlatırken, o insanlarla birlikte olmaktan, sorun çözerek yaşamaktan, mutlu olur.

On beş yaşından sonra spor yapar. Gençlerde 400 m ve 400 m engellide yarışır, genellikle dördüncü gelir, bir kez de gençlerde üçüncü olur, madalya alıp kürsüye çıkar. Dört yıl, büyük bir istekle yarışır. Bu dört yıl Aydın Köksal'ın kişiliğine çok şey katar:

Önemli olan başkasıyla değil kendi kendinle yarışmak

"Aldığım toplam eğitim içinde, aile ortamında ve iyi okullarda aldı-

ğım iyi eğitimin payı eğer % 49 ise, bu atletizm yarışlarının bana sağladığı eğitimin payı %51'dir. Bunun ayrılmına 50'li yaşlarımda vardım. Burada önemli olan başkasıyla değil kendi kendinle yarışmak... Bir atletizm pistinde, rakibinize çelme atamazsınız, kimseye haksızlık yapmadan yarışabilmeyi öğrenirsiniz. Yarışı bayılacak gibi bitirirken korkarsınız. Ama 'geçen yarışta dayandım' diyerek yarışı sürdürürsünüz. Dört sene yarışıp derecenizi iki-üç saniye iyileştirmeye çalışırsınız. Kendi yeteneğinize karşı yarışıp önünüzde olanlara olağanüstü bir saygı duymayı öğrenirsiniz. Kıskançlık değil, örnek alma duygusu gelişir."

Babasından etkilenecek keman çalır, öğrenci arkadaşlarıyla orkestraları olur; İstanbul'da, Lyon'da konserler verirler. Klasik müzik konserleri düzenlerler, genellikle İstanbul'daki yabancı diplomatlar, eşleri gelir. Hafif müzik, Çigan müziği ve caz konserlerinde ise Galatasaray'ın koca Tefrik Fikret Salonu dolup taşar.

Çok iyi öğretmenleri olur, hepsinden etkileni

Çok iyi öğretmenleri olur, hepsinden etkileni. Ne zaman ders ne

zaman teneffüs, ya da gezi, oyun, pek ayrımına varmadan, meraklı, coşkuyla kendini yaptığı işe verir. Bu durumu şöyle tanımlıyor: "Eğilence ortamında mı daha çok öğrendik, yoksa derste mi, bilemiyorum."

Aydın Köksal yirmi beş, Gülden Köksal on dokuz yaşındayken, 1965'te bir arkadaşlarının nişanında tanışırlar. Bir yıl sonra nişanlanır, 1967'de evlenirler. Gülden Köksal üniversite öğrenimini, evliyken tamamlar.

Aydın Köksal, elektronik mühendisliğini, Galatasaray'daki okul birinciliği karşılığında çağrılı olarak gittiği INSA Lyon'da, Fransa'da okur. Bu okul, Fransa'nın, teknolojiye Amerika'yı yakalamak üzere kurduğu önemli bir mühendislik okuludur.

Onun bütün iş yaşamı bilişim alanında, bilgisayarlar konusunda çalışmakla geçer. Yedek subaylıktan sonra, Ankara'da bir bilgisayar firmasında çalışır. Hacettepe Üniversitesi (HÜ) kurulurken planlanan Bilgi İşlem Merkezi'nin (BİM) kurucu müdürlüğünü, 1967'de kabul edip 18 yıl aştıktan bir süre HÜ'de görev yapar. HÜ'deki BİM Müdürlüğü görevi sırasında "bilimsel dilbilim" dalında *Türkçenin Özdevimli Biçimbilgisi Çözümlemesine ilk Yaklaşım* adlı teziyle 1975'te bilim doktoru olur. Bilgisayar ortamında yapılan bu çalışma, dünyada bitişken diller üzerinde gerçekleştirilmiş ilk çözümdür. 1980'de bilgisayar bilimleri dalında doçent, 1991'de bilgisayar yazılımı dalında profesör olur. HÜ'de (1968-85), ODTÜ'de (1968-69), Ankara Üniversitesi SBF'de (1971-74), Gazi Üniversitesi İİBF'de (1990-95) dersler verir. 30 yıllık hizmetten sonra, 1995'te üniversiteden emekli olur.

Yarışçılığı, elde kronometre, proje yönetmenliğine dönüşür

Aydın Köksal, yirmi altı yaşında bilgisayarı tanır, bu tanışmadan sonra "bilişim" mesleği onun yeni ve en güçlü tutkusu haline gelir. Yarışçılığı, elde kronometre, proje yönetmenliğine dönüşür, dilciliği, yazıncılığı, bilişim terimleri yapımcılığına. 1973'te HÜ Bilişim Enstitüsü'nü kurup, Türkiye'nin ilk *Bilgisayar Bi-*

limleri Mühendisliği Doktora Programı'nı başlatmanın sorumluluğunu üstlenir. Bilgisayar Bilimleri Mühendisliği Bölümü'ne 1977'de ilk öğrenciler alınır, 1981'de ilk bilgisayar mühendislerine diploma verilir. Bugün Türkiye'deki 72 üniversiteden 36'sında her yıl yaklaşık 3.000 bilgisayar mühendisi diploma almaktadır.

Bu dur durak bilmeyen yaşamın ürünlerini Aydın Köksal şöyle özetliyor:

"Ne düşler kurdum, neler buldum, neleri yaptık, neleri yapamadık. Kimi zaman düşünün bile kurmaya cesaret edemediğimiz büyük başarılar kazandık. İki bin beş yüz Türkçe terim önerip de bunları dile armağan edebileceğimi hiçbir zaman düşünmemiştim. Dört-beş bin sözcük Bilişim Derneğinin terim çalışmasında var. İlk kez 1971 yılında, ürettiğim yedi yüz dört Türkçe bilişim terimi *Elektronik Mühendisliği* dergisinin *Bilişim Özel Sayısı*'nda yayınlanmıştı. Daha sonra binin üzerinde terim Türk Dil Kurumu'nda yayınlandı.

"1990'lara girerken, IBM, yazılım ürünlerini dünyada İngilizce, İspanyolca, Fransızca, İtalyanca ve Almanca ile birlikte Türkçe olarak da pazarlamaya karar verdikten sonra, *IBM Sözlüğü*'ndeki yaklaşık 12.000 terime Türkçe karşılıklar önermemi istediğinde, çok az uyumayı göze alıp işi üstlendim. Türkçe'nin işlekliği öylesine eşsiz ki, 75 günde bitirdiğim çalışmada ortaya çıkan sonuç beni bile şaşırttı; bilim ve teknik dili olarak Türkçe'ye olan güvenim bir kat daha pekişti.

"Yetiştirdiğimiz öğrenciler, bilgisayar mühendisi çıkıp yurt dışına gince, ileri Avrupa'nın, Amerika'nın en iyi okullarında doktora yaparlarken çoğu derslerinden hep 'A' alarak, birçok durumda ileri ulusların çocuklarının önüne geçtiler. Bu genç mühendisler Türkiye'de ve yurt dışında giriştikleri işleri üstün başarılarla bitirdiler. Kanımca bir dilin bilim dili olmasının ölçütü budur.

Aydın Köksal'a Eylül 1996'da TBD-TÜBİSAD Yaşam Boyu Hizmet Ödülü veriliyor.

'Türkçe bilim dili olabilir mi?' diyenlere, bu gençlerimizin bilişim alanındaki başarılarından daha iyi yanıt olabilir mi?"

1985'te, YÖK'ün tırmadığı dönemde, HÜ'den kendi isteğiyle ayrılarak, Bilişim Ltd'i kurar. Bugün, bilgisayar yazılımı üreten bu kuruluşun başındadır. Bilişim Ltd. ile son on dokuz yılda, 110 proje yaparlar. 40 tane de Hacettepe Üniversitesi adına döner sermaye ile projeler yapmışlardır. Üstelik bunlar büyük projelerdir: Örneğin üniversiteye girişte her türlü kayırma ve torpili önleyen ÖSYM projesi Aydın Köksal'a aittir.

"İngilizce eğitim yapan üniversiteler açarak kendi çocuklarınızı teknoloji ve bilimin uzaktan bir izleyicisi, bir çevirmeni konumuna sokarsınız."

Aydın Köksal'a neden ısrarla yabancı dille öğretime karşı çıkıp anadilini savunduğunu soruyorum, yanıtı inandırıcı:

"Anadili, ilk kez dünyayı keşfettiğiniz dil anlamına gelir. O dil kişiliğinizin oluşmasını sağlamıştır. Agop Dilaçar'ın deyimile, 'Doğa kişinin başvurduğu bir sözlük gibidir. O onu anadiliyle okur.' Kavramları, değer yargılarını o dille tanıır, benimser, kişiliğimizi o dille oluşturur. Ondan sonra bu temel kavramları bütün dillerde anlatabilir, yeni kavramlar da öğrenebiliriz. Anadilini iyice öğrenememiş, kendi kişi-

liğini geliştirememiş bir kişinin, yabancı dille doğayı tanıması, keşfetmesi, başkalarıyla iyi iletişim kurması olanaklı değildir. Bu özgürlük-kolelik ilişkisi gibidir. Özgürlük, kendiniz olmakla başlar; ancak özgürseniz düşünce üretebilirsiniz. Böyle yetişmiş mühendisleriniz yoksa, hiçbir proje bitmez, o zaman da 'bizde iş yok, bu işi en iyi Amerikalılar' yapar dersiniz. İngilizce eğitim yapan üniversiteler açarak kendi çocuklarınızı teknoloji ve bilimden uzaktan bir izleyicisi, bir çevirmeni konumuna sokarsınız."

Aydın Köksal, otuz yedi ve elli dokuz yaşlarında iki kez ölüm tehlikesi atlatır. Babasının arabasını kullanmaya kalkan 16 yaşında bir zengin çocuğu Hoşdere caddesinde, evinin önündeki yaya kaldırımında çarpar ona. Tüm vücudu dağılır. On bir gün komada, altmış altı gün de hastanede kalır. Gülden Köksal kaza günü Hacettepe Hastanesi'nde nöbetçidir. Kırk beş profesör Aydın Köksal'ın hayatını kurtarmak için yarım saatte hastaneye koşarlar, kaza haberini öğrenen bütün dostlar koşup gelirler. Ancak sekiz ay sonra işine dönebilir. "Bu kaza eşiğe ve bana, güven içinde olduğumuzu, sağlam dostluklarla çevrili olduğumuzu, toplumun desteğini sandığımızdan çok fazla olduğunu öğretti. Otuz yedi yaşında büyük bir güven duygusuna kavuştuğumu söylemeliyim. İnsanın dostları kötü günde belli oluyor. Bütün bu ilgiyle birlikte, Gülden'in beni yüreklediren o yoğun ve sürekli desteği olmasa, onun 'eylemli sevgisi' olmasa, bu kazadan, her iki kazadan sağ çıkınamazdık."

"Toplum kazanılmış değerlerini, birikimlerini boşa harcıyor"

Aydın Köksal'a, son dönemdeki gelişmeleri nasıl değerlendirdiğini soruyorum. Yanıtı şöyle:

"Toplum kazanılmış değerlerini, birikimlerini boşa harcıyor; uzun süredir hep yanlış yönetimler altında yaşıyoruz. Doğruluğu kanıtlanmış ilkelere vazgeçiyoruz. Atatürk devrimleriyle kazanılmış öğretim birliği

ilkemizi, ona bağlı anadili bilincimizi, ulusal özgülvenimizi, ulusal bağimsızlığımızı yitiriyoruz. Geriye adınlar atıyoruz, çağın gerisine düşüyoruz. Aydınlanma süreci hep tekliyor; uluslaşma sürecimiz tamamlanmıyor. Yine de Aydınlanma'nın Türkiye için vazgeçilmez bir kazanım haline geldiğini biliyorum. Kimsenin gücü artık Türkiye'yi geriye götürmeye yetmeyecektir. Laikliği yok etmek, şariat getirmek isteyenler ısrarlı davranırlarsa iç savaş çıkar, kan dökülür; ama Türkiye yine de bilim ve uygarlık yolundan dönmeyecek."

Aydın Köksal'ın Bilim ve Ütopya Dergisi ile ilgili değerlendirmesi şöyle: "*Bilim ve Ütopya* Dergisi çok önemli bir değer benim gözümde, çünkü bilim erişilmez, yüce, yalnızca bilim adamı geçinen üç-beş kişinin uğraştığı bir alan değildir. Bilimsel düşünceye fırıncının, şoförün, profesörün ulaşma ve bilimsel düşünceden kendi bireysel yaşamları için yararlanma hakları eşittir. Bilimsel düşünceyi ayrıcalıksız olarak bütün topluma ulaştırdığımızda, *Yeniden doğuş (Rönesans)* gelecektir. Doğa, insan ve yurt sevgisi, bilimin yol göstericiliğini benimseyen insanlarımızda, işte o zaman tam olarak gerçekleşecektir. Alinyazısı, kader gibi göksel düşünceler yerine, yeryüzünün insan usuyla algılanabilir mantığını, geniş kitlelerin benimsemesi, bilimin bence en önemli görevlerinden biridir. Bilim adamlarının görevi, bildiklerini saklamadan, sulandırmadan yurttaşlarına, açıkça aktarmayı başarmaktır.

1995'teki bir yazısında, "otuz yıl aradan sonra, şimdi hafta sonlarında arada bir resim yapıyorum, tablolarım kırkı buldu" diyen Aydın Köksal, sanırım

yakında özlediği bahçe içindeki eve, geniş bir kütüphaneye kavuşacak, kaynaklarını, notlarını düzenleyerek bir süredir ara verdiği yazma çalışmalarına yeniden başlayacak. Yeni yapıtlarını bekliyoruz.

Aydın Köksal, yaptığımız ve yapacağınız her şey için size teşekkür ediyoruz..

Arkadaşım Aydın Köksal

Çağpar Fıkırkoca

(DSP Eski Merkez Yönetim Kurulu Üyesi)

Aydın'ı ortaokuldan, 1953'ten beri tanıyorum. İyi bir öğrenciydi, sınıf birincisiydi. O hep sabırla öğretmeye, anlatmaya hazırdı. Bu özelliği onu ideal öğretmen konumuna oturtuyordu.

Onun birinci denilebilecek özelliği çalışkanlığıdır. Ama size bireysel ve sosyal meziyet olan çalışkanlıktan bahsetmiyorum. Onun için çalışmak var oluştı. Aydın'ın iyi öğrenciliği (aklı, çalışkanlığı), daha o yaşlardaki sabrı, onun çevresiyle ilişkilerini çoğaltıyor, ona erkenden saygınlık kazandırıyor. Onun takım çalışmasına yatkınlığı da, insancılığı / ulusalcılığı da, alçakgönüllülüğü de bu özelliğinden besleniyor.

Onun için, herkesin bildiği "oyuncağını durmadan bozup yapan meraklı çocuk" gibidir denilebilir: Ama o çocuksu değil ergin bir merakla, bir oyuncak değil bütün bir hayatı kendi kendine keşfetmeye, iyileştirmeye sonsuz bir azimle girişmiştir... Çalışması verimlidir.

Çalışmak eğer verimli ise sürekli bir derinlik ve ufuk getirir. Aydın'da bu böyledir. Hepimizin bildiği gibi, bize öğretilenler, hangi yaşta olursak olalım, genellikle gerektiği kadardır ve hep eksiktir. Bilgilerimizle yetindiğimiz an eksikliklerimizi keskinleştiririz. Çalışkanlığı Aydın'a *hep öğrenmesi gerektiğini* öğretivermiştir. Hâlâ en kuytu köşelerde, en geride kalmış bilgilerini güncelleştirir, tamamlar.

Bu yaşam/çalışma tarzı doğal olarak onu en güçlü kapıyı zorlamaya yöneltmiştir: dil...

Onunki kendini keşfetme, kendini yapma ve kendi olmaya koşulmuş güçlü yaşam enerjisi, onu doğal olarak hayatı kendi diline dökme göreviyle karşı karşıya bırakmış. Aydın kendini Türkçenin kapısında buluvermiştir. Dilciliği onda neredeyse organik bir gereksinimdir. İşte tam da bu nedenle ondaki anlama, kavrama ve anlatma kararlılığı, yıllar sonra genç bir mühendis olarak, Türkçe bilişimin omurgasını oluşturan sözcükleri ortaya atmasına yol açmıştır. O dille dışardan değil içeriden uğraşır, dilin karmaşık yapısını çözmek onda sürekli ve doğal bir uğraştır; neredeyse kendiliğinden elini kolunu sallayarak dilin mahzenlerinde dolaşır, ortaya çıkar, sonra yeniden derinlere dalar. Türkçe ona güven verir.

Çalışmak ve dilcilikten başka burada kısaca belirteceğim bir özelliği de sabır ve sebatıdır. Bu gücü nereden bulur? Tüm insanlarla ilişkide veya herhangi bir konuda yoğunlaşma veya odaklanma becerisi, onu, sabır ve sebatını sürekli kılmak için gereken sonsuz umut ve enerjiyle besler. En dik kafalılara, hatta vurdumduymazlara bile sabırla ve gerçek bir alçakgönüllülükle kendini anlatır ve yaşamı onlarla bile paylaşmanın mutluluğunu arar. Çünkü herkese açıktır.

Çalışarak kendini ve çevresini var etme gücü, düşüncede, sözde ve dilde kendi dilabilme arayışı ve nihayet sonsuz bir iyimserliğin çatlamayan "sabır taşı"yla Aydın hiçliği ve yok oluşu sürekli varlığa dönüştüren, hep tükenen aına hep yenilenen bir hayat ve sevgi kaynağıdır.

Aydın şimdilerde Türkçenin, Türkiye'nin geleceği ve yabancı dille öğretimin yanlışlığı konularına ağırlık vererek hepimizin heyecanlarını ayakta tutuyor. Eğer gençlere ruhunu aktarabilme fırsatı bulursa onların gerçek bir yoldaşı olur; yaşlılara ulaşabildiğinde ise onların küllendirdikleri hayallerinin alevini parlattır.

Bilişim Dünyamızın Seçkin Önderi: Aydın Köksal

Ülkemizi büyük bir atılımla bilişim toplumuna dönüştürme özlemiyle, bu doğrultuda yoğun çaba gösteren bir aydın olarak uzun yıllar yakından tanımak fırsatı buldum Aydın Köksal'ı. Kendisi, gerçek bir mühendis olarak böylesi bir özlemin gerçekleşmesi için neler yapılması gerektiğini sürekli düşünen, çözüm yolları öneren, bunları çok kısa sürede yaşama geçirebilen bir eylem adamıdır. Bilgisayar Mühendisliği Bölümlerinin ülkemizde ilk kez açılmalarına ön ayak olmuş, mühendisliğe önem verilmesini, toplumun kalkınmasında, uygarlaşmasında bir kaldiraç olarak yer almasını gözetmiş, uygulamalara, araştırmalara ve mesleki ürün geliştirmeye büyük önem vermiş; çağa onurlu biçimde ayak uydurma savaşımı içinde, bütün yaşamını bu uğurda ülkesine adanmış örnek bir insandır.

Aydın Köksal'ın toplumunun çağdaşlaşması doğrultusundaki katkısının ve yarattığı izlerin gelecekte çok daha iyi ayrıntıya varılacağına inanıyorum. Aydın Köksal, başarma hırsı, yaratıcılık, çalışkanlık ve yeniyelen ilginin gelecekte Türkiye'yi ileri bir ülke durumuna getirebileceği düşüncesini kökleştirmiştir.

1971'de Türkiye Bilişim Demeg'i'ni kurması ve mesleğin tanınmasında, etik değerlerinin gelişmesinde, sorunların gündeme getirilip çözüme kavuşturulmasında, mesleğimizin devlet katında saygınlığının kabul edilmesinde verdiği katkılar her türlü övgünün üstünde olmuştur. Aydın Köksal bununla da kalmayıp bilişim terimlerinin pek çoğunu Türkçeye kazandırmış, yerleşmesi ve eğitimin bu terimlerle yapılmasında son derece önemli bir rol oynamıştır. Bugün Türkiye'de eğer Bilgisayar Mühendisliği eğitimi Türkçe yapılabiliyorsa bunu çok büyük ölçüde Aydın Köksal'a borçluyuz.

Ülkemizin bilişim toplumu olma-

sı ve ulusal yazılım endüstrisinin yurtdışı pazarlara açılabilcek düzeylere gelmesi özlemini ve çabalarını sürdüren Aydın Köksal'a toplumumuz ve öğrencilerimiz adına sonsuz teşekkürler.

Prof. Dr. Ersin Töreci
Bilgisayar Mühendisliği
Bölüm Başkanı, TBD Eski Başkanı

Bir "Aydın"ı Tanımak

Nitelikli öğretimin ancak anadilimizle ve anadilimizin sözcüklerinden oluşan bilim sözleriyle verimli biçimde yapılabileceğine ilişkin gözlem ve değerlendirmelerimin, daha 1966'da bilişim mesleğinden

de çalışmaya başladığını yıllardan beri, bütün meslek yaşamım boyunca gereğini yapmış, bu yolda bilişim, bilgi işlem, bilgisayar, donanım, yazılım gibi 2500'ü aşkın yeni sözcüğü türetip dilimize kazandırmış ve mesleğin yeni bir bilim dalı olarak öğretimini Türkçe olarak başlatmış bir mühendis, bir öğretim üyesi olarak toplum önünde..."

Tarih: 10 Kasım 2002; hepsi toplumda belirli yerler edinmiş kişilerden oluşan kalabalık bir topluluk önünde, "Türkçe Bilim Dili Olabilir mi?" konusunu tartışıyoruz. Aydın Hocamın inanılmaz bir heyecanla yaptığı konuşmayı dinlerken yıllardan beri, önce yapıtlarından, ürünlerinden tanıdığım, hayranlık duydu-

Aydın Köksal'ın Yaşantısından Bir Kesit

Prof. Dr. Gülden Köksal (Eşi)

Onu ilk gördüğümde (1965 güzü) bir mitingden geliyordu. Herkes ona odaklanmıştı: "Şimdi Aydın gelir ortalık hareketlenir!" Bir yakınımanın nişanında, kızlar ve erkekler oturup bekliyorduk; ama neyi, bilmeden. Kapı açılıp içeri, bağırış çağırış, iri gözlü, incecik bir kişi girdi... Gelen Aydın'dı. Mitingin coşkusu, yıllarca görmediği arkadaşlarına anlatılacak konuların çokluğu ile bir anda evin içinde bitiverdi. Herkesle konuşmak, ellerini sıkmak, coşkusunu herkese geçirmek istercesine gülüyor, anlatıyor, anlatıyordu. Önce şaşıtmış, sonra daha çok şaşıtmış.

Aradan yıllar geçip (39-40 yıl) geriye dönüp baktığımızda, yine ülke sorunlarında içi içine sığmayan, yine anlatacak şeyi daima çok olan, ama hiç vakti olmayan, işlerin çokluğu nedeniyle zaman zaman yakınan, ama hiçbir işe "hayır" diyemeyen bir insanla yaşadığımızda, hep şaşıp yıllar yıllar geçtiğinde anlıyorsunuz ki onun sınır tanımayan insan sevgisi, yurt sevgisi, en kötü koşullarda bile savaşımından vazgeçmeyi aklına getirmeyen iyimserliği, belirli dönemlerde yaşamımızın etrelendiği ölümcül olabilecek ağır kazalarda bile, düşülün, kaygı duyulan tek şey olarak hep "işler"i öne çıkarıyor. O tek başına kalsa bile, sonunda her şeyi iyiye, güzele dönüştürebileceğine inanan güçlü, olumlu bir kişilik.

Annem Aydın'a bir şiir yazmıştı. Şimdi bu satırları yazarken onu anımsadım: "Aydın, çalışanların sen en başısın..." dizeleriyle başlayan bir şiir. Hep çalışan, hep çalışarak, emeğini koyarak yaşamını kazanan ya da yaşamını anlamlı kılan bir insan. Her yaptığı işte aşırı emek ve özveri var. O nedenle başı dik ve gözünü budaktan sakınmayan bir kişilik. Dürüstlüğü ve doğruluğu ilke edinmiş, bilime inanan, çok okuyan, okuduğunu özümseyen ve üreten bir kişi Aydın.

Evdeki yaşantısı ise, her gün çok yorgun ve bitkin geldiği için uzandığı kanepe, yine okunacak ve yazılacak yazılan ve göz ucuyla baktığı televizyon.

Kimsenin aleyhinde konuşmayan, işlerin içinde boğulduğunda ya da canı çok sıkıldığında kemanından destek alan, içindeki çocuğu her an canları tutan, 50 yaş bunalımını 55 resim yaparak geçiştiren, yeryüzüne, insanlara vurgun bir çalışma adanmış Aydın.

ğum sonra da tanışarak çeşitli ortamlarda, aynı çizgide, aynı savaşımın içinde birlikte olma onuruna eriştiğim bu değerli insanın duyarlılığını ve hiç azalmayan heyecanını içimde duyarak bir kez daha ben de onunla birlikte heyecanlanıyorum...

Tarih: 27 Aralık 2003; TÜBA'nın *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü* projesi kapsamında düzenlediği 'Çalıştay' nedeniyle Bolu'dayız. Gece yarısına kadar süren Çalıştay'dan otelimize yeni dönmüşüz. Aydın Hocam, yine büyük bir heyecanla, yazmayı tasarladığı kitaplarının içeriğini paylaşıyor benimle... Bir yandan da TÜBA'nın bu büyük projesinin ilk sonuçlarının getirdiği sorunları tartışıyoruz... Yine ayrı duyarlılık, yine aynı heyecan....

Yıllar önce, çok değerli hocam Prof.Dr. Doğan Aksan, bize Aydın Hocamı tanıtırken, bilgisayar mühendisi olmasına karşın doktorasını dilbilim alanında yaptığını söylediğinde hem çok şaşırmış hem de çok mutlannıştım. Çoğu kişinin ne olduğunu tam olarak bilmediği bu alanda çalışmak, Türkçeyi dilbilim bakışı açısıyla betimlemek amaçlı çabalarımda ilk günlerden bu yana bana hem örnek hem de destek olan, tanışmaktan, birlikte çalışmaktan, görüşlerini almaktan, dinlemekten, kısacası, onların yanında olmaktan çok mutlandığım, onurlandığım, aydınlandığını hocalarım var. Bu hocalarım hem "aydın ve duyarlı" hem de "üreten bilim insanı" olma özellikleriyle benim öykündüğüm, örnek aldığım, elimden geldiğince benzemeye çalıştığım insanlardı. Bugün ben de öğrencilerime ülkemizin değerli aydın ve bilim insanları olan bu hocalarımdan söz ederken, gururla, Aydın Köksal hocamızın "dilbilim" doktorası yaptığını ve bizim alanımıza olan değerli katkılarını da sayıyorum.

Değerli hocamızın bu katkılarının aynı heyecanla sürmesini diliyorum ve "iyi ki varsınız hocam" demek istiyorum...

*Prof.Dr. İclâl Ergenç
Ankara Üniversitesi DTCF
Dilbilim Bölümü Başkanı*

Dil ile Ekin'in Muhteşem Yazarı

Doç.Dr. N. Engin Uzun

Ankara Üniversitesi Dilbilim Bölümü Öğretim Üyesi

Ankara Üniversitesi TÖMER Müdürü

Prof. Dr. Aydın Köksal'ı şahsen tanımak mutluluğuna çok geç eriştim. 2003 yılının sonbaharı Antalya'da bir Türkçe etkinliğinde uzun uzun sohbet etme fırsatı yakaladım. O yıl içinde birkaç kez daha görebildim kendisini. Bu deneyimlerim bende, hayran olduğunuz ünlü biriyle yıllar sonra tanışma, konuşma fırsatı bulmanın nasıl bir duygu olduğunu sonuna kadar anlama olanağı da sağladı. İnanılmaz bir enerji ile, anekdotları birbirine bağlayan ve her birini bir sonuca bağlayan akıcılıkla dil, dil öğretimi, Türkçe ve herbirinin bilgisayar yönleri üzerinde konuşan bir Türkçe tutkunu, bir anadili tutkunu.

Ben aslında yüksek mühendis Prof.Dr. Aydın Köksal'ı değil, *Dil ile Ekin'in* muhteşem yazarı Aydın Köksal'ı çok öncesinden tanıyordum. Kitabı, üniversite öğrenciliğimde su gibi okuduğum bir kitaptı.

Daha sonra, Ankara Üniversitesi Dilbilim Bölümü'nde asistan olduğum ilk günlerde Bölüm Başkanımız Prof.Dr. Doğan Aksan'a hangi alanda çalışmak istediğimi söylerken bu alanda fazla çalışma yapılmadığını da vurgulayarak, biçimbilim ve sözdizim alanlarını işaret etmişim. Kendisi de bana kara kaplı, hani tuğla gibi derler, o cinsten bir kitabı raftan alıp önüme bırakmış ve "Öyleyse buradan başlayabilirsin" demişti. Açıp baktığımda Aydın Köksal'ın muazzam bir biçimbilim çalışması olan doktora tezini karşımda görmüştüm. Çölde bir vaha gibi... Bu çalışma beni çok derinden etkilemişti, hem cehaletimi yüzüme vurarak, hem de sıradışı bir çalışma olarak.

Türkiye'de Gereksinimini Duyduğumuz Seçkin Bir Aydın

Prof. Dr. Doğan Aksan

Ankara Üniversitesi DTCF Dilbilim Bölümü Eski Bşk.

Hiç abartmadan söyleyebilirim ki, Aydın Köksal, yeteneklerini, becerilerini, bilim ve uygulama alanındaki başarılarını hayranlık ve şaşkınlıkla izlediğim, Türkiye'de gereksinimini duyduğumuz seçkin aydın tipinin gerçek örneklerinden biridir.

Prof. Dr. Aydın Köksal'la, daha doktorasını bitirmek üzere olduğu 1974 yılında tanışmışım. Bilişimsel dilbilimi alanında, yurdumuzda ilk olan geniş oylumlu, değerli tezinden sonra Hacettepe Üniversitesi Bilgi İşlem Merkezi'ndeki bilimsel ve uygulamaya dönük çalışma-

ları, Türk Dil Kurumu'ndaki terim etkinliklerine katkıları, daha sonraki çalışmalarının kaynağını ve ilk basamaklarını oluşturmuştur. Geniş birikiminden yararlanarak yazdığı yazılarla, ülkemizde bilişim alanındaki çabalarıyla, *bilgisayar'dan* başlayarak türetilip yaygınlaştırdığı terimlerle, bilişimden dilbilime, oradan Türkçeye ve yabancı dille öğretim yanılıgı konusuna uzanan yapıtlarıyla Aydın Köksal, Türk bilim, teknik ve kültür alanında kendisine şimdiden, saygın bir yer edinmiştir.

Türkçe Tutkunu, Türkçe Sevdalı Bir Bilişimci

Emin Özdemir

Aydın Köksal'la nerede, ne zaman tanışmıştık? Onuz beş yıl önce Hacettepe Üniversitesi'nde "Temel Türkçe Bölümü" adıyla yeni birim açılmış, birimi oluşturma görevi de bana verilmişti. Öğrencilerin anadili donanımlarını güçlendirme, "konuşma, dinleme, okuma, yazma" becerilerine yönelik eksikliklerini giderme amacıyla açılmıştı bu birim.

Öğle yemeklerimiz bile sınıf içi etkinliklerimizdi değerlendirme toplantılarına dönüşürdü. Bu söyleşilere başka bölümlerden katılan Türkçe sevdalı arkadaşlar da olurdu. Aydın Köksal da bunlardan biriydi. Genç, coşkulu bir "elektronik mühendisi"ydi. Konuşurken coşkusu sesine, gözlerinin çeliğine yansırı. Bu da sıfatüstü bir inandırıcılık katardı söylemine. Zengin bir düşünsel birikimi vardı. Birden çok yabancı dil biliyordu. Böyleyken Türkçe'nin gücüne inanıyor, bunu karşılaştırmalı örneklerle göstermeye, somutlamaya çalışıyordu. Daha ilk karşılaşmamızda etkilemişti beni.

Derler ya her dostluk, her arkadaşlık ortak yönelim ve yönemelerin ürünüdür. Aydın Köksal'la otuz beş yıldır sürdürdüğümüz dostluk için de böyledir bu.

Aydın Köksal'ın Türkçe'yi özleştirme, kendi öz değerlerine kavuşturarak varsıllaştırma savaşımını düşünüyorum. Elinden düşürmezdi Türkçe Sözlüğü. Sözcük yapma yollarını, halk ağzından yapılan derlemeleri, eski dil anıtlarından taranarak edinilen söz değerlerini gözden geçirirdi. Bunlardaki incelikleri, güzellikleri sezdirmeye çalışırdı çevresindekilere. Yabancı kökenli sözcüklere Türkçe karşılıklar düşürürdü. Hiç unutmam, *bilgisayar* sözcüğünü yarattığı gün yolda karşılaşmıştık. Uzun uzun sözcüğü nasıl yarattığının öyküsünü anlattı. Fransızca, İngilizce, İtalyanca'dan örnekler verdi. Karşılaştırmalar yaptı. *Bilgisayar* sözcüğünün Türkçenin kurallarına uygun olup olmadığını sordu bana. Uygundu. Nitekim sözcük kısa sürede dilin çevrimine girdi. Ortak dilin malı olmuş yazılım, donanım, bilişim sözcükleri de onun yaratımlarıdır.

Elektronik mühendisliği eğitimi görmüş bir bilişimcidir Aydın Köksal. Onu, dil sorunlarıyla içli dışlı kılan, onun Türkçe sevgisi ve anadili duyarlılığıdır. Sözcüğün gerçek anlamıyla bir Türkçe tutkunu, bir Türkçe

sevdalıdır Aydın Köksal. Hani bir dizesi vardır Yunus Emre'nin: "Aşk gelicek cümle eksikler biter." Aydın Köksal'ın dilsel eylemi için de böyle olmuştur bu. Bugün bilişim ve bilgisayar dili, Türkçe terimler dizgesine kavuşmuşsa Aydın Köksal'ın çok büyük payı vardır bunda. Aydın Köksal'ın bu eylemi, başka bilim dallarında çalışanlar için de örneksenecek nitelikler taşır.

Dille toplumların yaşama biçimi arasında sıkı bir ilişki, güçlü bir etkileşim vardır. Aydın Köksal, bu olgu üzerinde de çok durmuş, çok düşünmüştür. Bu bağlamda onun çalışmalarını bilgisayar ve bilişim alanıyla sınırlandırmak, eksik bir saptama olur. "Sözcükler, diller toplumsal kişiliğin örtütüsünü taşıyor, bir ekinin bilinçaltını ortaya çıkarıyor. Ama ekinleri birbirinden ayıran bir duvar da önnüyor. Sözcükler aracılığıyla bir yazar bütün insanlıkla kucaklaşabiliyor" gerçeğinden yola çıkarak yazdığı *Dil ile Ekin* adlı yapıtı, onun dili nasıl bir bütünsellik içinde ele aldığını gösterir. Çok katmanlı bir yapısı vardır bu yapıtın. Zengin bir kaynakçaya, bilimsel verilere dayalı, alıntı ve dipnotlarla değişik alanlara göndermeler yapan bir yapıttır *Dil ile Ekin*. Dilbilimden insanbilime, toplumbilimden halkbilime değin ilginç gözlemler, saptayınlar içerir. Bu yönleriyle güncelliğini ve yararlılığını kolay kolay yitirmeyecek bir çalışmadır.

Diller, kendilerine katkıda bulunan, soluğunu genişletip yüceltmeye çalışan kişileri, emekçileri unutmaz, unutturmaz hiçbir zaman. Toprağında onların izini taşır çünkü. Türkçe'nin sözvarlığını geliştirmeye, özleştirmeye, ulusallaştırmaya çalışanlar için de böyle olacaktır bu. Elbette Aydın Köksal için de...

**"Bilişim Teknikbilimini
ulusal bir kalkınma aracı
olarak kullanacağız."**

Aydın Köksal

Bilişim Ltd. Kurucu Gn. Md., 1968

PARAYI VERDİ DÜDÜĞÜ ÇALDI / CIA VE KÜLTÜREL SOĞUK SAVAŞ

Frances Stonor Saunders

Zamanında Aydınlik ile Bilim ve

Ütopya dergileri yazmıştı. Soğuk Savaş yıllarında Marksizm ve komünizm ilgi duymaya başlayan Batı Avrupa aydınlarını "Amerikan tarzı"na alıştırmaya çalışan CIA'nın hikâyesini şimdi Amerikalı bir yazarndan okuyoruz.

Uzun soluklu bir araştırma, soruşturma sonucunda hazırlanan "Parayı Verdi Düdüğü Çaldı", CIA'nın kültür cephesinde yürüttüğü faaliyetlere bir açıklık getiriyor. Kitabın yazarı Frances Stonor Saunders, bu önemli konuyu anlatırken keskin bir gözlemci oluyor ve muzip bakış açısını hiç elden bırakmıyor. Kitabı okurken, CIA'nın Amerikan kültürünü nasıl bir propaganda silahı olarak gördüğünü, bu amaç uğruna nasıl konferanslar düzenlediğini, dergiler çıkardığını, orkestra tunceleri ve ve resim sergileri için ödenek sağladığını görüyoruz. Soyut ekspresyonizmin (dışavurumculuğun) sosyalist gerçekçiliğin öğretileri karşısında sözde "özgürlüğü temsil etmek için" yaratılmış bir akım olduğunu görünce de, doğrusu pek şaşırmıyoruz.

Henüz yeni kurulmuş olan CIA, son derece geniş ve etkili bir ağ oluşturan istihbarat personelinin, siyasal strateji uzmanlarından; ABD'nin kalburüstü üniversite-lerinin eski okul ilişkilerinden yararlanarak 1947'den itibaren bir konsorsiyum yaratma işine girişti. Bu konsorsiyumun iki görevinden biri, dünyayı "komünizm has-

talığına" karşı aşlamak ve ABD'nin dış dünyadaki siyasal çıkarlarının korunmasını kolaylaştırmaktı. Sonuçta, görülmemiş derecede sıkı ilişkilerle birbirlerine bağlı insanlar, Teşkilat'la eşgüdümlü çalışarak şu düşünceleri yaymaya giriştiler: Dünyanın bir Pax Americana'ya, "yeni bir Aydınlanma çağına" ihtiyacı vardır ve bu çağ "Amerikan Çağı" olacaktır. Pax Americana'nın "Aydınlanma"sı, bilindiği gibi tam bir karartmaya dönüştü.

Politika ya da sanat ve edebiyatla ilgilenen, yaşadığı dünyaya yabancı kalmak istemeyen herkesin ilgisini çekebilecek bir çalışma.

Doğan Kitap

Çeviren: Ülker İnce,
İnceleme/Araştırma,

491 Sayfa

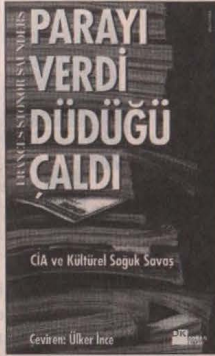
KUTSAL SAVAŞLAR TARİHİ

Jacques G. Ruelland

Savaş, bilinen, güncelliğini hiç yitirmeyen, ama ne yazık ki yeterli kadar işlenmeyen bir konudur. Bu kitap savaşı bir dünya zorunluluğu üzerinde durarak, "savaş" ideolojileri'nin temellerini irdeliyor.

Felsefeci Jacques G. Ruelland, savaş, kutsal savaş, kutsanmış savaş, fetih ve yıkım savaşı gibi kavramları mercek altına alırken, kutsal savaşın haklı savaşa dönüştürülerek rasyonalize edilmesinin evrimini ve böylelikle Haçlı Seferleri'nin, Engizisyon'un, sömürge ve genel olarak dinsel kökenli savaşların nasıl akladıklarını anlatıyor.

Çeviren: Teoman
Tunçdoğan
İletişim Yayınları
132 Sayfa

GATTACA

Emrullah Gökhan

"Gattaca" adını bir filminden de hatırlıyor olabilirsiniz. Ama aslında Amerika'da Pentagon'a bağlı, uzay ve genetik araştırmalar yapan bir üsün adı. Emrullah Gökhan dünyanın sayılı genetikçileri ile araştırmalar yaparken ülkesinin bu bilim alanına yetersizliği ve aslında insanlık için yapılan çalışmaların bir yerde insanlığı nasıl tehdit ettiğini anlatmaya çalışıyor.

Genetik bilimi sayesinde bir çok ölümcül hastalığın tedavisinde önemli aşamalar kaydedildi (meme kanseri, hemofili vb.). Bu hastalıklar, kök hücre yöntemleriyle, en azından teorik olarak, kökü kazanabilir durumda. Tabii ki, bu çalışmalar için denekler gerek. Firmalar bir çok ilaç çıkarıyor. Petki bu ilaçlar nerede, kimler üzerinde deniyor? Empiryalist ülkelerin ilaz tekelleri için, bilim politikası olmayan Üçüncü Dünya ülkelerinin insanları hazır bir zemin olarak görülüyor. Ayrıca bir çok sebze ve bitkinin genleri ile oynandığını ve genetik sebze yediğinizi düşünelim. Bugün Karadeniz'de radyasyon yüzünden bir çok kişi

kanserin pençesine düştü. Ya gelecekte bu genetik sebzelerden doğacak sağlık ve ekonomik sorunlara karşı ülkenizin bu konuda politikası var mı? Hayır yok! Bizim ülkenize genetik harikası bir çok ürün giriyor ve bizler de onları şifa niyetine yiyo-ruz.lerde doğacak çocukların nasıl

olacağını tahmin edebilir miyiz?.

Gattaca'yı okurken Biofaşizm-den, patentli genlerden, insan kopyalamaya, gen terapisinden zavallı konyun Dolly'nin gerçek hikâyesine kadar pek çok araştırmanın öyküsünden bölümler okuyacaksınız.

Dünyaca ünlü bilim adamları ile aynı projelerde çalışan genç bir Türk olan.

Enrullah Gökhan ülkesinde genetik konusunun mankenlerle konuşulmasından dolayı inanılmaz ürküyor ve şöyle diyor: "Türkiye her yıl bir kilo domates tohumuna 1 kilo 200 gr altın ödiyor. Ayrıca bu genetik tohumlar sayesinde birkaç yıl sonra asla o topraklarda hiçbir şey yetişmeyecek. Kısırlaştırılmış bir tarıma gidiyor ülkem."

*Timaş Yayınları, 2004
176 Sayfa*

ULUSAL ÇIKAR VE DİŞ POLİTİKA

İlhan Uzel

Türk dış politikasını kuramsal bir çerçeveye analiz etmek amacını taşıyan bu kitap, Eleştirel Kuram'ın sunduğu genel çerçeveden yararlanıyor.

Özal dönemi üzerinde yoğunlaşan kitap, söz konusu kuramsal çerçeveyi iki genel örnek olay etrafında geliştiriyor. "Dış Ekonomik İlişkiler" başlığı altında Ortadoğu ile ilişkiler, Türkiye-AT ilişkileri ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi; Kıbrıs sorunu bağlamında ise "ulusal güvenlik" merkezli çıkar algılanması ve sorunun bir an önce çözümünden yana olan siyasal iktidar ile burjuvazinin çıkar farklılaşmasının dış politikaya yansımaları üzerinde duruluyor. Özellikle 1990'lardan itibaren belirginleşen kırılma noktalarının temelleri verilmeye çalışılıyor.

*İmge Kitabevi, 2004
475 Sayfa*

FİKİRLER VE TERCİHLER

Albert Einstein

Kuşkusuz bilimsel çalışmalarıyla dünya tarihine geçmiş bir bilim insanıdır Albert Einstein. Bilimsel başarılarının yanı sıra toplumsal konulara ilişkin çok sayıda yazı, mektup ve

konuşmaları da bulunmaktadır. Aslında her bilim insanının sahip olması gereken toplumsal duyarlılık ve sorunlara bilimsel çözümler öneren bakış açısı Albert Einstein'da oldukça gelişkin bir biçimde görülür. Bu gelişkinlik kendi sosyal konumundan o günkü dünyanın durumuna değin bir çok nedene bağlanabilir. Ancak Albert Einstein'ın toplumsal konulardaki bakış açısı öne-

mine rağmen genellikle arka plana itilmiştir. Bu kitapta dünya barışı, Nazizm, Sosyalizm ve Yahudilik gibi pek çok konuda yaptığı konuşmaların, yazdığı makale, mektup gibi belgelerin, belirli bir düzen içinde bir araya getirilmiş halini topluca buluyor.

Albert Einstein'ın fikirlerinin hâlâ ne kadar önem taşıdığını, bu fikirlerden yola çıkarak yaptığı pratik tercihlerin doğruluğunu sorgulayabilirsiniz. Hele bilim insanının taşıması gereken duyarlılığı ve toplumsal bilinci göstermesi açısından son derece önemli bir kitap.

*Çeviren: Z. Elif Çakmak
Arion Yayınevi, 2004
239 Sayfa*

ÖLÜLER DE KONUŞUR

Dr. William Maples ve gazeteci Michael Browning

Dünyaca ünlü adli antropolog Dr. William Maples ve gazeteci Michael Browning, bu kitapta Maples'in yirmi yıllık kariyerinde karşılaştığı en ilginç vakaları anlatıyor.

Kitap, Maples'in çözdüğü birbirinden ilginç onaltı vaka hikayesin-

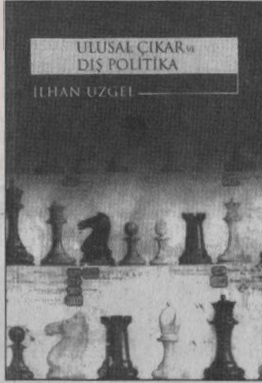
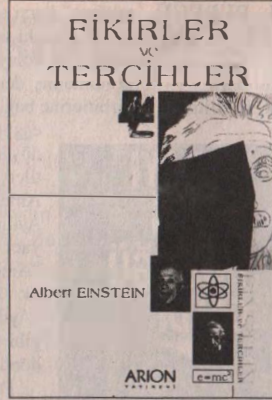
den oluşuyor. Maples, eğitim hayatı, eğitim hayatı, eğitimli kariyeri ve profesyonel yaşamından kesitleri de kitabına taşımış.

Dr. Maples, parçalanmış bedenlere bakmayı, görmeyi ve gözlemlemeyi nasıl öğrendiğinden ve kemik örneklerinin tadına bakmak gibi verimli teknikleri nasıl keşfettiğinden bahsediyor ve hikayelerinde bu

parçaları nasıl birer ipucuna dönüştüğünü örneklerle anlatıyor. Ne de olsa, "hepimizin içinde, en derinde, merkezde yatan şey; kesilecek, yanacak, parçalanıp dağılacak en son şey; en sert, en güçlü, en az zarar görebilir parçamız; en sağlam müttetikimiz, en güvenilir yoldaşımız, öldükten sonra geride bırakacağımız en uzun ömürlü kalıntımız iskeletimizdir.

"Ölümler de Konuşur"da Dr. Maples ünlü İspanyol fatih Francisco Pizarro'dan eski ABD başkanı Zachary Taylor'a, Çar II. Nikolay ve ailesine, Vietnam'da ölen kimliksiz Amerikan askerlerine kadar, ünlü ya da sıradan çeşitli kurbanların gizemli ölümleri hakkındaki araştırmalarını aktarıyor.

Polisiye, kriminoloji, adli tıp, ve bilimsel-macera konularına ilgi du-

yanlar için gerçek olaylara dayalı güzel bir okuma sağlıyor.

Çeviren: *Gülenbilge Zanardı*
Saga Yayınları, 2004
370 Sayfa

PROBLEMLER VE DÜŞÜNCELER

Hasan Haluk Erdem

İletişim, kişinin varoluşunu gerçekleştirebilmesini sağlayabilir mi? İnsan nedir? Avrupa merkezli bakış açısından sınırlamak nasıl olmaktadır? Dil, düşünce ve gerçeklik arasındaki ilişki nasıldır? Felsefe eğitiminin önemi nedir? Felsefenin, eğitim ve demokrasi ile olan ilgisi nasıl kurulabilir? Elimizdeki kitap, "Bütün bu sorulara, her türlü dogmatik duruşun ötesinde, felsefi yönelişlere yanıt arama girişimi olarak" yazılmış.

Düşünme olanağına sahip insan, birbirinden farklı özellikte bilgiler üretir. Felsefi bilgi de bunlardan biridir. Öyleyse denilebilir ki, felsefe yapmak insan olma özelliğinin bir parçasıdır. Felsefe tarihi insanın kendi tarihidir. Genç bilimci Hasan Haluk Erdem, farklı yerlerde yayınlanmış yazılarını "Problemler ve Düşünceler" adlı kitabında bir araya getiriyor.

Odak Yayınevi
170 Sayfa

MİRAS

Nihat Behram

Bir ucunda ihtiras ve körü körüne inanç; bir ucunda halkın kendine kader diye dayatılanlara başkaldırısı... Emperyalist savaşlar, emperyalizmin dünden bugüne oyunları...

Kıyımların, sürgünlerin öksüz ve yetim bıraktığı çocukların dramı...

Bir ucunda kan, acı, zulüm; bir ucunda rüzgârlar, dağlar, ırmaklar. Kafkaslar'ın Kars'ta, Iğdır'da, Aras'ın oluğunda, Ağrı'nın doruğunda atan kalbi...

Nihat Behram, babasının yaşam öyküsünden süzdüğü olay örgüsünü

çağın tarihiyle birleştirerek, "Ermeni olayları"nı Miras adlı romanıyla edebiyatımıza ilk kez getiriyor. Sol kimliğiyle sağlam bir yurtseverlik bilincinin birleştirmesi sayesinde, "Ermeni olaylarına" hem soğukkanlılıkla, hem de yoğun bir duygusallıkla yaklaşıyor.

"Soğukkanlılıkla", çünkü Behram bilimselliğe dayalı bir tarih bilinciyle hareket ediyor. Tarihçi ve sosyolog olmadığını sık sık vurguluyor, ama olayları sadece sonuçlarıyla, tek tek insanların yaşamı üzerinden değil trajik etkisiyle değil, tarihsel-siyasal nedenleriyle ele alıyor.

"Yoğun duygusallıkla", çünkü bizzat babasının başından geçen olayları bir şairin duyarlılığıyla anlatıyor. Ermeni olayları sırasında Nihat Behram'ın babası Haydar, beş yaşında küçük bir çocuktu. Bölgedeki birçok köy ardı ardına Ermenilerce basıldı. Sıra Haydar'ın köyüne gelmişti. Haydar'ın babası elinde silahıyla eve gelir ve eşine

köyün savunmasına katılacağını, çocukları alıp kaçmasını söyler. Ama eşi köyden ayrılmak istemez; sekiz yaşındaki büyük oğlu Abbas'a, kardeşi Haydar'ı alarak kaçmasını söyler. İki kardeş kaçanlara katılırlar. Yolda Abbas donarak ölür. Sonra, Haydar babasının bir tanıdığından, öksüz ve yetim de kaldığını öğrenir. Binlerce küçük çocukla birlikte, Kâzım Karabekir Paşa'nın girişimiyle toplanarak okutulurlar. Haydar böylece bir Cumhuriyet yurttaşı ve iki önemli edebiyatçımızın babası olur.

Kitabın kapağına konan fotoğraf da çok şey anlatıyor. 1930'lu yılların bir gazetesinden kesilmiş kupürde, Kâzım Karabekir'in 1920'lerde dağlardan topladığı, kıyımlarda öksüz ve yetim kalmış çocuklar görüntüsü. Kuptürün arkasına Nihat Behram'ın babası "Karaköse'de bulunup Erzurum'a götürüldüğümüz" diye not düşmüş. Behram, fotoğrafın aslını bulmuş. Ama sahipleri vermek istememişler. "Babam da bunlarm

arasında" deyince, "Hangisi?" diye sormuşlar. İşaretlenmediği için teşhis etmesi mümkünken değil. "Hepsi benim babam!" diye cevap vermiş. Ruhu Su da o fotoğraftaki çocuklardan biriymiş.

Everest Yayınları 2004,
256 Sayfa

DÜNDEN BUGÜNE

PATRİKHANE

Uğur Yıldırım

Bu kitabın amacı, ABD ve AB'nin, Patrikhane yönetimi başta olmak üzere, diğer azınlık kuruluşlarını Türkiye'ye karşı kullanma çabasını ve bu çabaya alet olanları gözler önüne sermektir. Kitapta bulabileceğiniz bazı konular şunlardır: "Dinlerarası Diyaloğun" kökenindeki buluşma: Kasım Gülek ve Papa 6. John Paul Vatikan'da ne konuştu?... "Diyaloğun" öncüsü Gülek'e kefil oldu mu?... Patrik Athenagoras, Atatürk'ün gizli tamimle bildirdiği Mavri Mira mensubu Athenagoras mı?... Atatürk'ün Fener Patrikhane-si'yle ilgili gizli yazışmaları... ABD'nin büyük operasyonu Athenagoras... Yassıada'da 6-7 Eylül olaylarının sanığı Menderes aleyhine konuşmayan papaz... İlk Bulgar Patriği Kiril'in 9 Nisan 1966 tarihli raporu... İstihbarat raporlarına rağmen Bartholomeos'u kim seçti?... Özal'ın Harbiye Orduvehi'nde ağırlandığı Türk düşmanı... ABD Kongresi AGİT Komisyonu zabıtlarında Bartholomeos... Rahmi Koç'la birlikte Ege ve Karadeniz'i "temizleme" girişimi... Venizelos gemisinin sahibi Kosta Karras kim?... NATO tatışbikatlarına ABD'li papazlar geldi mi?... Tayyip Erdoğan'ın verdiği sözler... ABD Başkanı Bush, Bartholomeos'un kol düğmelerini neden beğendi?... ABD-AB'nin "pontus" kartı... Karen Fogg'un e-postalarında sözde "Rum Soykırımı"... Bartholomeos'un Yunanistan'da çıkardığı metropoliter... "Varlığım Türk varlığına armağan olsun" varlığı, "Varlığım ABD'ye armağan olsun" gelen Türkiye...

Sovyet Gözüyle Jöntürkler, Yuriy Asatoviç Petrosyan, Çev. Mazlum Beyhan ve Ayşe Hacıhasanoğlu, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1. Basım, Nisan 1974, 348 s.

Sovyet tarihçi Y. A. Petrosyan bu eserinde, Türkiye'nin millî demokratik devrim sürecini ve bu sürecin öncüsü olan Jön Türkleri ele almaktadır. Bilindiği gibi, Türkiye'nin millî demokratik devrim süreci, aşağı yukarı 19. yüzyılın ikinci yarısının başlarında, bu sürecin ilk halkası olan Yeni Osmanlılar/I. Meşrutiyet ile başlamış, sürecin ikinci halkası olan 1908 Jön Türk Devrimi ile önemli bir aşama katetmiştir. Petrosyan, konuyu 1860'lardan itibaren ele alarak 1908'e kadar getirmektedir.

Metodolojik temelini tarihsel materyalizmin oluşturduğu bu çalışmada Petrosyan'ın, Osmanlı toplumunun sosyo-ekonomik yapısı, Jön Türklerin sosyal yönleri ve Jön Türk hareketinin sınıfsal yapısı üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun yanında, konunun öteki kısmı, yani Türk devrimcilerin ideolojileri ve sosyo-politik görüşleri de ayrıntısıyla ele alınmaktadır.

Kitabın bir diğer dikkat çekici yanı, 1905 Rus Devrimi'nin Osmanlı ülkesindeki etkilerinin değerlendirilmesidir. Bu devrim dalgasının da etkisiyle Doğu Anadolu'da 1908 Jön Türk Devrimi öncesinde halk ayaklanmaları görülmüştür. Kitapta, Jön Türk Devrimi'nin halk dinamiğini göstermesi açısından önemli olan bu ayaklanmalar üzerinde ayrıntılı biçimde durulmaktadır.

Petrosyan'ın çalışması ayrıca, konuyla ilgili kaynak taraması yapmak isteyenler için ve özellikle de Rus ve Sovyet kaynakları açısından önemlidir. Çarlık arşivleri, Makedonya, İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli illerindeki Rus elçi ve ataşelerinin gelişmeleri günü gününe Çar'a bildiren yazıları çalışmanın kaynakları arasındadır.

Martin Luther ve Thomas Münzer ya da Muhasebenin Başlangıcı, Dieter Forte, Çev. Sargut Şölçün, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1. Basım, Mayıs 1983, 271 s.

Dieter Forte'nin bu eseri, "Brecht'çi öze" sahip bir tiyatro oyunudur. Bu oyun, Forte'nin en yoğun tartışmalara yol açmış yapıtıdır. 1970'li yıllarda başlayan bu tartışma üç yıl boyunca sürmüştür. Oyun, Alman tiyatrolarında yıllarca oynanmıştır.

Forte, bu oyunu yazabilinek için Alman tarihindeki Reform dönemini yıllarca araştırmıştır. Eser, yoğun bir tarihsel malzemeye dayandığından belgesel bir nitelik taşımaktadır. Örneğin konular gelişigüzel kurulmamış, konuyla ilgili yazılar alınmıştır. Orijinal metinler kullanılmıştır. Oyundaki kişiler psikolojik karakterler olarak çizilmiştir. Karakterler belli sınıfların ve ilkelerin temsilcileri olarak ortaya çıkmaktadırlar. Forte'nin ifadesiyle, "oyunda kahrman yoktur. Bu oyun, olayı göstermektedir."

Forte'nin bu eseri, bazı iyi sanat eserlerinin bazen, o konuyla ilgili bilimsel formattaki çalışmalarından daha kavratıcı olabildiklerini görmek açısından çarpıcıdır. Bu kitap sadece bir sanat eseri değil, aynı zamanda iyi bir teorik çalışmadır da... Gerçekten de, yüzyılların 1514-1525 yılları arasında geçtiği bu eser, Ortaçağ, Alman Köylü Savaşları, Reformasyon, Rönesans, Hümanizm, Martin Luther, Thomas Münzer üzerine okuyucuya tatmin edici bilgi ve açıklayıcı bir fikir verebilmektedir.

Ayrıca eser, geçmişe dönük bir şimdiki zaman anlatımıdır da. Forte, konunun geçtiği 1514-1525 dönemi ile zamanımız arasında bu kadar açık ilişkinin bulunmasının ken-

disini bile şaşırttığını belirtmektedir.

Emeğin ve Emekçilerin Tarihi, Pierre Brizon, Çev. Cemal Süreya, Onur Yayınları, Ankara, 1. Basım, Şubat 1977, 573 s.

1926 yılında yayımlanan Emeğin ve Emekçilerin Tarihi'nde Pierre Brizon, kendi deyişle, "halk yayını niteliğinde" ama ayrıntılı ve geniş bir tarihsel malzemeye dayanan bir metin ortaya koymuştur.

Brizon'un bu kitabında, loncaların ilk tiplerinden 20. yüzyıl başlarına kadar emeğin ve emekçilerin tarihi incelenmektedir. Çalışmanın başlığı her ne kadar genel olarak emekçileri kastediği olsa da Brizon yalnızca Fransa'sız toplumunu ele almıştır. Konunun ve dolayısıyla Brizon'un kitabının bu haliyle bile hayli hacimli olduğu görülmektedir.

Bu eserde eski loncalar, bu loncaların üyeleri, eski zaman zanaatçıların yaşamı, tarikatlar, Ortaçağ'da sınıai çalışması, 16. yüzyılın iktisadi devrimi, eski rejim döneminin imalataneleri, Colbert Çağı, makinelerle karşı ilk sızlanmalar, eski zamanlardan yakın yüzyıllara ücretler ve işçi yaşamı, eski grevler ve işçi koalisyonları, toprak ve köylülük, burjuvazinin doğuşu ve iktidara gelişi, Buhar Yüzyılı'nın iktisadi devrimi, çağdaş sanayi, sanayide kadın ve çocuk, çalışma hukuku, grevler, sendikalar, kooperatifler ve daha başka konular ele alınmaktadır.

Brizon'un eserinde dikkat ve ilgi çekici noktalardan biri, tarih boyunca emekçilerin gündelik yaşamları, örneğin yaşama koşulları, yeme içme alışkanlıkları ve benzer daha başka noktalar hakkında verdiği bilgilerdir. Brizon'un çalışmasında görülen çok sayıda belge de dikkat çeken bir başka noktadır.

Son olarak, bu ay değerlendirdiğimiz bu üç kitabın da gayet iyi çeviriler olduğunu belirterek, çevirmenlerinin hakkını verelim.

G enellikle briççiler (başlangıç, orta, ileri, gelişmiş, uzman) olmak üzere kategorilere ayrılırlar. Ben bu köşede orta, ileri ve gelişmiş oyuncuların ilgilenebileceği SANZATU oyunlarına ait problemler sunacağım. Sonra bu problemlerin çözümü için soru-cevap şeklinde sizlere yardımcı olacağım. Problemler diğer briç köşelerinde olduğu gibi uzman problemleri değildir. Daha basit problemlerdir. Ancak çok daha fazla sayıda insan okuyabilir, anlayabilir ve öğrenebilir.

Sevgilerle.

EL NO 5:

G	K
♠ A82	♠ R43
♥ R93	♥ A75
♦ V54	♦ A103
♣ V1076	♣ RD94

G	B	K	D
1NT	Pas	3NT	Pas
Pas	Pas		

Atak doğu ♦ 6

1) Enver Köksoy: Kaç garanti löveniz var?

2 pik+2 kör+1 karo=5 löve..

2) E.K: Nereden löve kazanabiliriz?

Trefl renginden Ası çıkarak.

3) E.K: Yerden 1. lövede hangi kartı oynamamız lazım?

Yerden V'yi oynayarak hiçbir şey kazanamayız. Çünkü eğer batı R,D Karodan atak etmişse 10'lumuz zaten el alır. Aksi taktirde doğunun koymuş olduğu önörü mutlaka As'la alırsınız. İleride V'miz diğer önörü çıkarınca 10'lumuz yine el alır.

4) E.K: 9 lövemiz nereden gelecek?

Trefl Asını çıkardıktan sonra renginden. Toplam 2 Pik, 2 Kör, 2

Karo ve 3 Trefl lövesiyle 9 el kazanacağız.

TÜM DAĞILIM

♠ A82					
♥ R93					
♦ V4					
♣ V1076					
♠ D97				♠ V1065	
♥ V642				♥ D108	
♦ R986				♦ D72	
♣ A5				♣ 832	
	B	K	D		
		G			
		♠ R43			
		♥ A75			
		♦ A103			
		♣ RD94			

Dipnot: Eğer atak edilen renk 2. defa durduruluyorsa hiçbir zaman löve boşlanmaz (bağışlanmaz). 1 lövede mutlaka As'la alınır.

Vxx	—	A10
10x	—	AVx
xx	—	AV10
109xx	—	Ax
Dxx	—	A10
98xx	—	A10

EL NO 6:

G	K
♠ R54	♠ A63
♥ A762	♥ DV54
♦ 743	♦ AR8
♣ A84	♣ R72

G	B	K	D
1NT	Pas	3NT	Pas
Pas	Pas		

Atak doğu ♠ 6

1) E.K: Kaç garanti löveniz var?

2 pik+1 kör+2 karo+2 trefl=7 löve. 2 tane daha lazım.

2) E.K: Hangi renkten löve artar?

Körlerden.

3) E.K: Rengi nasıl oynamak ge-

rerir?

a) Eğer körler 3-2 dağılmışsa, nasıl oynarsanız oynayın 1 el rakibe verdikten sonra 2 el daha alıp oyunu rahatlıkla yaparsınız.

b) Ancak renk 4-1 dağılmışsa, batıdaki 4 tane körü karşı çözüm yoktur. Doğudaki 4 tane körü çözüm 2 defa D ve V'ye doğru küçük oynamaktır. Tabi ki kör Asını önce çektiikten sonra.

4) E.K: Atağı bağışlıyor muyuz?

Hayır. Çünkü 2 defa kesiyoruz. Tempo şöyle olmalı.

a) Pik As. Elden küçük Kör yerdenden As.

b) Yerden küçük Kör. Elden V.

c) Trefl küçük, yerdenden As.

d) Yerden küçük Kör. Doğu ne yaparsa yapsın Körden 3 löve alıp oyunu yaptık.

TÜM DAĞILIM

♠ R54					
♥ A762					
♦ 743					
♣ A84					
♠ DV108				♠ 972	
♥ 3				♥ R1098	
♦ V952				♦ D106	
♣ D653				♣ V109	
	B	K	D		
		G			
		♠ A63			
		♥ DV54			
		♦ AR8			
		♣ R72			

Dipnot: 10'lu ve 9'usu olmayan ellerde, boş yere empas yapıyorum diye büyük kart oynamayın (eğer amaç 3 veya 4 löve almaksa). Önörlerinize doğru küçük oynayın.

DVx	—	Axxx
DVxx	—	Axx
DVxxx	—	Axx

Değerli Bilim ve Ütopya okuyucuları, 18 Haziran-13 Temmuz tarihleri arasında Libya'nın başkenti Trablusgarp ta Dünya Erkekler Şampiyonası düzenleniyor. Turnuvaya 128 oyuncu katılıyor. İlk kez bir Türk oyuncu Kıvanç Haznedaroğlu'da bu turnuvaya katıldı. Kıvanç ilk turda turnuvada 7 numaralı seri başı olan Rus Büyükhusta Malakhov'a 0,5-1,5 kaybederek elendi. Malakhov 2003 yılı Avrupa ikincisi olmuştu. (Dergimizin daha önceki sayılarında oyunlarını bulabilirsiniz.)

Malakhov, Vladimir (2695) - Haznedaroğlu, Kivanc (2395) 2004 Dünya Şampiyonası

1. Af3 d5 2. c4 c6 3. e3 Af6 4. d4 Ff5 5. Ac3 e6 6. Ah4 Fg6 7. Fe2 / Fbd7 8. O-O Fd6 9. h3 O-O 10. Axb6 hxb6 11. Vc2 dxc4 12. Fxc4 Ve7 13. / Fd2 c5 14. dxc5 Fxc5 15. Kfd1 Kac8 16. Fe2 Kfd8 17. Fel Fb6 18. Kac1 / Ae5 19. Vb3 Kxd1 20. Kxd1 Vc7 21. Ab5 Vc2 22. Vxc2 Kxc2 23. Şf1 Ac6 / 24. Kbl Kc5 25. Ac3 Ae7 26. Aa4 Kc6 27. Fb5 Kc8 28. Axb6 axb6 29. f3 / Af5 30. Ff2 Ad6 31. Fd3 Ad5 32. a3 b5 33. g3 Ac4 34. e4 Af6 35. Şe2 / Ae5 36. Fxb5 Kc2+ 37. Şe3 g5 38. g4 Ag6 39. Fd3 Kc8 40. Fg3 Ad7 41. / Kdl e5 42. Fc4 Kxc4 43. Kxd7 Kc2 44. Kxb7 Kg2 45. Ff2 Af4 46. Kd7 Kh2 / 47. a4 Ag2+ 48. Şe2 Af4+ 49. Şf1 Khl+ 50. Fgl Kxh3 51. a5 Kxf3+ 52. / Şel Ag2+ 53. Şe2 Kb3 54. a6 Af4+ 55. Şdl 1-0

Haznedaroğlu, Kivanc (2395) - Malakhov, Vladimir (2695) 2004 Dünya Şampiyonası

1. e4 c5 2. Af3 Ac6 3. d4 cxd4 4. Axd4 g6 5. c4 Af6 6. Ac3 d6 7. Fe2 / Axd4 8. Vxd4 Fg7 9. Fe3 O-O 10. Vdl Fe6 11. O-O Va5 12. Kcl Kfc8 13. b3 a6 14. f4 Fg4 15. Fxg4 Axb6 16. Vxg4 Fxc3 17. f5 Fd2 18. Fxd2 Vxd2 19. Kcd1 Ve3+ 20. Şhl b5 21. Vh4 f6 22. fxg6 hxg6 23. Vg4 Şf7 24. Kf3 Vc5 25. Kdl Ve5 26. cxb5 axb5 27. Vd7 Kc2 28. a4 bxa4 29. bxa4 Kc4 30. a5 Kxa5 31. Kxf6+ Vxf6 32. Kxf6+ Şxf6 33. h3 Kxe4 34. Vd8 Kal+ 35. Şh2 Şg7 36. Vc7 Kael 37. Vc3+ Ke5 38. h4 Ke3 39. Val Şh7 40. Vf1 Kf5 41. Vcl Ke4 42. Şh3 d5 43. g3 Ke6 44. Vc7 Ke4 45. Vc6 Şg7 46. Vb7 Kfe5 47. Vd7 Kd4 48. Va7 Kd3 49. Val d4 50. Va7 Kee3 51. Şh2 Ke2+ 52. Şh3 Ke5 53. Vc7 Kee3 54. Şh2 Kd2+ 55. Şh3 Kde2 56.

Ödüllü soru

Değerli satrançseverler, yandaki diyagramdaki iki oyununu kazancını sizlere soruyorum. Yanıtlarınızı 18 Temmuz tarihine kadar ozancapan@hotmail.com mail adresime bekliyorum. İnternet kullanmayanlar, yanıtlarını İstanbul dergi adresine gönderebilir. Doğru yanıtlayan okurlarımız arasında çekilecek kurda bir kişi Düşün Satranç Merkezi'nden FIDE normunda satranç takımı ve *Atrak Oyunun İki Dehası Alekhin ve Tal* adlı kitabı kazanacaktır. İyi eğlenceler ve satranç dolu günler dileğiyle...

h5 gxf5 57. Vc5 Ke5 58.

Vxd4 Ke4 59. Val Şf6 60. Va8 Kg4 61. Vh8+ Şe6 62. Vh6+ Şf7 63. Vh7+ Kg7 64. Vh6 Kgg5 65. Şh4 e5 66. Vh8 Kg4+ 67. Şh3 Kxg3+ 68. Şh2 K3g5

69. Vc8 Şg6 70. Vc6+ Şh7 71. Ve4+ Şh6 72. Vc6+ Şh7 73. Ve4+ Şh8 74.

Vc6 h4 75. Vh6+ Şg8 76. Ve6+ Şh7 77. Şh3 Kg3+ 78. Şh2 Kg2+ 79. Şhl

K2g5 80. Şh2 h3 81. Vxh3+ Şg8 82. Vc8+ Şf7 83. Vd7+ Şf6 84. Vc6+ Şf5

85. Vc8+ Şf4 86. Vcl+ Şg4 87. Vc8+ Kf5 88. Vc4+ Şg5 89. Ve6 Kgg6 90.

Ve8 Şh5 91. Vh8+ Şg4 92. Vh3+ Şg5 93. Ve3+ Şf6 94. Vb6+ Şg7 95. Vc7+

Şh6 96. Vcl+ Kfg5 97. Vd2 Kf6 98. Vd8 Kgg6 99. Vh8+ Şg5 100. Şg3 e4

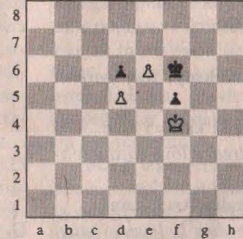
101. Vh4+ Şf5+ 102. Şf2 Şe5+ 103. Şe2 Kg7 104. Vh5+ Şd4 105. Vh8 Kg2+

106. Şel Kf2 107. Vd8+ Şe3 108. Vd2+ 1/2-1/2

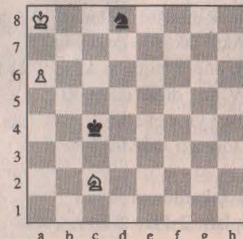
Ivanchuk, Vassily (2716) - Harikrishna, Pentala (2599) 2004 Dünya Şampiyonası

1. c4 c6 2. e4 d5 3. exd5 cxd5 4. d4 Af6 5. Ac3 Ac6 6. Fg5 dxc4 7. Fxc4 e6 8. Af3 Fe7 9. O-O O-O 10. Kcl a6 11. Fd3 Fd7 12. Kel Kc8 13. h4 Ab4 14. Fbl Fc6 15. Ae5 g6 16. Vb3 Abd5 17. Axc6 bxc6 18. Aa4 Ad7 19. Vg3 Fxg5 20. hxg5 Va5 21. b3 Kfd8 22. Fe4 Vd2 23. Ked1 Vb4 24. Fxd5 cxd5 25. Kc7 Kxc7 26. Vxc7 Vb8 27. Kcl Va8 28. Kc6 Af8 29. Ac5 e5 30. Kf6 exd4 31. Vxf7+ Şh8 32. Kxa6 Vb8 33. Ka7 Ve5 34. Ad3 1-0

**N. Grigoriev, 1922
Beyaz oynar kazanır**

**R. Reti, 1929
Beyaz oynar kazanır**

10. Dünya Bayanlar Şampiyonu Bulgar Antoaneta Stefanova oldu. Final maçları sonucunda Ekaterina Kovalevskaya'yı 2,5-0,5 yenerek bu ünvanı elde etti.

Kovalevskaya, Ekaterina (2467) - Stefanova, Antoaneta (2490) 2004 Dünya Bayanlar Şampiyonası, Elista

1. e4 e5 2. Af3 Ac6 3. Fb5 a6 4. Fa4 Af6 5. O-O b5 6. Fb3 Fc5 7. a4
Fb7 8. d3 d6 9. Ac3 b4 10. Ae2 O-O 11. Ag3 h6 12. Af5 Fc8 13. A3h4 Ad4
14. Axd4 Fxd4 15. Vf3 Fg4 16. Vg3 Şh7 17. Fe3 Fxb2 18. Kbl Fc3 19. f3
Ff7 20. Vf2 a5 21. g4 Ve8 22. Af5 Fxa4 23. g5 Ah5 24. Vh4 g6 25. Axb6
Fxb3 26. Ag4 Ve6 27. Af6+ Şg7 28. Axb5+ gxh5 29. cxb3 a4 30. bxa4 Kxa4
31. Şh1 Ka2 32. Kgl Ke2 33. Ff2 Ka8 34. f4 exf4 35. Vxf4 Kaa2 36. Kg2
Şg6 37. Vf3 Kac2 38. Kfl b3 39. e5 Fxe5 40. d4 Fg7 41. Fgl Kxg2 42.
Vd3+ Şxg5 43. Fe3+ Şh4 44. Kf4+ Kg4 45. d5 Kc1+ 46. Fxcl Vel+ 47. Kfl
Ve4+ 48. Vxe4 Kxe4 49. Şg2 b2 50. Ff4 Kb4 51. Fg3+ Şg5 52. h4+ Şg6 53.
Kbl Ka4 0-1

Stefanova, Antoaneta (2490) - Kovalevskaya, Ekaterina (2467) 2004 Dünya Bayanlar Şampiyonası, Elista

1. d4 d5 2. c4 e6 3. Af3 c6 4. Vc2 Af6 5. Fg5 dxc4 6. Vxc4 b5 7. Vc2
Fb7 8. e3 Abd7 9. Abd2 Vb6 10. a4 a6 11. Vb3 Fe7 12. Fe2 O-O 13. O-O
Kfc8 14. Ae5 Vd8 15. Axd7 Axd7 16. Fxe7 Vxe7 17. Kfc1 e5 18. d5 cxd5
19. axb5 a5 20. Kxc8+ Kxc8 21. Kxa5 Vc5 22. Af1 g6 23. Kal Vc2 24. Fdl
Vc5 25. Va3 Vb6 26. Ve7 Kc7 27. h3 Şg7 28. Fg4. Vf6 29. Vxf6+ Şxf6 30.
Fxd7 Kxd7 31. Kc1 Şe6 32. Ad2 Şd6 33. f4 f6 34. fxe5+ fxe5 35. Şf2

Geçen sayının yanıtı

Steinitz - Von Bardeleben, Hastings 1893, Beyaz oynar kazanır.

1)Kxe7! Şf8! (1...Şxe7 2. Vb4+ Şe8 3. Ke1+ Şd8 4. Ae6+ ya da 2.....Vd6 3. Vxb7+ Vd7 4. Ke1+ Şd6 5. Af7) 2)Kf7+! Şg8! (2....Vxf7 3. Kxc8+ Kxc8 4. Vxc8+ Ve8 5. Axb7+) 3)Kg7+! Şh8! (3....Şf8 4. Axb7+! Şxg7 5. Vxd7+) 4)Kxh7+! Şg8 5. Kg7+ Şh8 6. Vh4+ Şxg7 7. Vh7+ Şf8 8. Vh8+ Şe7 9. Vg7+ Şe8 10. Vg8+ Şe7 11. Vf7+ Şd8 12. Vf8+ Ve8 13. Af7+ Şd7 14. Vd6 mat
Em. Lasker-W.Steinitz, Moskova 1896, Beyaz oynar beraberlik yapar.

1)Kb7! Vxb7 (1.....Kc7? 2)Kxc7 Vxc7 3)Vxf6+ Şg8 4)Ff7+!) 2)Vxf6+ Vg7 (2....Şg8? 3. Vxd8+ Şg7 4)Fh5 !? Kc8 5)f6+ Şh6 6)Vxd6 3)Vxd8+ Vg8 4)Vf6+ =
Sorularımızı doğru yanıtlayan okuyucularımız arasında yaptığımız kurada kazanan Samsundan Suat Boztepe olmuştur. Tebrikler.

Kf7+ 36. Şe2 Kf8 37. Kfl Kb8 38. Kf7 Fe8 39. Kxh7 Kxb5 40. b3 Fa6 41.

Şf2 Kc5 42. Ka7 Fd3 43. Ka2 Kc8 44. Af3 Kb8 45. Kb2 Kb4 46. Şe1 Şe6

47. Şd2 Fa6 48. Şc3 Kb8 49. b4 Kc8+ 50. Şd2 Fb5 51. Ael Kf8 52. Ad3 g5

53. Ka2 e4 54. Ac5+ Şd6 55. Şc3 Kfl 56. Ka5 Fe2 57. Ka7 Kgl 58. g4 Fb5

59. Kg7 Kc1+ 60. Şd2 Kh1 61. Kg6+ Şc7 62. Kxg5 Kxh3 63. Kxd5 Fc6 64. Ae6+ Şb7 65. Ad8+ Şc7 66. Axc6 Şxc6 67. Ke5 1-0

2004 Avrupa Yaş Grupları Satranç Şampiyonası
28 Temmuz-8 Ağustos tarihleri arasında Ürgüp'te düzenlenecek. Katılımın oldukça yüksek olacağı beklenen bu turnuva ile ilgili bilgileri dergimizin gelecek sayılarında bulabilirsiniz.

* Dergimizin geçen sayısında haberlerini duyurduğumuz 2004 Avrupa Satranç Birinciliğini Ukraynalı Ivancuk kazandı. İkinci Nikolic, üçüncü ise Aronian oldu.

DSM DÜŞÜN SATRANÇ MERKEZİ

Özel Eğitim Hizmetleri Basım Yayımlar Bilgisayar ve Ürünleri San. Tic. Ltd. Şti.

848 Sk. No. 45/105-106 2. Beyler Kemeraltı-İzmir Tel: 0 232 484 84 14 - 445 13 39 Faks: 425 42 15

dususatranc@superonline.com / www.dususatrancmerkezi.com.tr

Haziran ayı ödüllü sorumuzu doğru yanıtlayan okurlarımızdan Semra Larçın (Antalya), Haşim Sarısoy (Antalya) bizden kitap kazandı. Temmuz ayı bulmacasını doğru yanıtlayan okurlarımız arasında kurayla belirleyeceğimiz üç kişi Kaynak Yayınları'nın yayımladığı, Nejat Kaymaz'ın *Pervâne Süleyman* adlı kitabını kazanacak.

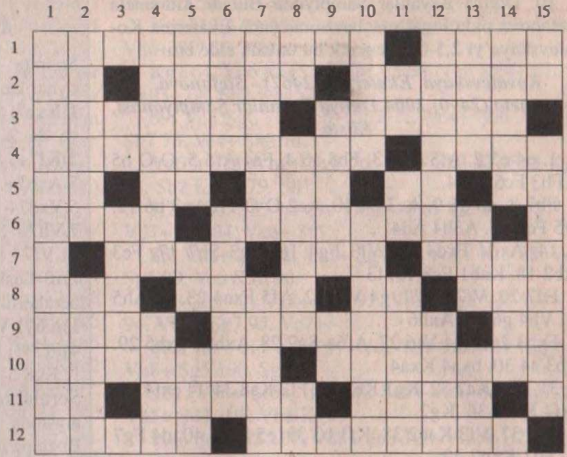
Soldan sağa

1) "Cehenneme Övgü" adlı betiğinde "Tarih boyunca insanın insana karşı çıkması, bizi özgürlüğe ya da mutluluğa daha çok yakınlıştırmış değil. Sadece, sömürünün ve baskının biçimini değiştirdi, o kadar." diyen "Cennetin Dibi" adlı yapıta da imza atmış yazarımız. - Avrupa Birliği'nin kısa yazılışı. 2) Halk dilinde "dişi tay". - Şaşma ünlemi. - Üveyik. 3) Ün. - Kauçukla kükürdün işlenmesinden elde edilen bir plastik madde. - "Kral ..." (Shakespeare'in bir oyunu). 4) Türlü eşyayı kurutmakta, temizlemekte kullanılan aygıt. - İlgili. 5) İçi misket dolu top mermisi. - Yapıda kullanılan, dört köşe ya da yuvarlak, uzun ve kalınca ağaç. 6) "Anne" anlamına gelen Arapça sözcük. - Orhan Hançerlioğlu'nun bir romanı. - "Tark..." (sinema sanatçısı). - Laboratuvar sözcüğünün kısa yazılışı. 7) Kuzey Avrupa ülkelerinde kullanılan iki tonluk gemi yüküne, bu miktardaki ticaret mallarına değer biçmeye yarayan kütle ölçü birimi. - Kadınlar hapisanesi. 8) Çapul, yağma. - Bir şeye tek başına sahip olma durumu. 9) Küçük İskender'in bir şiir betiği. - Eskiden kokulu maddelerin miskle karıştırılıp dövülmesinden yapılan, güzel koku. - Magnezyum'un simgesi. 10) Kalınca dokunmuş küçük çul, yaygı, örtü. - Bir bağlaç. - Bellek

ytimi. 11) Yapım. - Bataklık gazı. - Volga nehrinin Türk dillerindeki adlarından biri. 12) Bir başka şeyin yerine koyma, yerine kullanma. - Edebiyat yapıtında nesneleri, yaratıkları insan gibi konuşturan sanat. - İlgi eki.

Yukarıdan aşağıya

1) Tommaso Campanella'nın 1602'de yazdığı, toplumsal ütopyaların çizgisinde yer alan ünlü yapıtı. 2) Tayin etme. - İstanbul'da bir semt. 3) "Kaplanlar" anlamında eskiden kullanılan bir sözcük. - Orta Avrupa'da yaşayan bir halk. 4) Bir akademik unvanın kısaltılması. - Sözveri. - Samoa takımadaları devletinin para birimi. 5) Aza. - Kolay işlenen, çok dayanıklı, gri beyaz renkte, değerli bir element. 6) Cehennem bekçisi. - "... sakallı bir hoca / Hiç bilmez ki hal nice / Emek vermesin hacca / Bir gönül yıkar ise." (Yunus Emre). - Kuzu sesi. 7) İspanyollar'ın sevinç çığlığı. - Ulama. 8) (At için) tökezleyip dizini yaralama. - Anadolu'da eski bir uygarlık. 9) Felsefede "güdü". - Japon yazısının hece değerli

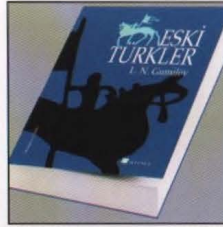

göstergesi. - Tarla sınırı. 10) "Haydi Abbas vakit ... / Akşam diyordun, işte oldu akşam / Kur bakalım çilingir soframızı." (Cahit S. Tarancı). - Şerit. 11) Beyaz. - Murakebe, kontrol. 12) İpek eşarp ya da boyun atkısı. - Çabuk kuruyan ve ince esnek bir tabaka bırakan sıvağ. 13) Düşman geldi tabur tabur dizildi / Alnımıza kara yazı yazıldı / Tüfek icad oldu ... bozuldu / İğri kılınc kında paslanmalıdır." (Köroğlu). - Mısır'ın plaka imi. 14) Bir etkinliğin geçici olarak durdurulması. - Sümerler'de su tanrısı. - Argo'da "sigara". 15) Geçtiğimiz Mayıs ayında, ilk Türk olarak, New York Metropolitan Operası'nda sahnelenen Don Giovanni oyununda Leporello rolünü üstlenen bas-baritonumuz.

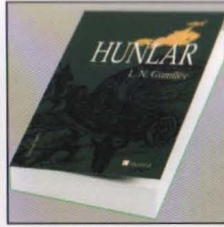
Haziran bulmacasının yanıtı

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	D	O	G	A	N	A	K	S	A	N	H	E	C	E	
2	O	T	K	E	S	A	T	E	S	A	T	I	R		
3	X	L	A	S	M	A	N	I	V	E	C	E	N		
4	T	A	R	A	S	B	U	L	R	A	A	R	A	K	
5	O	M	R	E	N	A	L	A	L	S	A				
6	R	A	N	A	K	I	B	I	T	Z	B	R	R		
7	J	E	V	E	R	A	S	A	T	U	R	A			
8	I	R	S	L	I	B	D	M	N	H	A	K			
9	V	A	L	I	S	N	A	V	Z	E	R	C	U		
10	A	S	I	T	A	N	E	S	A	K	A	T	A	T	
11	O	A	A	L	A	Z	A	R	E	V	A	U			
12	O	T	A	M	A	E	L	M	A	S	I	Y	S		

Gumilev okumak bir ayrıcalıktır...

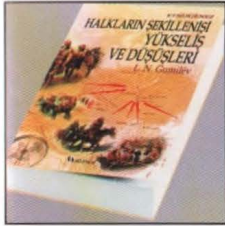
ESKİ TÜRKLER

HUNLAR

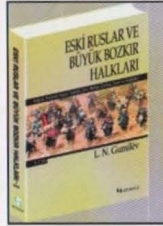
MUHAYYEL
HÜKÜMDARLIĞIN İZİNDE
M.I. ARTAMONOV

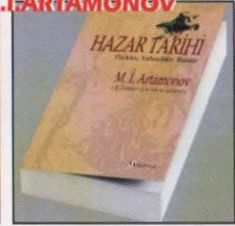
HALKLARIN ŞEKİLLENİŞİ
YÜKSELİŞ VE DÜŞÜŞLERİ

HAZAR ÇEVRESİNDE
BİN YIL

ESKİ RUSLAR VE BÜYÜK
BOZKIR HALKLARI I - II

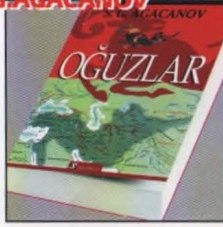
HAZAR TARİHİ

**S.G. KLYASHTORNY
T. SULTANOV**

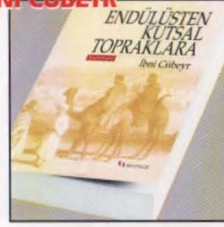
TÜRKÜN ÜÇBİN YILI

S.G. AGAGANOV

OĞUZLAR

İBNİ CÜBEYR

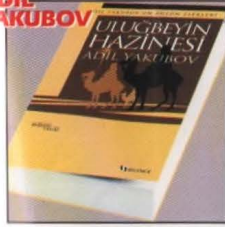
ENDÜLÜSTEN
KUTSAL TOpraklara

**NURİHAN
FATTAH**

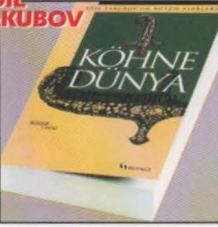
TANRILARIN VE
FİRAVUNLARIN DİLİ

**ADİL
YAKUBOV**

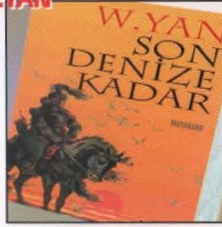
ULUGBEYİN
HAZİNESİ

**ADİL
YAKUBOV**

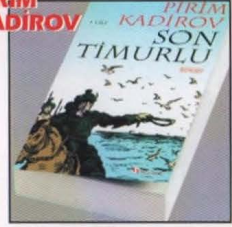
KÖHNE DÜNYA

W.YAN

SON DENİZE
KADAR

**PIRİM
KADİROV**

SON TİMURLU

yeni bir çizgi, yeni bir ufuk...

SELENGE

www.selenge.com.tr

Ticaretane Sk. Teflik Kuşoğlu İşhanı No: 41 K.: 3/24 Cağaloğlu-İSTANBUL
Tif-Fax: (0212) 514 45 73 e-mail: selenge@hotmail.com

İZMİR ENTERNASYONAL FUARI

GENÇLİK VE GELECEK
27 AĞUSTOS / 5 EYLÜL
2004

18 MİLYON RENKTEN GELECEĞE UZANAN GÖKKUŞAĞI
DAHA ÇOK BİLGİ, DAHA ÇOK TEKNOLOJİ VE DAHA AKTİF BİR ROL

ONUR KONUGU ÜLKE
"RUSYA FEDERASYONU"

ŞAİR EŞREF BULVARI NO:50
35230 KÜLTÜRPARK / İZMİR
TEL:0 (232) 482 12 70 (PBX)
0 (2 3 2) 445 39 94
0 (2 3 2) 445 50 52
FAKS: 0 (232) 425 43 42
0 (2 3 2) 484 90 55
www.izmirfair.com.tr
info@izmirfair.com.tr

İZMİR
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

ufi
Approved
Event

